
POLICIJA I SIGURNOST

Broj 4/19.

- 417 Marin Mrčela, Damira Delost: Dokazni standardi u kaznenom postupku
- 436 Krešimir Mamić, Anita Mamić: Potreba izmjena kataloga kaznenih djela za posebne dokazne radnje
- 453 Petar Veić, Igor Martinović: Uporaba vatrenog oružja i drugih sredstava prisile pri uhićenju: normativna ograničenja u kontekstu prava na život i zabrane mučenja te odgovornost policijskih službenika

Polic. sigur. (Zagreb) – god. 28 – br. 4, str. 417 – 594, Zagreb, listopad – prosinac 2019.

POLICIJA I SIGURNOST

Godina 28 – Broj 4/19.

Časopis je u razdoblju od 1953. do 1991. godine izlazio pod nazivom Priručnik za stručno obrazovanje radnika organa unutrašnjih poslova

Polic. sigur. (Zagreb) – god. 28 – br. 4, str. 417 – 594, Zagreb, listopad – prosinac 2019.

Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske

Nakladnik/Publisher: **Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske**, Policijska akademija/
Ministry of the Interior of the Republic of Croatia, Police Academy

Za nakladnika/For the Publisher: Dubravko Novak

Uređivački odbor/Editorial Board: Nikola Milina, mr. sc. Cvjetko Obradović, Ante Delipetar, Dubravko Novak, dr. sc. Davorka Martinjak

Stručni odbor/Expert Board: dr. sc. Krunoslav Borovec (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), dr. sc. Ruža Karlović (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), dr. sc. Ivana Glavina Jelaš (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), dr. sc. Mirjana Kondor-Langer (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), doc. dr. sc. Josip Pavliček (Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova), prof. dr. sc. Leo Cvitanović (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu), prof. dr. sc. Marija Definis-Gojanović (Medicinski fakultet Sveučilišta u Splitu), doc. dr. sc. Zvonimir Tomičić, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet, prof. dr. sc. Gorazd Meško (Fakulteta za varnostne vede Univerza v Mariboru, Republika Slovenija), prof. dr. sc. Nedžad Korajlić (Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, Republika Bosna i Hercegovina), dr. Anton Dengg, pukovnik (Landesverteidigungsakademie Wien / Institut für Friedenssicherung und Konfliktmanagement, Wien, Österreich)

Glavni urednik/Editor in Chief: doc. dr. sc. Stjepan Gluščić

Urednici/Editors: Antonija Rakuljić i Nikša Jelovčić

Lektorica/Language Editor: Slava Rosandić

Korektorica/Proofreader: Slava Rosandić

Adresa uredništva/Editorial Address: MUP RH, Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, Zagreb, Avenija Gojka Šuška 1

Naklada/Printing: 500 primjeraka/copies

Priprema i tisak/Print and Typeset: Intergrafika TTŽ, Bistranska 19, Zagreb

Časopis je uvršten u bibliografske baze podataka/The Journal is included in the bibliographics databases of: Ulrich's Periodicals Directory, Elektronische Zeitschriftenbibliothek/Electronic Journals Library i Web of Science Core Collection (ESCI)

ISSN 1848-428X (online)

Časopis je u razdoblju od 1953. do 1991. godine izlazio pod naslovom Priručnik za stručno obrazovanje radnika organa unutrašnjih poslova/The journal was published under the title Manual for Professional Training of Law Enforcement Officers in the period from 1953 to 1991.

© *Ministry of the Interior of the Republic of Croatia, Police Academy*. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the publisher.

Pretplata/Subscription: Časopis Policija i sigurnost izlazi četiri puta godišnje. Godišnja preplata na časopis Policija i sigurnost za fizičke osobe iznosi 120,00 kn, a za pravne osobe 240,00 kn. Narudžbe se šalju na adresu: MUP RH, Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, 10 040 Zagreb, Avenija Gojka Šuška 1. Uplaćuje se na IBAN državnog proračuna: HR1210010051863000160 model broj: HR63 s pozivom na broj primatelja: 7005-713-22365.

Tel.: + 385 1/2426 303, fax.: + 385 1/2426 419.

The journal Police and Security is published quarterly. The annual subscription to the journal Police and Security for individuals is 120,00 kunas, and for legal persons is 240,00 kunas. Subscription should be sent to the following address: Ministry of the Interior of the Republic of Croatia, Publishing Department, Avenija Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb. Payment should be made to the state treasury transfer account: HR121001005-1863000160 with reference number 7005-713-22365.

Tel.: + 385 1/2426 303, fax.: + 385 1/2426 419.

SADRŽAJ

- 417 Marin Mrčela, Damira Delost: Dokazni standardi u kaznenom postupku
(pregledni znanstveni članak)
- 436 Krešimir Mamić, Anita Mamić: Potreba izmjena kataloga kaznenih djela za posebne dokazne radnje *(pregledni znanstveni članak)*
- 453 Petar Veić, Igor Martinović: Uporaba vatrenog oružja i drugih sredstava prisile pri uhićenju: normativna ograničenja u kontekstu prava na život i zabrane mučenja te odgovornost policijskih službenika *(pregledni znanstveni članak)*
- 468 Elizabeta Ivičević Karas, Zoran Burić, Hrvoje Filipović: Prva iskustva policijskih službenika u provođenju pojedinačne procjene žrtava kaznenih djela *(izvorni znanstveni članak)*
- 490 Tamara Laptoš: Uloga i položaj europskog javnog tužitelja u hrvatskom prethodnom postupku *(stručni članak)*
- 517 Darko Dundović: Duhan u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kroz povijest uzgoja i krijumčarenja *(pregledni znanstveni članak)*
- 542 Lovro Borovec: Strah od viktimizacije i kohezija zajednice u sredinama različitog stupnja urbanizacije u Republici Hrvatskoj *(izvorni znanstveni članak)*
- 557 Ina Stašević, Dubravko Derk, Ilda Poda: Nasilne smrti i drugi oblici nasilja u svijetu i Republici Hrvatskoj *(pregledni znanstveni članak)*

Sudska praksa

- 573 Damir Juras: Krijumčarenje migranata, udaljenje iz službe i pokretanje disciplinskog postupka protiv sindikalnog povjerenika

Prikazi i osvrti

- 584 Danijela Petković: Prikaz okruglog stola „Obiteljsko nasilje – izazovi u svakodnevnoj praksi“
- 595 Upute autorima

CONTENTS

- 417 Marin Mrčela, Damira Delost: Evidentiary Standards in Criminal Procedure
- 436 Krešimir Mamić, Anita Mamić: The Need to Amend the Catalogue of Criminal Acts for Special Investigation Measures
- 453 Petar Veić, Igor Martinović: Use of Firearms and Other Means of Force During Arrest: Normative Restrictions in the Context of the Right to Life and Prohibition of Torture
- 468 Elizabeta Ivičević Karas, Zoran Burić, Hrvoje Filipović: First Experiences of Police Officers in Conducting Individual Assessment of Victims of Criminal Offences
- 490 Tamara Laptoš: The Role and Position of the European Public Prosecutor in Croatian Preliminary Proceedings
- 517 Darko Dundović: Tobacco in the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina through History of Tobacco Growing and Smuggling of Tobacco
- 542 Lovro Borovec: Personal Fear of Victimization and Community Cohesion in the Communities with Different Degree of Urbanization in the Republic of Croatia
- 557 Ina Stašević, Dubravko Derk, Ilda Poda: Violent Death and Other Forms of Violence in the World and the Republic of Croatia

Court Practice

- 573 Damir Juras: Court Practice: Smuggling of Migrants, Removal from Office and Statute of Limitations on Starting Disciplinary Procedures Against Trade Union Commissioner

Views and Comments

- 584 Danijela Petković: Review of the Round Table “Domestic Violence – Challenges in Everyday Practice”
- 595 Instructions to authors

MARIN MRČELA*, DAMIRA DELOST**

Dokazni standardi u kaznenom postupku

Sažetak

Rad razmatra razgraničenje dokaznih standarda i probleme koji se s tim u svezi pojavljuju u praksi. Nakon kratkog teorijskog i poredbeno-pravnog prikaza dokaznih standarda s posebnim osvrtom na ključne razlike između common law i kontinentalnih sustava, razmotreno je njihovo aktualno uređenje u hrvatskome kaznenom postupku. U radu se analizira stupnjevanje dokaznih standarda u hrvatskom kaznenom postupovnom pravu, razmatra potreba njihova definiranja i drukčijeg označavanja te raščlanjuje sudska praksa Vrhovnog suda Republike Hrvatske radi plastičnijeg prikaza te problematike. Za policiju je to osobito važno s obzirom na različitost postupanja policije prema građaninu i osumnjičeniku, kao posebnoj procesno pravnoj ulozi uz koju se vežu odgovarajuće postupovne posljedice.

Ključne riječi: dokazni standardi, vjerojatnost, sumnja, nedvojbena.

UVOD

Dokazni standardi i teret dokazivanja povezani su pojmovi. Iako ne postoji jedinstvena definicija tereta dokazivanja, riječ je o temeljnom institutu svakog postupka s obzirom na interes stranke da tijelo koje odlučuje prihvati njene činjenične postavke. Da bi stranka u tome uspjela potrebna je određena količina i kakvoća dokaza. Upravo pod time podrazumijevamo standard dokazivanja koji se odnosi na proces dokazivanja, za razliku od tereta dokazivanja koji se odnosi na rješavanje posljedica neuspjeha tog procesa.¹

* dr. sc. Marin Mrčela, doc., sudac Vrhovnog suda Republike Hrvatske i redovni docent na Pravnom fakultetu u Osijeku, Hrvatska.

** univ. spec. crim. Damira Delost, sutkinja Općinskog suda u Rijeci, privremeno upućena na rad na Vrhovni sud Republike Hrvatske, Hrvatska.

¹ Uzelac, A. (2003). *Teret dokazivanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu. (dalje: Uzelac, 2003), str. 270.

Dokazni standardi razlikuju se s obzirom na pojedine vrste postupaka, ali razlike postoje ovisno o nacionalnom pravnom uređenju.²

S obzirom na njihovu neprijepornu važnost u praksi, predmet je ovoga rada kratki teorijski i poredbeno pravni prikaz dokaznih standarda, njihova stupnjevanja u hrvatskom kaznenom postupku s posebnim osvrtom na praktične primjere kao i moguću potrebu pojmovnog određivanja pojedinih dokaznih standarda.

2. OPĆENITO O DOKAZNIM STANDARDIMA

Dokazni standard ili količina (kvantum) dokaza potreban da bi se činjenica smatrala dokazanom označava se prema broju i kakvoći dokaza potrebnim da se tomu teretu udovolji. U tom smislu razlikujemo različite stupnjeve uvjerenosti o postojanju tih činjenica koji se kreću od vjerojatnosti do utvrđenosti. U kaznenom postupku dokazne standarde tumače tijela kaznenog postupka koja utvrđuju činjenice. Iako u tom postupku i neki drugi subjekti utvrđuju činjenice (npr. vještaci), za odluku o pravno odlučnim činjenicama ipak je potrebno utvrđenje tijela kaznenog postupka.

Prema Bayeru, tijela kaznenog postupka mogu utvrditi činjenice na četiri načina i to: vlastitim opažanjem, iskazom osoba, čitanjem isprava i korištenjem tehničkih snimki.³ Vlastito je opažanje procesnog tijela najpouzdaniji način utvrđivanja činjenica u kaznenom postupku. To ne vrijedi za utvrđivanje činjenica s pomoću preostala tri načina. Kod vlastitog opažanja tijela kaznenog postupka, bez obzira na to kojim osjetilima opažaju činjenice (vid, sluh, njuh i dr.), uvijek je spoznajni lanac između njih i njegova iskustvenog uporišta najkraći jer tijelo kaznenog postupka svojom apercepcijom određenoga predmeta, osobe ili pojave neposredno postaje uvjeren o njihovu postojanju ili nepostojanju.⁴ Suprotno tomu, kod ostala se tri spomenuta načina između svijesti onoga tko u kaznenom postupku utvrđuje činjenice i same činjenice koju treba utvrditi, umeću stanoviti „posrednici“, odnosno dokazi čiju vjerodostojnost tijelo kaznenog postupka, za razliku od prvog načina, mora uvijek ocijeniti (Krapac 2015: 433). Stoga je kod dokazivanja veća mogućnost spoznajne pogreške.

Kada je tijelo kaznenog postupka utvrdilo činjenicu na jedan od spomenuta četiri načina, tada govorimo o neposredno utvrđenoj pravno odlučnoj činjenici. Pravno odlučna činjenica može biti utvrđena i posredno na temelju jedne ili više činjenica koje nisu pravno odlučne, ali su važne u spoznajnom smislu jer nam omogućuju da na temelju njih i pravila

² Za građanski postupak v. Dika, M. (2018). *Građansko parnično pravo, Utvrđivanje činjenica, VII. knjiga*. Zagreb: Narodne novine; Katić, D. (2016). *Teret dokazivanja u različitim vrstama parničnih postupaka*. U: Hrvatsko društvo za građanskopravne znanosti i praksu. Tradicionalno XXXI. savjetovanje, Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Godišnjak 23. Zagreb: Organizator, 357.-404., a za upravni postupak Rajko, A. (2016). *Teret dokazivanja u upravnom postupku i upravnom sporu*. U: Dika, M., Dominković, F., Đerđa, D. i dr. Visoki upravni sud Republike Hrvatske. Zbornik radova Novosti u upravnom pravu i upravnosudskoj praksi. Zagreb: Organizator, 61.-111.

³ Bayer, V. (1972). *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga: Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku*. Zagreb: Školska knjiga.

⁴ Krapac, D. (2015). *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*. Zagreb: Narodne novine. (dalje: Krapac, 2015), str. 436. i 433.

općeg ljudskog iskustva utvrdimo pravno relevantne činjenice (Krapac, 2015: 435). U teoriji kaznenog postupovnog prava one se nazivaju indicijama. Praktično, one usmjeruju k utvrđenju neke pravno odlučne činjenice.

Dokazni standard usko je povezan sa subjektivnom i objektivnom koncepcijom tereta dokazivanja.⁵

Subjektivni koncept tereta dokazivanja svojstven je akuzatornom sustavu tipičnom za angloamerički sustav. Karakterizira ga aktivnost stranaka čije su procesne uloge suprotstavljene, a koja se sastoji u nužnosti predlaganja dokaza u raznim stadijima postupka s ciljem izbjegavanja negativnih postupovnih posljedica. Prema tom konceptu, pitanje oslobođenja od tereta dokazivanja vezano je za dokazni standard, odnosno pitanje stupnja (vjerojatnosti, uvjerenosti i izvjesnosti) koji se treba postići pojedinim dokazom da bi sudionik u postupku, čija je funkcija utvrđivanje spornih činjenica, uzeo određenu činjenicu za dokazanu (Uzelac, 2003:248). S obzirom na to da u toj situaciji odgovarajući dokazi trebaju udovoljiti pojedinim dokaznim standardima, nužnim se nameće pitanje je li dostatno da dokazni standardi budu stupanj unutrašnjeg uvjerenja tog sudionika ili je potrebno težiti postizanju objektivnog, po mogućnosti mjerljivog i provjerljivog stupnja vjerojatnosti za svaki pojedini dokaz.

Teret dokazivanja u objektivnom smislu, karakterističan za europske kontinentalne sustave, značajan je tek za kraj dokaznog postupka tijekom kojega sud izvodi dokaze po prijedlogu stranaka, ali i po vlastitom nahođenju (*ex mero motu*). Ovisno o tome koliko je dokazni standard u pojedinim sustavima visoko ili nisko postavljen – ovisi činjenica hoće li uopće doći do primjene pravila o teretu dokazivanja ili će se činjenica i bez tih pravila smatrati utvrđenom. Drugim riječima, ove sustave karakterizira proporcionalnost između tereta dokazivanja i stupnja dokaznog standarda jer viši dokazni standard dovodi do šire primjenjivosti pravila o teretu dokazivanja, dok snižavanje tog standarda isključuje mogućnost primjene tereta dokazivanja kao načina argumentacije donesene odluke (Uzelac, 2003).

Danas je u praksi, u pravilu, napušten sustav tzv. zakonske ili vezane ocjene dokaza, prema kojem zakoni propisuju spoznajnu vrijednost pojedinih dokaza pravilima koja unaprijed određuju koliko i kakvih se dokaza treba prikupiti da bi se neku pravno odlučnu činjenicu moglo smatrati utvrđenom i na temelju nje donijeti odluku. To je prepušteno sudu u okviru slobodne ocjene dokaza. Međutim i tu vrijede ograničenja jer činjenična utvrđenja moraju biti slobodna od sudačke samovolje i arbitrarnosti te takva da su prihvatljiva za svakog razumnog čovjeka (Krapac, 2015: 125). No slobodna ocjena dokaza nije kraj razvoja ocjene dokaza jer tehnološko znanstvena dostignuća dovode do potrebe drukčijeg pristupa vrednovanja dokaza.⁶

⁵ V. više Uzelac, 2003.

⁶ Predavanje prof. dr. Mirjana Damaške održano 6. srpnja 2019. na Pravnom fakultetu u Zagrebu. S obzirom na to da ni DNA analiza nije 100 % sigurna, postavlja se pitanje koliko neki dokaz uopće može biti 100 % siguran. Naime, nitko razborit ne bi rekao da za zaključak o određenoj pravno odlučnoj činjenici nije dovoljan rezultat DNA analize čija je točnost u postocima najmanje 99,97 %. Čak i takav znanstveno provjeren i potvrđen dokaz nije stopostotan. Težnja za apsolutnom sigurnošću koja bi trebala biti potvrđena matematičkim formulama nije prihvatljiva jer bi dovela do paralize kaznenog postupka. Zato je sada gotovo pa nemoguće napustiti razuman i logičan pristup utvrđivanju činjenica u kaznenom, a i u svakom drugom sudskom postupku. Taj pristup treba biti prihvatljiv svakom objektivnom, nepristranom i razboritom promatraču. Računalno utvrđivanje činjenica dovelo bi do toga

2.1. Kratki poredbeno-pravni prikaz dokaznih standarda

U današnje vrijeme globalizacije gotovo pa svi najteži oblici kriminaliteta imaju transnacionalno obilježje. Pred kazneni se postupak i međunarodnu suradnju u kaznenom postupku stoga svakodnevno postavljaju novi izazovi. Jedan je od tih izazova zasigurno i različito označavanje, stupnjevanje i tumačenje dokaznih standarda u pojedinim nacionalnim uređenjima, a što je posebno važno kod poduzimanja određenih dokaznih radnji. Stoga bi bilo dobro razmotriti potrebu za njihovim jednoobraznim označavanjem, odnosno ujednačavanjem u sadržajnom smislu. Međutim, u odsutnosti jedinstvenog rješenja *de lege ferenda*, ipak ne treba zanemariti da se način na koji tijela kaznenog postupka uzimaju u obzir i primjenjuju stupnjeve vjerojatnosti, razlikuje od teorijskih konstrukcija.

2.1.1. Angloamerički sustav

Jedna od razlika između europskih kontinentalnih sustava i *common law* sustava jest u tome što potonji strogo razlikuje dokazni standard primjenjiv u kaznenom standardu od dokaznih standarda u građanskom sudskom postupku. U građanskom se postupku primjenjuju niži standardi dokaza.

2.1.1.1. Građanski postupak

U građanskom je postupku u pravilu dostatan znatno niži standard dokaza, tzv. obična vjerojatnost ili „pretežnost dokaza“ (u Americi *preponderance of probabilities*) ili standard „ravnoteže vjerojatnosti“ (u Engleskoj *balance of probabilities*). Iznimno se u Americi za potpuni dokaz traži nešto viša vjerojatnost, tzv. *clear and convincing evidence* (jasan i uvjerljiv dokaz). Ipak, niti taj se standard ne može izjednačiti s onim potrebnim za utvrđivanje pitanja kaznene odgovornosti.

Građanski standard „pretežnost dokaza“ svodi se na uvjerenje da je postojanje sporne činjenice vjerojatnije od njezina nepostojanja. On mora sadržavati razborit stupanj vjerojatnosti, ali ne toliko visok kao onaj koji se traži u kaznenim predmetima (Uzelac, 2003:224). Standard „jasnog i uvjerljivog dokaza“ primjenjuje se u parnicama samo iznimno (primjerice u nekim predmetima u kojima se pojavi pitanje postojanja kaznenog djela). Na rang-listi dokaznih standarda nalazi se između tzv. obične vjerojatnosti i dokaza izvan razumne sumnje.

2.1.1.2. Kazneni postupak

U zemljama angloameričke pravne tradicije zahtijeva se da elementi kaznenog djela budu utvrđeni sa stupnjem vjerojatnosti koji isključuje svaku razboritu sumnju u mogućnost protivnog. To je standard izvan razumne sumnje (*beyond reasonable doubt*). Taj dokazni standard dolazi u obzir kada je jedini logičan zaključak koji može biti izveden iz dokaza da je optuženik počinio kazneno djelo.⁷

da odlučne činjenice pa i krivnju utvrđuje umjetna inteligencija čime bi tako osjetljiva djelatnost bila lišena svake humanosti.

⁷ Za dokazne standarde u engleskom pravu v. Murphy on Evidence, 11th Edition, Oxford University Press, 2009. (str. 105 i dalje). Za američko pravo v.; McCormick on Evidence, Sixth Edition, by Kenneth S. Brown (General Editor), Thomson/West, St. Paul, MN, USA, 2006. (str. 568 i dalje), LaFave,

Pri tome se ne traži matematička nego moralna sigurnost.⁸

Predmet koji je otvorio raspravu o primjenjivosti matematike u zaključivanju o postojanju odgovarajućeg dokaznog standarda jest predmet kalifornijskog Vrhovnog suda *People v. Collins* (438 P.2d. 33 Cal. 1968). U odsutnosti dokaza koji bi omogućili sigurnu identifikaciju bračnog para koji se teretio za razbojništvo, državno je odvjetništvo uvelo dokaz vještaka matematičara koji je u dokaznom postupku iznio vjerojatnost pojavljivanja para koji je mogao počiniti zločin, a odgovarao bi nesporno utvrđenim parametrima u tom postupku u omjeru jedan u 12 milijuna. Kalifornijski je Vrhovni sud tu presudu ukinuo smatrajući da su izvedeni dokazi o matematičkoj vjerojatnosti doveli do pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja jer je „matematičko suđenje“ (*trial by mathematics*) rezultiralo podređenim položajem obrane i u konačnici nepravilnim suđenjem (*miscarriage of justice*).

Standard *probable cause* uveden je u američki pravni sustav u predmetu *Illinois v. Gates*, 462 U.S. 213 (1983) i vezan je uz 4. amandman američkog Ustava.⁹ Prema toj odluci, praktična i zdravorazumska odluka da postoji razumna vjerojatnost dostatna je za izdavanje naloga za pretragu.

U okviru ocjene policijskog postupanja značajna su dva standarda i to *reasonable belief* (razumna vjerojatnost) kao zaključak razumno utemeljen u svjetlu okolnosti i *reasonable suspicion* (razumna sumnja). O potonjem je riječ kada policajac uoči neobično ponašanje za koje, s obzirom na iskustvo, može razumno zaključiti da je pred njim očigledno kriminalno ponašanje ili da osoba može biti naoružana i opasna [*Terry v. Ohio*, 392 U.S. 1 (1968)].

Pravni standard *credible evidence* (vrijednosni dokaz) vezan je uz ocjenu dokaza. Pod njime se podrazumijeva dokaz koji nije nužno istinit, ali vrijedi da ga porota razmotri. Naime, ako dokaz udovoljava kriterijima da je prirodan, razuman i moguć, navedeno upućuje na zaključak o njegovoj vjerodostojnosti.¹⁰

Za *common law* sustave karakteristično je da je funkcija suđenja podijeljena između profesionalnog suca i laičke porote. Stoga je u tom sustavu u praksi, za održivost odluke, najvažnija uputa suca poroti o primjenjivom dokaznom standardu, odnosno o tome kada se koju činjenicu može uzeti za dokazanu, a pritom je neodlučno je li porota uistinu primijenila taj dokazni standard.

Wayne R., Israel, Jerold H, King, Nancy: *Criminal Procedure*, Third Edition, West Group, St. Paul, Minn., 2000, (str. 540 i dalje), Saltzburg, Stephen, A. - Capra, Daniel, J.: *American Criminal Procedure*, Sixth Edition, West Group, St. Paul, Minn., 2000, (str. 1037).

⁸ *Victor v. Nebraska*, 22 III.511 US 1., 114 S Ct. 1239, 127 L. Ed. 2d 583 (1994) koji se odnosi na sudske upute poroti u dva predmeta.

⁹ Jedan od 27 amandmana na američki Ustav. Prvih je deset amandmana kasnije dobilo naziv Povelja o pravima, a odnose se na nepovredivost vlastite osobe, mjesta stanovanja, dokumenata te imovine od neosnovanih pretraga i zapljena.

¹⁰ Zato ovdje izgleda bolji prijevod „vrijednosni dokaz“, a ne „vjerodostojan dokaz“. Vrijednosni je onaj koji ima vrijednost da se tek razmotri, a vjerodostojnost je rezultat razmatranja dokaza.

2.1.2. Kontinentalni sustav

Ovdje ćemo iznijeti kratki prikaz dokaznih standarda prema Zakonu o kaznenom postupku Savezne Republike Njemačke,¹¹ talijanskom Zakoniku o kaznenom postupku¹² i Zakonu o kaznenom postupku Republike Austrije.¹³ Njemački i talijanski zakoni ne sadrže definiciju pojedinih dokaznih standarda.

Zakon o kaznenom postupku Republike Austrije jasno određuje da početna sumnja, tj. osnove sumnje (*Anfangsverdacht*) postoji kada se na temelju određenih indicija može zaključiti da je počinjeno kazneno djelo.¹⁴ Osnovana je sumnja (*Tatverdacht*), koju Zakon o kaznenom postupku Republike Austrije izrijeком ne definira, standard za poduzimanje određenih dokaznih radnji. Primjerice, ako se tijekom izvođenja dokaza pred sudom pojave okolnosti koje su važne za ocjenu postoji li osnovana sumnja, sud po službenoj dužnosti može izvoditi i druge dokaze.¹⁵ Pretraga osoba i mjesta može se poduzeti samo ako se na temelju određenih činjenica može zaključiti da je osoba osumnjičena za kazneno djelo ili se predmeti ili dokazi moraju zaštititi ili osigurati.¹⁶ Osnovana sumnja (*dringende Tatverdacht*) traži se za određivanje istražnog zatvora (*wenn der Beschuldigte einer bestimmten Straftat dringend verdächtig*).¹⁷ Tužitelj podiže optužnicu ako je činjenično stanje u dovoljnoj mjeri razjašnjeno da se opravdano može očekivati osuđujuća presuda (*wenn auf Grund ausreichend geklärten Sachverhalts eine Verurteilung nahe liegt*).¹⁸ O rezultatima dokaznog postupka sud odlučuje po slobodnom uvjerenju, na osnovi ocjene svih činjenica iznesenih tijekom rasprave.¹⁹

Prema njemačkom je Zakonu o kaznenom postupku za pretragu dostatna sumnja (*verdächtig ist*).²⁰ Za određivanje istražnog zatvora traži se osnovana sumnja (*der Tat dringend verdächtig*).²¹ Tužitelj pokreće postupak ako postoji dovoljno činjeničnih pokazatelja (*Anhaltspunkte vorliegen*),²² a optužnicu ako istraga daje dovoljnu osnovu za podizanje optužnice (*genügenden Anlaß*).²³ O rezultatima dokaznog postupka sud odlučuje po slobodnom uvjerenju, na osnovi ocjene svih činjenica iznesenih tijekom rasprave.²⁴

¹¹ Strafprozeßordnung. <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (dalje: StPO Savezne Republike Njemačke).

¹² Codice di Procedura Penale. <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

¹³ Strafprozeßordnung. <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (dalje: StPO Republike Austrije).

¹⁴ § 1. (3) StPO Republike Austrije.

¹⁵ § 104. (2) StPO Republike Austrije.

¹⁶ § 119. (1) StPO Republike Austrije.

¹⁷ § 173. (1) StPO Republike Austrije.

¹⁸ § 210. i § 211. StPO Republike Austrije.

¹⁹ § 246. StPO Republike Austrije.

²⁰ § 102 StPO Savezne Republike Njemačke.

²¹ § 112(1) StPO Savezne Republike Njemačke.

²² § 152(2) StPO Savezne Republike Njemačke.

²³ § 170(1) StPO Savezne Republike Njemačke.

²⁴ § 261 StPO Savezne Republike Njemačke.

Za provođenje pretrage po talijanskom Zakoniku o kaznenom postupku potreban je osnovan razlog (*fondato motivo*).²⁵ Mjere opreza se ne mogu primijeniti ako za to ne postoje ozbiljni indiciji krivnje (*gravi indizi di colpevolezza*).²⁶ Sudac ocjenjuje dokaz obrazlažući rezultate prikupljenih dokaza i primijenjene kriterije pri čemu postojanje jedne činjenice ne može biti izvedeno iz indicija, osim ako ovi nisu ozbiljni, precizni i usklađeni (*gravi, precisi e concordanti*).²⁷ Za donošenje osuđujuće presude potrebno je utvrditi da je optuženik kriv izvan razumne sumnje (*al di là di ogni ragionevole dubbio*).²⁸

2.1.3. Pojedini sustavi država bivše Jugoslavije

Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije definira dokazne standarde razlikujući ih prema intenzitetu.²⁹ Najniži je stupanj sumnje osnov sumnje, potom slijedi osnovana sumnja te opravdana sumnja kao najviši stupanj sumnje. Osnov sumnje definira se kao ukupnost činjenica koje posredno ukazuju na to da je počinjeno kazneno djelo ili da je određena osoba počinitelj kaznenog djela.³⁰ Osnovana sumnja određena je kao skup činjenica koje neposredno ukazuju na to da je određena osoba počinitelj kaznenog djela.³¹ Opravdana sumnja definirana je kao ukupnost činjenica koje neposredno potvrđuju osnovanu sumnju i opravdavaju podizanje optužbe.³² Primjerice, za izdavanje naloga o pretrazi potrebna je vjerojatnost,³³ postojanje osnova sumnje potrebno je za donošenje naredbe državnog odvjetnika o pokretanju istrage,³⁴ istražni zatvor može se odrediti protiv osobe za koju postoji osnovana sumnja da je počinila kazneno djelo,³⁵ ali za podizanje i potvrđivanje optužnice nije dovoljna osnovana, već mora postojati opravdana sumnja da je određena osoba počinila kazneno djelo.³⁶ U literaturi se smatra da definicije tih pojmova nisu sasvim precizne i točne jer je riječ o subjektivnom uvjerenju tijela koja vode postupak o postojanju određenih činjenica koje se zasniva na dokazima i indicijama, a ne u kvaliteti dokaza (posredni i neposredni).³⁷ ZKPRS definira i izvjesnost kao zaključak o nesumnjivom postojanju ili nepostojanju činjenica,

²⁵ Art. 352. 1. Codice di Procedura Penale. Za prijevod pojedinih dokaznih standarda detaljnije v. Pavišić, B. (2002). *Talijanski kazneni postupak*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Biblioteka Zavoda za kaznene znanosti Mošćenice.

²⁶ Art. 273. 1. i 1-bis. Codice di Procedura Penale.

²⁷ Art. 192. 1. i 2. Codice di Procedura Penale.

²⁸ Art. 533. 1. Codice di Procedura Penale.

²⁹ ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011., 101/2011., 121/2012., 32/2013., 45/2013., 55/2014. i 35/2019.). https://www.paragraf.rs/propisi/zakonik_o_kvivicnom_postupku.html. (dalje: ZKPRS).

³⁰ Članak 2. točka 17. ZKPRS-a.

³¹ Članak 2. točka 18. ZKPRS-a.

³² Članak 2. točka 19. ZKPRS-a.

³³ Članak 152. stavak 1. ZKPRS-a.

³⁴ Članak 295. stavak 1. ZKPRS-a.

³⁵ Članak 211. stavak 1. ZKPRS-a.

³⁶ Članak 331. stavak 1. i članak 341. stavak 1. u vezi s člankom 338. stavkom 1. točkom 3. ZKPRS-a.

³⁷ Grubač, M. i Vasiljević, T. (2014). *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: PROJURIS. (dalje: Grubač-Vasiljević, 2014), O posrednim i neposrednim dokazima u kaznenom postupku v. više Krapac, D. (1982). *Neposredni i posredni dokazi u krivičnom postupku*. Zagreb: Informator.

zasnovan na objektivnim kriterijima rasuđivanja.³⁸ Izvjesnost je uvjerenje suda izvan svake razumne sumnje i traži se prilikom donošenja konačne odluke (Grubač – Vasiljević, 2014: 35).

Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine razlikuje osnove sumnje i osnovanu sumnju.³⁹ Međutim tim je Zakonom definirana samo osnovana sumnja i to kao viši stupanj sumnje zasnovan na prikupljenim dokazima koji upućuju na zaključak da je počinjeno kazneno djelo.⁴⁰ Prema tom se Zakonu dovoljno osnova za sumnju traži za izdavanje naloga o pretrazi⁴¹ i za donošenje naredbe državnog odvjetnika o pokretanju istrage.⁴² Istražni se zatvor, kao i prema ZKPRS-u, može odrediti protiv osobe za koju postoji osnovana sumnja da je počinila kazneno djelo.⁴³ Osnovana sumnja je prema ZKPBiH-u dostatna za podizanje⁴⁴ i potvrđivanje optužnice.⁴⁵ Jednako tako, sud je dužan savjesno ocijeniti svaki dokaz pojedinačno i u vezi s ostalim dokazima i na temelju takve ocjene izvesti zaključak je li neka činjenica dokazana.⁴⁶

Zakon o kaznenom postupku Sjeverne Republike Makedonije⁴⁷ definira osnove sumnje kao spoznaju koja se na temelju kriminalističkog znanja i iskustva može smatrati za dokaz da je počinjeno kazneno djelo.⁴⁸ Osnovnu sumnju ZKPSRM određuje kao viši stupanj sumnje utemeljen na pribavljenim dokazima koji upućuju na zaključak da je određena osoba počinila kazneno djelo⁴⁹. Za izdavanje naloga o pretrazi dostatna je vjerojatnost,⁵⁰ a za određivanje istražnog zatvora osnov sumnje.⁵¹ Da bi državni odvjetnik donio nalog o provođenju istražnog postupka potrebna je osnovana sumnja,⁵² a za odobravanje optužnice mora postojati dovoljno dokaza u prilogu optužnice.⁵³ Presudu kojom se optuženik oslobađa optužbe izreći će sud ako državni odvjetnik ili tužitelj nije dokazao izvan razumne sumnje da je optuženik

³⁸ Članak 2. točka 20. ZKPRS-a.

³⁹ ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003., 32/2003. – ispr., 36/2003., 26/2004., 63/2004., 13/2005., 48/2005., 46/2006., 29/2007., 53/2007., 58/2008., 12/2009., 16/2009., 53/2009. – dr. zakon, 93/2009., 72/2013. i 65/2018.). https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon_o_kvivicnom_postupku_BiH_-_preciscena_nezvanicna_verzija.pdf. (dalje: ZKPBiH).

⁴⁰ Članak 20. toč. m) ZKPBiH-a.

⁴¹ Članak 51. stavak 1. ZKPBiH-a.

⁴² Članak 216. stavak 1. ZKPBiH-a.

⁴³ Članak 132. stavak 1. ZKPBiH-a.

⁴⁴ Članak 226. stavak 1. ZKPBiH-a.

⁴⁵ Članak 228. stavak 3. ZKPBiH-a.

⁴⁶ Članak 281. stavak 1. ZKPBiH-a.

⁴⁷ (Службен весник на Република Македонија, бр. 150/10.). <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/BDBF29F810D5E9468FC65FA542B857B3.pdf>. (dalje: ZKPSRM).

⁴⁸ Članak 21. točka 14. ZKPSRM-a.

⁴⁹ Članak 21. točka 15. ZKPSRM-a.

⁵⁰ Članak 182. stavak 1. ZKPSRM-a.

⁵¹ Članak 165. stavak 1. ZKPSRM-a.

⁵² Članak 292. stavak 1. ZKPSRM-a.

⁵³ Članak 338. stavak 1. točka 4. ZKPSRM-a.

počinio kazneno djelo za koje se optužuje.⁵⁴

ZKPSRM u odnosu na dokaznu radnju prepoznavanja osoba i predmeta od strane svjedoka uvodi kao dokazni standard sigurnosti, predviđajući da će svjedok nakon prepoznavanja dati izjavu o tome može li osobu ili predmet prepoznati sa sigurnošću ili s određenim stupnjem vjerojatnosti.⁵⁵

Za razliku od spomenutih postupovnih zakona, Zakonik o krivičnom postupku Crne gore ne sadrži definiciju ni jednog od dokaznih standarda.⁵⁶ Prema ZKPCG-u, za izdavanje naloga o pretrazi potrebni su osnovi sumnje.⁵⁷ Za donošenje naredbe državnog odvjetnika o pokretanju istrage,⁵⁸ za određivanje istražnog zatvora⁵⁹ te za podizanje i potvrđivanje optužnice potrebno je postojanje osnovane sumnje.⁶⁰ ZKPCG, kao i ZKPBiH, propisuje da je sud dužan savjesno ocijeniti svaki dokaz pojedinačno i u vezi s ostalim dokazima i na osnovi takve ocjene izvesti zaključak o tome je li neka činjenica utvrđena.⁶¹

3. DOKAZNI STANDARDI U HRVATSKOM KAZNENOM POSTUPKU

3.1. Zakon o kaznenom postupku⁶²

Hrvatsko kazneno postupovno zakonodavstvo, ovisno o pojedinim fazama postupka, razlikuje više dokaznih standarda koje gradira od najniže razine dostatne za poduzimanje pojedinih dokaznih radnji do najvišeg stupnja potrebnog za izricanje presude kojom se optuženik proglašava krivim.

Vjerojatnost je najniži dokazni standard. Pretraga doma i drugih prostora, sredstava prijevoza i druge pokretne stvari te osobe poduzima se radi pronalaženja počinitelja kazneno djela, predmeta ili tragova važnih za kazneni postupak, kad je vjerojatno da se oni nalaze u određenom prostoru, kod određene osobe ili na njezinu tijelu.⁶³ U spoznajnom bi se smislu moglo reći da će vjerojatnost za onoga tko odlučuje o pretrazi biti dovoljna kada ocijeni kako

⁵⁴ Članak 403. točka 3. ZKPSRM-a.

⁵⁵ Članak 220. stavak 1. ZKPSRM-a.

⁵⁶ “Službeni list Crne Gore”, br. 57/2009., 49/2010., 47/2014. – odluka US, 2/2015. – odluka US, 35/2015., 58/2015. – dr. zakon i 28/2018. – odluka US. <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakonik-o-krivicnom-postupku.html>. (dalje: ZKPCG).

⁵⁷ Članak 75. stavak 1. ZKPCG-a.

⁵⁸ Članak 275. stavak 1. ZKPCG-a.

⁵⁹ Članak 175. stavak 1. ZKPCG-a.

⁶⁰ Članak 290. stavak 4. točka 4. i članak 296. stavak 1. u vezi s člankom 294. stavkom 1. točkom 3. ZKPCG-a.

⁶¹ Članak 370. stavak 2. ZKPCG-a.

⁶² Zakon o kaznenom postupku („Narodne novine“ broj 152/08., 76/09., 80/11., 121/11. – pročišćeni tekst, 91/12. - Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, 143/12., 56/13., 145/13., 152/14. i 70/17. – dalje: ZKP/08.). Dokazni standardi postoje i u kaznenom materijalnom pravu. Primjerice, pojmovi „nesavjesno“ i „očito nesavjesno“ očigledno imaju različite sadržaje, odnosno različito su gradirani. No, njihovo razmatranje izlazi izvan okvira ovoga rada pa to ostavljamo za ubuduće.

⁶³ Članak 240. stavak 2. ZKP/08.

su izgledi da će pretragom nešto pronaći pretežnji nad izgledima da se to neće dogoditi, pri čemu kriterij pretežnosti spoznaje treba tumačiti u pravnom smislu (Krapac, 2015:320). Ustavnopravna je teorija za takvo tumačenje utvrdila četverostruki kriterij.⁶⁴ Prema prvome kriteriju, postojanje vjerojatnosti mora prethoditi određivanju dokazne radnje i svake druge mjere procesne prisile koju zakon dopušta pod tim uvjetom. Drugi kriterij zahtijeva da na temelju takvog stupnja vjerojatnosti o postojanju činjenica konkretno proizlazi da je počinjeno kazneno djelo (nisu dostatna paušalna nagađanja, kalkulacije, spekuliranja, nečiji vrijednosni sud o nekoj osobi i slično) (Krapac, 2015:320). Treći kriterij traži ispunjenje uvjeta razmjernosti, a četvrti da se vjerojatnost može jasno izraziti na logičan i za sve sudionike postupka, uvjerljiv način. Vjerojatnost mora proizlaziti iz objektivno provjerljivih podataka i obavijesti (dokaza) o činjenicama povezanim s kaznenim djelom i/ili počiniteljem i mora se moći izraziti (Krapac, 2015:321). Stoga prema tim kriterijima ključnu ulogu imaju indicije koje prema jednoj spoznajnoj fazi utvrđujemo na način kako se utvrđuje bilo koja vrsta činjenica u kaznenom postupku, a u drugoj fazi utvrđenu indiciju koristimo kao logički argument.⁶⁵

Jednako tako, policija može bez naloga o pretrazi provesti pretragu osobe pri izvršenju naloga o dovođenju ili pri uhićenju ako postoji vjerojatnost da ta osoba posjeduje oružje ili oruđe za napad ili ako postoji vjerojatnost da će odbaciti, sakriti ili uništiti predmete ili tragove koje treba od nje oduzeti kao dokaz postupku.⁶⁶ Otisci prstiju ili drugih dijelova tijela mogu se uzimati od osoba za koje postoji vjerojatnost da su mogle doći u dodir s tim predmetima i bez njihove privole, ako je potrebno utvrditi od koga potječu.⁶⁷

Za provjeru uspostavljanja telekomunikacijskog kontakta potrebna je sumnja za koji zakonski izraz se navodi da je, u logičnom smislu, istovjetan izrazu vjerojatnost koja se, kao psihološka kategorija može stupnjevati (Krapac, 2015:319).⁶⁸

Osnova sumnje definira se u literaturi kao polazni pojam u slijedu stupnjevite (graduirane) vjerojatnosti koja obilježava kazneni postupak.⁶⁹ Ona je *conditio sine qua non* za određivanje posebnih dokaznih radnji,⁷⁰ odnosno pritvora.⁷¹ Materijalno-pravni smisao osnova sumnje, uključuje *prima facie* kvalifikaciju, dok je njihov funkcionalni smisao donošenje kriminalističke diferencijalne dijagnoze, hipoteze o kaznenom djelu za koje se progoni po službenoj dužnosti koja počiva na stvarnim dokazima jer puko nagađanje nije dostatno (Pavišić, 2005:237). S obzirom na to da se u praksi i teoriji stalno povlači dilema minimalnog stupnja potrebnog za postojanje osnova sumnje, uvijek bi trebalo krenuti od sumnje utemeljene na prihvatljivim činjenicama koje su postojale prije oduzimanja slobode uhićeniku.⁷²

⁶⁴ Krapac, 2015. koji se poziva na Zupančić, B. M. i grupa autora (1995). *Ustavno kazensko procesno pravo*. Ljubljana: nakl. autora.

⁶⁵ V. i Grubiša, M. (1980). Činjenično stanje u krivičnom postupku. Zagreb: Informator.

⁶⁶ Članak 246. stavak 4. ZKP/08.

⁶⁷ Članak 307. stavci 1. i 2. ZKP/08.

⁶⁸ Članak 339.a stavci 1. i 2. ZKP/08.

⁶⁹ Pavišić, B. (2005.). *Komentar Zakona o kaznenom postupku*. Rijeka: Žagar d.o.o. (dalje: Pavišić, 2005), str. 237.

⁷⁰ Članak 332. stavak 1. ZKP/08.

⁷¹ Članak 112. stavak 1. ZKP/08.

⁷² Pavlović, Š. (2014). *Zakon o kaznenom postupku*. Rijeka: Libertin naklada d.o.o., (str. 252-253).

ZKP/08. uvodi i dokazni standard ozbiljne vjerojatnosti kod jamstva. Naime, ako postoji ozbiljna vjerojatnost da će okrivljenik postupiti protivno uvjetima rješenja o jamstvu, na prijedlog državnog odvjetnika, može se odrediti istražni zatvor protiv okrivljenika, a jamstvo će se ukinuti te će se jamčevina vratiti osobi koja ju je dala.⁷³ Postojanje ozbiljne vjerojatnosti da je branitelj primanjem novca ili imovine od okrivljenika počinio kazneno djelo ili bio sudionik u kaznenom djelu pranja novca iz članka 265. stavka 1. do 4. Kaznenog zakona, može biti razlogom da mu sud, na obrazloženi prijedlog državnog odvjetnika, rješenjem uskrati pravo na zastupanje u tom predmetu.⁷⁴ S tim u svezi nužnim se nameće pitanje pravne prirode standarda ozbiljne vjerojatnosti, odnosno njegova rangiranja u odnosu na osnove sumnje i osnovanu sumnju. Ozbiljna vjerojatnost postoji onda kad na određeno stanje ukazuju dokazi.⁷⁵ Smatramo da taj dokazni standard mora udovoljavati višim zahtjevima od polaznog pojma osnova sumnje jer nalaže kritičnije postupanje prilikom ispitivanja i obrazlaganja te osnove. Stoga bi u praksi standard ozbiljne vjerojatnosti trebao odgovarati standardu osnovane sumnje.

Osnovana je sumnja kao viši stupanj vjerojatnosti potrebna za određivanje istražnog zatvora,⁷⁶ za provođenje istrage i za potvrđivanje optužnice.⁷⁷ Za podizanje optužnice za kaznena djela za koja se ne provodi istraga traži se da prikupljeni podaci koji se odnose na kazneno djelo i počinitelja daju dovoljno osnova za podizanje optužnice.⁷⁸ Osnovana sumnja mora se zasnivati na podacima i dokazima koji se moraju sadržajno odnositi na kazneno djelo kao stvarnu pojavu sukladnu sa zakonskim opisom kaznenog djela i na osobu počinitelja te na njihovu međusobnu povezanost (Pavišić, 2005:266). Ona mora biti dovoljno jasna da bi se mogla predočiti, odnositi se na predmet i temeljiti se na konkretnim okolnostima te biti prikladna za kontradiktornu provjeru (Pavišić, 2005:266).

Najviši dokazni standard ZKP/08. ima za osuđujuću presudu. Presudu kojom se optuženik proglašava krivim sud će izreći ako nedvojbeno utvrdi da je optuženik počinio kazneno djelo za koje je optužen.⁷⁹ Taj je standard prema literaturi sličan standardu *beyond a reasonable doubt* svojstvenom sustavu *common law* (Pavišić, 2015:515). No on je sličan, ali ne i istovjetan. Naime, zakonski izričaj nedvojbeno utvrđenje upitan je jer on u stvari znači stopostotnu sigurnost, nešto što je apsolutno. Sigurnost izražena u matematičkim postocima iznosi 100 %, a taj je stupanj nemoguće postići u kaznenom postupku. Stoga bi, s obzirom na mogućnost postojanja dvojbe glede tumačenja tog izričaja, za donošenje osuđujuće presude *de lege ferenda* trebalo razmotriti uvođenje standarda izvan razborite sumnje pod kojim se podrazumijeva pouzdano utvrđenje, a ne nedvojbeno kako sada traži ZKP/08.⁸⁰

⁷³ Članak 105. stavak 3. ZKP/08.

⁷⁴ Članak 70. stavak 5. ZKP/08.

⁷⁵ Pavišić, B. (2015). *Komentar Zakona o kaznenom postupku s priložima*. Šmrika-Templar book. (dalje: Pavišić, 2015). str. 160.

⁷⁶ Članak 123. stavak 1. ZKP/08.

⁷⁷ Članak 354. stavak 1. u vezi s člankom 355. stavkom 1. i 2. ZKP/08.

⁷⁸ Članak 341. stavak 2. ZKP/08.

⁷⁹ Članak 455. stavak 1. ZKP/08.

⁸⁰ Detaljnije razmatranje ove problematike nadilazi potrebe rada.

3.1.1. Dokazni standardi u sudskoj praksi

Razmatranje dokaznih standard nije moguće bez sudske prakse koja daje konačne, odnosno praktične definicije zakonskog nazivlja. To je i sasvim razumljivo jer je jedino sud ovlašten i dužan tumačiti zakone, odnosno zakonske pojmove.

3.1.1.1. Osnove sumnje

Sudska praksa definira osnove sumnje kao „niži standard vjerojatnosti da je kazneno djelo počinjeno nego što je to osnovana sumnja. Osnove sumnje označavaju postojanje barem jedne okolnosti da je kazneno djelo počinjeno.“ (VSRH I Kž-Us-165/15-4 od 11. siječnja 2016.). Iz ove je odluke razvidno i koji je sadržaj standarda osnove sumnje. Koje su to okolnosti, odnosno koja je to okolnost ili dokaz koji upućuje na postojanje osnova sumnje je *questio facti*. Primjerice, „...osnovi sumnje o učinu kaznenog djela proizlaze iz operativnog izvješća PSUD – Odjela kriminaliteta droga“ (VSRH I Kž-Us-30/09-3 od 16. travnja 2009.). U drugom je predmetu sud utvrdio da za postojanje osnova sumnje postoji više okolnosti; „... okolnosti koje su bile osnova za izdavanje i produljenje naloga (prijava dvojice stranih državljana da im je policajac naplatio prometnu kaznu, a da nije izdao potvrdu, okolnost kupovine stana i auta koji ne odgovaraju primanjima, javni pogovor o protuzakonitom primanju novca),“ upućuju na to „da su postojale osnove sumnje za određivanje posebnih dokaznih radnji.“ (VSRH I Kž-Us-165/15-4 od 11. siječnja 2016.).

3.1.1.2. Standard razlikovanja građanina od osumnjičenika

Za praksu i postupanje policije važna je odluka u kojoj je razmatrano u kojem trenutku građanin postaje osumnjičenik.⁸¹ Pitanje procjene policije kada građanin postaje osumnjičenik, a osobito provjere te procjene koju će raditi sud, postupovnoppravno je vrlo važno zbog prava na koja treba biti upozoren osumnjičenik, a samim time i zbog procjene zakonitosti postupanja policije prilikom prikupljanja obavijesti od građana ili ispitivanja osumnjičenika. U primjeru koji smo pronašli osumnjičeni D. T. za kazneno djelo sprječavanja dokazivanja ispitan je pred policijom prema članku 208.a ZKP/08. U tom je iskazu naveo da ga je policija dan ranije obavijestila da je njegov brat zadržan na policiji i da je zato bacio drogu u susjedno dvorište. Sud je ocijenio da nije postojala „dostatna razina vjerojatnosti o počinjenju kaznenog djela koja bi priječila prikupljanje obavijesti od D. T.-a kao građanina. Naime, ... i pod pretpostavkom da je policija bila svjesna značaja obavijesti koju je prenijela D. T., o uhićenju njegova brata ... povezano s činjenicom da pretragom doma sljedećeg dana droga nije pronađena, poziv D. T.-a u policijsku postaju predstavlja poziv građaninu, moguće i kao potencijalnom osumnjičeniku“, a to još nije dostatna razina osnova sumnje u kojoj bi građanin postao osumnjičenik. „Tek u trenutku „izjave“ D. T.-a da je drogu sakrio, ista predstavlja dostatnu razinu osnova sumnje o počinjenju kaznenog djela sprječavanja dokazivanja kada je policija prestala s prikupljanjem obavijesti te je poduzela radnje radi razjašnjenja te sumnje. Tada je D. T. stekao svojstvo osumnjičenika sukladno s čl. 202. st. 2. toč. 1.

⁸¹ V. više Burić, Z., Karas, Ž. (2017). *Prilog raspravi o dvojbama vezanima uz novu definiciju osumnjičenika i radnju njegova ispitivanja*. Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 24(2), 443.-282. <https://hrcak.srce.hr/196298-28.8.2019>. i Karas, Ž. (2009). *Sudska praksa o policijskom postupanju: osnove sumnje i osnovana sumnja; zatvoreni krug indicija*. Policija i sigurnost, 18(3), 387.-392. <https://hrcak.srce.hr/79701-13.9.2019>.

ZKP/08, neovisno o činjenici je li samoinicijativno u policijsku postaju donio prethodno sakrivene predmete“ (VSRH I KŽ-168/2018-4 od 26. travnja 2018.). Iz odluke je razvidno da se rabe dva standarda; vjerojatnost o počinjenju djela i osnove sumnje da je građanin postao osumnjičenik. U biti je to ovdje jedno te isto jer iz odluke slijedi da se traži barem jedna okolnost, odnosno dokaz da je kazneno djelo počinjeno. Ipak, radi jasnoće pravna nazivlja kojima se označavaju dokazni standardi ne bi ih trebalo miješati jer „vjerojatnost“ i „osnove sumnje“ ipak upućuju na različito stupnjevani dokazni standard. Osim toga, vidjeli smo da ZKP/08. u određenim situacijama rabi naziv „vjerojatnost“ i „ozbiljna vjerojatnost“, a koji očito predstavljaju zasebne dokazne standarde.

Treba dodati da iz odluke slijedi da se pravi razlika između građanina, potencijalnog osumnjičenika i osumnjičenika. Samo osumnjičenik treba dobiti pouku iz članka 208.a ZKP/08. i ako su ispunjeni ostali uvjeti iz te odredbe, onda je njegov iskaz dokaz u kaznenom postupku. Kazivanje građanina pa i „potencijalnog osumnjičenika“ to nije. Jasno je da svaki građanin nije odmah i osumnjičenik, ali niti „potencijalni osumnjičenik“. Taj naziv ZKP/08. uopće ne koristi. Zato bi, radi izbjegavanja dvojbi kod označavanja sadržaja dokaznih standarda, a posebno kod označavanja procesnih sudionika kada zakon uz njihove nazive traži određene forme postupanja, trebalo izbjegavati uporabu nazivlja koje nije zakonsko. Terminologija je važna jer svaki naziv ima svoje značenje, odnosno sadržaje koji su pravno odlučni, osobito kada je riječ o (ne)zakonitosti radnji koje se poduzimaju u odnosu na određenu procesnu ulogu. Zato bi trebalo izbjegavati uporabu naziva „potencijalni osumnjičenik“ i to iz najmanje dvaju razloga. Prvo, ZKP/08. ne poznaje taj termin. Drugo, on uvodi međustupanj između građanina i osumnjičenika koji vrlo lako može dovesti do dvojbi, a time i pravne nesigurnosti jer je nejasno je li riječ o građaninu ili osumnjičeniku u smislu zakona i načina postupanja policije. Ako „potencijalni osumnjičenik“ u smislu zakonskih odredbi nije građanin, a niti osumnjičenik, onda se postavlja pitanje koja je njegova procesna uloga, odnosno kako policija treba postupati prema njemu. Ta dvojba treba biti otklonjena uporabom zakonskog nazivlja; ili je riječ o građaninu, ili o osumnjičeniku.

3.1.1.3. Vjerojatnost i ozbiljna vjerojatnost

S obzirom na to da ZKP/08. rabi termine vjerojatnost i ozbiljna vjerojatnost, utoliko je važno vidjeti može li se odrediti sadržajna razlika u tim standardima. U sljedećem je primjeru razmatrano stupnjevanje vjerojatnosti. „Vjerojatnost da je okrivljenik počinio kazneno djelo moguće je, naravno, stupnjevati, pri čemu ZKP/08. poznaje nekoliko potrebnih razina te vjerojatnosti koju, ovisno o stadijima postupka, određuje kao „sumnju“ (primjerice, u članku 339.a stavcima 1. i 2.), „osnove sumnje“ (primjerice, u članku 112. stavku 1., u članku 207. stavku 1., u članku 332. stavku 1.), „osnovanu sumnju“ (primjerice, u članku 123. stavku 1., u članku 213. stavku 1., u članku 217. stavku 1.) te „nedvojbeno utvrđenje da je optuženik počinio kazneno djelo za koje je optužen“ (članak 455. stavak 1.).“ (VSRH I KŽ-282/2017-3 od 24. svibnja 2017-3). Međutim, ista odluka u odnosu na osnovanu sumnju „da je okrivljenik počinio kazneno djelo stavljeno mu na teret, a koja predstavlja viši stupanj takve vjerojatnosti i pretpostavka je pokretanja istrage ili istraživanja odnosno podizanja optužnice bez istrage te njenog potvrđivanja“, zahtijeva da ona „postoji ili ne postoji.“, pa je tako „određeni stupanj osnovane sumnje“ dovoljan za potvrđivanje optužnice, što nije slučaj ako sud smatra da on „nije dostatan“. Ova odluka dakle govori o „vjerojatnosti“, ali je očito da je riječ o

rangiranju vjerojatnosti za počinjenje djela, a ne o „vjerojatnosti“ ili „ozbiljnoj vjerojatnosti“ koju ZKP/08. rabi kao zaseban dokazni standard. Zato citirana odluka ne određuje stupnjevanje standarda vjerojatnosti i ozbiljne vjerojatnosti, nego objašnjava sadržaje dokaznih standarda osnova sumnje, osnovane sumnje i nedvojbenosti. Ipak, nedvojbeno je da je dokazni standard vjerojatnosti sadržajno niže rangiran nego ozbiljna vjerojatnost. Razlikovanje tih dvaju dokaznih standarda može *mutatis mutandis* biti objašnjeno po uzoru na razlikovanje između osnova sumnje i osnovane sumnje.

3.1.1.4. Osnovana sumnja

Dokazni standard osnovane sumnje potreban je kod određivanja istražnog zatvora i kod potvrđivanje optužnice. Osnovana sumnja ima viši spoznajni standard od osnova sumnje. Ako je osnova sumnje barem jedna okolnost (ili dokaz), onda bi osnovana sumnja trebala biti sve ono što je više od osnova sumnje. Sudska praksa jasno upućuje na koji je način pogrebno obrazložiti postojanje osnovane sumnje. Pri tome se razlikuje način obrazlaganja osnovane sumnje kod istražnog zatvora prije i nakon potvrđivanja optužnice. Tako „... prije potvrđivanja optužnice, puko nabranje dokaza bez navođenja konkretnijeg sadržaja pojedinih dokaza ne može se prihvatiti dostatnim obrazloženjem u smislu odredbe članka 124. stavka 3. ZKP/08. jer ne predstavlja određeno i potpuno izlaganje činjenica i dokaza iz kojih proizlazi postojanje osnovane sumnje da je okrivljenik počinio inkriminirana mu kaznena djela.“ (VSRH II Kž-208/2018-6 od 14. svibnja 2018.).

O postojanju osnovane sumnje kod primjene mjere istražnog zatvora zaključuje se iz sadržaja bitnog dokaza kojega se ne ocjenjuje. Tako „... dostatan stupanj osnovane sumnje u odnosu na pitanje identiteta počinitelja djela za sada proizlazi iz zapisnika o prepoznavanju, čija zakonitost ovdje nije predmetom ispitivanja.“ (VSRH II Kž 251/2018-4 od 14. lipnja 2018.).

Osim pitanja (ne)zakonitosti pojedinih dokaza, sud prilikom odlučivanja o primjeni mjere istražnog zatvora nije ovlašten ulaziti u pojedina činjenična pitanja i utvrđivanje kaznene odgovornosti jer odluku o tome donosi raspravni sud nakon provedenog kontradiktornog postupka (II Kž-306/2019-4 od 23. kolovoza 2019.). Isto vrijedi i u odnosu na analizu drugih dokaza u spisu kada osnovana sumnja da je određena osoba počinila kazneno djelo jasno proizlazi iz dokaza koji se odnose na predmet i temelje se na konkretnim okolnostima. Tako se u potonje citiranoj odluci navodi: „Optuženi M. B. u svojoj žalbi također nudi analizu nekih od dokaza u spisu, i to u pogledu inkriminacije iz članka 329. stavka 1. točke 2. KZ/11. (počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja). (... ali) ovaj sud u ovom stadiju postupka prilikom ispitivanja rješenja o istražnom zatvoru nije ovlašten ulaziti u pojedina činjenična pitanja i utvrđivanje kaznene odgovornosti, već će o tome odluku donijeti raspravni sud nakon provedenog kontradiktornog postupka.“

3.1.1.5. Nedvojbenost

Najviši dokazni standard predviđen je za donošenje presude kojom se optuženik proglašava krivim. Stoga je za nedvojbeno utvrđenje da je optuženik počinio kazneno djelo za koje je optužen, potreban najveći stupanj izvjesnosti koji se može postići u sudskom postupku. Prema odluci VSRH I Kž-607/15-4 od 11. travnja 2016., „[z]a osudu u kaznenom

postupku potrebno je da sud na temelju izvedenih dokaza »nedvojbeno utvrdi da je optuženik počinio kazneno djelo za koje je optužen« (članak 455. stavak 1. ZKP/08.). Taj najviši dokazni standard označava potrebu da optuženikova krivnja mora biti pouzdana, sigurna i da ne smije ostavljati nikakvu dvojbu, čak niti tračak sumnje koji dovodi u pitanje osudu. Takav najviši dokazni standard za osudu je sasvim razumljiv jer osuda u kaznenom postupku ima za posljedicu ograničenje i ustavnih prava neke osobe, a i obveze koje mogu slijediti. Zato za osudu moraju biti izvedeni dokazi koji jasno, nedvojbeno upućuju na jedini mogući zaključak da je optuženik počinio kazneno djelo za koje je optužen.⁶² U tom predmetu prvostupanjski sud nije našao ni jedan dokaz koji može biti temelj za osudu četvero optuženika, ali je utvrdio da postoji samo jedna usmjeravajuća okolnost, a to je „neprikosnoveni autoritet“ optuženika. Procjenjujući je li to dovoljno za osudu, VSRH je naveo: „... da bi se osuda mogla temeljiti na usmjeravajućim okolnostima mora se raditi o tzv. sklopu činjenica indicija (dakle, više njih) koje opet moraju zatvoriti krug tako da tvore jedini mogući, nedvojbeni zaključak da je optuženik počinio kazneno djelo za koje je optužen.“. Jedna usmjeravajuća okolnost (činjenica indicija) „nije dostatna da bi se na njoj temeljila osuđujuća presuda“.

3.1.2. *Pravilo in dubio pro reo*

U kontekstu dokaznih standarda posebno mjesto pripada dokaznom pravilu *in dubio pro reo*.⁸² Iako nije riječ o dokaznom standardu, treba ga spomenuti jer uz pomoć njega ponekad utvrđujemo postoji li okolnost ili dokaz koji je temelj pojedinog dokaznog standarda. Pravilo *in dubio pro reo*, „... određuje dokazni standard prema kojemu one činjenice koje idu na štetu optuženika moraju biti utvrđene izvjesno, dakle, na način da je njihovo postojanje izvan svake razumne sumnje. Čim postoji sumnja glede takvih činjenica, one se ne mogu

⁸² Pravilo *in dubio pro reo* često se u praksi, ali i u teoriji naziva načelom. No, riječ je o pravnom, odnosno dokaznom pravilu koje dolazi u obzir kada se ispune određeni uvjeti. U tome se ogleda razlika u odnosu na načelo. Načelo je „optimalizacijska zapovijed“ koja traži da ostvarimo neki cilj u cijelosti ili barem „u najvećoj mogućoj mjeri“ (Krapac, 2015:84). Sud primjenjuje pravna pravila kada utvrdi da su ispunjeni uvjeti za njegovu primjenu. Nasuprot tomu, načela sudu služe za tumačenje zakona baš onda kada pravila nema. Zato *in dubio pro reo* nije načelo, nego pravilo (Krapac, 2015). O pravnom pravilu *in dubio pro reo*, a ne o načelu, govore i pojedine odluke VSRH-a I Kž 265/15-7 od 30. lipnja 2015., I Kž-Us-94/13-10 od 3. travnja 2014., I Kž 769/13-4 od 27. svibnja 2014., III Kr 222/10-4 od 12. lipnja 2012., I Kž 530/13-6 od 15. rujna 2015. i I Kž-Us-83/13-4 od 18. travnja 2016. Prema odluci VSRH I Kž-Us-94/13-10 od 3. travnja 2014. „... nije u pravu optuženik kada se poziva na primjenu načela „in dubio pro reo“ (članak 3. stavak 2. ZKP/08.) jer ovdje ne postoji nikakva dvojba u odnosu na odlučne činjenice koje tvore obilježja kaznenog djela ili o kojima ovisi primjena neke odredbe kaznenog zakona. Kada postoje proturječni dokazi, dakle i oni čiji sadržaj upućuje kao i oni čiji sadržaj ne upućuje na postojanje neke odlučne činjenice, prvostupanjski sud mora ocijeniti koji je od tih dokaza vjerodostojan i na temelju te ocjene donijeti odluku. Takvo postupanje suda slijedi iz dužnosti svestranog raspravljanja predmeta (članak 393. stavak 2. ZKP/08.) i dužnosti savjesne ocjene dokaza „pojedinačno i u vezi s ostalim dokazima“ (članak 450. stavak 2. ZKP/08.). U ispunjavanju te dužnosti sud nije vezan niti ograničen nekim formalnim dokaznim pravilom, već primjenom načela slobodne ocjene dokaza (članak 9. stavak 3. ZKP/08.). Tek ako nakon takvog postupanja nije moguće otkloniti dvojbe oko (ne)postojanja neke odlučne činjenice, sud će primijeniti pravilo „in dubio pro reo“. Radi se, dakle, o pravnologičkom pomagalu, a ne o dokaznom pravilu ili načelu, koje se primjenjuje tek ako dvojbe oko postojanje neke odlučne činjenice nije moguće otkloniti i tada se (ne)postojanje takve činjenice uzima u korist okrivljenika.“.

smatrati utvrđenima.“ Iz zakonske odredbe koja sadrži pravilo *in dubio pro reo* „... proizlazi i pravilo koje se odnosi na dokazivanje odlučnih činjenica koje idu u korist optuženika: te činjenice treba uzeti dokazanima čak i kada su samo vjerojatne, dakle, kada postoji sumnja na njihovo postojanje, pa čak i kada bi postojanje one činjenice koja bi išla na štetu optuženika bilo vjerojatnije nego postojanje činjenice koja mu ide u korist.“ (VSRH I Kž-1014/02-8 od 28. studenoga 2006.).

4. ZAKLJUČAK

Dokazne standarde treba razumjeti kao pretpostavke uz koje zakon veže određene posljedice. Dokazni standardi pomažu tijelima kaznenog postupka prilikom odlučivanja o pravno odlučnim činjenicama. Za praktični aspekt ključno je razlikovanje standarda po osnovama koje se sadržajno razlikuju. Primjerice, posebno treba biti pažljiv pri utvrđenju i ocjeni kada građanin postaje osumnjičenik s obzirom na procesno-pravne posljedice koje iz toga proizlaze.

Pažljiv treba biti i pri obrazlaganju različitih stupnjeva vjerojatnosti jer ih ZKP/08. razlikuje, a određuje i nedvojbeno utvrđenje kao standard potreban za donošenje osuđujuće presude. Iako ZKP/08. ne definira pojedine dokazne standarde, u teoriji i praksi prihvaćena su tumačenja prema kojima je vjerojatnost najniži dokazni standard. Ozbiljna vjerojatnost je očito viši dokazni standard u odnosu na vjerojatnost. Ova dva dokazna standarda treba razlikovati od osnove sumnje i osnovane sumnje koje se i u praksi češće pojavljuju iako se ovi potonji ponekad objašnjavaju sa stupnjem vjerojatnosti. Tu vjerojatnost koja jezično služi za objašnjenje razlike između osnova sumnje i osnovane sumnje ne treba miješati s vjerojatnosti i ozbiljnom vjerojatnosti kao zasebnim standardima predviđenim za određene postupovne situacije.

Pitanje procjene postojanja pojedinih dokaznih standarda jednako je značajno kod korištenja tehnološko znanstvenih dostignuća jer čak ni znanstveno provjeren i potvrđen dokaz poput DNK analize nije matematički stopostotan. Standard apsolutne sigurnosti, matematički izražen kao stopostotan i do kojega bi se došlo matematičkim metodama (formulama), nije prihvatljiv u kaznenom, a niti u bilo kojem drugom sudskom postupku. Tzv. matematičko suđenje u kaznenom postupku bi dovelo do toga da odlučne činjenice pa i krivnju utvrđuje umjetna inteligencija, a to može dovesti i do povrede prava na pravično suđenje. Na taj bi način osjetljiva ljudska spoznajna i misaona djelatnost bila zamijenjena unaprijed određenim parametrima koji bi upućivali na postojanje odgovarajućeg dokaznog standarda. Suprotno tomu je razuman i logičan pristup utvrđivanju činjenica u kaznenom postupku koji je prihvatljiv svakom objektivnom, nepristranom i razboritom čovjeku. Njemu svakako treba dati prednost u odnosu na matematičku kvantifikaciju pojedinih dokaznih standarda koja bi isključila čovjeka iz osjetljive djelatnosti tumačenja zakona i donošenja odluka koje su prilagođene svakoj pojedinoj osobi. Ne treba zaboraviti da je svaki čovjek različit u mnogim aspektima i da ocjena o (ne)dokazanosti nečije krivnje, a osobito određivanje kazne počinitelju kaznenog djela mora imati dozu razumne ljudskosti koja kod čiste matematike i računalnog utvrđivanja ne postoji.

Konačno, za donošenje osude treba ozbiljno razmisliti o uvođenju dokaznog standarda izvan razumne sumnje umjesto sada postojećeg nedvojbenog utvrđenja. Standard izvan

razumne sumnje više odgovara životnoj stvarnosti jer je praktično nemoguće s apsolutnom sigurnošću nedvojbeno utvrditi sve detalje nekog događaja koji su se odigrali u prošlosti. A upravo se na utvrđivanje onoga što se već odigralo odnosi veliki dio kaznenog postupka. Za to utvrđivanje, kao i za utvrđivanje drugih važnih činjenica služe nam dokazni standardi koje treba tumačiti ljudska, a ne umjetna inteligencija.

LITERATURA

a) knjige:

1. Bayer, V. (1972). *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga: Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Dika, M. (2018). *Građansko parnično pravo, Utvrđivanje činjenica, VII. knjiga*. Zagreb: Narodne novine.
3. Grubač, M. i Vasiljević, T. (2014). *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: PROJURIS.
4. Grubiša, M. (1980). Činjenično stanje u krivičnom postupku. Zagreb: Informator.
5. Krapac, D. (2015). *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*. Zagreb: Narodne novine.
6. Krapac, D. (1982). *Neposredni i posredni dokazi u krivičnom postupku*. Zagreb: Informator.
7. LaFave, Wayne R., Israel, Jerold H, King, Nancy: *Criminal Procedure, Third Edition*, West Group, St. Paul, Minn., 2000.
8. McCormick on Evidence, Sixth Edition, by Keneth S. Brown (General Editor), Thomson/West, St. Paul, MN, USA, 2006.
9. Murphy on Evidence, 11th Edition, Oxford University Press, 2009.
10. Pavišić, B. (2005.). *Komentar Zakona o kaznenom postupku*. Rijeka: Žagar d.o.o. (dalje: Pavišić, 2005).
11. Pavišić, B. (2015). *Komentar Zakona o kaznenom postupku s priložima*. Šmrika-Templar book, (dalje: Pavišić, 2015), str. 160.
12. Pavišić, B. (2002). *Talijanski kazneni postupak*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Biblioteka Zavoda za kaznene znanosti Mošćenice.
13. Pavlović, Š. (2014). *Zakon o kaznenom postupku*. Rijeka: Libertin naklada d.o.o.
14. Saltzburg, Stephen A. - Capra, Daniel J.: *American Criminal Procedure, Sixth Edition*, West Group, St. Paul, Minn., 2000.

b) članci:

1. Karas, Ž. (2009). *Sudska praksa o policijskom postupanju: osnove sumnje i osnovana sumnja; zatvoreni krug indicija*. Policijska i sigurnost, 18(3), 387.-392. <https://hrcak.srce.hr/79701-13>. 9. 2019.

c) iz dijela zbornika:

1. Burić, Z., Karas, Ž. (2017). *Prilog raspravi o dvojbama vezanima uz novu definiciju osumnjičenika i radnju njegova ispitivanja*. Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu. 24(2), 443.-282. <https://hrcak.srce.hr/196298-28>. 8. 2019.
2. Katić, D. (2016). *Teret dokazivanja u različitim vrstama parničnih postupaka*. U: Hrvatsko društvo za građanskopravne znanosti i praksu. Tradicionalno XXXI. savjetovanje, Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Godišnjak 23. Zagreb: Organizator, 357.-404.
3. Rajko, A. (2016). *Teret dokazivanja u upravnom postupku i upravnom sporu*. U: Dika, M., Dominković, F., Đerđa, D. i dr. Visoki upravni sud Republike Hrvatske. Zbornik radova Novosti u upravnom pravu i upravnosudskoj praksi. Zagreb: Organizator, 61.-111.

d) disertacija:

1. Uzelac, A. (2003). *Teret dokazivanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.

e) popis citiranih odluka:

Illinois v. Gates, 462 U.S. 213 (1983)

People v. Collins, 68 Cal.2d 319

Terry v. Ohio, 392 U.S. 1 (1968)

Victor v. Nebraska, 22 Ill.511 US 1., 114 S Ct. 1239, 127 L. Ed. 2d 583 (1994)

VSRH I Kž-1014/02-8 od 28. studenog 2006.

VSRH I Kž-U-94/13-10 od 3. travnja 2014.

VSRH I Kž 769/13-4 od 27. svibnja 2014.

VSRH I Kž 265/15-7 od 30. lipnja 2015.

VSRH I Kž 530/13-6 od 15. rujna 2015.

VSRH I Kž-607/15-4 od 11. travnja 2016.

VSRH I Kž-282/2017-3 od 24. svibnja 2017.

VSRH I Kž-168/2018-4 od 26. travnja 2018.

VSRH I Kž-U-30/09-3 od 16. travnja 2009.

VSRH I Kž-U-94/13-10 od 3. travnja 2014.

VSRH I Kž-U-165/15-4 od 11. siječnja 2016.

VSRH I Kž-U-83/13-4 od 18. travnja 2016.

VSRH II Kž-208/2018-6 od 14. svibnja 2018.

VSRH II Kž 251/2018-4 od 14. lipnja 2018.

VSRH II Kž-306/2019-4 od 23. kolovoza 2019.

VSRH III Kr 222/10-4 od 12. lipnja 2012.

Summary

Marin Mrčela, Damira Delost

Evidentiary Standards in Criminal Procedure

This paper deals with evidentiary standards. After a brief theoretical and comparative-law analysis of evidentiary standards, it highlights the key differences between common law and continental legal systems, while shifting the focus to the current regulation under the Croatian criminal law. In addition to the levels of evidentiary standards under the Croatian criminal procedural law, it examines the need for their definition and different labelling, relying on the relevant case-law of the Supreme Court of the Republic of Croatia. Especially from the perspective of the police, precise and unequivocal definitions are required in light of the different treatment of the citizen and the suspect by the police due to the unique procedural and legal role of the suspect and, respectively, appropriate procedural consequences. With this in mind, the paper assesses the legal doctrine, as well as the current legislative solutions and the existing judicial practice, to provide solutions that would eliminate doubts about the interpretation of evidentiary standards.

Keywords: evidentiary standards, probability, doubt, certainty.

KREŠIMIR MAMIĆ*, ANITA MAMIĆ**

Potreba izmjena kataloga kaznenih djela za posebne dokazne radnje

Sažetak

*Tijekom posljednjih godina došlo je do izmjene fenomenološkog i etiološkog konteksta počinjenja kaznenog djela **dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom** iz čl. 215. Kaznenoga zakona. Navedeno kazneno djelo, počinjeno namjerno izazvanim požarima vozila i podmetnutim eksplozivnim napravama postalo je jedan od mehanizama obračuna i upućivanja poruka između pripadnika organiziranih kriminalnih skupina. Istraživanje navedenih pojava oblika kaznenog djela često je otežano zbog izražene nesuradnje žrtava kaznenih djela. Praksa istraživanja ovih kaznenih djela ukazala je na potrebu, gotovo nužnost, za uvrštavanjem ovog kaznenog djela u katalog kaznenih djela iz čl. 334. ZKP-a za koje je zakon predvidio mogućnost provođenja posebnih dokaznih radnji.*

***Ključne riječi:** posebne dokazne radnje, katalog, dovođenje u opasnost života i imovine.*

1. UVOD

Živimo u svijetu koji se ubrzano mijenja i te se promjene uočavaju u svakodnevnome životu. Razvoj novih tehnologija omogućuje nam ostvarenje interesa koji bi prije izvjesnog vremena bili vrlo teško ostvarivi. Društveno uređenje koje država obnaša putem funkcije zakonodavca također treba pratiti napredak društva te nove društvene promjene, bilo one pozitivne ili one negativne.

* Krešimir Mamić, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Zagreb, Hrvatska. Stavovi izneseni u ovome radu predstavljaju osobne stavove autora te ne predstavljaju stavove organizacije u kojoj je zaposlen.

** Anita Mamić, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Zagreb, Hrvatska. Stavovi izneseni u ovome radu predstavljaju osobne stavove autorice te ne predstavljaju stavove organizacije u kojoj je zaposlena.

U kaznenom pravu te izmjene moraju osobito revnosno pratiti društveni razvoj, ali i trebaju dati odgovore na ona ponašanja koja predstavljaju grubo kršenje utvrđenih normi. Tu država posredstvom uloge zakonodavca mora ostvariti dvostruku ulogu – zakonodavnim izmjenama adresatima pravnih normi mora jasno dati do znanja koja ponašanja neće moći tolerirati odnosno, koja će ponašanja uzrokovati aktiviranje državnih mehanizama prisile, dok s druge strane, dionicima tih mehanizama prisile zakonodavnim izmjenama mora dati mogućnost maksimalne uporabe postojećih, ili u slučaju njihove nedostatnosti, kreirati nove instrumente za provođenje utvrđenih normi.

Cilj je ovoga rada ukazati na potrebu izmjena procesnih odredbi u dijelu koji se odnosi na propisivanje kaznenih djela za koja je moguće naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji. Konkretnije, pokušat će se argumentirati stajališta autora da je potrebno proširiti postojeći katalog kaznenih djela za koje je moguće naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji, jednim kaznenim djelom koje postoji dulji niz godina, ali je fenomenološki i etiološki evoluiralo do te razine da je samo po sebi sposobno izazvati strah u određenoj socijalnoj okolini te potaknuti i druge negativne društvene promjene.

Autori su u radu opširno rabili pozitivne propise i propise koji su izvan snage, korišteni su službeni statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova, ali i podaci koje je autorima Ministarstvo unutarnjih poslova ustupilo za potrebe ovoga rada, a koji ne predstavljaju javno objavljene službene statističke podatke. Na kraju, korišteni su i strani pozitivni pravni propisi radi komparativne analize i prikaza rješenja u pojedinim stranim okvirima.

2. IZMJENE NORMATIVNIH OKVIRA KAZNENOG PROGONA

Kazneno pravo, kao grana prava koja uređuje okvire primjene mehanizama državne represije u odgovoru na ona ponašanja subjekata koja toliko teško povrjeđuju prava drugih i utvrđeni sustav vrijednosti da ih je zakonodavac proglasio kaznenim djelima, nedvojbeno jest „živi mehanizam“. „Živost“ kaznenog prava ogleda se prije svega u čestim izmjenama odredbi ključnih propisa koji uređuju ovo područje.

Tako je Kazneni zakon (Narodne novine 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18., u daljnjem tekstu: KZ), koji je objavljen u službenom glasilu 7. studenog 2011. godine te stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine, do sada prošao kroz četiri kruga izmjena i dopuna zakonskih odredbi te jedan ispravak. Kazneni zakon iz 1997. godine (Narodne novine 110/97., 27/98., 50/00., 129/00., 51/01., 111/03., 190/03., 105/04., 84/05., 71/06., 110/07., 152/08., 57/11., 143/12., u daljnjem tekstu: KZ '97.) izmijenjen je i dopunjen čak 13 puta.

S druge pak strane, Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17., u daljnjem tekstu: ZKP), koji je objavljen u službenom glasilu 24. prosinca 2008. godine te stupio na snagu 1. siječnja 2009. godine, do današnjeg je dana prošao kroz sedam izmjena i dopuna. Osim izmjena i dopuna, Odlukom Ustavnog suda Republike Hrvatske od 19. srpnja 2012. godine (Odluka i rješenje U-I-448/2009, U-I-602/2009, U-I-1710/2009, U-I-18153/2009, U-I-5813/2010, U-I-2871/2011) utvrđeno je da brojne odredbe ZKP-a krše ustavne odredbe i vrijednosti te Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Đurđević, 2012). Zakon o kaznenom postupku iz 1997. godine (Narodne novine 110/97., 27/98., 58/99., 112/99.,

58/02., 143/02., 62/03., 178/04., 115/06., u daljnjem tekstu: ZKP '97.), do donošenja ZKP-a prošao je ukupno sedam izmjena.

Dakle, ključni propisi kaznenog prava koji uređuju materijalne i postupovne okvire često prolaze kroz izmjene i dopune. Izmjene odredbi materijalnog kaznenog prava koje su ponajprije sadržane u KZ-u nužne su, jer zakonodavac svojom aktivnošću u području materijalnog kaznenog prava mora nužno pratiti društvene promjene te osobito društveni razvoj i dostignuća modernog tehnološkog doba. To je vidljivo u brojnim odredbama KZ-a koje su nastale kao posljedica odgovora na nova dostignuća društvenog razvoja. Kao jedan od primjera bilo je i svojedobno uvođenje kaznenog djela zabrana kloniranja ljudskog bića (čl. 97.a KZ-a '97.). Iako je uvođenje tog kaznenog djela bila posljedica prenošenja konvencijskog prava u nacionalno zakonodavstvo – implementacije Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini i Dodatnog protokola o zabrani kloniranja ljudskih bića (Škorić, 2007), vidljivo je da je društveni razvoj u području prirodne znanosti bio jedan od temeljnih razloga za izmjene materijalnih okvira kaznenog prava jer se procijenila opasnost od nekontrolirane mogućnosti kloniranja ljudskih bića, do te mjere da je zakonodavac odlučio zaštititi društvo propisivanjem nove zakonske odredbe. Drugim riječima, izmjene materijalnih odredbi kaznenog prava nužnost su i potreba, kako bi se pravovremeno, propisivanjem novih kaznenih djela, društvo zaštitilo od mogućih učinaka koje takva ponašanja, koja su propisana kaznenim djelom, mogu prouzročiti.

Izmjene procesnih okvira najčešće su, osim tehničkog prenošenja konvencijskog prava u nacionalno zakonodavstvo i usklađivanja nacionalnog zakonodavstva s međunarodnim okvirima, posljedica povijesne kaznenopravne paradigme odnosno teorijskog rješavanja sukoba između težnje za učinkovitošću kaznenog postupka s jedne strane i težnje za zaštitom prava građana, osobito procesnih sudionika, s druge strane (Krapac *et. al.*, 2015).

Iako se pojedini autori upuštaju u generalnu ocjenu utjecaja čestih izmjena kaznenopravnih okvira na pravnu sigurnost (Garačić, 2016), takve je utjecaje potrebno promatrati partikularno, ako ne kroz svaku pojedinu novelu, onda barem u odnosu na grane kaznenog prava. Česte izmjene materijalnih okvira kaznenog prava moguće je promatrati u osuvremenjivanju temeljnog materijalnog korpusa kaznenog prava – Kaznenog zakona, i težnji zakonodavca da Kazneni zakon uvijek bude učinkovit mehanizam za kažnjavanje novih ponašanja koja do tada nisu bila predviđena, odnosno da kroz sudsku praksu, ali i životne okolnosti – utvrdi pojedine pravne praznine i nedostatnosti postojećih propisa za inkriminiranje novih pojava oblika kaznenih djela koja je potrebno propisati.

Iako je praksa pokazala da su izmjene procesnih normi kaznenog prava – u prvome redu Zakona o kaznenom postupku, u praksi rjeđe od izmjena materijalnih normi, ZKP koji je trenutačno na snazi – u stalnom je procesu reforme. Ti procesi reforme uvjetovani su tzv. europeizacijom kaznenog postupka odnosno implementacijom relevantnog EU zakonodavstva, ali i njegovom konstitucionalizacijom intervencijom Ustavnog suda u odredbe ZKP-a iz 2012. godine (Ivičević Karas, 2018).

Međutim, kako su materijalne i procesne odredbe kaznenog prava neodvojive, odnosno implementacija materijalnih odredbi nije moguća bez intervencije državne vlasti kroz kazneni postupak (Krapac *et. al.*, 2015), u pojedinim slučajevima izmjene materijalnih normi mogu implicirati izmjene procesnih normi. Tako je primjerice KZ u čl. 97. (terorizam), 98. (financiranje terorizma), 99. (javno poticanje na terorizam), 100. (novačenje za terori-

zam), 101. (obuka za terorizam), 101.a (putovanje u svrhu terorizma), i 102. (terorističko udruženje) propisao tzv. kaznena djela terorizma odnosno kaznena djela koja propisuju ona ponašanja pojedinaca ili skupina koja se povezuju s terorizmom kao jednim od najopasnijih društveno-političkih fenomena uopće. Sva navedena kaznena djela propisana su i u tzv. katalogu kaznenih djela za koja se prema odredbama ZKP-a može odrediti provođenje posebnih dokaznih radnji. Tako ZKP u čl. 334. st. 1., 2. i 3. propisuje sva gore navedena kaznena djela kao kaznena djela za koja je u propisanoj proceduri moguće odrediti provođenje posebnih dokaznih radnji iz čl. 332. ZKP-a, osim za kazneno djelo putovanje u svrhu terorizma iz čl. 101.a KZ-a. Navedeno kazneno djelo uvedeno je u KZ tijekom 2018. godine, a posljedica je daljnje europeizacije KZ-a, odnosno implementacije odredbi Direktive (EU) 2017/541 Europskog parlamenta i Vijeća od 15. ožujka 2017. o suzbijanju terorizma i zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/475/PUP i o izmjeni Odluke Vijeća 2005/671/PUP, ali i potrebe za inkriminiranjem putovanja osoba u svrhu terorizma odnosno sprječavanja pojave fenomena tzv. stranih terorističkih boraca. Dakle, *ratio legis* odredbe iz čl. 101.a KZ-a jest kažnjavanje ponašanja povezanog s terorizmom odnosno novog pojavnog oblika terorizma. Kako su sve ostale odredbe koje se izravno odnose na terorizam, a koje su propisane u čl. 97. – 102. KZ-a već uvedene u katalog kaznenih djela iz čl. 334. ZKP-a, moguće je zaključiti da odredba iz čl. 101.a KZ nije uvedena u katalog kaznenih djela iz čl. 334. ZKP-a iz jednostavnog razloga što od izmjena KZ-a i uvođenja odredbe iz čl. 101.a KZ-a nije došlo do izmjena ZKP-a. Može se očekivati da će zakonodavac u sljedeću izmjenju odredbi ZKP-a uključiti i izmjenju čl. 334. st. 2. na način da će u katalog kaznenih djela uključiti i odredbu iz čl. 101.a KZ-a.

Dakle, česte izmjene normativnih okvira kaznenog prava ne treba promatrati u negativnom kontekstu i dovoditi ih u odnos pravne (ne)sigurnosti, nego naprotiv, stalne reforme kaznenog zakonodavstva treba promatrati u pozitivnom smislu jer zapravo teže pravnoj sigurnosti svih dionika kaznenog postupka, kako jasnim propisivanjem i usavršavanjem postojećih normi materijalnog prava uvođenjem novih pojava oblika kaznenih djela, tako i jačanjem pojedinih procesnih pozicija sudionika u kaznenom postupku jasnijim propisivanjem njihovih prava i dužnosti. Pritom se zakonodavac ne smije oglušiti ni na pokazatelje uspješnosti represivnog sustava koji se ponekad, zbog nedostatnosti postojećih kaznenopravnih alata, nalazi u nezavidnoj poziciji da raspoloživim sredstvima ne može odgovoriti na postojeće izazove, zbog čega je javnost nerijetko sklona ocjenjivanju države nesposobnom za osiguranje zaštite temeljnih prava građana. Takve pojave često zahtijevaju izgradnju novog ili proširenje postojećeg instrumentarija kako bi država formom uređenog kaznenog postupka učinkovito štitila građane od povrede njihovih prava te osiguranjem sigurnosti kao društvene vrijednosti, osigurala temeljne preduvjete za daljnji razvoj društva.

3. POSEBNE DOKAZNE RADNJE

Nedjeljivo pravo države da u određenim okolnostima i pod točno propisanim uvjetima zadire u temeljna prava i slobode građana kako bi zaštitila društvenu zajednicu od mogućih posljedica djelovanja pojedinaca, izvrsno se očituje u primjenama mjera procesne prisile. To pravo proizlazi iz generalne odredbe Ustava RH koji u čl. 16. navodi da se slobode i prava mogu ograničiti samo zakonom da bi se zaštitila sloboda i prava drugih ljudi te pravni poredak, javni moral i zdravlje. Već u ovoj generalnoj odredbi Ustav upućuje na supsidijarnost primjene

mehanizama ograničenja sloboda i prava građana te potvrđuje načelo zakonitosti u njihovoj primjeni.

Razrađujući pitanja ograničenja i oduzimanja slobode, Ustav u čl. 22. navodi da se nikome ne može ograničiti niti oduzeti sloboda osim kada je to zakonom određeno i kada o tome odlučuje sud. Ovom odredbom Ustav osim ponovnog potvrđivanja načela zakonitosti u ograničenju sloboda, jamči sudbeni nadzor nad intervencijom države u slobodu građana.

Posebne dokazne radnje kao instrument procesne prisile zasigurno predstavljaju jedan od najsnažnijih mehanizama intervencije države u temeljna prava i slobode građana. Kako je uvodno navedeno, ta je intervencija uređena zakonom i ima uspostavljen mehanizam sudske kontrole.

Naime, razmatrajući odredbe ZKP-a o posebnim dokaznim radnjama, ZKP u čl. 332. navodi kako se posebne dokazne radnje poduzimaju samo ako se izvidi kaznenih djela ne bi mogli provesti na drugi način ili bi njihovo provođenje bilo moguće samo uz nerazmjerne teškoće. Propisujući uvjete i okolnosti pod kojima se može odobriti primjena posebnih dokaznih radnji, zakonodavac je u prvom redu naglasio njihovu supsidijarnost u odnosu na druge izvide te snažno istaknuo načelo razmjernosti u njihovoj primjeni (Gluščić, 2012).

Nadalje, ZKP u čl. 332., propisujući uvjete i okolnosti primjene posebnih dokaznih radnji navodi kako sudac istrage može, na temelju pisanog obrazloženog zahtjeva državnog odvjetnika, odrediti primjenu jedne ili više posebnih dokaznih radnji prema osobi za koju postoje osnove sumnje da je počinila točno određeno kazneno djelo propisano u katalogu kaznenih djela, u vezi čega izdaje pisani obrazloženi nalog.

Analizirajući dalje odredbu ZKP-a o uvjetima i okolnostima za primjenu posebnih dokaznih radnji, kao značajno ističe se da je odluka o primjeni posebnih dokaznih radnji u rukama suda, odnosno da sudac istrage *može* donijeti odluku o njihovoj primjeni. Dakle, sud, institutom suca istrage, po službenoj dužnosti ocjenjuje sve okolnosti za primjenu posebne dokazne radnje. Te okolnosti pred sud stavlja državni odvjetnik svojim pisanim obrazloženim zahtjevom. Sud se iz zahtjeva državnog odvjetnika mora uvjeriti u to da se za osobu prema kojoj se predlaže primjena posebnih dokaznih radnji stvarno postoji dovoljna razina sumnje da je počinila ili zajedno s drugom osobom sudjelovala u počinjenju kaznenog djela, da se radi o jednom od kaznenih djela iz kataloga koji ZKP propisuje u čl. 334. te da se izvidi tog konkretnog kaznenog djela ne mogu provesti na drugi način ili bi njihovo provođenje bilo moguće samo uz nerazmjerne teškoće. Nakon što se iz zahtjeva državnog odvjetnika uvjeri u opstojnost navedenih činjenica, sud i dalje *može* odobriti primjenu posebnih dokaznih radnji, a ukoliko odluči da su ispunjeni svi uvjeti, izdaje pisani obrazloženi nalog za primjenu točno određenih posebnih dokaznih radnji na točno određeni rok koji mora biti u okvirima rokova koje ZKP propisuje u čl. 335.

Koristeći termine *pisani obrazloženi zahtjev* državnog odvjetnika i *pisani obrazloženi nalog* suda zakonodavac je naglasio važnost obrazloženja odnosno obrazloženog zahtjeva i obrazloženog naloga. Državni odvjetnik svojim zahtjevom mora obrazložiti sudu da je počinjeno kazneno djelo iz kataloga čl. 334. ZKP-a, da je vjerojatno da za osobu za koju se zahtijeva provođenje posebnih dokaznih radnji iz čl. 332. ZKP-a postoji dovoljna razina sumnje da je počinila kazneno djelo ili sudjelovala u počinjenju kaznenog djela, a da se izvidi ne bi mogli provesti na drugi način odnosno da bi njihovo provođenje bilo moguće samo uz

nerazmjjerne teškoće. Na sudu je da, nakon što prihvati obrazloženje državnog odvjetnika, u svom nalogu potvrdi navedene činjenice te odredi koje dokazne radnje i na koji se rok imaju provesti prema kojim osobama (Turudić, *et. al.*, 2017). Ta važnost obrazloženja osobito je vidljiva u kaznenopravnoj praksi. Naime, u presudi ESLJP-a u predmetu *Dragojević protiv Hrvatske* (zahtjev broj 68955/11), objavljenoj 15. siječnja 2015. godine, ESLJP je donio presudu prema kojoj je tužitelju povrijeđeno pravo na poštovanje njegova privatnog života i korespondencije iz čl. 8. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, zato što su dokazi u kaznenom predmetu protiv tužitelja prikupljeni provedbom posebnih dokaznih radnji, koje su provedene na temelju pisanog naloga suda, a sam pisani nalog nije bio dovoljno obrazložen, odnosno u obrazloženju naloga sud nije dovoljno obrazložio činjenicu zbog čega se ista svrha ne bi mogla postići nekim blažim sredstvom.

4. KATALOG KAZNENIH DJELA ZA KOJE JE MOGUĆE NALOŽITI PROVOĐENJE POSEBNIH DOKAZNIH RADNJI

Kako je u tekstu više puta navedeno, posebne dokazne radnje mogu se naložiti samo za kaznena djela propisana u *katalogu*. Katalog je kolokvijalni naziv za popis kaznenih djela za koja je moguće naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji iz čl. 332. ZKP-a, a opisana su u čl. 334. ZKP-a.

U čl. 334. ZKP-a zakonodavac je propisao koja su to kaznena djela za koja se može naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji. Tako je u toč. 1. navedenog članka propisano da se provođenje posebnih dokaznih radnji može naložiti za kaznena djela ratnog zločina (članak 91. stavak 2. KZ-a), terorizma (članak 97. stavak 1., 2. i 3. KZ-a), financiranja terorizma (članak 98. KZ-a), obuke za terorizam (članak 101. KZ-a), terorističkog udruženja (članak 102. KZ-a), ropstva (članak 105. KZ-a), trgovanja ljudima (članak 106. KZ-a), trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima (članak 107. KZ-a), protupravnog oduzimanja slobode (članak 136. stavak 4. KZ-a), otmice (članak 137. stavak 3. KZ-a), spolne zloporabe djeteta mlađeg od petnaest godina (članak 158. KZ-a), podvođenja djeteta (članak 162. stavak 1. i 3. KZ-a), iskorištavanja djece za pornografiju (članak 163. stavak 2. i 3. KZ-a), teških kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (članak 166. KZ-a), pranja novca (članak 265. stavak 4. KZ-a), zloporabe položaja i ovlasti (članak 291. stavak 2. KZ-a) ako je to djelo počinila službena osoba, primanja mita (članak 293. KZ-a) ako je to djelo počinila službena osoba, trgovanja utjecajem (članak 295. KZ-a) ako je to djelo počinila službena osoba, zločinačkog udruženja (članak 328. KZ-a), počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja (članak 329. stavak 1. točke 3. do 6. KZ-a), ubojstva osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 352. KZ-a), otmice osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 353. KZ-a), za kaznena djela protiv Republike Hrvatske (Glava XXXII.) i protiv Oružanih snaga Republike Hrvatske (Glava XXXIV.) za koja je propisana kazna zatvora od najmanje pet godina te za sva kaznena djela za koja je propisana kazna dugotrajnog zatvora.

Nadalje, u toč. 2. gore navedenog članka ZKP dalje propisuje drugu skupinu kaznenih djela za koja je moguće naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji. Radi se o kaznenim djelima genocida (članak 88. stavak 3. KZ-a), zločina agresije (članak 89. stavak 2. i 3. KZ-a), odgovornosti zapovjednika (članak 96. KZ-a), novačenja za terorizam (članak 100. KZ-a), pripremanja kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (čla-

nak 103. KZ-a), mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (članak 104. KZ-a) ako je počinjeno na štetu djeteta, ubojstva (članak 110. KZ-a), protupravnog oduzimanja slobode (članak 136. stavak 3. KZ-a), otmice (članak 137. KZ-a), prostitucije (članak 157. stavak 2. KZ-a), spolne zlouporabe djeteta starijeg od petnaest godina (članak 159. KZ-a), mamljenja djece za zadovoljenje spolnih potreba (članak 161. KZ-a), podvođenja djeteta (članak 162. KZ-a), iskorištavanja djece za pornografiju (članak 163. KZ-a), iskorištavanja djece za pornografske predstave (članak 164. KZ-a), oduzimanja djeteta (članak 174. stavak 3. KZ-a), neovlaštene proizvodnje i prometa drogama (članak 190. stavak 2., 3. i 4. KZ-a), teških kaznenih djela protiv opće sigurnosti (članak 222. KZ-a), napada na zrakoplov, brod ili nepokretnu platformu (članak 223. KZ-a), razbojništva (članak 230. stavak 2. KZ-a), iznude (članak 243. stavak 4., 5. i 6. KZ-a), primanja mita u gospodarskom poslovanju (članak 252. KZ-a), zlouporabe u postupku javne nabave (članak 254. KZ-a), izbjegavanja carinskog nadzora (članak 257. KZ-a), subvencijske prijave (članak 258. KZ-a), pranja novca (članak 265. KZ-a), krivotvorenja novca (članak 274. KZ-a), zlouporabe položaja i ovlasti (članak 291. KZ-a), nezakonitog pogodovanja (članak 292. KZ-a), primanja mita (članak 293. KZ-a), davanja mita (članak 294. stavak 1. KZ-a), trgovanja utjecajem (članak 295. KZ-a), protuzakonitog ulaženja, kretanja i boravka u Republici Hrvatskoj (članak 326. stavak 2. KZ-a) te počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja (članak 329. KZ-a).

Na kraju, posljednja skupina kaznenih djela za koja ZKP predviđa mogućnost provedbe posebnih dokaznih radnji sadržana je u toč. 3. gore navedenog članka. Radi se o kaznenim djelima javnog poticanja na terorizam (članak 99. KZ-a), protupravnog oduzimanja slobode (članak 136. KZ-a), spolnog odnošaja bez pristanka (članak 152. KZ-a), silovanja (članak 153. KZ-a), teška kaznena djela protiv spolne slobode (članak 154. KZ-a), prostitucije (članak 157. KZ-a), oduzimanja djeteta (članak 174. KZ-a), povrede djetetovih prava (članak 177. KZ-a), krivotvorenja lijekova ili medicinskih proizvoda (članak 185. KZ-a), neovlaštene proizvodnje i prometa drogama (članak 190. KZ-a), omogućavanja trošenja droga (članak 191. stavak 2. i 3. KZ-a), neovlaštene proizvodnje i prometa tvarima zabranjenim u sportu (članak 191.a KZ-a), iznude (članak 243. KZ-a), primanja i davanja mita u postupku stečaja (članak 251. KZ-a), davanja mita u gospodarskom poslovanju (članak 253. KZ-a), izrade, nabavljanja, posjedovanja, prodaje ili davanja na uporabu sredstava za krivotvorenje (članak 283. KZ-a), davanja mita (članak 294. KZ-a), davanja mita za trgovanje utjecajem (članak 296. KZ-a), odavanja službene tajne (članak 300. KZ-a) ako je tim djelom povrijeđena tajnost izvida i istraživanja, davanja lažnog iskaza (članak 305. KZ-a), sprečavanja dokazivanja (članak 306. KZ-a), povrede tajnosti postupka (članak 307. KZ-a) ako je tim djelom povrijeđena tajnost u kaznenom postupku, otkrivanja identiteta ugrožene osobe ili zaštićenog svjedoka (članak 308. KZ-a), prisile prema pravosudnom dužnosniku (članak 312. KZ-a), protuzakonitog ulaženja, kretanja i boravka u Republici Hrvatskoj (članak 326. KZ-a), nedozvoljenog posjedovanja, izrade i nabavljanja oružja i eksplozivnih tvari (članak 331. KZ-a), ubojstva osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 352. KZ-a), otmice osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 353. KZ-a), napada na osobu pod međunarodnom zaštitom (članak 354. KZ-a), prijetnje osobi pod međunarodnom zaštitom (članak 355. KZ-a) te za kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka (Glava XXV.) i protiv intelektualnog vlasništva (Glava XXVII.) ako su počinjena uporabom računalnih sustava ili mreža.

Gore navedena kaznena djela koja su opisana u čl. 334. st. 1. toč. 1., 2. i 3. ZKP-a predstavljaju katalog kaznenih djela za koja je moguće naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji.

Analizirajući katalog kaznenih djela uočava se podjela kaznenih djela u tri navedene točke po njihovoj težini, načinu počinjenja, odnosu prema žrtvi te obvezama iz međunarodnih ugovora (Gluščić, 2008). Također, kako je navedeno u čl. 335. st. 3. ZKP-a, navedena podjela kaznenih djela postavljena je u odnos trajanja naloženih posebnih dokaznih radnji. Tako se navodi da se posebne dokazne radnje mogu odrediti na vrijeme do tri mjeseca, a sud ih može, ukoliko daju rezultate i postoji potreba za njihovim daljnjim provođenjem radi prikupljanja dokaza, na prijedlog državnog odvjetnika produžiti za još tri mjeseca. Navedenom je odredbom postavljen opći okvir vremenskog trajanja odnosno vremena primjene svih dokaznih radnji iz čl. 332. ZKP-a za sva kaznena djela iz kataloga. Izvan navedenog općeg okvira ZKP navodi iznimke iz kojih je vidljiva podjela kataloga na točke 1., 2. i 3. Naime, kako odredba čl. 335. st. 3. ZKP-a dalje navodi, nakon proteka roka od šest mjeseci uspostavljenog općim okvirom trajanja, za kaznena djela iz kataloga opisana u toč. 1. i 2. posebne dokazne radnje mogu se produžiti za još šest mjeseci, a iznimno za kaznena djela iz kataloga navedena u toč. 1. posebne dokazne radnje mogu se produžiti za još dodatnih 6 mjeseci ako je njihovo produženje nužno radi ostvarenja svrhe zbog koje su bile odobrene. Time je, osim općeg vremenskog okvira primjene posebnih dokaznih radnji, uspostavljen krajnji vremenski okvir trajanja primjene posebnih dokaznih radnji, a koji je determiniran podjelom kataloga na kaznena djela u toč. 1., 2. i 3.

S druge pak strane, analizirajući katalog sa stajališta izmjena i dopuna kaznenih djela u katalogu, od početka primjene ZKP-a katalog je izmijenjen u pet navrata, što u odnosu na ukupan broj izmjena i dopuna ZKP-a ukazuje na relativno čestu izmjenu. Od navedenih izmjena u tri izmjene i dopune zakona katalog je dopunjen novim kaznenim djelima, dok je u dva navrata izmjenama i dopunama ZKP-a izmijenjen cjelokupni sadržaj članka.

Iz navedenoga proizlazi činjenica da zakonodavac nije pokazao nesklonost izmjenama kataloga kaznenih djela za koja je moguće naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji. Takvu zakonodavnu aktivnost svakako treba promatrati kroz kontekst ranije iznesene tvrdnje da zakonodavne izmjene u području kaznenog prava izgrađuju kaznenopravne okvire kako bi oni svakom izmjenom bili bolji, odnosno bolje uredili područje kaznenog prava te odgovorili na one ključne izazove u društvu koji zbog izostanka odgovarajućih instrumenata njihova suzbijanja mogu uvesti društvo u područje nesigurnosti.

5. DOVOĐENJE U OPASNOST ŽIVOTA I IMOVINE OPĆEOPASNOM RADNJOM ILI SREDSTVOM

Kazneno djelo dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom kazneno je djelo koje je opisano u čl. 215. st. 1. KZ-a te smješteno u glavu kaznenih djela protiv opće sigurnosti (Glava XXI.). Odredba propisuje da navedeno kazneno djelo čini tko požarom, poplavom, eksplozivom, otrovom ili otrovnim plinom, ionizirajućim zračenjem, motornom silom, električnom ili drugom energijom ili kakvom općeopasnom radnjom ili općeopasnim sredstvom izazove opasnost za život ili tijelo ljudi ili za imovinu većeg opsega.

Za osnovni oblik kaznenog djela KZ predviđa kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina. Istu kaznu zatvora KZ predviđa i u st. 2. navedenoga članka za onoga tko ne postavi propisane naprave za zaštitu od požara, eksplozije, poplave, otrova, otrovnih plinova, nuklearne energije, ionizirajućih zračenja ili za zaštitu na radu ili te naprave ne održava u ispravnom stanju, ili ih u slučaju potrebe ne stavi u djelovanje, ili uopće ne postupa po propisima ili tehničkim pravilima o zaštitnim mjerama i time izazove opasnost za život ili tijelo ljudi ili za imovinu većeg opsega, dok u st. 3. za nehajno počinjenje kaznenih djela opisanih u st. 1. i 2. predviđa kaznu zatvora do 3 godine.

Razmatrajući odredbu iz čl. 215. KZ-a zaključuje se da je zakonodavac rabio formulu koja je sposobna zahvatiti značajan broj pojava oblika. Nužno je naglasiti kako osim nabrojanih načina počinjenja, sadrži i generalnu klauzulu opisanu kao *ili kakvom drugom općeopasnom radnjom ili općeopasnim sredstvom*. Iako ovako široka generalizacija može u primjeni odredbe dovesti do pretjerane supsidijarnosti, a posljedično i pravne nesigurnosti jer čak dvije generalne klauzule ostavljaju široku mogućnost primjene odredbe na brojna ponašanja, treba cijeniti činjenicu da od početka primjene KZ-a, dakle u posljednjih šest godina, kroz četiri novele KZ-a navedena odredba nije mijenjana ni dopunjena. Iz navedenog se zaključuje kako odredba na odgovarajući način zadovoljava potrebe praktičara kaznenog prava.

Analizirajući podatke Ministarstva unutarnjih poslova o broju kaznenih djela dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom, pronalazi se podatak da se u razdoblju od 2013. do 2018. godine broj prijava ovog kaznenog djela kretao između 250 i 300 kaznenih djela godišnje¹, što je vidljivo iz donje tablice.

Tablica 1: Prikaz broja prijavljenih kaznenih djela dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom, izvor MUP – Pregled osnovnih pokazatelja javne sigurnosti u Republici Hrvatskoj 2009. – 2018.

Glava/ Članak	Zakonski naziv kaznenog djela	2013.		2014.		2015.		2016.		2017.		2018.	
		Kaznena djela		Kaznena djela		Kaznena djela		Kaznena djela		Kaznena djela		Kaznena djela	
		Prijavljena	Razmješena	Prijavljena	Razmješena	Prijavljena	Razmješena	Prijavljena	Razmješena	Prijavljena	Razmješena	Prijavljena	Razmješena
XXI.	Kaznena djela protiv opće sigurnosti	363	278	273	216	298	237	275	197	336	267	267	201
215.	Dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom	297	232	228	187	262	213	232	163	303	242	257	195

Iz priložene tablice vidljivo je da većinu svih kaznenih djela protiv opće sigurnosti čini kazneno djelo iz čl. 215. KZ-a, što potvrđuje gore navedenu pretpostavku kako je zakonodavac prihvaćanjem široke generalizacije u nomotehničkom uređenju teksta, osigurao primjenu odredbe na veliki broj pojava oblika.

¹ Statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova preuzeti s mrežne veze <https://mup.gov.hr/User-DocsImages/statistika/2019/Pregled%20sigurnosnih%20pokazatelja%202019/Pregled%20osnovnih%20sigurnosnih%20pokazatelja%202009.%20do%202018..pdf>

Fenomenologija ovog kaznenog djela definirana je propisanim pojavnim oblicima, ali i brojnim pojavnim oblicima koji proizlaze iz njegove primjene i sudske prakse. Za potrebe ovog rada analizirat će se pojedini pojavni oblici kako bi se ukazalo na nužnost uvrštavanja ovog kaznenog djela u katalog kaznenih djela iz čl. 334. ZKP-a, odnosno u katalog kaznenih djela za koja je moguće naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji iz čl. 332. ZKP-a.

4.1. Požari

Kao što je ranije navedeno, kazneno djelo dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom iz čl. 215. KZ-a čini tko, između ostalog, požarom izazove opasnost za život ili tijelo ljudi ili za imovinu većeg opsega.

Požar je, prema definiciji navedenoj u čl. 2. st. 1. toč. 1. Zakona o zaštiti od požara (NN 92/10.) samopodržavajući proces gorenja koji se nekontrolirano širi u prostoru. Gorenje je složen fizikalno-kemijski proces u kojem dolazi do reakcije oksidansa s gorivom tvari, pri čemu se oslobađaju velike količine topline, uz pojavu plamena, žara i vidljive svjetlosti (Radmilović i Kolar-Gregorić, 2010). Prema istim autorima specifičnost istraživanja požara pronalazi se u činjenici da značajna količina materijalnih tragova važnih za utvrđivanje svih uzroka i okolnosti požara biva uništena u djelovanju visokih požarnih temperatura, kao i aktivnostima gašenja požara.

Kada govorimo o požarima kod kojih je policija obavila očevid, uvidom u statističke podatke Ministarstva unutarnjih poslova za 2018. godinu² vidljivo je da se tijekom 2018. godine dogodio 4661 požar, što u odnosu na 2017. godinu, kada se dogodilo 8822 požara, predstavlja pad broja požara za 47 %, međutim, usporedbom navedenih podataka sa statističkim podacima Ministarstva unutarnjih poslova za 2017. godinu³, tijekom 2017. godine uočen je porast broja požara za 45,4 % u odnosu na broj požara tijekom 2016. godine kada ih je evidentirano 6052. Taj porast uvjetovan je velikim porastom broja požara otvorenog prostora tijekom 2017. godine.

Svi navedeni požari nisu posljedica namjernog ljudskog djelovanja usmjerenog na ugrožavanje sigurnosti te kao takvi nisu predmet ovog istraživanja. Namjerno izazvani požari, osobito požari na vozilima, ali i namjerno izazvani požari stambenih objekata te otvorenih prostora – zaokupljaju interes šire javnosti, a osobito medija, koji pažljivo prate takve događaje. Učestalost namjerno izazvanih požara, tzv. paljevina vozila, osobito na području Zagreba i Splita tijekom 2016., 2017. i 2018. godine bila je predmet velikog medijskog interesa, a nizak postotak razriješenosti ovih događaja novinari su iskorištavali u javnoj ocjeni neučinkovitosti hrvatske policije⁴. Namjerno izazvani požari odnosno paljevina vozila predstavljaju fokus ovoga rada, s obzirom na to da pokazuju trend porasta te određene specifične probleme u njihovu istraživanju.

² Statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova preuzeti s mrežne veze https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2019/Pregled%20sigurnosnih%20pokazatelja%20u%202018%20godini/Statisticki%20pregled%202018_web.pdf

³ Statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova preuzeti s mrežne veze <https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2018/Travanj/Statisticki%20pregled%202017.pdf>

⁴ Učitano na <https://www.jutarnji.hr/globus/Globus-politika/splitska-vatrena-osveta-u-proteklih-8-mjeseci-izgorjelo-je-cak-29-privatnih-automobila-zrtve-su-poduzetnici-ljudi-iz-krim-miljea-suci-policajci/6301321/>

4.1.1. *Paljevine vozila*

Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova ustupljenim za potrebe ovog rada, tijekom 2017. godine evidentirano je ukupno 69 namjernih požara odnosno paljevina vozila. Od navedenog broja događaja, u 67 slučajeva radilo se o korištenju otvorenog plamena ili žara kao izvora topline te korištenja lakozapaljive tekućine. U dva slučaja nije utvrđen izvor topline. Od 69 slučajeva uspješno je razriješeno 10 slučajeva, dok je 59 slučajeva paljevina vozila ostalo nerazriješeno. Treba naglasiti kako su pojedini slučajevi okvalificirani kao kazneno djelo oštećenje tuđe stvari iz čl. 235. KZ-a, dok je u pojedinim slučajevima događaj okvalificiran kao kazneno djelo dovođenje u opasnost života i imovine općepopasnom radnjom ili sredstvom iz čl. 215. KZ-a.

Prema istome izvoru, odnos evidentiranih i razriješenih paljevina vozila ni tijekom 2018. godine nije pokazao bitno drugačiji odnos od 2017. godine. Naime, tijekom 2018. godine policija je evidentirala ukupno 64 paljevine vozila od kojih je uspješno razriješeno tek 8 događaja.

Na kraju, prema ustupljenim podacima, u razdoblju od siječnja do kraja kolovoza 2019. godine evidentirana je ukupno 41 paljevina vozila od kojih je uspješno razriješeno njih 5.

Međutim, posljednjih se godina značajno izmijenila etiologija paljevina vozila. Prema podacima koje je u intervjuu dnevnim novinama Slobodna Dalmacija iznio voditelj Službe organiziranog kriminaliteta Policijske uprave splitsko-dalmatinske, paljevine vozila postale su sredstvo obračuna organiziranih kriminalnih skupina, a jednu od najvećih prepreka istraživanju ovakvih pojava predstavlja nekooperativnost žrtava⁵.

U prilog navedenoj etiološkoj specifičnosti govore i podaci objavljeni u medijima u povodu dovršetka operativne akcije kodnog naziva Tebra, koju su zajedno vodili Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta i Policijski nacionalni ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta Uprave kriminalističke policije Ravnateljstva policije. Prema objavljenim podacima, pripadnici organizirane kriminalne skupine izvršili su paljevinu vozila kao svojevrsno upozorenje osobama s kojima su dolazile u sukobe⁶. Tako i Kulišić i Medić u svome radu, između ostalih motiva paljevina vozila, ističu i upućivanje svojevrsnog upozorenja vlasniku vozila (Kulišić i Medić, 2012).

Upravo je nekooperativnost žrtava kod paljevina vozila, koju ističe voditelj Službe organiziranog kriminaliteta Policijske uprave splitsko-dalmatinske, jedan od ključnih razloga niskog postotka razriješenosti ovih događaja. Ako se takvi događaji stave u kontekst prikazanih novih etioloških čimbenika, nameće se zaključak kako žrtve vrlo često znaju razloge zbog kojih im je vozilo zapaljeno, ali ih ne žele iznositi tijelima kaznenog progona zbog mogućeg vlastitog izlaganja kaznenom progonu, ili iz straha od osвете počinitelja.

⁵ Učitano na poveznici <http://urednik.slobodnadalmacija.hr/novosti/crna-kronika/clanak/id/601777/od-27-vozila-zapaljenih-ove-i-prosle-godine-u-splitu-cak-polovica-izgorjela-je-u-sukobima-kriminalaca-a-39plavcima39-potpale-automobil-jednom-godisnje-voditelj-policijske-službe-pojasnjava-za-sto-je-podmetnuti-pozar-jako-tesko-prikriti>

⁶ Učitano na poveznici <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/sto-su-snimili-policijski-uredaji-u-autima-uhiceni-u-velikoj-akciji-tebra-lani-smo-uzimali-100-kg-trave-mjesecno-sad-uzimamo-tri-puta-vise/9090572/>

U takvim okolnostima policija je često nemoćna odnosno raspoloživim mjerama procesne prisile koje je zakonodavac predvidio za ovo kazneno djelo, nije u mogućnosti učinkovito razriješiti takve događaje. U takvoj nedostatnosti raspoloživih procesnih alata svakako treba tražiti i razloge niskog postotka razriješenosti paljevina vozila.

4.2. Eksplozije

Opisujući kazneno djelo dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom, zakonodavac je predvidio počinjenje ovog kaznenog djela eksplozivom odnosno izazivanjem opasnosti za život ili tijelo ljudi ili za imovinu većeg opsega eksplozivom.

Ne ulazeći u podjelu eksploziva ni u specifičnu fenomenologiju kaznenog djela dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom iz čl. 215. KZ-a počinjenog eksplozivom, na ovome je mjestu potrebno ukazati na nelogično rješenje ZKP-a u kontekstu kataloga kaznenih djela za koja je moguće naložiti provođenje posebnih dokaznih radnji.

Naime, kao što je ranije navedeno, zakonodavac je u izradi kataloga iz čl. 334. ZKP-a, u katalog uvrstio kazneno djelo nedozvoljenog posjedovanja, izrade i nabavljanja oružja i eksplozivnih tvari (članak 331. KZ-a). Dakle, zakonodavac je samo neovlašteno posjedovanje eksplozivnih tvari već proglasio dovoljnom opasnošću da je za učinkovito istraživanje takve pojave odobrio mogućnost primjene posebnih dokaznih radnji. S tim u vezi, životno je nelogično da samo posjedovanje za zakonodavca predstavlja veće i značajnije ugrožavanje nečijih prava, od uporabe eksploziva i dovođenja u opasnost života ili tijela ljudi, odnosno imovine većeg opsega tim eksplozivom.

Ocjenjujući koja je kaznena djela potrebno uvrstiti u katalog iz čl. 334. ZKP-a, zakonodavac je u kontekstu opasnosti koje pojedina ponašanja mogu prouzročiti, zasigurno trebao staviti u odnos samo posjedovanje, izradu ili nabavljanje eksploziva te njegovu uporabu radi dovođenja u opasnost života, zdravlja ili imovine većeg opsega. Da je proveo navedenu radnju, shvatio bi da je životno logično da osim samog posjedovanja eksploziva, njegovo korištenje predstavlja daljnju aktivnu radnju i značajniji stupanj kriminalne volje počinitelja – a od samog posjedovanja eksploziva.

Zaključno, razmatrajući odredbu čl. 215. KZ-a u kontekstu kataloga iz čl. 334. ZKP-a potrebno je istaknuti kako je zakonodavac u katalog uvrstio kazneno djelo teška kaznena djela protiv opće sigurnosti iz čl. 222. KZ-a. Radi se o blanketnoj odredbi koja svoje biće iscrpljuje u teškoj posljedici (teška tjelesna ozljeda, imovinska šteta velikih razmjera ili smrt) pojedinih kaznenih djela iz glave kaznenih djela protiv opće sigurnosti (Glava XXI.).

Takav stav zakonodavca svakako treba pozdraviti jer je propisivanjem navedene odredbe u katalogu iz čl. 334. ZKP-a zauzeo stav kako je u odnosu na težu posljedici opravdano primijeniti i snažnije alate procesne prisile. Međutim, imajući na umu da je zadaća zakonodavca da između ostalog stalno prati društveni razvoj na pojedinom području normiranja i svojom intervencijom odnosno pravovremenim izmjenama propisa s jedne strane uvede pravnu sigurnost prema adresatima pravnih normi, a s druge strane stvori učinkovite okvire za primjenu prava, iz – u ovom radu iznesenih činjenica – može se zaključiti potreba, gotovo nužnost, za dodavanjem odredbe iz čl. 215. KZ-a u katalog kaznenih djela iz čl. 334. ZKP-a.

Takvu potrebu ili nužnost prepoznala su pojedina strana zakonodavstva čime su svojim tijelima kaznenog progona omogućila korištenje odgovarajućeg instrumentarija propisanih

mjera i radnji kako bi osigurala učinkovitost istraživanja ovakvih pojava, a o čemu će više riječi biti u nastavku.

5. USPOREDNI PRIKAZ STRANIH ZAKONODAVSTAVA

Primjena posebnih dokaznih radnji, uvjeta i osnova za njihovo provođenje, ovlasti za izdavanje naloga kao i druga pitanja vezana za njihovu primjenu, u različitim su zakonodavstvima različito uređena. Međutim, usporedba kataloga kaznenih djela za koja je moguće odrediti primjenu posebnih dokaznih radnji u različitim zakonodavstvima nije jednostavna zato što su u pojedinim zakonodavstvima same posebne dokazne radnje različito uređivane. Tako npr. austrijsko zakonodavstvo poznaje posebne dokazne radnje kao prividne i posebne. Prividne su tajno praćenje, prikrivene istrage i sklapanje prikrivenog posla, dok su posebne zadržavanje pisama i drugih pošiljaka, prikupljanje podataka koji se odnose na određene lokacije i prijenos podataka, nadzor komunikacije i prijenosa podataka te spravljanje računalnih podataka (Gluščić, 2012).

U odnosu na kaznena djela za koja se mogu odrediti posebne dokazne radnje, na primjeru tajne pratnje, austrijski se ZKP ograničava na kaznena djela za koja je zapriječena kazna zatvora u trajanju dužem od jedne godine (čl. 130. austrijskog ZKP-a). Prikrivena istraga i sklapanje prikrivenog posla također se ograničavaju na kaznena djela za koja je zapriječena kazna zatvora u trajanju dužem od jedne godine (čl. 131. i 132. austrijskog ZKP-a). Jednake okvire kaznenih djela za koje se mogu propisati posebne dokazne radnje austrijski je zakonodavac zadržao i kod posebnih dokaznih radnji zadržavanja pisama i drugih pošiljaka, prikupljanja podataka koji se odnose na određene lokacije i prijenos podataka te spravljanja računalnih podataka, dok za slikovno i zvučno snimanje zahtijeva da se radi o kaznom djelu za koje je zapriječena kazna zatvora u trajanju dužem od deset godina ili kaznenim djelima počinjenim od strane kriminalne grupe, kriminalne organizacije ili terorističke organizacije (čl. 134., 135. i 136. austrijskog ZKP-a). Ako se navedeni okviri kaznenih djela za koje se prema ZKP-u Austrije može odobriti primjena posebnih dokaznih radnji stave u kontekst kaznenih djela koja po biću odgovaraju odredbi čl. 215. KZ-a, treba istaknuti kako je austrijski KZ predvidio kaznu zatvora u trajanju od jedne do deset godina za kazneno djelo paleži (čl. 169. austrijskog KZ-a). Istu zapriječenu kaznu zakonodavac je predvidio i za kazneno djelo namjerno izlaganje nuklearnoj energiji ili ionizirajućem zračenju (čl. 171. austrijskog KZ-a), kazneno djelo namjerno izazivanje eksplozije (čl. 173. austrijskog KZ-a), dok je za kazneno djelo namjerne zajedničke opasnosti (čl. 176. austrijskog KZ-a) koje je obilježeno posljedicom ugrožavanja većeg broja ljudi ili materijalne štete velikih razmjera – zakonodavac odredio posebni maksimum od 10 godina zatvora ne propisujući posebni minimum. Navedena kaznena djela po svojem biću odgovaraju kaznom djelu dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom iz čl. 215. KZ-a, iz čega proizlazi kako Austrija dopušta primjenu posebnih dokaznih radnji za ovakav oblik ponašanja.

Prema njemačkom ZKP-u posebne su dokazne radnje automatska usporedba i prijenos osobnih podataka (čl. 98.A njemačkog ZKP-a), zadržavanje poštanskih pošiljaka (čl. 99. njemačkog ZKP-a), nadzor nad telekomunikacijama (čl. 100.A ZKP-a), mjere koje se provode bez znanja osobe prema kojoj se primjenjuju (čl. 100.C njemačkog ZKP-a), uporaba

tehničkih sredstava (čl. 100.F njemačkog ZKP-a), prikupljanje podataka o telekomunikacijskim spajanjima (čl. 100.G njemačkog ZKP-a), fotografiranje i korištenje sredstava za tehnički nadzor (čl. 100.H njemačkog ZKP-a) korištenje IMS I-Catcher uređaja (čl. 100.I njemačkog ZKP-a) uporaba prikrivenog istražitelja (čl. 110.A njemačkog ZKP-a) i policijska prisмотра (čl. 163.E njemačkog ZKP-a).

U odnosu na kaznena djela za koja je moguće odrediti primjenu gore navedenih posebnih dokaznih radnji, kod određenih posebnih dokaznih radnji kao što je npr. automatska usporedba i prijenos osobnih podataka (čl. 98.A njemačkog ZKP-a) zakonodavac ne navodi konkretna kaznena djela za koja se može odobriti primjena ove mjere, ali navodi da ju je moguće primijeniti na kaznena djela koja mogu predstavljati opasnost za širu javnost (čl. 98.A, st. 1. toč. 3. njemačkog ZKP-a). Međutim, iako objašnjenje koja kaznena djela predstavljaju opasnost za širu javnost nije izričito navedeno ni u KZ-u ni u ZKP-u Njemačke, ipak, u opisu kaznenog djela terorističko udruženje iz čl. 129.A st. 2. toč. 3. KZ-a Njemačke navodi se da navedeno kazneno djelo čini tko osnuje organizaciju s ciljem činjenja kaznenih djela iz čl. 303.B, 305., 305.A ili kaznenih djela koja mogu predstavljati opasnost za širu javnost iz čl. 306. do čl. 306.C, čl. 307. st. 1. do st. 3., čl. 308. st. 1. do 4., čl. 309. st. 1. do 5., čl. 313., čl. 314., čl. 315. st. 1., st. 3. i st. 4., čl. 316.B, čl. 316.C i čl. 317. KZ-a Njemačke.

Kaznena djela iz čl. 306. do 306.C njemačkog KZ-a kaznena su djela izazivanja požara (čl. 306. njemačkog KZ-a), izazivanja teškog požara (čl. 306.A njemačkog KZ-a), izazivanje osobito teškog požara (čl. 306.B njemačkog KZ-a), požara sa smrtnom posljedicom (čl. 306.C njemačkog KZ-a), izazivanja nuklearne eksplozije (čl. 307. njemačkog KZ-a), izazivanja eksplozije (čl. 308. njemačkog KZ-a), zlouporaba ionizirajućeg zračenja (čl. 309. njemačkog KZ-a), izazivanja poplava (čl. 313. njemačkog KZ-a), uzrokovanja zajedničke opasnosti trovanjem (čl. 314. njemačkog KZ-a), opasnog ometanja cestovnog, pomorskog ili zračnog prometa (čl. 315. njemačkog KZ-a), ometanje javnih službi (čl. 316.B njemačkog KZ-a), napad na zračni ili pomorski promet (čl. 316.C njemačkog KZ-a) i ometanje telekomunikacijskog prometa (čl. 317. njemačkog KZ-a).

Kod pojedinih posebnih dokaznih radnji, kao što je npr. nadzor nad telekomunikacijama (čl. 100.A njemačkog ZKP-a), zakonodavac je u samom tekstu odredbe propisao za koja je kaznena djela moguće primijeniti ovu mjeru. Tako je u čl. 100.A, st. 2. toč. 1.S propisao da se navedena mjera može primijeniti za kaznena djela ugrožavanja javne sigurnosti iz čl. 306. do 306.C, čl. 307. st. 1. do 3., čl. 308. st. 1. do 3., čl. 309. st. 1. do 4., čl. 310. st. 1., čl. 313., čl. 314., čl. 315. st. 3., čl. 315.B st. 3., čl. 361.A i čl. 361.C KZ-a Njemačke.

Iz navedenog pojašnjenja proizlazi kako je njemački zakonodavac propisao mogućnost primjene posebnih dokaznih radnji i za kaznena djela kojima je obuhvaćeno biće kaznenog djela iz čl. 215. KZ-a, iz čega proizlazi da je njemački zakonodavac omogućio odgovarajući alat za učinkovito suprotstavljanje sigurnosnim izazovima koje ovo kazneno djelo donosi.

Švicarski ZKP propisuje posebne dokazne radnje u Glavi VII., gdje u čl. 269. propisuje uvjete za određivanje posebne dokazne radnje nadzora pošte i telekomunikacija. Tako u čl. 269. st. 2. navodi za koja je kaznena djela moguće odobriti primjenu ove posebne dokazne radnje. Među kaznenim djelima, između ostaloga, navode se kaznena djela izazivanja požara iz čl. 221. st. 1. i 2., izazivanja eksplozije iz čl. 223. st. 1., zlouporabe eksploziva i toksičnih plinova radi počinjenja kaznenog djela iz čl. 224. st. 1., proizvodnja, prikrivanje i prijevoz eksploziva i toksičnih plinova iz čl. 226., izazivanje poplave, urušavanja ili klizišta zemljišta

iz čl. 227. st. 1. KZ-a Švicarske i dr.

U čl. 281. ZKP-a Švicarske navodeći okolnosti za primjenu posebne dokazne radnje nadzora korištenjem tehničkih uređaja, u st. 4. navedene odredbe propisuje da se za primjenu navedene odredbe primjenjuju uvjeti propisani u čl. 269. do 279. ZKP-a Švicarske, odnosno jednaki uvjeti kao i za provedbu posebne dokazne radnje nadzora pošte i telekomunikacija.

Propisujući uvjete za primjenu posebne dokazne radnje prikrivene istrage iz čl. 285.A ZKP-a Švicarske, u čl. 286. st. 2. navodi se da se navedena mjera može primijeniti na kaznena djela izazivanja požara iz čl. 221. st. 1. i 2., izazivanja eksplozije iz čl. 223. st. 1., zlouporabe eksploziva i toksičnih plinova radi počinjenja kaznenog djela iz čl. 224. st. 1., izazivanje poplave, urušavanja ili klizišta zemljišta iz čl. 227. st. 1. KZ-a Švicarske i dr.

Dakle, i na primjeru ZKP-a Švicarske također je vidljivo da je zakonodavac shvatio nužnost omogućavanja primjene posebnih dokaznih radnji na kaznena djela protiv opće sigurnosti odnosno kaznena djela koja na odgovarajući način slijede biće kaznenog djela iz čl. 215. KZ-a.

6. ZAKLJUČAK

Izneseno razmatranje problematike istraživanja kaznenih djela dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom iz čl. 215. KZ-a odnosno određenih fenomenoloških specifičnosti, ali i izmjena etioloških čimbenika navedenog kaznenog djela bez primjene posebnih dokaznih radnji, ukazuje na potrebu razmatranja opravdanosti uvođenja navedenog kaznenog djela u katalog kaznenih djela za koja ZKP predviđa mogućnost primjene posebnih dokaznih radnji.

Pojedini pojavni oblici navedenog kaznenog djela, osobito ako se češće javljaju o određenim prostornim okvirima, u slučaju njihova neučinkovitog istraživanja i otkrivanja mogu poljuljati subjektivni osjećaj sigurnosti građana, što s kriminalnopolitičkog stajališta može dovesti do daljnjih negativnih društvenih promjena.

Zadaća je zakonodavca da u budućim izmjenama normativnih okvira koji uređuju kazneni postupak svakako razmotri potrebu proširenja kataloga kaznenih djela iz čl. 334. ZKP-a, kako bi tijelima kaznenog progona omogućio korištenje odgovarajućih alata za učinkovito istraživanje i procesuiranje ovakvih pojava, ali i kako bi građanima omogućio podizanje kvalitete životnog okruženja jačanjem osobnog osjećaja sigurnosti na što zasigurno utječe i učinkovito istraživanje kaznenih djela te pravedno kažnjavanje počinitelja.

LITERATURA

1. Đurđević, Z. (2012). Odluka Ustavnog suda RH o suglasnosti Zakona o kaznenom postupku s Ustavom, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2/2012.
2. Garačić, A. (2016). Kako prečeste izmjene kaznenih zakona utječu na pravnu sigurnost, Informator, br. 6401, (Zagreb), 2016.
3. Gluščić, S. (2012). Posebne dokazne radnje, Policija i sigurnost, godina 21, broj 3 (Zagreb), 2012.
4. Ivičević Karas, E. (2018). Europeizacija hrvatskog kaznenog procesnog prava i novela ZKP-a iz 2017. godine, 219. Tribina Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, (Zagreb), 2018.
5. Krapac, D. i sur. (2015). Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, VII neizmijenjeno izdanje, Narodne novine, (Zagreb), 2015.
6. Kulišić, D. i Medić, G. (2012). O kriminalistički znakovitim obilježjima požara na osobnim automobilima, Policija i sigurnost, godina 21, broj 2 (Zagreb), 2012.
7. Radmilović, Ž., Kolar-Gregorić, T. (2010). Kriminalističko istraživanje požara – kriminalističko-tehničko gledište, Policija i sigurnost, godina 19, broj 1 (Zagreb), 2010.
8. Škorić, M. (2007). Pravna regulacija reproduktivnog i terapijskog kloniranja na međunarodnoj i nacionalnoj razini, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, (Rijeka) v. 28, br. 2, 1239.-1267, 2007.
9. Turudić, I. i sur. (2017). Dokazi pribavljeni nadzorom i tehničkim snimanjem telefonskih razgovora i drugih komunikacija na daljinu u svjetlu članka 8. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, (Rijeka) v. 38, br. 1, 595.-630, 2017.
10. Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine broj 56/90., 135/97., 08/98., 113/00., 124/00., 28/01., 41/01., 55/01., 76/10., 85/10., 05/14).
11. Kazneni zakon (Narodne novine broj 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18.).
12. Kazneni zakon iz 1997. godine (Narodne novine broj 110/97., 27/98., 50/00., 129/00., 51/01., 111/03., 190/03., 105/04., 84/05., 71/06., 110/07., 152/08., 57/11., 143/12.).
13. Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine broj 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17.).
14. Zakon o kaznenom postupku iz 1997. godine (Narodne novine broj 110/97., 27/98., 58/99., 112/99., 58/02., 143/02., 62/03., 178/04., 115/06.).
15. Zakon o zaštiti od požara (Narodne novine broj 92/10.).

16. Pročišćeni tekst Kaznenog zakona Švicarske Konfederacije, učitano dana 5. rujna 2019. godine na poveznici: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/48/Switzerland/show>
17. Pročišćeni tekst Zakona o kaznenom postupku Švicarske Konfederacije, učitano dana 5. rujna 2019. godine na poveznici: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/48/Switzerland/show>
18. Pročišćeni tekst Kaznenog zakona Republike Austrije, učitano dana 3. rujna 2019. godine na poveznici: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/44/Armenia/show>
19. Pročišćeni tekst Zakona o kaznenom postupku Republike Austrije, učitano dana 3. rujna 2019. godine na poveznici: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/44/Armenia/show>
20. Pročišćeni tekst Kaznenog zakona Savezne Republike Njemačke, učitano dana 4. rujna 2019. godine na poveznici: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/28/Georgia/show>
21. Pročišćeni tekst Zakona o kaznenom postupku Savezne Republike Njemačke, učitano dana 4. rujna 2019. godine na poveznici: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/28/Georgia/show>
22. Presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetu Dragojević protiv Hrvatske, br. zahtjeva 68955/11, učitano dana 1. rujna 2019. godine na poveznici: <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Presude%20i%20odluke//DRAGOJEVI%20i%20presuda-ispravak.pdf>

Summary

Krešimir Mamić, Anita Mamić

The Need to Amend the Catalogue of Criminal Acts for Special Investigation Measures

The last years witnessed an evolution of the phenomenological and aetiological context of the criminal act of Endangerment of Life and Property by a Generally Dangerous Act or Means from Article 215 of the Croatian Criminal Code, committed by intentional arson and explosive devices. Due to that fact, there is a need to change the way of investigating those criminal acts. One of the approaches is to amend the catalogue of criminal acts and enable the implementation of special investigation measures. Such an amendment related to the Criminal Act of Endangerment of Life and Property by a Generally Dangerous Act or Means from Article 215 of the Croatian Criminal Code would provide for a significant improvement in investigations of that very criminal act.

Keywords: endangerment of life and property, special investigation measures, arson, explosion.

PETAR VEIĆ*, IGOR MARTINOVIĆ**

Uporaba vatrenog oružja i drugih sredstava prisile pri uhićenju: normativna ograničenja u kontekstu prava na život i zabrane mučenja te odgovornost policijskih službenika

Sažetak

Nije sporno da zakonita uporaba sredstava prisile predstavlja razlog isključenja protupravnosti premda više nije kao takva izrijekom propisana Kaznenim zakonom. Slučajeve u kojima je uporaba sredstava prisile dopuštena propisuje Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, ali i međunarodno pravo, koje je po svojem rangu iznad domaćeg zakonodavstva. Praktično je u toj domeni najvažnija Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, a osobito njezini članci 2. i 3. (pravo na život i zabrana mučenja). U radu se domaći normativni okvir uspoređuje sa standardima postupanja razvijenima u praksi Europskog suda za ljudska prava. Pozornost je naročito posvećena problematici dopuštenosti uporabe vatrenog oružja u spornim situacijama kao što je sprječavanje bijega.

Ključne riječi: vatreno oružje, letalna sila, zakonita uporaba sredstava prisile, razlog isključenja protupravnosti, pravo na život, zabrana mučenja.

1. UVOD

Monopol sile u uređenim je društvima u rukama države. Stoga je ona dužna na sebe preuzeti brigu o sigurnosti svojih građana, što nije zamislivo bez stvaranja i učinkovite primjene

* prof. dr. sc. Petar Veić, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska.

** doc. dr. sc. Igor Martinović, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska.

propisa koji omogućuju progon počinitelja kaznenih djela.¹ Notorno je da tu zadaću država u nekim slučajevima može ostvariti jedino uz primjenu prisile prema osobama za koje se sumnja da su počinile kazneno djelo ili im je iz drugih razloga potrebno oduzeti slobodu. No kako se uporabom sile tim osobama nanosi zlo (fizička bol itd.), ona se ne smije arbitrarno primjenjivati. Takvom se primjenom riskira povreda temeljnih ustavnih i konvencijskih prava, a osobito prava na život (čl. 21. st. 1. Ustava i čl. 2. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda;² u daljnjem tekstu: EKLJP) i zabrane mučenja (čl. 23. st. 1. Ustava i čl. 3. EKLJP-a). Iz toga proizlazi i moguća kaznena i druga pravna odgovornost policijskog službenika koji je silu upotrijebio na način koji odstupa od normativnih ograničenja.

Policijski su službenici pri provođenju radnje uhićenja suočeni sa složenom zadaćom jer istodobno, obično u vrlo kratkom vremenu, trebaju analizirati postoje li uvjeti za oduzimanje slobode i je li, i u kojoj mjeri, nužno primijeniti sredstva prisile. Ustavno načelo razmjernosti, prema kojem svako ograničenje prava mora biti „razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju“ (čl. 16. st. 2.), u takvim je slučajevima osobito važno, pri čemu je nužno imati u vidu i obilnu praksu na međunarodnoj razini, a naročito odluke Europskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP).

Kada se na načelnoj razini analizira osnova za policijsku uporabu sredstava prisile, moguća su dva modela. Prvi policijskog službenika tretira kao „građanina u uniformi“, priznajući mu samo ona prava koja ima i svaki drugi građanin, dok je s druge strane moguć poseban normativni ustroj. U Hrvatskoj je prihvaćen drugi model, zbog čega je kaznenopravna odgovornost policijskog službenika za nezakonitu uporabu sredstava prisile područje u kojem vrijede posebna pravila. Neke neuralgične točke iz navedenog područja bit će predmet analize u ovome radu, a razmatrat će se i pitanje međusobne usklađenosti kaznenopravnog i policijskog normativnog uređenja uporabe sredstava prisile.

2. UPORABA SREDSTAVA PRISILE I NAČELO RAZMJERNOSTI PREMA ZAKONU O POLICIJSKIM POSLOVIMA I OVLASTIMA

U člancima 81. – 98.b, Zakon o policijskim poslovima³ nabraja trinaest kategorija dopuštenih sredstava prisile i propisuje uvjete i način njihove uporabe. Definiirajući konkretna sredstva prisile, zakonodavac se posrednim putem opredijelio i prema samoj definiciji pojma prisile, jasno dajući do znanja da pod tim pojmom misli na tzv. neposrednu silu (*unmittelbarer Zwang*), tj. onu čiji učinak nastupa bez odgode.

Sukladno sa zakonom, svrha je mjera prisile višestruka: zaštita života ljudi, svladavanje otpora, sprječavanje bijega, odbijanje napada i otklanjanje opasnosti (čl. 82. st. 1.). Načelo razmjernosti očituje se u zajedničkoj odredbi koja propisuje da se sredstva prisile primjenjuju ako je vjerojatno da se mjerama upozorenja i naredbi neće postići cilj (čl. 82. st. 1.), i to tek nakon prethodnog upozorenja, osim ako je vjerojatno da bi ono ugrozilo postizanje

¹ Karlsruher Kommentar StPO-Pfeiffer/Hannich, *Einleitung*, r. br. 1. Slično Roxin/Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, 26. izdanje, Beck, 2009., str. 2.

² Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 18/97., 6/99., 14/02., 13/03., 9/05., 1/06., 2/10.

³ Narodne novine br. 76/09., 92/14., 70/19.

cilja (čl. 82. st. 3.). To se načelo spominje i u općim pravilima o obavljanju policijskih poslova, gdje stoji da policijski službenik postupaju imajući u vidu razmjer između ovlasti koju primjenjuje i svrhe obavljanja policijskog posla (čl. 5. st. 1.), tj. da će policijski službenik uvijek primijeniti policijsku ovlast kojom se u najmanjoj mjeri zadire u slobode i prava čovjeka, a postiže svrha obavljanja policijskog posla (čl. 5. st. 2.). Sličnu odredbu sadrži i čl. 3. st. 2. Pravilnika o načinu postupanja policijskih službenika.⁴ Pri samoj primjeni sredstava prisile, načelo razmjernosti odražava se u odredbi koja propisuje da policijski službenik neće uporabiti ta sredstva u mjeri većoj od nužne za ostvarenje svrhe postupanja (čl. 83. st. 1.), da će uvijek uporabiti najblaže sredstvo prisile kojim se postiže cilj (čl. 83. st. 2.), kao i da mora prestati s uporabom sredstva prisile odmah po prestanku razloga zbog kojih je sredstvo prisile bilo uporabljeno (čl. 83. st. 3.). Kod pojedinih se mjera detaljnije propisuju uvjeti njihove primjene, kao i određena ograničenja kojima se pobliže određuje doseg ustavnog načela razmjernosti (čl. 16. st. 2. Ustava)⁵ odnosno njegove tri sastavnice: prikladnosti, nužnosti i primjerenosti (uravnoteženosti).⁶

Načelo razmjernosti predmet je zasebne normativne regulacije osobito kada se radi o prisili visokog intenziteta kao što je uporaba vatrenog oružja. Sukladno s člankom 91. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, policijski službenik ovlašten je uporabiti vatreno oružje: 1. u nužnoj obrani; 2. u krajnjoj nuždi ako bez uporabe vatrenog oružja ne može otkloniti istodobnu ili izravno predstojeću neskrivljenu opasnost za vlastiti ili život druge osobe, koja se na drugi način nije mogla otkloniti; 3. ako na drugi način ne može uhititi osobu zatečenu u kaznenom djelu za koje se može izreći kazna zatvora od najmanje deset godina ili osobu za kojom je raspisana potraga zbog počinjenja takvog kaznenog djela; 4. ako na drugi način ne može spriječiti bijeg osobe koja je osumnjičena ili optužena za kazneno djelo za koje se može izreći kazna zatvora od najmanje deset godina ili osobe koja je pobjegla s izdržavanje kazne zatvora za takvo kazneno djelo.⁷

Uporaba vatrenog oružja prema osobama dolazi u obzir tek nakon što se uputi usmena naredba: „Stoj, policija!“, a zatim i upozorenje: „Stoj, pucat ću!“ (čl. 92. st. 1.). Nakon toga slijedi i upozoravajući hitac u zrak (čl. 92. st. 2.). On se neće ispaliti ako se time stvara opasnost za sigurnost ljudi i imovine (čl. 92. st. 2.), a upozorenje i naredba neće se uputiti ako je ugrožen život policijskog službenika ili drugih osoba zbog vjerojatnog napada ili bi se dovelo u pitanje izvršenje službene zadaće (čl. 92. st. 3.). Daljnje se ograničenje uporabe vatrenog oružja sastoji u tome što ona nije dopuštena kad dovodi u opasnost život drugih osoba, osim

⁴ Narodne novine br. 89/10., 76/15.

⁵ Načelo razmjernosti ne predstavlja samo krovno načelo za razmatranje dopustivosti uporabe sredstava prisile, nego je općenito „nit vodilja svake djelatnosti države“ (Karlsruher Kommentar StPO-Pfeiffer/Hannich, *Einleitung*, r. br. 30). *Veliko mu značenje pridaje i njemački Savezni ustavni sud, npr. u odluci BVerfG NJW 1986, 769. Iz načela razmjernosti slijedi zabrana prekoračenja, tj. ekscesa (Verbot des Übermaßes); v. Meyer-Goßner/Schmitt-Schmitt, StPO, Einleitung, r. br. 21.*

⁶ Općenito o načelu razmjernosti v. Krapac, Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, 7. izdanje, Narodne novine, 2015., str. 309-313; v. i Schönke/Schröder, Strafgesetzbuch-Stree/Kinzig, § 62, r. br. 4; Novoselec/Martinović, *Komentar Kaznenog zakona, I. knjiga: Opći dio, Narodne novine, 2019., str. 418-419.*

⁷ Opširnije o svakom pojedinom slučaju dopuštene uporabe vatrenog oružja v. Gluščić/Veić, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Ministarstvo unutarnjih poslova, 2015., str. 153-162.

ako je to jedino sredstvo za obranu od napada ili otklanjanje opasnosti (čl. 93. st. 1.).

Sukladno s odredbama Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, a uzimajući u obzir i narav pojedinih sredstava prisile, slijedi da je pri uhićenju moguće primijeniti ponajprije sljedeća sredstva: tjelesnu snagu, raspršivač s nadražujućom tvari, palicu, sredstva za vezivanje, uređaj za prisilno zaustavljanje motornog vozila, službenog psa, kemijska sredstva, a naposljetku i vatreno oružje. Teoretski nije isključena ni primjena ostalih zakonom propisanih sredstava prisile kada je zadovoljena njihova primarna namjena, npr. pri uhićenju osobe koja se nalazi u većoj skupini ljudi zamisliva je upotreba uređaja za izbacivanje vode.

Premda Zakon o policijskim poslovima i ovlastima sadrži zasebni odjeljak u kojem nabraja dopuštena sredstva prisile i propisuje uvjete za njihovu primjenu, on ne daje odgovore na sve dvojbe koje se mogu pojaviti u vezi s primjenom sile pri uhićenju. Zakon o kaznenom postupku⁸ tom se problematikom, pak, gotovo uopće ne bavi, navodeći tek da se „prilikom uhićenja smije upotrijebiti samo ona sila na koju policiju ovlašćuje posebni zakon“ (čl. 108. st. 4.). Ni Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika ne sadrži posve konkretizirana rješenja. Stoga je u rubnim situacijama razmjernost potrebno procjenjivati izravno na temelju ustavnih i konvencijskih standarda te teorijski razvijenih mjerila.

3. STANDARDI UPORABE SILE U PRAKSI EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

U praksi Europskog suda za ljudska prava, problematika policijske uporabe sredstava prisile promatra se ponajprije kroz prizmu članaka 2. i 3. EKLJP-a. Pritom je upravo uhićenje jedna od najtipičnijih situacija kod kojih se u policijskom radu pojavljuje potreba za primjenom sile, što je očigledno i iz broja odluka Europskog suda za ljudska prava koje se tiču te problematike. Odredba članka 2. relevantna je u prvom redu za pitanje dopustivosti primjene smrtonosne ili potencijalno smrtonosne (letalne) sile (*lethal or potentially lethal force*), što je pojam koji obuhvaća vatreno oružje, ali ne isključuje ni druga potencijalno letalna sredstva. Odredba članka 3. od značenja je za sve slučajeve primjene sredstava prisile, neovisno o tome radi li se o (potencijalno) smrtonosnom sredstvu.

3. 1. Povreda prava na život (čl. 2. EKLJP-a) primjenom smrtonosne sile pri uhićenju

Pravo iz članka 2., na način kako je dinamički protumačio i razvio Europski sud za ljudska prava, sadrži tri glavne sastavnice: (1) zabranu nezakonitog ubojstva od strane državnih aktera; (2) obvezu poduzimanja mjera kako bi se spriječio predvidivi gubitak života;⁹ (3) obvezu istraživanja sumnjive smrti.¹⁰ U čl. 2. st. 2. Konvencije propisano je da je oduzimanje života dopustivo samo kada je upotreba sile „nužno potrebna“ (u engleskom izvorniku: „apsolutno nužna“, *absolutely necessary*). Takva odredba u hrvatskom pravu izostaje. Zakon

⁸ Narodne novine br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17.

⁹ U praksi ESLJP-a obveze navedene pod (1) i (2) nazivaju se supstancijalnim obvezama.

¹⁰ Jacobs/White/Ovey, *The European Convention on Human Rights*, 4. izdanje, Oxford University Press, 2006., str. 143. Za razliku od obveza navedenih pod (1) i (2), obveza navedena pod (3) naziva se proceduralnom obvezom. Ovaj je rad ponajprije usmjeren na supstancijalne obveze jer se upravo kod njih manifestiraju specifičnosti uporabe sredstava prisile od strane državnih tijela.

o policijskim poslovima, doduše, taksativno nabraja slučajeve u kojima je upotreba vatrenog oružja dopuštena, no ti standardi nisu u cijelosti jednaki onima koje u praksi primjenjuje ESLJP, niti je upotreba vatrenog oružja isto što i upotreba letalne (smrtonosne) sile. Vatreno oružje može se, naime, uporabiti i tako da se ne dovede u opasnost ljudski život, dok s druge strane i uporaba drugih sredstava prisile, npr. tjelesne snage, može predstavljati letalnu silu.

S obzirom na to da je Konvencija po svojoj pravnoj snazi iznad Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, kao i činjenicu da domaće zakonodavstvo ne sadrži izričite standarde o tome kada je dopušteno oduzimanje života, potrebno je izravno primijeniti Konvenciju osobito kada u domaćem zakonu postoji praznina ili je on neusklađen s konvencijskim standardima, no čak i kada ta usklađenost postoji, u praksi se Konvencija pokazuje važnom jer se domaća norma mora tumačiti u svjetlu tog pravnog instrumenta. Pritom treba naglasiti da je u praksi ESLJP-a pojmom letalne (smrtonosne) sile obuhvaćena: (1) sila koja je primijenjena s namjerom da bude smrtonosna i koja je prouzročila smrt; (2) sila koja je prouzročila smrt, a takva se posljedica mogla razumno predvidjeti; (3) sila koja je prouzročila ozbiljnu ozljedu, a mogla je nastupiti i smrt.

U pogledu upotrebe letalne sile ESLJP provodi test stroge razmjernosti (*strict proportionality*),¹¹ pri čemu se pri ocjeni o razmjernosti u obzir uzima konkretna svrha zbog koje je upotrijebljena letalna sila, a to može biti, sukladno sa čl. 2. st. 2. Konvencije, (a) obrana osobe od protupravnog nasilja; (b) zakonito uhićenje ili sprečavanje bijega osobe lišene slobode; (c) suzbijanje pobune ili ustanka. Dakako, sama opstojnost neke od tih triju okolnosti nije *carte blanche* koji bi dopuštao oduzimanje života, nego je to tek polazna osnova na koju valja nadograditi ocjenu o razmjernosti sile. Ocjena o razmjernosti podrazumijeva balans između svrhe koja se želi postići i sredstava usmjerenih k njezinu ostvarenju (*Güleç protiv Turske* od 27. VII. 1998., § 71),¹² no ne iscrpljuje se samo u tome, nego se pred državne vlasti postavljaju stroži zahtjevi.

Za obrađivanu je tematiku vrlo značajna presuda ESLJP-a *McCann i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 27. IX. 1995., u kojoj se taj Sud bavio pitanjem dopuštenosti primjene letalne sile prema pripadnicima Irske republikanske armije koji su u Gibraltaru obavljali izvidanje radi pripremanja terorističkih aktivnosti. Na samom početku pravne analize, ESLJP je istaknuo da jamstvo sadržano u čl. 2. mora biti „praktično i učinkovito“ (§ 146), a zatim i da je riječ o nederogabilnom pravu, zbog čega ga treba tumačiti restriktivno (§ 147). Iznimke propisane u čl. 2. st. 2. obuhvaćaju, naglašava taj sud, i namjerno ubojstvo, ali se ipak u prvom redu odnose na slučajeve upotrebe sile koje rezultiraju nenamjernim oduzimanjem života. U svakom slučaju, upotreba sile mora biti „apsolutno nužna“ (§ 148), pri čemu je i koncept apsolutne nužnosti potrebno promatrati u restriktivnom svjetlu. Traži se stroga razmjernost (*strict proportionality*) (§ 149). S naročitom pozornošću ESLJP smatra potrebnim ispitati upravo slučajeve u kojima je letalna sila namjerno primijenjena (§ 150). Prema mišljenju podnositelja zahtjeva, kada se s aspekta Konvencija ocjenjuje nacionalno pravo i praksa, oni se promatraju i kroz prizmu obveze države da osigura sustav u kojem će biti spriječen predvidivi gubitak života. Takav način rezoniranja podrazumijeva da je već

¹¹ *McCann i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 27. IX. 1995., § 149; *Kelly i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 4. V. 2001., § 93.

¹² U teorijskom smislu, time se izražava zahtjev primjerenosti (uravnoteženosti) kao jedna od sastavnica načela razmjernosti; v. npr. Krapac, *op. cit.*, str. 310.

sama okolnost što su nacionalni pravni standardi u području zaštite prava na život općeniti i fluidni, tj. da ne uzimaju u obzir standarde „apsolutne nužnosti“, dovoljna za zaključak o povredi čl. 2. st. 1. Konvencije (§ 151). Sud je, pak, istaknuo da Konvencija ne obvezuje nacionalne zakonodavce da izravno inkorporiraju njezine standarde u domaće pravo, pa se *in abstracto* kompatibilnost nacionalnih odredaba s konvencijskim standardima ne propituje (§ 153), nego se ostavlja otvorenom mogućnost da pri interpretaciji nacionalnih standarda, makar oni bili i drugačije verbalizirani od konvencijskih odredaba, sudovi i druga državna tijela *in concreto* primijene kriteriji koji bi bili usklađeni s konvencijskima. Drugim riječima, u presudi *McCann* Sud je naglasio da svaki predmet u ovoj domeni ispituje samog za sebe, imajući u vidu konkretne okolnosti slučaja i primjenu konvencijskih standarda u praksi, dok je nacionalno zakonodavstvo *in abstracto* od sekundarne važnosti (§ 154). Na temelju toga, zaključio je da razlika između nacionalnog pravnog standarda (oduzimanje života koje se može „razumno opravdati“) u odnosu na konvencijski standard apsolutne nužnosti nije dovoljno velika da bi to samo za sebe predstavljalo povredu obveze države poduzimanja mjera kako bi se spriječio predvidivi gubitak života iz čl. 2.

Nakon što je utvrdio da ne postoje dokazi da je ubojstvo bilo unaprijed isplanirano (tj. počinjeno s predumišljajem, *premeditated*) (§ 174-184), ESLJP je ocijenio da ponašanje vojnika koji su usmrtili pripadnike IRA-e jest bilo namjerno (*shoot to kill*), ali je bilo izazvano time što su, s obzirom na okolnosti slučaja (posezanje rukom u jaknu itd.), smatrali da im izravno prijete napad od strane ubijenih. U materijalnopravnom smislu, riječ je o zabludi o okolnostima koje isključuju protupravnost jer su, u svjetlu informacija koje su im bile dostupne, vojnici „smatrali da je nužno ubiti sumnjivce radi toga da ih spriječe u detoniranju bombe i prouzročenju ozbiljnog gubitka života“, da bi se naposljetku ispostavilo da su pripadnici IRA-e bili nenaoružani (§ 200, § 93). Pod iznimku iz čl. 2. st. 2. Konvencije, prema stajalištu suda, mogu se supsumirati i takvi slučajevi, tj. oni u kojima se odluka o upotrebi letalne sile temeljila na iskrenom uvjerenju (*honest belief*) koje se u trenutku poduzimanja radnje činilo opravdanim, a kasnije se pokazalo pogrešnim (§ 200).¹³ Stoga radnje koje su vojnici poduzeli same za sebe nisu predstavljale povredu prava na život propisanog Konvencijom.¹⁴

Naposljetku se pitanje povrede prava na život promatralo i s aspekta kontrole i organizacije cjelokupne operacije, tj. imajući u vidu stadij djelovanja državnih tijela koji je pretodio samoj operaciji. Iz same zapovijedi nadređenog proizlazilo je, doduše, da je namjera državnih vlasti bila uhititi sumnjivce, a ne ubiti ih (§ 202), ali se postavlja pitanje zašto sumnjivci npr. nisu bili uhićeni već na granici Gibraltara ili na drugi način spriječeni da uđu na to područje, što je bilo izvedivo kada se ima u vidu da su državne vlasti imale informaciju o njihovim namjerama (§ 203). Britanske su vlasti na to odgovorile da tadašnji fond podataka kojim su raspolagali možda ne bi bio dovoljan za zadržavanje sumnjivaca i njihov kazneni progon, što bi moglo dovesti do njihova brzog otpuštanja, a samim time i do toga da uskoro počnu planirati novi teroristički napad (§ 204). Međutim, ESLJP je ocijenio da rizici za stanovništvo Gibraltara izazvani time što se dopustio ulazak sumnjivaca na to područje ima

¹³ Takav je stav Sud zauzeo i u presudi *Bubbins protiv Ujedinjenog Kraljevstva od 17. III. 2005.*, § 138. Opširnije o toj presudi v. Škrtić, *Međunarodni pravni standardi kojima se uređuje policijska uporaba sredstava prisile*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1/2007, str. 187-214, str. 196-197.

¹⁴ Opširnije v. Veić, *Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti* (doktorska disertacija), Rijeka, 1999., str. 65-66.

veću težinu od eventualne posljedice nedostatka dokaza za zadržavanje i postupak protiv sumnjivaca. Imajući u vidu okolnosti slučaja, upotreba letalne sile i oduzimanje života sumnjivaca bilo je predvidivo, ako ne i vjerojatno (§ 205). Vjerojatnost da su sumnjivci na izviđačkoj misiji nije se, premda je postojala, u dovoljnoj mjeri razmatrala (§ 208), što je između ostaloga dovelo do toga da se jedna radna hipoteza (izravno predstojeći napad sumnjivaca) predstavila vojnicima kao potpuno izvjestan tijek događaja, iz kojeg bi proizlazilo da je upotreba letalne sile neizbježna (§ 210). Sud je, nadalje, kao propust državnih vlasti ocijenio i mogući izostanak uputa vojnicima da se pri upotrebi vatrenog oružja nastoje ograničiti na ozljeđivanje sumnjivaca, umjesto automatske primjene smrtonosne sile. Konačnu ocjenu o tome da je povrijeđen čl. 2. Konvencije, ESLJP je u predmetu *McCann i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* utemeljio na sljedećim faktorima: (1) nesprječavanju ulaska sumnjivaca u Gibraltar; (2) nedovoljnom razmatranju mogućnosti da je obavještajna procjena bila pogrešna i (3) automatskom pribjegavanju primjeni letalne sile. Na osnovi tih triju faktora, sud je ustvrdio da ga nacionalne vlasti „nisu uvjerile“ da je primjena smrtonosne sile bila apsolutno nužna (§ 213), iz čega je slijedio zaključak da je u predmetnom slučaju povrijeđeno pravo na život. Predmet *McCann* je značajan i jer se u njemu jasno pokazuje da se standardi za primjenu sile ne odnose samo na onoga tko neposredno primjenjuje silu, nego i na hijerarhijski nadređene osobe, kao i na one koje na drugi način sudjeluju u pripremi određene operacije.

U presudi *Makaratzis protiv Grčke* od 20. XII. 2004., Europski sud za ljudska prava naglasio je da policijski službenici „ne smiju biti ostavljeni u vakuumu“ u pogledu obavljanja svojih zadaća, nego je nužno da pravni i administrativni okvir definira ograničen krug okolnosti u kojima mogu upotrijebiti vatreno oružje i silu općenito, imajući u vidu i razvijene međunarodne standarde (§ 59).¹⁵ U činjeničnom smislu, navedeni se predmet ticao slučaja u kojem su policijski službenici, kako bi zaustavili podnositeljev automobil koji je nekontrolirano, brzo i opasno vozio, ispalili iz revolvera, pištolja i kratkih strojica prema vozilu velik broj hitaca i time ozlijedili podnosioca u području stopala, ruke i stražnjice, pri čemu nije u potpunosti razriješeno tko je od policijskih službenika ispalio sporne metke, ali je utvrđeno da je automobil pogodilo njih šesnaest. Okolnost da predmetni događaj nije doveo do smrti podnosioca ESLJP nije smatrao zaprekom da slučaj razmatra u okviru pojma letalne sile odnosno čl. 2. st. 2. Konvencije (§ 49), premda je naglasio da samo u iznimnim slučajevima upotrebe vatrenog oružja ishod koji nije bio fatalan može predstavljati povredu Konvencijom zaštićenog prava na život (čl. 2.), dok se u pravilu takvi slučajevi raspravljaju u okviru zabrane mučenja (čl. 3.) (§ 51). Da bi određena primjena sile bila razmatrana kroz prizmu čl. 2., mora se raditi o sili koja ne predstavlja puki napad na tjelesnu cjelovitost, nego o ugrožavanju života (§ 52); tim više se u konkretnom slučaju ne može raditi o povredi čl. 3. kada se ima u vidu da policijski službenici nisu imali namjeru izazivanja boli i poniženja progonjene osobe, nego su (pa i po cijenu smrti te osobe) išli za time da zaustave njegov automobil. Načelna primjenjivost čl. 2. za sud stoga nije bila sporna usprkos tome što je smrtna posljedica izostala.¹⁶

Slučaj *Makaratzis protiv Grčke* ticao se prije svega pozitivne obveze državnih vlasti da poduzmu mjere kako bi se zaštitilo podnositeljevo pravo na život, tj. kako bi se spriječio predvidivi gubitak života. Prema ustaljenoj praksi ESLJP-a, odredba čl. 2. st. 1. Konvencija ne ograničava se samo na zabranu nezakonitog usmrćivanja, nego obuhvaća i spomenutu

¹⁵ Tako i u odluci *Giuliani i Gaggio protiv Italije* od 24. III. 2011., § 209.

¹⁶ Tako i u odluci *Soare i dr. protiv Rumunjske* od 22. II. 2011., § 108-109.

pozitivnu obvezu, koja podrazumijeva stvaranje unutarnjeg pravnog poretka koji osigurava živote građana, i to ponajprije tako što odvraća, suzbija i kažnjava povredu prava na život. Djelatnost policije ne samo da mora biti utemeljena na odredbama unutarnjeg pravnog poretka pojedine države, nego taj poredak mora u dovoljnoj mjeri uređivati obavljanje policijskih poslova i sadržavati adekvatna i učinkovita jamstva protiv arbitrarnosti i zloupotrebe sile (§ 58). Stoga se u konkretnom slučaju nije ocjenjivala samo opravdanost upotrebe sile, nego i je li način na koji je predmetna policijska operacija bila pravno regulirana i organizirana bio takav da se u najvećoj mogućoj mjeri umanju rizik za ljudski život (§ 60). U vrijeme događaja, primjenjivo grčko zakonodavstvo potjecalo je iz 1943., kada je ta zemlja bila okupirana od Njemačke. Odredba koja je regulirala uporabu vatrenog oružja predviđala je vrlo širok spektar situacija u kojima policijski službenik smije upotrijebiti oružje. Takvu regulativu ELSJP nije smatrao odgovarajućom zakonskom zaštitom u smislu konvencijskog čl. 2. Iako je ELSJP ocijenio da upotreba oružja u konkretnom slučaju jest bila opravdana kako bi se neutralizirala opasnost koju je predstavljao vozač (a ne samo kako bi se vozač uhitio), „kaotičan način“ na koji je to oružje bilo primijenjeno taj je sud ocijenio neprihvatljivim (§ 67) jer je iz putanje hitaca bilo očito da oni nisu bili upućeni samo u smjeru guma, nego i u vjetrobransko staklo itd. U prilog ocjeni o povredi čl. 2. govorila je i okolnost da su određene upute bile dane od kontrolnog centra, ali je lanac zapovijedanja bio vrlo manjkav, pa su mnogi policajci postupali spontano, prema vlastitom nahođenju (§ 68). Upravo je izostanak „odgovarajuće strukture koja je trebala biti uspostavljena od strane domaćeg prava i prakse“ bio ključan za ocjenu da je došlo do povrede (§ 70). Tu je ocjenu osnažila i manjkavost istrage tog događaja od strane državnih vlasti (§ 73-80).

Sljedeći se važan predmet, *Načova protiv Bugarske* (eng. *Nachova*, bug. *Начова*) od 6. VII. 2005., odnosio na slučaj sprječavanja bijega pripadnika bugarske vojske osuđenih za nenasilna kaznena djela, koji su radili na gradilištu izvan kruga zatvora i otuda nastojali pobjeći vojnoj policiji. Bjegunci su bili nenaoružani i nisu se nasilno odupirali uhićenju, ali su ipak ubijeni kada su pokušali preskočiti ogradu. Važan je zaključak ESLJP-a prema kojem se „potencijalno smrtonosna sila ne može smatrati apsolutno nužnom kada se zna da osoba koja se uhićuje ne predstavlja opasnost za život ili tijelo i kada se ne sumnjiči da je počinila nasilan zločin“. To vrijedi i kada bi neprimjena letalne sile podrazumijevala gubitak mogućnosti da se osoba uhvati, tj. da se spriječi njezin bijeg (§ 107).¹⁷ Osobitost navedenog predmeta proistječe ponajprije iz toga što su pripadnici vojne policije prema bugarskom zakonu bili ovlašteni u situaciji poput ovdje opisane primijeniti letalnu silu; ubijanje dezertera pri bijegu preko ograde bilo je, dakle, dopušteno prema nacionalnom zakonu. No kako je taj zakon bio protivan konvencijskom kriteriju „apsolutne nužnosti“ (stroge razmjernosti danim okolnostima), sud je utvrdio povredu čl. 2. (§ 87). Iz toga slijedi da je i za zakonodavca i za državna tijela koja primjenjuju silu konvencijska praksa, naročito u pogledu mjerila „apsolutne nužnosti“, izuzetno važna jer zakonodavčev propust da domaći zakon prilagodi konvencijskim kriterijima može dovesti do neusklađenosti konvencijskog prava s domaćom pravnom praksom. U takvim bi slučajevima primjenjivač norme morao dati prednost Konvenciji

¹⁷ Sud je isto ponovio u presudi *Kakoulli protiv Turske* od 22. XI. 2005., § 108; *Wasilewska i Kalucka protiv Poljske* od 23. II. 2010., § 43. U potonjoj je presudi (§ 44) ESLJP naglasio i da „legitimni cilj provedbe zakonitog uhićenja može opravdati ugrožavanje ljudskog života samo u okolnostima apsolutne nužnosti“. *Upotrijebiti letalnu silu samo kako bi se spriječio bijeg protivno je pravu na život zaštićenom u čl. 2. Konvencije (§ 53).*

ili se u protivnom riskira da ESLJP utvrdi povredu konvencijskog prava. Takve se neželjene konsekvencije najbolje mogu spriječiti na zakonodavnoj razini, usklađivanjem zakona s konvencijskim standardima, a ako to izostane, neposrednom primjenom tih standarda u praksi.

U presudi *Načova*, ESLJP se izravno pozivao na kriterije primijenjene u presudama *McCann* i *Makaratzis*, navodeći da su stekli položaj općih načela. Kada je proklamirao potrebu za restriktivnim („striktnim“) tumačenjem okolnosti u kojima je oduzimanje prava na život opravdano, sud je naveo da je „osnovna dužnost svake države zajamčiti pravo na život tako što će odgovarajućim zakonskim i administrativnim okvirom definirati ograničene okolnosti pod kojima pripadnici policije smiju upotrijebiti silu i vatreno oružje u skladu s relevantnim međunarodnim standardima“. Upotrebi vatrenog oružja smije se pribjeći samo nakon „pažljive procjene okolnosti dane situacije“ i „procjene vrste kaznenog djela koje je bjegunac počinio i društvene opasnosti koju predstavlja“ (§ 96). Osim toga, „zakon koji uređuje rad policije mora sadržavati sustav adekvatnih i učinkovitih mjera zaštite protiv arbitrarnog pribjegavanja sili i zloupotrebe sile“. Policijski službenici moraju biti izučeni za procjenu je li primjena sile apsolutno nužna (§ 97), a pri planiranju i kontroli operacije moraju biti dane upute da se rizik od gubitka života svede na minimum (§ 105). S obzirom na izostanak navedenih standarda u postupanju bugarskih vlasti, ESLJP je zaključio da je oduzimanje života bilo protivno čl. 2. Konvencije, a do istoga je zaključka došao i imajući u vidu proceduralne razloge, tj. manjkavost istrage koju su provele državne vlasti (§ 93-119).

U kontekstu uporabe sredstava prisile, bitna je i presuda *Šimšek i dr. protiv Turske* od 26. VII. 2005. I u njoj je ESLJP utvrdio izostanak odgovarajuće istrage (§ 114-125), što je već samo po sebi dovoljno za utvrđenje povrede prava zaštićenog u čl. 2., no do zaključka o toj povredi došao je primarno na temelju „supstancijalnih aspekata“ prava na život. Sud je ponovio da za ocjenu o dopuštenosti primjene letalne sile nije dovoljno da ta sila bude primijenjena sukladno s nacionalnim pravnim propisima, nego je potrebno i da ti propisi budu takvi da pružaju odgovarajuća i učinkovita jamstva protiv arbitrarnosti i zloupotrebe prava. U situaciji u kojoj su policijski službenici rastjerivali prosvjednike – koji su bacali na policiju kamenje i Molotovljeve koktele – tako što su u njih pucali iz vatrenog oružja, ubivši jednu i ranivši 25 osoba, sud je smatrao da je povrijeđen čl. 2. Konvencije. Pritom je ključno bilo to što nadležne državne vlasti nisu policajce opremile sredstvima prisile koja su blaža od vatrenog oružja, a koja bi također učinkovito rastjerala demonstrante, npr. nadražujućim sredstvima, vodenim topovima ili gumenim mecima (§ 108).¹⁸

U presudi *Gorovenki i Bugara* (eng. *Gorovenky and Bugara*, ukr. *Горovenки та Бугара*) protiv Ukrajine od 12. I. 2012., ESLJP je još jednom ponovio opća načela dopuštenosti upotrebe letalne sile, no u konkretnom je slučaju dodatno naglasio i dužnost policije da pri opremanju policije vatrenim oružjem ne vodi brigu samo o nužnoj tehničkoj obuci, nego i o tome da provede brižljiv odabir agenata kojima se oružje povjerava, a sve kako bi se spriječio predvidiv gubitak života (§ 38). Prema stavu suda, upravo je taj propust državnih vlasti doveo do toga da policijski službenik, koji je već ranije bio disciplinski kažnjavao, izvan službe bude u prilici iz policijskog pištolja ubiti dvoje ljudi.¹⁹

¹⁸ U kontekstu dužnosti države da na odgovarajući način opremi policijske službenike v. i *Güleç protiv Turske* od 27. VII. 1998., § 71.

¹⁹ Nužnost pomne selekcije službenika ovlaštenih nositi oružje ESLJP je naglasio i u presudi *Sašo Goriev protiv Sjeverne Makedonije* od 27. III. 2012., § 51.

Nasuprot tome, u predmetu *Fergec protiv Hrvatske* od 9. V. 2017., ESLJP – premda je utvrdio povredu čl. 2. zbog proceduralnih razloga (dugotrajnosti postupka) – nije našao da je pravo iz čl. 2. Konvencije povrijeđeno i iz supstancijalnih razloga, tj. zbog propusta države da spriječi smrt žrtve. U konkretnom slučaju, radilo se o tome da je djelatna vojna osoba izvan službe, odjevena u civilnu odjeću, ne koristeći oružje dodijeljeno u vezi s njezinim položajem, nemarnim ponašanjem izazvala tešku tjelesnu ozljedu žrtve.

Obveza zaštite života postoji ne samo u odnosu na same osobe koje državna tijela namjeravaju uhititi, onesposobiti i sl., nego i u odnosu na osobe u njihovu okruženju. To se osobito odnosi na nastojanja državnih tijela da oslobode taoce. U predmetu *Tagajeva* (eng. *Tagayeva*, rus. *Tazaeva*) i *dr. protiv Rusije* od 13. IV. 2017., koji se ticao terorističkog napada na školu u Beslanu, ESLJP je procjenjivao planiranje i nadzor operacije, zaključivši da su ruske vlasti povrijedile čl. 2. Konvencije zbog „nesposobnosti zapovjednih struktura operacije u održavanju jasne linije zapovijedanja i odgovornosti, koordiniranju, komuniciranju detalja važnih za operaciju spašavanja ključnim involviranim strukturama i planiranju potrebne opreme i logistike“ (§ 574). Pri ocjeni o dopustivosti upotrebe letalne sile, sud je upotrijebio kriterij „apsolutne nužnosti“. Na temelju tog mjerila, zaključeno je da je upotreba tenkova, raketnih bacača i bacača plamena predstavljala uporabu nediskriminirajuće sile od strane državnih snaga, čime se doprinijelo smrti talaca (§ 590). Sama uporaba letalne sile nije ocijenjena spornom (§ 591), no nacionalni pravni okvir nije propisivao koje se oružje i streljivo u takvim situacijama mogu upotrijebiti, a nije na jasan način propisivao ni obvezu pridržavanja načela razmjernosti (§ 598). Naposljetku je, pri ocjenjivanju apsolutne nužnosti, pozvavši se na uvriježene standarde uspostavljene još u presudi *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, ESLJP utvrdio povredu čl. 2., pri čemu je naglasio da su zapovjednici operacije pri uporabi oružja morali imati u vidu i opasnost za živote stotina talaca zatočenih u školskoj zgradi (§ 607).²⁰

3. 2. Povreda zabrane mučenja (čl. 3. EKLJP-a) pri uhićenju

Uporaba sile pri uhićenju može predstavljati i povredu čl. 3. EKLJP-a. Riječ je o zabrani koja se ne može derogirati ni u kakvom javnom interesu,²¹ pa ni kada je riječ o terorizmu i sličnim oblicima kriminalnih aktivnosti koje značajno ugrožavaju javnu sigurnost. Zbog toga je zabranjena svaka primjena fizičke sile koja nije nužna (*strictly necessary*) zbog ponašanja same osobe prema kojoj se sila primjenjuje (*Ribitsch protiv Austrije* od 4. XII. 1995., § 38). Da bi se radilo o povredi čl. 3., mora biti riječ barem o sili koja dostiže „minimalni stupanj ozbiljnosti“ (*minimum level of severity*), što ovisi o okolnostima konkretnog slučaja (dob, spol, zdravlje uhićenika itd.). Primjerice, čak i nepotrebna uporaba sredstava za vezivanje može predstavljati nečovječno ili ponižavajuće postupanje i samim time može biti dovoljna za povredu navedene odredbe (*Henaf protiv Francuske* od 27. XI. 2003.), npr. kada je riječ o staroj ili bolesnoj osobi koja očito ne predstavlja opasnost niti može pobjeći.²² Za ovu konvencijsku povredu nije nužno da se radi o ponašanju policije koje predstavlja mučenje osobe; dovoljno je da postoji prekomjerna uporaba sile koja predstavlja nečovječno ili ponižavajuće

²⁰ Za daljnje presude ESLJP-a u vezi s pravom na život v. i Grdinić, *Europski sud za ljudska prava i pravo na život*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2/2006, str. 1089-1126.

²¹ Tako npr. *Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 15. XI. 1996.

²² V. i *Erdoğan Yağız protiv Turske* od 6. III. 2007.

postupanje (*Ribitsch protiv Austrije*, § 38). Ne mora postojati namjera policije da ponizi uhićenu osobu (*Peers protiv Grčke* od 19. IV. 2001., § 74).

Kao i pri ocjenjivanju je li povrijeđeno pravo na život, pri ocjeni o povredi zabrane mučenja ESLJP uzima u obzir način na koji je planirana određena operacija. Ako je to vremenski moguće, policija je dužna procijeniti moguće rizike i poduzeti nužne mjere kako bi se osigurala odgovarajuća provedba uhićenja, uz minimiziranje vjerojatnosti pribjegavanja upotrebi sredstava prisile. Primjerice, u predmetu *Rehbock protiv Slovenije* od 28. XI. 2000. Sud je ocijenio da je upotreba sile bila prekomjerna jer su policijski službenici zadali tešku tjelesnu ozljedu uhićeniku dok se opirao uhićenju iako su bili u mogućnosti pripremiti uhićenje na način da minimiziraju upotrebu sile. Sud je naglasio da je u slučajevima planiranih operacija traženi standard izbjegavanja prekomjerne primjene sile viši negoli u „spontanijim situacijama“. Ozljeđivanje uhićenice od strane policijskog službenika iz osвете što ga je ona ošamarila, ne predstavlja slučaj nužne uporabe sile; od policajca se moglo očekivati da se suzdrži od takve reakcije (*Fahriye Çalıskan protiv Turske* od 2. X. 2007., § 43). Sve to, dakako, ne znači da je svako tjelesno ozljeđivanje pri uhićenju nedopušteno s aspekta čl. 3. Konvencije; ESLJP je npr. u slučaju 48-godišnje žene koja je bježeći od policije zadobila iščašenje ramenog zgloba, modrice na licu itd. zaključio da se te ozljede mogu pripisati ponašanju uhićenice (*Klaas protiv Njemačke* od 22. IX. 1993.).²³

4. ZAKONITA UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO RAZLOG ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI

Zakonita uporaba sredstava prisile ranije je bila kaznenim zakonodavstvom izrijekom propisana kao razlog isključenja protupravnosti, no zakonodavac je odlučio tu zakonsku odredbu izostaviti iz aktualnog Kaznenog zakona²⁴ (KZ/11).²⁵ Stoga sada kaznenopravni učinak zakone uporabe sredstava prisile nije izričito propisan kaznenim zakonodavstvom. S druge pak strane, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima u čl. 98. navodi sljedeće: „Kada su sredstva prisile uporabljena na način propisan zakonom, isključena je odgovornost policijskog službenika koji ih je uporabio.“

Pojam „odgovornost“ nije dio kaznenopravne dogmatike, pa je nejasno zašto ga je zakonodavac upotrijebio ako je htio regulirati kaznenopravni učinak zakonite uporabe sredstava prisile. Moguće je da je uporabom tog pojma tendirao obuhvatiti i građanskopravnu odgovornost pa se poslužio općenitijim terminom. Međutim, unatoč takvoj difuznoj formu-

²³ Za daljnje primjere opravdane uporabe sile v. npr. Reid, *A Practitioner’s Guide to the European Convention on Human Rights*, 4. izdanje, Sweet & Maxwell, 2012., str. 796.

²⁴ Narodne novine br. 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18.

²⁵ Izričito propisivanje zakonite uporabe sredstava prisile kao razloga isključenja protupravnosti u KZ/97. kritizirao je Škrtić (*Ovlast na uporabu sile kao razlog isključenja protupravnosti*, Hrvatski ljetopis za kazeno pravo i praksu, 1/2008, str. 255-282, str. 278-279), navodeći da je riječ o nepotrebnom propisu. Ta se odredba (čl. 32. KZ/97.) kritizirala i zbog toga što je utemeljena „isključivo na formalnom kriteriju“, tj. zato što ni na koji način nije sadržajno određivala okvire dopuštenosti primjene sile (Pavišić/Grozđanić/Veić, *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, 2007., str. 138-139).

laciji, nesporno je da je učinak zakonite uporabe sredstava prisile u kaznenopravnom smislu isključenje protupravnosti, a ne samo kaznene odgovornosti. Kaznena je odgovornost isključena i kada je protupravno djelo počinjeno, ali počinitelj nije kriv, no takve situacije (npr. neubrojivost) valja strogo lučiti od isključenja protupravnosti. Pritom je irelevantno što je kazneni zakonodavac odlučio ispustiti odredbu koja zakonitu uporabu sredstava prisile izrijeekom postulira kao razlog isključenja protupravnosti; notorno je, naime, da razlozi isključenja protupravnosti mogu, ali ne moraju biti propisani Kaznenim zakonom. U općem dijelu KZ-a danas se među razlozima isključenja protupravnosti spominju jedino nužna obrana i krajnja nužda, no protupravnost je isključena i u nizu drugih slučajeva, kako na temelju posebnog dijela KZ-a, tako i na temelju propisa nastalih izvan kaznenog zakonodavstva, pa tako i policijskog. Načelo jedinstva pravnog poretka ogleda se u zamisli da bi pravni poredak zapao u proturječnost ako bi u jednoj grani neko ponašanje dopuštao, a u kaznenom pravu ga zabranjivao.²⁶ Stoga postupanje policije u skladu sa zakonskim ovlastima, bilo da one proizlaze iz Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, bilo iz nekog drugog zakona (npr. Zakona o kaznenom postupku), nedvojbeno isključuje protupravnost. To se odnosi na slučajeve uporabe sredstava prisile, ali i na druge slučajeve u kojima policijski službenici obavljajući svoje zakonom propisane zadaće ostvaruju obilježja kaznenog djela, npr. ako (s primjenom prisile ili bez primjene prisile) ulaze u tuđi dom na temelju zakonske ovlasti.

Iz navedenoga proizlazi da je odredba čl. 98. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima neprecizna. Daljnji je njezin nedostatak u tome što zanemaruje jedan slučaj u kojem je kaznena odgovornost policijskog službenika na temelju kaznenog zakonodavstva također isključena. Riječ je o slučaju u kojem se policijski službenik nalazi u zabludi, koja isključuje njegovu namjeru ili se za tu namjeru, iako postoji, policijski službenik ne kažnjava. Na takve se situacije primjenjuju odredbe o zabludi o biću djela (čl. 30. KZ-a) ili o zabludi o okolnostima koje isključuju protupravnost (čl. 31. KZ-a). Primjerice, ako policijski djelatnik uhiti neku osobu pogrešno držeći da je to osoba protiv koje je izdan dovedbeni nalog ili ako primijeni silu prema osobi koju uhićuje pogrešno smatrajući da ta osoba kod sebe ima nož, riječ je o zabludi koja isključuje „odgovornost“ ako je neotklonjiva, dok u slučaju da je otklonjiva policijski službenik odgovara za nehaj, no samo pod uvjetom da je postupanje iz nehaja kažnjivo.²⁷ Nerazlikovanje protupravnosti i krivnje u kritiziranoj odredbi Zakona o policijskim poslovima i ovlastima obično u praksi neće izazivati probleme jer je „odgovornost“ isključena neovisno o tome je li isključena protupravnost ili krivnja, no pravilno teorijsko razlučivanje tih dvaju elemenata kaznenog djela svakako jest bitno jer postoje sankcije i mjere za koje je dovoljno da je djelo protupravno, bez obzira na to je li skrivljeno (npr. sigurnosne mjere i oduzimanje imovinske koristi), a i iz praktičnih je razloga diferencijacija korisna jer je u slučaju isključenja protupravnosti krivnju nepotrebno razmatrati.²⁸

5. ZAKLJUČAK

Za razliku od pojedinih europskih zakonodavstava koja ne propisuju uvjete za primjenu sredstava prisile od strane policije, ili su ti propisi vrlo zastarjeli, Zakon o policijskim poslovi-

²⁶ Novoselec/Martinović, Komentar Kaznenog zakona, *op. cit.*, str. 95-97.

²⁷ V. *ibid.*, str. 98-99.

²⁸ V. i Veić, *op. cit.*, str. 51.

ma i ovlastima posvećuje toj materiji značajnu pozornost. Odredbe tog Zakona uvelike su usklađene s međunarodnim standardima, pa i onima koji proizlaze iz Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, no određene manjkavosti domaćeg pravnog okvira ipak postoje. One se očituju ponajprije u području dopustivosti uporabe letalne (smrtonosne) sile. Kada propisuje uvjete za primjenu vatrenog oružja prema osobama, domaći se zakon – pa ni Ustav – ne referiraju u dovoljnoj mjeri na kriterije koji su sadržani u čl. 2. Konvencije i praksi Europskog suda za ljudska prava koja je razvijena na temelju te odredbe. Središnje je pitanje, na koje domaće zakonodavstvo ne daje sasvim decidan odgovor, pod kojim je uvjetima dopušteno upotrijebiti silu koja, prema razumnom očekivanju, može dovesti do smrti osobe prema kojoj se primjenjuje sila.

Navedena je tematika, što pokazuje i praksa ESLJP-a, osobito relevantna u kontekstu mogućnosti uporabe letalne sile pri uhićenju, pa je toj problematici u ovom radu posvećena najveća pozornost. Osim nesporne ovlasti primjene vatrenog oružja u nužnoj obrani i krajnjoj nuždi, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima propisuje u čl. 91. toč. 3. i 4. da je policijski službenik ovlašten primijeniti vatreno oružje „ako na drugi način ne može uhititi osobu zatečenu u kaznenom djelu za koje se može izreći kazna zatvora od najmanje deset godina ili osobu za kojom je raspisana potraga zbog počinjenja takvog kaznenog djela“, kao i „ako na drugi način ne može spriječiti bijeg osobe koja je osumnjičena ili optužena za kazneno djelo“ za koje se može izreći takva kazna „ili osobe koja je pobjegla s izdržavanje kazne zatvora za takvo kazneno djelo.“

Citirane odredbe vođene su načelom razmjernosti, što se vidi po tome što sužavaju mogućnost upotrebe vatrenog oružja samo na najteža kaznena djela: ona za koja se može izreći kazna zatvora od deset godina ili stroža kazna. Načelo razmjernosti proklamirano je, osim toga, na više mjesta u Zakonu o policijskim poslovima i ovlastima, a proklamira ga i sam Ustav, no ni u tim svojim otjelovljenjima ono nije propisano u onom opsegu u kojem ga u svojoj praksi primjenjuje Europski sud za ljudska prava. Iako navedene domaće norme obuhvaćaju sva tri aspekta načela razmjernosti (prikladnost, nužnost i primjerenost), u pogledu zahtjeva primjerenosti one ostaju na poprilično visokoj razini apstrakcije iz koje se konvencijski standardi ne mogu neposredno deducirati. To znači da je u policijskoj praksi potrebno osvijestiti i neposredno primjenjivati ne samo zakonske, nego i konvencijske standarde, i to na način kako ih je protumačio ESLJP. Postojanje tih standarda trebalo bi potaknuti i našeg zakonodavca da dopuni domaće norme na način koji će unaprijed spriječiti moguće povrede Konvencije u policijskoj praksi, što je važno osobito danas kada je policija suočena s pojačanim priljevom migranata.

Konvencijsko pravo na život, sukladno s praksom ESLJP-a, pred nacionalne vlasti postavlja tri temeljna zahtjeva, od kojih su dva supstancijalna i jedan proceduralni. Proceduralni je zahtjev obveza istraživanja sumnjive smrti i on nije dio teme ovoga rada. Supstancijalni su zahtjevi zabrana nezakonitog ubojstva od strane državnih aktera, ali i obveza poduzimanja mjera kako bi se spriječio predvidivi gubitak života. Upravo je potonji zahtjev najrelevantniji pri poduzimanju mjera o kojima je riječ u ovome radu. U hrvatskom kontekstu, posebno treba naglasiti ograničenje koje proizlazi iz presude *Načova protiv Bugarske*: „potencijalno smrtonosna sila ne može se smatrati apsolutno nužnom kada se zna da osoba koja se uhićuje ne predstavlja opasnost za život ili tijelo i kada se ne sumnja da je počinila nasilan zločin“. Riječ je o ograničenju koje vrijedi i za slučajeve kaznenih djela koja inače udovoljavaju kri-

teriju iz čl. 91. st. 3. i 4. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, tj. za koja je propisana kazna zatvora od najmanje deset godina. Ono, dakako, ne umanjuje pravo policijskih službenika da primijene silu prema napadaču u nužnoj obrani odnosno prema izvoru opasnosti u krajnjoj nuždi (jer se to pravo ravna po općim propisima i vrijedi za sve građane), ali je značajno u kontekstu specifičnih ovlasti policije u onom segmentu u kojem one nadilaze prava „običnih“ građana. Osim navedenog ograničenja, važni su i standardi ESLJP-a koji se ne odnose izravno na policijske službenike koji primjenjuju silu, nego se tiču širih organizacijskih pitanja. Da bi državne vlasti udovoljile obvezi poduzimanja mjera zaštite prava na život, potrebno je da, u granicama u kojima je to moguće, zapovjedne strukture provode „kontrolu i organizaciju“ operacije u kojoj se primjenjuje letalna sila. Također je bitno jesu li policijski službenici kojima se povjerava oružje dovoljno brižljivo odabrani, kakve su im upute dane, jesu li oni uvježbani za procjenu kada je primjena sile apsolutno nužna i stoje li im na raspolaganju i sredstva prisile koja su manje opasna.

I kada je riječ o upotrebi sile koja nije letalna, ESLJP je razvio određene standarde koji se tiču načela razmjernosti, a u kontekstu teme ovog rada, osobitu važnost imaju standardi razvijeni u okviru čl. 3. Konvencije. Da bi se radilo o povredi te odredbe, dovoljno je da se pri oduzimanju slobode primijene metode koje predstavljaju nečovječno ili ponižavajuće postupanje, tj. nije nužno da one dosegnu razinu mučenja. I primjena sredstava prisile nižeg intenziteta može predstavljati povredu čl. 3., npr. vezivanje osobe koja zbog dobi ne može bježati. Pri uporabi sredstava prisile koja nisu letalna također se traži odgovarajuće planiranje operacije, kada je to moguće, kako bi se minimizirala primjena sile.

Na pitanje dopuštenosti uporabe sile, kako s aspekta domaćih propisa, tako i s aspekta Konvencije i drugih međunarodnih instrumenata, nadovezuje se pitanje kaznenopravne odgovornosti policijskog službenika. Nesporno je da zakonita uporaba sredstava prisile, unatoč nespretnom izričaju u čl. 98. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, predstavlja ne samo razlog isključenja „odgovornosti“ policijskog službenika, nego i razlog isključenja protupravnosti. I zabluda policijskog službenika ima kaznenopravni učinak: ovisno o tome koji je sadržaj te zablude, ona isključuje namjeru ili dovodi do nekažnjavanja namjere.

LITERATURA

1. Gluščić/Veić, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Ministarstvo unutarnjih poslova, 2015.
2. Grdinić, Europski sud za ljudska prava i pravo na život, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2/2006, str. 1089-1126.
3. Jacobs, White, Ovey, The European Convention on Human Rights, 4. izdanje, Oxford University Press, 2006.
4. Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung, 6. izdanje, Beck, 2008.
5. Krapac, Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, 7. izdanje, Narodne novine, 2015.
6. Meyer-Goßner/Schmitt, Strafprozessordnung, 62. izdanje, Beck, 2019.

7. Novoselec/Martinović, Komentar Kaznenog zakona, I. knjiga: Opći dio, Narodne novine, 2019.
8. Pavišić/Grozđanić/Veić, Komentar Kaznenog zakona, Narodne novine, 2007.
9. Reid, A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, 4. izdanje, Sweet & Maxwell, 2012.
10. Roxin/Schünemann, Strafverfahrensrecht, 26. izdanje, Beck, 2009.
11. Schönke/Schröder, Strafgesetzbuch, Strafgesetzbuch, 29. izdanje, 2014.
12. Škrtić, Međunarodni pravni standardi kojima se uređuje policijska uporaba sredstava prisile, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/2007, str. 187-214.
13. Škrtić, Ovlast na uporabu sile kao razlog isključenja protupravnosti, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/2008, str. 255-282.
14. Veić, Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti (doktorska disertacija), Rijeka, 1999.

Summary

Igor Martinović, Petar Veić

Use of Firearms and Other Means of Force during Arrest: Normative Restrictions in the Context of the Right to Life and Prohibition of Torture

In Continental legal theory, lawful use of force is regarded as a ground of justification of an otherwise wrongful act, although the Criminal Code of Croatia no longer expressly prescribes it. Cases in which the use of force is permissible are governed by The Act on Police Duties and Powers, but also by international law, which is superior to domestic law. In this area, the most important legal instrument is the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and in particular, Article 2 and 3 thereof (right to life and prohibition of torture). This paper compares the national regulatory framework with the standards developed by the European Court of Human Rights. Particular attention is paid to the issue of the permissibility of the use of firearms in controversial situations such as the prevention of escape.

Keywords: firearms, lethal force, lawful use of force, the ground of justification, right to life, prohibition of torture.

ELIZABETA IVIČEVIĆ KARAS*, ZORAN BURIĆ**, HRVOJE FILIPOVIĆ***

Prva iskustva policijskih službenika u provođenju pojedinačne procjene žrtava kaznenih djela

Sažetak

Rad je posvećen novom institutu pojedinačne procjene žrtve kaznenog djela, koji je u hrvatsko pravo uveden transponiranjem Direktive o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela. U radu se analizira sadržaj i svrha pojedinačne procjene žrtve, a potom potreba fleksibilnosti postupka, posebne mjere zaštite žrtve te uloga procesnih tijela i drugih subjekata u njezinu provođenju. Posebna pozornost posvećena je specifičnoj ulozi policije, s obzirom na to da policijski službenici najčešće prvi dolaze u dodir sa žrtvama kaznenih djela te su samim time u poziciji da prvi pruže primarnu zaštitu i pomoć. Pritom se analiziraju rezultati empirijskog istraživanja provedenog na uzorku 103 kaznene prijave za kazneno djelo nasilja u obitelji iz čl. 179.a Kaznenog zakona, s priloženim ispunjenim obrascima pojedinačne procjene potreba 141 žrtve za zaštitom (N=141). Rezultati istraživanja prvih iskustava policijskih službenika u provođenju pojedinačne procjene žrtve pokazuju da je taj institut zaživio u praksi, budući da je od ukupno 141 žrtve za njih 110, odnosno 78,01 %, utvrđena potreba za mjerama zaštite. No, uočene su i određene poteškoće, povezane ponajprije s problemom koncipiranja mjera zaštite kao prava žrtava, od kojih neka pripadaju svim žrtvama, dok su neka zajamčena samo pojedinim kategorijama ranjivih žrtava. Također, uočeno je da se u praksi policijskog postupanja ne diferenciraju jasno mjere koje su policijski službenici poduzeli sukladno s odredbama policijskog zakonodavstva, od mjera procesne zaštite koje propisuje Zakon o kaznenom postupku. Naposljetku, pojedini policijski službenici prepoznali su i to da mjere opreza u širem smislu mogu

* dr. sc. Elizabeta Ivičević Karas, redovita profesorica na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska.

** dr. sc. Zoran Burić, docent na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska.

*** dr. sc. Hrvoje Filipović, viši predavač na Visokoj policijskoj školi, Hrvatska.

služiti zaštitu žrtve, s iznimkom uhićenja koje provodi policija i koju također treba percipirati i kao snažnu mjeru zaštite, posebice u slučajevima kaznenih djela nasilja.

Ključne riječi: pojedinačna procjena žrtve, žrtva, policija, posebne mjere zaštite, mjere procesne zaštite, mjere policijske zaštite.

1. UVODNE NAPOMENE

Tijekom posljednjeg desetljeća, pravni položaj žrtava kaznenih djela u hrvatskom pravu znatno je unaprijeđen, prije svega zahvaljujući normativnom okviru koji je stvorio pretpostavke i za snažan razvoj čitavog sustava podrške. Od donošenja novog Zakona o kaznenom postupku¹ (ZKP) u prosincu 2008. godine, kada je prvi put u temeljnom kaznenoprocесnom zakonu definirana žrtva kao novi subjekt kaznenog postupka,² do danas, žrtva je, uz značajna procesna prava koja je do tada tradicionalno uživao oštećenik, stekla i dodatna procesna i izvanprocesna prava. Pravni položaj žrtve kontinuirano je jačan, zahvaljujući implementaciji europskih pravnih standarda iz prakse Europskog suda za ljudska prava, kao i transponiranju relevantnih direktiva Europske unije.

Posljednjom novelom Zakona o kaznenom postupku iz srpnja 2017. godine u domaće je zakonodavstvo transponirana Direktiva 2012/29/EU od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela³ (Direktiva). Time je u naše pravo uveden novi institut pojedinačne procjene žrtve.⁴ Ovaj je rad posvećen upravo tome institutu, značajnom zbog toga što je uveo obvezu procesnih tijela da svakoj pojedinoj žrtvi pristupaju individualizirano, uvažavajući njezine specifične potrebe za zaštitom i pomoći. Naime, različite osobe, ako postanu žrtve kaznenih djela, reagirat će na različite načine, pa će biti potrebno primijeniti i različite posebne mjere zaštite (Bruckmüller, Unterlerchner, 2017:201).

¹ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine 152/08., 76/09., 80/11., 121/11. – pročišćeni tekst, 91/12. – Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17.

² Tada je koncept žrtve preuzet iz Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP od 15. ožujka 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku, koja je prvi put na razini Europske unije definirala pojam žrtve (Fernández de Casadevante Romani, 2012:42-43).

³ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP, Sl. l. EU L 315, 14. 11. 2012.

⁴ U razdoblju od 1. siječnja 2016. do 30. lipnja 2017. godine, Hrvatski pravni centar u partnerstvu s Ministarstvom pravosuđa RH i Uredom za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH provodio je projekt „Ciljana i rana procjena potreba i podrška žrtvama kaznenih djela“ (eng. *Targeted Early Victim Needs Assessment and Support – TEVNAS*). Projekt je sufinancirala Opća uprava Europske komisije za pravosuđe u sklopu Programa za pravosuđe EU-a i projektni partneri. Među ciljevima projekta bila je i izrada instrumenata za ranu i individualnu procjenu potreba žrtava za zaštitom i podrškom, kao i protokol za suradnju relevantnih službi i institucija koje rade sa žrtvama kaznenih djela. Među rezultatima projekta bio je i Prijedlog Pravilnika o načinu provedbe pojedinačne procjene potreba žrtve za zaštitom i podrškom. U projektu su, u svojstvu glavne pravne stručnjakinje i nacionalnog pravnog stručnjaka sudjelovali i koautori ovog članka, prof. dr. sc. Elizabeta Ivičević Karas i doc. dr. sc. Zoran Burić. Opširnije o projektu vidjeti na <http://www.hpc.hr/2016/01/27/ciljana-i-rana-procjena-potreba-i-podrška-zrtvama-kaznenih-djela-targeted-early-victim-needs-assessment-and-support-tevnas/> (12. listopada 2019.).

U radu će se najprije analizirati sadržaj i svrha pojedinačne procjene žrtve, a potom potreba fleksibilnosti postupka, posebne mjere zaštite žrtve te uloga procesnih tijela i drugih subjekata u njezinu provođenju. Posebna pozornost posvetit će se specifičnoj ulozi policije, s obzirom na to da policijski službenici najčešće prvi dolaze u dodir sa žrtvama kaznenih djela te su samim time u poziciji da prvi pruže prvu zaštitu i pomoć. Pri tom će se analizirati rezultati empirijskog istraživanja provedenog na uzorku 103 kaznene prijave za kazneno djelo nasilja u obitelji iz čl. 179.a Kaznenog zakona⁵ (KZ), s priloženim ispunjenim obrascima pojedinačne procjene potreba žrtve za zaštitom. Ukazat će se na pojedine probleme koji su uočeni u praksi policijskog postupanja, te na potrebu drugačijeg pristupa određivanju mjera koje se u domaćem pravu tradicionalno vežu uz procjenu rizika s obzirom na počinitelja, ali ne i s obzirom na potrebe žrtve za zaštitom i podrškom. Zaključna će razmatranja ponuditi rješenja za unaprjeđenje normativnog okvira i prakse provođenja pojedinačne procjene žrtve, s posebnim naglaskom na ulogu policije.

2. SADRŽAJ I SVRHA POJEDINAČNE PROCJENE ŽRTVE

Pojedinačna procjena žrtve iz čl. 22. Direktive uređena je u odredbama čl. 43.a ZKP-a te Pravilnikom o načinu provedbe pojedinačne procjene žrtve (Pravilnik),⁶ koji je donesen u listopadu 2017. godine. Kroz pojedinačnu procjenu žrtve konkretizira se jedno od temeljnih načela Direktive, a to je uvažavanje individualnosti i različitosti pojedinih žrtava (Hilfe, 2017:23), što onda zahtijeva individualni pristup svakoj žrtvi u određivanju potrebnih mjera zaštite. Pojedinačna se procjena provodi u odnosu na svaku žrtvu i u tom se smislu svaka žrtva, ako takav bude rezultat pojedinačne procjene, može smatrati ranjivom (Simonato, 2014:110), što onda podrazumijeva primjenu posebnih mjera zaštite.

Pojedinačna procjena potreba žrtve za zaštitom provodi se u dva koraka. U prvom koraku utvrđuje se činjenica postoji li potreba žrtve za posebnim mjerama zaštite, pa ako postoji, u drugom koraku utvrđuje se koje je mjere potrebno provesti radi dodatne zaštite žrtve i smanjenja rizika od njene daljnje traumatizacije ili ponovne viktimizacije (čl. 43.a st. 1. ZKP-a, čl. 2. st. 1. Pravilnika). U odnosu na djecu, uvijek vrijedi pretpostavka da su potrebne posebne mjere zaštite (čl. 43.a st. 1. ZKP-a, čl. 2. st. 2. Pravilnika). Ujedno, osim što predstavlja obvezu svih tijela prethodnog i kaznenog postupka koja dolaze u dodir sa žrtvom i ispituju je, bilo na formalan ili neformalan način, pojedinačna procjena žrtve aktivira i daljnje obveze tih tijela da poduzmu mjere radi učinkovite zaštite svake žrtve, s obzirom na njezine individualne karakteristike i potrebe. Neke od tih mjera ujedno predstavljaju prava žrtava koja stječu na temelju pojedinačne procjene (*infra* 4.). To znači da uz prava koja su zajamčena svim žrtvama (sukladno s čl. 43. ZKP-a), na temelju rezultata pojedinačne procjene, žrtva ostvaruje i dodatna prava. U tom smislu, osim što predstavlja obvezu za procesna tijela, pojedinačna procjena žrtve radi utvrđivanja njezinih posebnih potreba zaštite ujedno je i pravo svake žrtve (Kirchengast, 2016:140), a nacionalni pravni sustavi moraju osigurati učinkovito ostvarivanje tog prava.

⁵ Kazneni zakon, Narodne novine 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18.

⁶ Pravilnik o načinu provedbe pojedinačne procjene žrtve, Narodne novine 106/17.

S obzirom na to da pojedinačna procjena mora biti u najvećoj mogućoj mjeri individualizirana, tijelo koje ju provodi mora voditi brigu o svim relevantnim subjektivnim i objektivnim okolnostima. Tako se uzimaju u obzir osobne značajke žrtve, posebno postoje li rizici ili strah od nanošenja štete, s obzirom na težinu, odnosno vrstu ili narav kaznenog djela i okolnosti počinjenja kaznenog djela (čl. 43.a st. 2. ZKP-a, čl. 5. Pravilnika). Pri tome teška kaznena djela svakako uključuju različite oblike nasilja (u bliskim odnosima, rodno te spolno nasilje), trgovanje ljudima, zločine iz mržnje, organizirani kriminal, kao i druga kaznena djela s elementima nasilja (čl. 43.a st. 3 ZKP-a, čl. 7. Pravilnika). Posebno se uzimaju u obzir osobne značajke koje žrtvu čine naročito ranjivom, poput dobi, trudnoće, određenog invaliditeta, zdravstvenog stanja ili bilo koje druge osobne značajke koje bi ukazivale na potrebu zaštite (čl. 6. st. 1. Pravilnika). Žrtva je posebno ranjiva i ako je prethodno već bila žrtva kaznenog djela ili prekršaja s obilježjima nasilja, bez obzira na to je li to djelo bilo procesuirano, a naročito treba voditi brigu o potrebi zaštite djece ili drugih osoba koje su ovisne o žrtvi, obavještavanjem nadležnog centra za socijalnu skrb (čl. 6. st. 2. i 3. Pravilnika). Sve subjektivne i objektivne okolnosti koje bi mogle utjecati na potrebu žrtve za zaštitom praktički je nemoguće iscrpno pobrojati, što uostalom ne bi bilo u skladu s potrebom individualiziranog pristupa svakoj žrtvi i uzimanja u obzir svih relevantnih okolnosti. Zato i Pravilnik ostavlja otvorenu mogućnost da se u obzir uzmu i druge okolnosti.

Svrha pojedinačne procjene jest optimalna zaštita žrtve s obzirom na konkretne subjektivne i objektivne okolnosti počinjenja kaznenog djela i konkretne potrebe žrtve. Pri tome je važno naglasiti da provođenje pojedinačne procjene žrtve ne dovodi u pitanje prava, odnosno mjere zaštite zajamčene otprilike pojedinim kategorijama žrtava, kao što su djeca, žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode ili trgovanja ljudima, žrtve kaznenih djela nasilja, ili žrtve težih kaznenih djela koje trpe teže posljedice. Uz to, pojedinačna procjena otvara i mogućnosti šire primjene mjera policijske zaštite, a prije svega tjelesne zaštite koju policija inače žrtvama pruža prema policijskom zakonodavstvu (čl. 99. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima) (*infra* 4.).⁷

3. POTREBE ŽRTVE KAO DINAMIČKA KATEGORIJA I FLEKSIBILNOST POJEDINAČNE PROCJENE

Potrebe za primjenu odgovarajućih posebnih mjera zaštite žrtve predstavljaju dinamičku kategoriju, s obzirom na to da se te potrebe mijenjaju s protekom vremena i eventualnom promjenom određenih okolnosti. Zbog toga je važno da pojedinačnu procjenu provode sva tijela postupka koja dolaze u dodir sa žrtvom, odnosno koja ispituju žrtvu u različitim fazama postupka, počevši od policije koja u pravilu prva dolazi u dodir sa žrtvom i provodi neformalne, obavijesne razgovore, preko državnog odvjetnika do suda. Zakon je provođenje pojedinačne procjene vezao uz ispitivanje žrtve, bilo ono neformalno ili formalno, a s obzirom da tu procjenu treba provesti, ako je moguće, uz sudjelovanje žrtve i uvažavanje njezinih stavova (čl. 43.a st. 4. ZKP-a, čl. 4. st. 1. Pravilnika), što podrazumijeva razgovaranje sa žrtvom. Uvažavanje stavova žrtve podrazumijeva i uvažavanje žrtvine želje da se ne primijene određene mjere zaštite, poput primjerice, ispitivanja putem audio-video uređaja ili isključenja

⁷ Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Narodne novine 76/09., 92/14., 70/19.

javnosti. Također, ako žrtva ne želi sudjelovati u pojedinačnoj procjeni, odnosno odbija razgovor i odgovore na pojedina pitanja, pojedinačna procjena svejedno se treba provesti, na temelju podataka koji su u tom trenutku dostupni tijelu koje provodi procjenu, u službenim bilješkama ili spisu predmeta. Činjenica da se žrtva ne može usprotiviti provođenju pojedinačne procjene, nego samo primjeni pojedinih posebnih mjera, predmet je kritika u stručnoj literaturi, s obrazloženjem da je takvo postupanje protivno žrtvinom pravu na samoodređenje (Göhler, 2019:271). Navedenu kritiku ipak ublažava argument koji potkrepljuje tvrdnju da, hoće li žrtva sudjelovati u pojedinačnoj procjeni ovisi isključivo o njezinoj volji, s time da tijelo koje tu procjenu treba provesti svojim pristupom žrtvi i profesionalnim postupanjem treba stvoriti okružje koje će žrtvi olakšati suradnju, budući da se pojedinačna procjena provodi upravo u interesu žrtve.

Pojedinačnu procjenu valja provesti na način koji je za žrtvu što manje opterećujući, poštujući pri tome njezino dostojanstvo, psihofizičko stanje te uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja (čl. 4. st. 1. Pravilnika). Navedeno pretpostavlja da postupak pojedinačne procjene, koji se provodi kroz razgovor sa žrtvom, premda je formaliziran ZKP-om i Pravilnikom, mora biti fleksibilan u dovoljnoj mjeri da omogući žrtvi da iskaže svoje potrebe i ukaže na subjektivne okolnosti koje su nužne za njezinu učinkovitu zaštitu. U tom smislu postupak pojedinačne procjene ne smije biti strogo formaliziran, u obliku ispitivanja sa strogo propisanom formom, budući da u svakom slučaju podrazumijeva i neformalnu komunikaciju, da bi se žrtva osjećala donekle sigurno i ugodno, te da svojom suradnjom tijelima postupka pomogne u utvrđivanju potrebnih mjera zaštite. Zato i Pravilnik ne sadrži strogi obrazac s popisom pitanja, prema kojemu bi se provodila pojedinačna procjena, nego navodi niz okolnosti o kojima tijelo koje razgovara sa žrtvom mora voditi brigu i koje treba utvrditi po mogućnosti na temelju tog razgovora, ali i na druge načine, primjerice iz službenih zabilješki ili iz spisa predmeta. U obrazac se navode samo zaključci o tome koje su posebne mjere zaštite primijenjene, ako su u nadležnosti tijela koje je procjenu provelo, odnosno preporuke upućene drugim tijelima o tome koje bi mjere zaštite iz njihove nadležnosti trebalo primijeniti. Time se ujedno štite osjetljivi osobni podaci žrtve koji bi, u slučaju kada bi se navodili u obrascu za pojedinačnu procjenu, postali dostupni i okrivljeniku uslijed ostvarivanja prava na uvid u spis predmeta, što bi redovito bilo protiv interesa zaštite žrtve. S time u vezi, neki od prigovora pojedinačnoj procjeni žrtve, napose u ranim fazama postupka, ističu da ona podrazumijeva provođenje svojevrsnog „paralelnog istraživanja“ koje slabi prava obrane, i to u trenutku kada se činjenice o djelu, počinitelju i okolnosti počinjenja djela tek trebaju utvrditi, kao i da oslanjanje državnog odvjetnika i suda isključivo na izjave žrtve slabi pretpostavku nedužnosti i dovodi do mogućih predrasuda (Göhler, 2019:271-272). Zbog svega navedenoga, premda to Direktiva ni ZKP ne zahtijevaju, pri određivanju posebnih mjera zaštite, posebno kada one uključuju ograničenje temeljnih procesnih prava okrivljenika, nužno je imati na umu i objektivne okolnosti koje proizlaze iz spisa predmeta. Uz to, posebne mjere zaštite koje uključuju ograničenje procesnih prava okrivljenika može odrediti samo sud (*infra* 5.).

Zaključno, premda je riječ o formaliziranoj radnji, ZKP i Pravilnik ne propisuju strogu procesnu formu provođenja pojedinačne procjene žrtve. U kaznenom procesnom pravu, stroga procesna forma predviđa se za dokazne radnje, i u pravilu je to stroža što je dokazna radnja invazivnija u odnosu na temeljna ljudska prava osobe prema kojoj se poduzima, imajući u vidu da propisivanje procesne forme, između ostalog, služi zaštititi tih prava (Krapac, 2015:9).

Uostalom, pojedinačna procjena i služi upravo tome da se, prema potrebi, odredi poseban način formalnog ispitivanja kao dokazne radnje, u cilju procesne zaštite žrtve, odnosno zaštite od njezine dodatne traumatizacije i viktimizacije.

4. REZULTAT POJEDINAČNE PROCJENE: PRIMJENA POSEBNIH MJERA ZAŠTITE

4.1. Mjere procesne zaštite

Rezultat pojedinačne procjene jest primjena posebnih mjera zaštite, koje obuhvaćaju u prvome redu mjere procesne zaštite. Sukladno s čl. 44. st. 5. ZKP-a,⁸ u mjere procesne zaštite ulaze ponajprije poseban način ispitivanja, uz uporabu audio-video uređaja, ispitivanje u policiji i državnom odvjetništvu koje provode osobe istog spola te, u slučaju ponovnog ispitivanja, ispitivanje koji provodi ista osoba, kao i isključenje javnosti s rasprave. Osim toga, žrtva u odnosu na koju su utvrđene posebne potrebe zaštite ima pravo prije ispitivanja razgovarati sa savjetnikom na teret proračunskih sredstava, uskratiti odgovor na pitanja koja nisu u vezi s kaznenim djelom, a odnose se na njezin strogo osobni život te pravo na tajnost osobnih podataka. Pravilnik popisu mjera dodaje i pratnju osobe od povjerenja, s time da dopušta i primjenu drugih mjera koje bi bile predviđene ZKP-om ili drugim zakonom (čl. 9. st. 2. Pravilnika). Dakle, lista mjera procesne zaštite, ali i drugih oblika zaštite, nije zatvorena u cilju omogućavanja maksimalne fleksibilnosti i prilagodbe potrebama svake pojedine žrtve.

Primjećuje se da su, prema čl. 44. st. 5. ZKP-a, mjere procesne zaštite propisane kao prava žrtava, što može stvoriti određenu konfuziju, jer za razliku od prava, o mjerama zaštite treba odlučiti procesno tijelo na temelju rezultata pojedinačne procjene žrtve. I Direktiva u relevantnim odredbama o pojedinačnoj procjeni žrtava govori o utvrđivanju posebnih potreba zaštite i o posebnim mjerama zaštite (čl. 22. st. 1. Direktive), no istovremeno govori o „pravu na zaštitu žrtava s posebnim potrebama zaštite“, koje su utvrđene kroz pojedinačnu procjenu (čl. 23. Direktive), popisujući mjere koje služe ostvarenju tog prava tijekom pretходnog postupka i na raspravi. U tom smislu, ne mora se u svakom slučaju primijeniti svaka od navedenih mjera procesne zaštite, nego će to ovisiti o rezultatima pojedinačne procjene, odnosno o procjeni tijela postupka i specifičnim potrebama svake konkretne žrtve (Burić, 2015:406). Opisani problem poistovjećivanja mjera zaštite žrtve s njezinim pravima prisutan je od donošenja novog ZKP-a 2008. godine, kojim je usvojen koncept prema kojemu su upravo prava žrtava usmjerena na njihovu zaštitu od sekundarne viktimizacije uslijed sudjelovanja u kaznenom postupku, a tim pravima odgovaraju određene dužnosti procesnih tijela (Krapac, 2015:255, vidjeti i Pavišić, 2008:538). Prema tom konceptu, određene kategorije žrtava, uz prava zajamčena svim žrtvama, uživaju i pojedina dodatna prava (Tomašević, Pajčić, 2008:842), od kojih neka predstavljaju posebne mjere zaštite.

⁸ U ZKP-u, zbog nomotehničke pogreške, odredba čl. 44. st. 5. ZKP-a upućuje na posebne potrebe zaštite utvrđene na temelju čl. 44. ZKP-a, umjesto na temelju čl. 43.a ZKP-a koji uređuje institut pojedinačne procjene žrtve. Ispravak navedene pogreške predviđen je u čl. 10. Nacrta prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, iz rujna 2019., koji je dostupan na: <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=12001> (13. listopada 2019.)

4.2. Mjere policijske i izvanprocesne zaštite

Osim mjera procesne zaštite, na temelju pojedinačne procjene primjenjuju se i mjere policijske te izvanprocesne zaštite. Premda odredbe Direktive, koje uređuju pojedinačnu procjenu, ne navode među mjerama zaštite i mjere policijske i izvanprocesne zaštite, ZKP i Pravilnik ne isključuju primjenu i tih mjera. Naprotiv, policijski službenici od prvog kontakta sa žrtvom redovito će primjenjivati upravo mjere policijske zaštite, konkretno tjelesnu zaštitu, tehničku zaštitu te smještanje ugrožene osobe u sigurno sklonište (sukladno s čl. 156. Pravilnika o načinu postupanja policijskih službenika⁹), što im je dužnost prema odredbama policijskog zakonodavstva (Filipović, 2018:113). Prema potrebi primjenjivat će se i mjere izvanprocesne zaštite, sukladno sa Zakonom o zaštiti svjedoka (Filipović, 2018:113).

Primjena mjera policijske zaštite pozitivna je obveza iz čl. 2. EKLJP-a, koju je Europski sud za ljudska prava elaborirao još u presudi *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, istaknuvši da obveza države nije samo da se suzdrži od namjernog i nezakonitog oduzimanja života, nego i da poduzme odgovarajuće korake da zaštiti život svih pod njezinom jurisdikcijom.¹⁰ Navedena obveza, pod određenim pretpostavkama, podrazumijeva i obvezu državnih vlasti da poduzmu preventivne operativne mjere da zaštite pojedinca čiji je život ugrožen kriminalnim radnjama drugog pojedinca.¹¹ Sukladno s konceptom pozitivnih obveza¹² države iz čl. 2. prava žrtava predstavljaju relevantne čimbenike pri donošenju odluka državnih vlasti o istrazi i kontroli kriminala, a iz presude *Osman* upravo proizlazi da žrtve imaju određena materijalna prava u odnosu prema državi (Kirchengast, 2017:64).

Europski sud za ljudska prava takvo je tumačenje potvrdio i u presudi *Tomašić protiv Hrvatske*, kojom je Republika Hrvatska osuđena zbog povrede materijalnog aspekta čl. 2. Konvencije, uslijed propusta nadležnih domaćih vlasti da poduzmu sve potrebne i razumne mjere u okolnostima tog predmeta da zaštite živote žrtava.¹³ Povreda materijalnog aspekta čl. 2. Konvencije utvrđena je i u presudi *Bljakaj protiv Hrvatske*, u kojoj je Sud utvrdio upravo niz propusta policije da iskaže potrebnu revnost u rješavanju objektivnih naznaka da je počinitelj ubojstva imao duševne smetnje, koje su otkrile povredu obveze države da zaštiti pravo na život pojedinaca uspostavljanjem svih razumnih mjera za osiguranje sigurnosti od nasilnih čina koji su doveli do smrti.¹⁴

Premda opisani koncept pozitivnih obveza države podrazumijeva provođenje procjene rizika u odnosu na osumnjičenika kao mogućeg počinitelja kaznenog djela nasilja, uvođenje obveze pojedinačne procjene žrtve zahtijeva promjenu uvriježenog načina policijskog postupanja. Naime, do uvođenja pojedinačne procjene žrtve, policija je pri procjeni rizika bila

⁹ Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika, Narodne novine 89/10. i 76/15.

¹⁰ ECHR, *Osman v. the United Kingdom*, 87/1997/871/1083, 28 October 1998, § 115.

¹¹ *Ibid.*

¹² Iz pozitivne obveze država da osiguraju poštovanje konvencijskih prava i sloboda na temelju čl. 1. Konvencije, te prava žrtve na djelotvorno pravno sredstvo iz čl. 13. Konvencije, Europski sud za ljudska prava razvio je koncept procesnih obveza države na provođenje učinkovite istrage teških kršenja ljudskih prava (vidjeti Ochoa, 2013:45 i slj.).

¹³ ECHR, *Branko Tomašić and others. v. Croatia*, 46598/06, 15. January 2009, § 61. (vidjeti Batistić Kos, 2009:165 i slj.).

¹⁴ ECHR, *Bljakaj i dr. v. Croatia*, 74448/12, 18 Septembar 2014, § 132-133.

usredotočena praktički isključivo na osobu osumnjičenika, a sada se djelovanje policijskih službenika mora usredotočiti i na žrtvu. Kao što je opisano, mjere zaštite moraju biti individualizirane i s obzirom na osobne karakteristike žrtve i njezine potrebe.

4.3. Mjere opreza u širem smislu kao mjere zaštite žrtve

Navedeno posebno dolazi do izražaja kod primjene mjera opreza u širem smislu, a ponajprije uhićenja, mjera opreza, pritvora i istražnog zatvora, koje također mogu predstavljati mjere za zaštitu žrtve. Mjere opreza shvaćene u širem smislu tradicionalno su vezane uz osobu osumnjičenika, odnosno okrivljenika, jer se određuju s obzirom na materijalne i formalne pretpostavke koje moraju postojati upravo u odnosu na njega (u tom smislu vidjeti Krapac, 2015:359 i slj.). S obzirom na ulogu policije, koja najčešće prva provodi pojedinačnu procjenu žrtve u najranijim fazama postupka, posebno je značajna mjera uhićenja. Uhićenje predstavlja snažnu zaštitnu mjeru u odnosu na žrtvu (vidjeti Filipović, 2018:144,149-151), pa prilikom donošenja odluke hoće li uhititi osumnjičenika ili ne, dakako ako su za to ispunjene sve zakonske pretpostavke, valja voditi brigu i o interesima žrtve. Isto vrijedi i u odnosu na državnog odvjetnika i suca kada je riječ o određivanju mjera opreza i istražnog zatvora. Pretpostavke za određivanje mjera opreza i istražnog zatvora vezane su prije svega za osumnjičenika, odnosno okrivljenika, dok se interesi žrtve iskazuju eventualno kroz postojanje neke od istražnozatvorskih osnova, konkretno iteracijsku ili koluzijsku opasnost. No, ako pogledamo sadržaj nekih od mjera opreza iz čl. 98. st. 2. ZKP-a, koje su ujedno i alternativa za istražni zatvor, primjerice zabranu približavanja određenoj osobi (i žrtvi), zabranu uspostavljanja ili održavanja veze s određenom osobom (i žrtvom), ili zabranu uhođenja ili uznemiravanja žrtve – neminovno uočavamo da je njihov fokus i na zaštiti interesa žrtve, a ne samo na osiguranju učinkovitog vođenja postupka protiv okrivljenika. U tom smislu, pojedinačna procjena žrtve zahtijeva promjenu gledanja na mjere opreza u širem smislu i njihovu svrhu.

5. ULOGA PROCESNIH TIJELA I DRUGIH SUBJEKATA U PROVOĐENJU POJEDINAČNE PROCJENE ŽRTVE

U suvremenom pravu, pravo na zaštitu dostojanstva i sigurnosti žrtve konkretizira se kroz niz pravnih standarda postupanja prema žrtvama u različitim fazama postupka. Sva tijela postupka, policijski službenici, državni odvjetnici i suci, ali i druge stručne osobe koje u obavljanju svoje službe dolaze u interakciju sa žrtvama kaznenih djela, kao primjerice liječnici ili novinari, dužni su uvažavati žrtvin status i voditi brigu o različitim mogućim viktimizirajućim okolnostima (Fernández de Casadevante Romani, 2012:207). U tom smislu, pojedinačnu procjenu tijekom prethodnog i kaznenog postupka provodi svako tijelo koje provodi ispitivanje žrtve: policijski službenici pri obavijesnim razgovorima i kada ispitivanje žrtve provode kao dokaznu radnju, državni odvjetnik prije ispitivanja žrtve kao svjedoka, sudac istrage prije održavanja dokaznog ročišta, te raspravni sud prije ispitivanja na raspravi. Pri tome svaki od navedenih subjekata treba provjeriti je li već provedena pojedinačna procjena potreba konkretne žrtve, pa ako jest, razmotriti i uzeti u obzir njezine rezultate. To će omogućiti da svako tijelo koje provodi procjenu žrtve upotpuni sliku o svim relevantnim okolnostima koje mora uzeti u obzir.

Kao što je rečeno, pojedinačna procjena žrtve rezultira primjenom neke od mjera procesne zaštite, koje su propisane ZKP-om, ili nekom od mjera policijske zaštite, koje su propisane policijskim zakonodavstvom, ili pak nekom od mjera izvanprocesne zaštite sukladno s posebnim zakonodavstvom (*supra* 4.). Valja istaknuti da samo sud, kao neovisno i nepristrano tijelo, određuje mjere procesne zaštite koje podrazumijevaju ograničenje okrivljenikovih prava obrane ili drugih procesnih prava. Samo sud može pronaći pravi balans između potreba zaštite žrtve s jedne strane, i pojedinih metoda utvrđivanja činjenica s druge, što je vrlo delikatna zadaća (Simonato, 2014:110). Tako samo sud može odrediti ispitivanje putem audio-video uređaja, koje ograničuje okrivljenikovo konfrontacijsko pravo kao jedno od temeljnih prava obrane. Riječ je o pravu koje predstavlja važan aspekt načela kontradiktornosti, jednog od temeljnih konstrukcijskih načela suvremenog kaznenog postupka (Ivičević Karas, 2007a:1014), pa sud mora odvagati opravdava li interes zaštite žrtve ograničenje tog temeljnog prava obrane u konkretnom slučaju. Isto tako, jedino sud može donijeti odluku o isključenju javnosti s rasprave, budući da je javnost suđenja jedna od važnih sastavnica okrivljenikova ustavnog i konvencijskog prava na pravično suđenje (vidjeti Krapac, 2015:132-133,136). No usprkos tome što mora balansirati interese žrtve i interese obrane, pojedinačna procjena žrtve sudu daje široke diskrecijske ovlasti u donošenju odluka u odnosu na svaku žrtvu (Simonato, 2014:112) i okrivljenika. Pri tome je dužnost suda da vodi brigu o pravu žrtve na posebnu zaštitu; moguće i problematizirati upravo iz aspekta istovremene dužnosti tog istog suda da pazi na jednakost oružja stranaka (Kirchengast, 2017:67), odnosno da osigura da obje stranke imaju jednaka prava i mogućnosti zastupati svoje interese u kaznenom postupku (Ivičević Karas, 2007:782).

No, nadležnost suda da određuje mjere zaštite žrtve koje zadiru u temeljna procesna prava okrivljenika ne znači da tijela postupka koja su prije suda provodila pojedinačnu procjenu ne mogu predložiti neku od spomenutih mjera zaštite, ako smatraju da bi bila opravdana. Tako će državni odvjetnik, prije nego što ispita žrtvu, ako ocijeni da je to potrebno radi njezine zaštite, zatražiti od suca istrage poseban način ispitivanja. A takvo ispitivanje provest će upravo sudac istrage na dokaznom ročištu. Policijski službenici, koji redovito prvi dolaze u kontakt sa žrtvom i razgovaraju s njome, prvi će morati provesti pojedinačnu procjenu žrtve. Policijski službenici, kao što je rečeno, provode i procjenu rizika u odnosu na počinitelja i dužni su poduzeti mjere u cilju sprječavanja daljnjeg nasilja (Bruckmüller, Unterlerchner, 2017:204-205). Tako će sami primijeniti neke posebne mjere zaštite, a neke će predložiti drugim procesnim tijelima. Primjerice, u slučaju potrebe opetovanog obavijesnog razgovora sa žrtvom, policija je u prigodi da kao procesnu mjeru zaštite primijeni ispitivanje koje provodi ista osoba ili/i ispitivanje koje provodi osoba istog spola, ili pak ispitivanje uz prisutnost žrtvine osobe od povjerenja. Ako procijeni da bi to bilo potrebno, policijski službenik u zaključcima pojedinačne procjene može sugerirati drugim tijelima postupka da se provede poseban način ispitivanja i slično. Pri tome se ne podrazumijeva da će pojedinačna procjena koju provede policija uvijek biti potpuna i temeljita, nego da će poslužiti kao polazište za daljnje procjene u koje će, prema potrebi, biti uključena i tijela, službe ili ustanove za pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela koje raspolažu potrebnim stručnim znanjem i sposobnostima (Burić, 2015:405). Štoviše, u tu svrhu, policija će žrtve uputiti na postojeći sustav podrške, koji će doprinijeti tome da se mjere zaštite prilagođavaju potrebama žrtve tijekom postupka (Bruckmüller, Unterlerchner, 2017:205). Isto vrijedi i u odnosu na državno odvjetništvo i sudove.

Naime, osim procesnih tijela, u pojedinačnoj procjeni žrtve sudjeluju i druga tijela, organizacije i ustanove, koji nisu subjekti prethodnog i kaznenog postupka, ali mogu imati važnu ulogu u zaštiti i pružanju podrške žrtvi. Tako će tijela nadležna za provođenje pojedinačne procjene surađivati s tijelima, organizacijama, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, ustanovama socijalne skrbi ili drugim ustanovama za pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela, na način da će razmotriti njihove preporuke, a prema potrebi ih mogu i pribaviti (čl. 43.a st. 1. ZKP-a, čl. 3. st. 2. Pravilnika). Posebno važnu ulogu imaju odjeli za podršku žrtvama i svjedocima, osnovani pri sedam županijskih sudova. Na temelju svojih kontakata i razgovora sa žrtvama mogu izraditi preporuke, te ih uputiti tijelima nadležnima za primjenu mjera zaštite žrtava, u pismenom obliku ili nekim neformalnijim oblikom komunikacije, primjerice telefonskim razgovorom.

Procesna tijela koja provode pojedinačnu procjenu svakako moraju uzeti u obzir i preporuke nevladinih udruga koje pružaju pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela (čl. 3. st. 3. Pravilnika). Upravo su nevladine udruge izuzetno angažirane u pružanju podrške i pomoći žrtvama kaznenih djela, posebice žrtvama kaznenih djela protiv spolne slobode, žrtvama nasilja u obitelji te nasilja općenito, te su važan partner državnim tijelima u jačanju sustava podrške i pomoći žrtvama kaznenih djela.¹⁵ Dakle, spomenuta tijela, organizacije, ustanove i nevladine udruge, koji nisu tijela prethodnog i kaznenog postupka, ne provode pojedinačnu procjenu na način da bi ona donosila i odluke o primjeni mjera procesne ili izvanprocesne zaštite, no svojim stručnim znanjem i iskustvom pretočenim u preporuke mogu doprinijeti kvaliteti pojedinačne procjene žrtve i odabiru optimalnih mjera zaštite za konkretnu žrtvu.

Zaključno, pojedinačnu procjenu u smislu čl. 43.a ZKP-a i odluku o primjeni zakonom propisanih mjera zaštite donose isključivo procesna tijela, i to svako tijelo u okviru svoje domene postupanja i sukladno s propisanim ovlastima. Pri tome je izuzetno važno da sva tijela prethodnog i kaznenog postupka međusobno komuniciraju, ne nužno formalnim putevima, te da uvažavaju rezultate pojedinačnih procjena koje su prethodno provela druga tijela. Također je važna komunikacija i suradnja s ostalim organizacijama, tijelima i ustanovama, u cilju što kvalitetnije pojedinačne procjene provedbe te da namjere određene mjere ispune potrebe žrtve za zaštitom.

6. ISTRAŽIVANJE POLICIJSKE PRAKSE

6.1. Metodologija istraživanja

Jedan od ciljeva ovoga rada jest i istražiti primjenu instituta pojedinačne procjene žrtve u praksi policijskog postupanja. Predmet provedenog istraživanja jest način provedbe pojedinačne procjene žrtava kaznenih djela nasilja u obitelji iz čl. 179.a KZ-a koji provode policijski službenici. Nasilje u obitelji odabrano je s obzirom na specifičnu vrstu i narav tog kaznenog djela koje se pri provođenju pojedinačne procjene posebno moraju uzeti u obzir (u smislu čl. 5. i čl. 7. Pravilnika), te s obzirom na očekivanu posebnu ranjivost žrtava tog djela

¹⁵ „Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela“ program je kreiran s ciljem osiguravanja pružanja pomoći i podrške žrtvama i svjedocima kaznenih djela u županijama u kojima nisu osnovani odjeli za podršku žrtvama i svjedocima. Internetska stranica: <http://mrezapodrskaisuradnje.com/> (13. listopada 2019.)

(u smislu čl. 6. st. 2. i 3. Pravilnika), naročito uslijed osobne povezanosti žrtve s osumnjičenikom, moguće ekonomske ovisnosti o osumnjičeniku, ranije izloženosti nasilju od osumnjičenika te drugih okolnosti iz čl. 8. Pravilnika. Pretpostavka je bila da će pojedinačna procjena žrtava kaznenog djela nasilja u obitelji u velikom broju slučajeva rezultirati primjenom određenih posebnih mjera zaštite koje su u domeni policijskih ovlasti, kao i preporukom mjera procesne zaštite koje su u nadležnosti drugih procesnih tijela.

Istraživanje je obuhvatilo pojedinačnu procjenu koju su provodili policijski službenici kontaktirajući sa žrtvama još tijekom izvida kao najranije faze prethodnog postupka. Obuhvaćeni su predmeti iz svih policijskih uprava u Republici Hrvatskoj, na način da je najprije metodom analize slučaja provedena obrada svakog pojedinačnog predmeta iz čl. 179.a KZ-a, a zatim je s pomoću deskriptivne statistike obavljena detaljna analiza podataka o pojedinačnoj procjeni žrtava kaznenih djela.

6.1.1. Instrumenti, istraživački uzorak i način provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno analizom 103 kaznene prijave s ispunjenim obrascima pojedinačne procjene potreba žrtve za zaštitom u vezi čl. 179.a KZ-a koje su policijske uprave i postaje podnijele nadležnom državnom odvjetništvu tijekom 2018. godine.

Uzorak je raspoređen na sljedeći način: policijske uprave I. i II. kategorije omogućile su uvid u deset predmeta, a policijske uprave III. i IV. kategorije u pet predmeta. Potrebno je naglasiti da je samo djelomično riječ o prigodnom uzorku, zbog toga što neke policijske uprave nisu imale zadani broj predmeta (deset) u 2018. godini pa je u odnosu na te policijske uprave riječ o stvarnom broju predmeta, a ne o prigodnom uzorku.

Za potrebe istraživanja sastavljen je upitnik od 92 varijable podijeljene u 5 cjelina, a za svaku daljnju žrtvu, osim one na koju je primarno bila usmjerena radnja kaznenog djela, obuhvaćene su 53 varijable. Prva cjelina obuhvaća opće podatke o mjestu i vremenu počinjenja kaznenog djela, druga o vrsti i načinima počinjenja kaznenog djela, treća o osobnim značajkama počinitelja i žrtve, četvrta o načinu postupanja policije prema žrtvi i počinitelju te peta o provedbi pojedinačne procjene žrtve kaznenog djela. Za potrebe pisanja ovog rada rabili su se ponajprije podaci iz navedene četvrte i pete cjeline. Podaci su obrađeni u programu SPSS te se na temelju primjene odgovarajućih statističkih postupaka došlo do rezultata koji će doprinijeti analizi instituta pojedinačne procjene žrtve te prijedlozima za unaprjeđenje normativnog okvira i prakse.

6.2. Rezultati istraživanja

6.2.1. Sudjelovanje žrtava u provođenju pojedinačne procjene

Kao što je istaknuto, pojedinačnu procjenu žrtve potrebno je provesti, ako je moguće, uz sudjelovanje žrtve i uvažavanje njezinih stavova (*supra* 3.). Istraživanje je pokazalo da je u 103 predmeta ukupno bila 141 žrtva (N=141), a da je u provođenju pojedinačne procjene aktivno sudjelovalo 110 žrtava ili 78,01 %. (tablica 1), dok je 12 žrtava bilo onemogućeno sudjelovati u pojedinačnoj procjeni potreba zbog psihofizičkog stanja u kojem su se nalazile. U tablici je prikazana i dob žrtava kaznenih djela iz koje je vidljivo da je najviše žrtava na koje je primarno bila usmjerena radnja kaznenog djela u dobi od 30 do 39 godina i to njih 23,

a da je opet (ukupno) najviše žrtava u dobi do 18 godine života. Rezultati su načelno pozitivni jer je pojedinačna procjena provedena u 91,49 % slučajeva, premda iz analize danih odgovora policijskim službenicima nije razvidno na koji su konkretno način žrtve sudjelovale u pojedinačnoj procjeni.

Tablica 1: Provođenje pojedinačne procjene žrtava

Dob	Provođenje pojedinačne procjene potreba uz sudjelovanje žrtve												Ukupno	
	[Ž1] ¹⁶		[Ž2]*		[Ž3]*		[Ž4]*		[Ž5]*					
	DA	NE	DA	NE	DA	NE	DA	NE	DA	NE	DA	NE	N =	[%]
– 18	3	–	17	–	9	–	2	–	–	–	31	–	31	21,99
18 – 20	2	1	1	–	1	–	–	–	1	–	5	1	6	4,26
21 – 24	5	2	–	–	1	–	–	–	–	–	6	2	8	5,67
25 – 29	6	3	–	–	–	–	–	–	–	–	6	3	9	6,38
30 – 39	20	8	–	–	1	–	–	–	–	–	21	8	29	20,57
40 – 49	17	6	–	–	–	–	–	–	–	–	17	6	23	16,31
50 – 59	12	4	2	2	–	–	–	–	–	–	14	6	20	14,18
60 – 64	4	2	–	–	–	–	–	–	–	–	4	2	6	4,26
65 –	5	3	1	–	–	–	–	–	–	–	6	3	9	6,38
Ukupno	74	29	21	2	12	–	2	–	1	–	110	31	141	100,00
	103		23		12		2		1		78,01 %		21,99 %	

6.2.2. Provedba mjera zaštite

Prilikom određivanja predmeta istraživanja, kao što je istaknuto, polazišna je pretpostavka bila da će u slučajevima kaznenog djela nasilja u obitelji policijski službenici u velikom broju predmeta provoditi pojedinačnu procjenu žrtve i određivati mjere zaštite, s obzirom na težinu, odnosno vrstu i narav tog kaznenog djela te specifične osobne okolnosti žrtve. Navedena pretpostavka potvrđena je pa su tako u tablici 2 prvo oznakom [Ž1] prikazane žrtve nasilja u obitelji na koje su primarno usmjerene radnje kaznenog djela i to za njih 103, od čega je za 74 žrtve utvrđena potreba za mjerama zaštite, što čini 71,8 % (tablica 2). Ovdje valja podsjetiti na to da je primjena mjera zaštite obveza prema policijskom zakonodavstvu i da donedavno nije bila vezana uz obvezu provođenja pojedinačne procjene žrtve. U istoj tablici prikazani su podaci i za druge žrtve [Ž2 do Ž5], prema kojima nisu primarno bile usmjerene radnje kaznenog djela, ali koje su prisustvovala događaju te se smatraju žrtvama u smislu čl. 202. st. 11. ZKP-a. Iz prikazanih podataka vidljivo je da je od 141 žrtve za njih 110, odnosno 78,01 %, utvrđena potreba za mjerama zaštite.

¹⁶ U tablici 1 i u idućim tablicama, oznaka Ž1 odnosi se na osobu na koju je primarno usmjerena radnja kaznenog djela, a oznake Ž2* do Ž5* odnose se na članove obitelji ili druge bliske osobe koje su prisustvovala događaju, a koje su u smislu čl. 202. st. 11. ZKP-a također žrtve kaznenog djela i u odnosu na njih postoji dužnost provođenja pojedinačne procjene. Pri tome brojke od 2 do 5 označavaju broj osoba koje su prisustvovala događaju.

Tablica 2: Mjere zaštite

Provedba mjera zaštite	[Ž1]	[%]					
Utvrđeno da su potrebne mjere zaštite	74	71,8					
Nije utvrđeno da su potrebne mjere zaštite	29	28,2					
Ukupno	103	100,0					
Statistics	Std. Deviation					,452	
	Variance					,204	
	Mean					,72	
	Median					1,00	
	Mode					1	
Mjere zaštite	[Ž1]	[Ž2]	[Ž3]	[Ž4]	[Ž5]	N	[%]
Potrebne mjere zaštite	74	21	12	2	1	110	78,01
Nisu potrebne mjere zaštite	29	2	–	–	–	31	21,99
N =	103	23	12	2	1	141	100,0

6.2.3. Vrste mjera

Analiza vrsta mjera koje su na temelju pojedinačne procjene žrtve predložili policijski službenici ukazuje na već istaknuti problem nejasnog razlikovanja, na normativnoj razini, prava žrtava od mjera njihove zaštite (*supra* 4.). Taj se problem sada reflektira i na provedbenoj razini. Tablica 3 prikazuje mjere koje su navedene u obrascima o provedenom postupku pojedinačne procjene potrebe žrtve za zaštitom, a koje se u velikoj mjeri preklapaju s pravima koja su zajamčena svim žrtvama u kaznenom postupku (čl. 43. st. 1. ZKP-a), neovisno o rezultatima pojedinačne procjene. Od ukupno 141 žrtve, njih 110 zatražilo je mjere zaštite, odnosno ostvarivanje pojedinih prava. Pravo iz čl. 43. st. 1. t. 10., od ukupnog broja svih žrtava (N=141) da budu obaviještene o ukidanju pritvora ili istražnog zatvora, odlučilo je koristiti 36 žrtava ili 25,53 %. No, valja naglasiti da je riječ o pravu koje može ostvariti svaka žrtva, i s kojim pravom svaka žrtva mora biti upoznata, neovisno o provođenju pojedinačne procjene.

Pravo na zaštitu od zastrašivanja i odmazde (čl. 43. st. 1. t. 3. ZKP-a) odlučile su koristiti 33 žrtve ili 23,40 %. I u ovome slučaju riječ je o pravu koje zakon jamči svakoj žrtvi, neovisno o pojedinačnoj procjeni. Provođenje pojedinačne procjene podrazumijevalo bi da se ovo pravo konkretizira kroz određivanje konkretnih mjera, s konkretnim sadržajem, koje su poduzete, ili koje tek treba poduzeti u cilju zaštite žrtve. U tom bi smislu u obrascu o provedenoj pojedinačnoj procjeni trebalo navesti te konkretne mjere, a ne odluku žrtve da koristi odgovarajuće pravo.

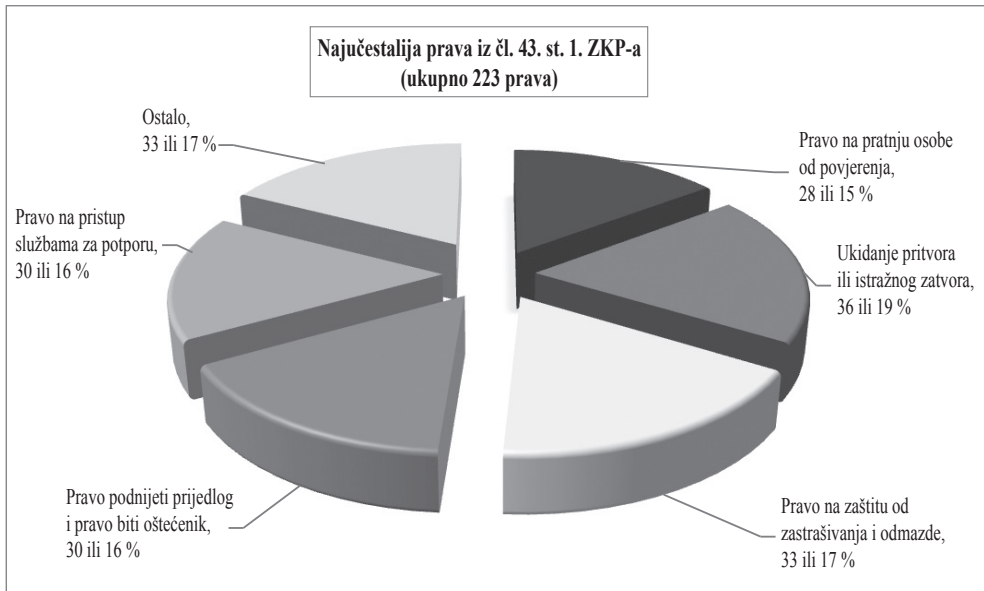
Sljedeće je po učestalosti pravo na pristup službama za potporu žrtvama kaznenih djela (čl. 43. st. 1. t. 1. ZKP-a) koje je zatražilo 30 žrtava ili 21,28 %, a jednaki broj žrtava za-

tražio je ostvarivanje prava za podnošenje prijedloga za progon i sudjelovanje u kaznenom postupku kao oštećenik (čl. 43. st. 1. t. 8. ZKP-a). Potonje je tipično procesno pravo žrtve koje joj omogućuje aktivno sudjelovanje u postupku, međutim ne služi procesnoj, policijskoj niti izvanprocesnoj zaštiti žrtve, pa nikako ne bi trebalo navoditi kao rezultat pojedinačne procjene.

I ostala prava žrtava iz čl. 43. st. 1. ZKP-a navedena u obrascima pojedinačne procjene (tablica 3) ukazuju na problem nejasnog razlikovanja između prava svih žrtava, prava pojedinih kategorija žrtava, i prava, odnosno mjera zaštite u odnosu na konkretnu žrtvu na temelju provedene pojedinačne procjene. Problem je uočen u praksi policijskog postupanja, no zasigurno je uvjetovan i već istaknutim problemom koji postoji na normativnoj razini, utoliko što ZKP i mjere zaštite, čija bi primjena trebala ovisiti o odluci određenog procesnog tijela, definira kao prava žrtava. S obzirom na podatke iz tablice 3, zaključno treba naglasiti da od sveukupno 141 žrtve, njih se 110 izjasnilo da želi koristiti pojedina prava iz čl. 43. st. 1. ZKP-a, koja u zbroju u odnosu na sve žrtve iznose ukupno istaknuta 223 prava, a radi veće preglednosti najučestalija prava koja su žrtve željele koristiti prikazana su u grafikonu 1.

Tablica 3: Prava žrtava prema čl. 43. ZKP-a

Članak 43. st. 1.	Žrtva [Ž1]	Žrtva [Ž2]	Žrtva [Ž3]	Žrtva [Ž4]	Žrtva [Ž5]	Ukupno
1) pravo na pristup službama za potporu	23	3	2	1	1	30
2) pravo na psihološku i drugu stručnu pomoć	8	5	1			14
3) pravo na zaštitu od zastrašivanja i odmazde	27	5	1			33
4) pravo na zaštitu dostojanstva tijekom ispitivanja	8					8
5) pravo da bude saslušana bez neopravdane odgovode	5					5
6) pravo na pratnju osobe od povjerenja	14	10	2	1	1	28
7) pravo da se medicinski zahvati prema žrtvi poduzimaju u najmanjoj mjeri	–	–	–	–	–	–
8) pravo podnošenja prijedloga za progon i pravo privatne tužbe, pravo sudjelovanja u kaznenom postupku kao oštećenik	22	5	3			30
9) pravo na obavijest od državnog odvjetnika o poduzetim radnjama u povodu njezine prijave	16	1				17
10) pravo da na njezin zahtjev bude obaviještena o ukidanju pritvora ili istražnog zatvora	31	3	2			36
11) pravo obavijesti o svakoj odluci kojom se pravomoćno okončava kazneni postupak	10	2	2			14
43. st. 2. pravo na stručnu pomoć savjetnika	5	2	1			8
43. st. 3. pravo na novčanu naknadu	–					0
Ukupno mjera	169	36	14	2	2	223
Broj žrtava koje koriste prava iz čl. 43. st. 1.	74	21	12	2	1	110
Ukupno	103	23	12	2	1	141

Grafikon 1: Prava iz čl. 43. ZKP-a u odnosu na koja su žrtve najučestalije isticala da ih žele koristiti

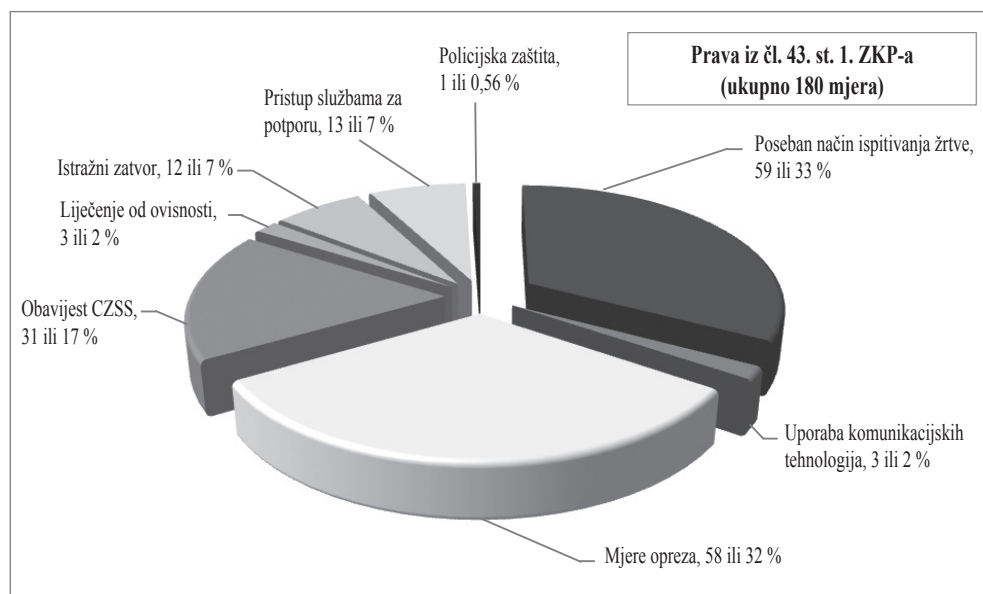
Od ukupnog broja svih žrtava nasilja u obitelji (N=141), mjera zaštite iz čl. 43.a st. 1. (tablica 4) bilo je 180, a najzastupljenija mjera bila je poseban način ispitivanja, koje je zatražilo 59 žrtava ili 41,84 %. S obzirom na to da policijski službenici ne provode dokaznu radnju ispitivanja – žrtve kao svjedoka, osim kada postupaju u ulozi istražitelja, niti ne donose odluku o posebnom načinu ispitivanja, očito je riječ o preporuci upućenoj tijelima kaznenog postupka – državnom odvjetništvu, odnosno sudu. Također bi bilo poželjno u obrascima konkretizirati o kakvom je posebnom načinu ispitivanja riječ – da li o ispitivanju uz izbjegavanje kontakta žrtve s počiniteljem, putem audio-video uređaja, ili o nečemu drugome (vidjeti tablicu 4). U konačnici, primjena mjera zaštite žrtve iz čl. 43.a. st. 1. ne ovisi o tome jesu li žrtve tražile njihovu primjenu, nego ih tijela postupka, pa i policija, primjenjuju po službenoj dužnosti kao rezultat pojedinačne procjene. Dakako, prilikom provođenja pojedinačne procjene, moraju se uzeti u obzir želje same žrtve, pa i kada ne želi primjenu posebnih mjera zaštite (čl. 43.a. st. 4. ZKP-a).

Odmah nakon posebnog načina ispitivanja, najbrojnije mjere zaštite koje su predviđene čl. 43.a st. 1. ZKP-a kao „druge mjere propisane zakonom“, upisane u obrazac o pojedinačnoj procjeni, mjere su opreza, i to ukupno njih 58 ili 41,13 %. To je zasigurno ohrabrujući podatak, budući da pokazuje da su policijski službenici predlaganje primjene mjera opreza shvatili kao potrebu iz perspektive zaštite žrtve, a ne samo na temelju procjene rizika usredotočene na osumnjičenika. U tom smislu, obrasci pojedinačne procjene sadrže i sugestije za određivanje istražnog zatvora. No, nedostaju podaci o primjeni uhićenja kao mjere zaštite žrtve koja je upravo u nadležnosti policije u situacijama kada policija može uhićenje izvršiti i bez sudbenog naloga. Moguće je zaključiti da, u odnosu na uhićenje, još uvijek treba razvijati svijest da je to jedna od najučinkovitijih mjera zaštite žrtve, posebice kada joj prijete opasnost

od osumnjičenika, odnosno okrivljenika jer odmah udaljava počinitelja od žrtve. Na uhićenje se mogu, pod određenim pretpostavkama, nadovezati i teže mjere poput pritvora i istražnog zatvora, prema odredbama od čl. 112. do 133. ZKP-a.

Tablica 4: Posebne mjere zaštite prema čl. 43.a ZKP-a

Članak 43.a	Žrtva [Ž1]	Žrtva [Ž2]	Žrtva [Ž3]	Žrtva [Ž4]	Žrtva [Ž5]	Ukupno
1) poseban način ispitivanja žrtve	37	16	4	1	1	59
2) uporaba komunikacijskih tehnologija radi izbjegavanja vizualnog kontakta s počiniteljem	3					3
3) druge mjere propisane zakonom	– mjere opreza (zabranu približavanja određenoj osobi; zabranu uhođenja ili uznemiravanja žrtve ili druge osobe i dr.)	45	8	5		58
	– obavijest CZSS-a	10	12	7	2	31
	– smještaj u sigurnu kuću	8	3	2		13
	– policijska zaštita	1				1
	– liječenje od ovisnosti	3				3
	– istražni zatvor	12				12
Ukupno mjera	119	39	18	3	1	180
Broj žrtava koje traže mjere zaštite	74	21	12	2	1	110
N=	103	23	12	2	1	141

Grafikon 2: Posebne mjere zaštite prema čl. 43.a ZKP-a

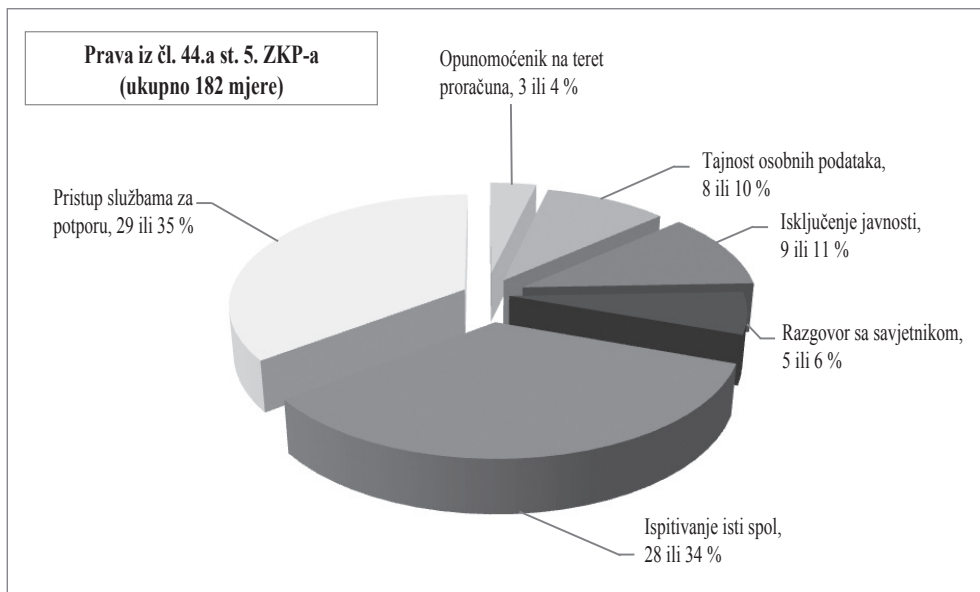
Osim posebnih mjera zaštite iz čl. 43.a st. 1. ZKP-a, analizirane su mjere navedene u obrascima o pojedinačnoj procjeni na temelju čl. 44. ZKP-a (tablica 5). Riječ je o mjerama zaštite koje pripadaju pojedinim kategorijama žrtava, kao i mjerama koje su zakonom definirane kao prava žrtava koja im pripadaju na temelju pojedinačne procjene sukladno s čl. 44. st. 5. ZKP-a. Naime, pojedina žrtva istovremeno može pripadati različitim kategorijama žrtava (djeca, žrtve seksualnih delikata i/ili trgovine ljudima), koje uživaju određena dodatna prava, a ujedno će se u odnosu na nju provesti postupak pojedinačne procjene potreba za zaštitom. Mnoga od prava predviđenih za spomenute kategorije ranjivih žrtava preklapaju se s mjerama zaštite koje se primjenjuju na temelju pojedinačne procjene, što ne olakšava razumijevanje sadržaja i svrhe pojedinačne procjene.

Istraživanje je pokazalo da su u obrascima o pojedinačnoj procjeni navedene ukupno 82 mjere iz čl. 44. ZKP-a. Najbrojnija mjera iz čl. 44. ZKP-a upisana u obrasce jest ispitivanje žrtve putem audio-video uređaja (čl. 292. st. 4. ZKP-a), koju je zatražilo ukupno 29 žrtava ili 20,57 % (N=141), a da žrtvu u policiji i državnom odvjetništvu ispituje osoba istog spola te da ju, ako je to moguće, u slučaju ponovnog ispitivanja ispituje ta ista osoba zatražilo je 28 žrtava ili 19,86 %. Učestalost potonje mjere pokazuje da je žrtvama važna uspostava povjerenja s policijskim službenikom ili službenicom, što predstavlja važnu podršku žrtvi.

Valja primijetiti da ni u jednom obrascu o pojedinačnoj procjeni kao mjera zaštite nije bilo naznačeno pravo žrtve da može uskratiti odgovor na pitanja koja nisu u vezi s kaznenim djelom, a odnose se na strogo osobni život žrtve (čl. 44. st. 5. t. 3. ZKP-a) (tablica 5). Riječ je o pravu s kojim žrtva mora biti upoznata prije ispitivanja, no samo ako je žrtva kaznenog djela protiv spolne slobode, odnosno trgovanja ljudima (prema čl. 44. st. 4. t. 4. ZKP-a), ili ako bi to pravo rezultiralo upravo iz provođenja pojedinačne procjene. Potonje će biti slučaj ako procesno tijelo zaključi da bi navedeno pravo doprinijelo zaštiti žrtve i sprječavanju njezine daljnje traumatizacije i viktimizacije tijekom ispitivanja.

Tablica 5: Prava žrtava prema čl. 44. st. 5. ZKP-a

Članak 44.	Žrtva [Ž1]	Žrtva [Ž2]	Žrtva [Ž3]	Žrtva [Ž4]	Žrtva [Ž5]	Ukupno
1) pravo na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava	2	1				3
2) pravo na tajnost osobnih podataka	4	2	2			8
3) pravo na isključenje javnosti	5	2	2			9
4) pravo da prije ispitivanja razgovara sa savjetnikom, na teret proračunskih sredstava	5					5
5) pravo da je u policiji i državnom odvjetništvu ispituje osoba istog spola te da ju, ako je to moguće, u slučaju ponovnog ispitivanja ispituje ta ista osoba	17	7	4			28
6) pravo na uskraćivanje odgovora na pitanja koja nisu u vezi s kaznenim djelom, a odnose se na strogo osobni život žrtve	-	-	-	-	-	-
7) pravo na zahtjev da bude ispitana putem audio-video uređaja (članak 292. stavak 4. ovoga Zakona)	7	16	4	1	1	29
Ukupno mjera	40	28	12	1	1	82
Broj žrtava koje koriste prava	74	21	12	2	1	110
N=	103	23	12	2	1	141

Grafikon 3: Prava žrtava prema čl. 44. st. 5. ZKP-a

Moguće je zaključiti da policijski službenici u obrasce o pojedinačnoj procjeni redovito upisuju mjere, odnosno prava čije je ostvarivanje zatražila žrtva. S obzirom na to da nema ni jednog podatka o primjeni mjere uhićenja, moguće je zaključiti da policijski službenici u obrasce ne upisuju, barem ne redovito, mjere zaštite koje određuju i moraju odrediti po službenoj dužnosti, neovisno o prijedlogu žrtve. Naime, u nekima od slučajeva obuhvaćenih istraživanjem policija je prije pojedinačne procjene žrtve uhitila osumnjičenika (*infra* 6.2.4.), no o tome u analiziranim obrascima nema nikakvih zapisa. To kazuje da su policijski službenici usredotočeni na želje žrtve, no jednako moraju voditi brigu i o mjerama zaštite koje je potrebno primijeniti premda ih žrtva izričito ne traži.

6.2.4. Uhićenje kao posebna mjera zaštite žrtve

Prema rezultatima istraživanja, najučestalija mjera zaštite žrtava u slučajevima nasilja u obitelji, koju primjenjuje policija, jest uhićenje. Istraživanje je pokazalo da su za kazneno djelo nasilja u obitelji uhićena ukupno 94 osumnjičenika od ukupno 103 počinitelja (samo je jedan počinitelj kaznenog djela nasilja u obitelji), što je udio od 91,26 %. Tako visok postotak uhićenja pokazuje da policija u pravilu odmah nasilnika udaljava od žrtve jer se radi o teškim kaznenim djelima nasilja, čime se žrtvi pruža sigurnost. U nekim slučajevima radilo se o kaznenim djelima nasilja u obitelji u stjecaju s drugim kaznenim djelima za koja je osumnjičenik u svim slučajevima bio uhićen. Riječ je o sljedećim kaznenim djelima: teška tjelesna ozljeda (čl. 118. KZ-a), nametljivo ponašanje (čl. 140. KZ-a), spolni odnošaj bez pristanka (čl. 152. KZ-a), spolna zlorporaba djeteta mlađeg od petnaest godina (čl. 158. KZ-a), ubijanje ili mučenje životinja (čl. 205. KZ-a), nedozvoljeno posjedovanje, izrada i nabavljanje oružja i eksplozivnih tvari (čl. 331. KZ-a). I kod ostalih kaznenih djela u stjecaju s nasiljem u obitelji visok je udio uhićenja, pa je tako za tjelesnu ozljedu (čl. 117. KZ-a) uhićeno 29

od 31 osumnjičenika, a kod prijetnje (čl. 139. KZ-a) uhićeno je 40 od 42 osumnjičenika. Navedeni podaci samo podupiru ranije izneseni zaključak da je potrebno i mjere uhićenja upisivati u obrazac o pojedinačnoj procjeni, kao primijenjenu mjeru zaštite žrtve. Premda je uhićenje kratkotrajna mjera, na nju se može nadovezati pritvor, a potom i istražni zatvor ili mjere opreza, koje, kao što je ranije istaknuto, također treba tretirati kao mjere zaštite žrtve. No izuzevši uhićenja kada nije potreban sudbeni nalog, određivanje drugih mjera opreza u širem smislu nije u nadležnosti policijskih službenika, nego drugih procesnih tijela – državnog odvjetništva i suda.

Tablica 6: Uhićenje počinitelja za kazneno djelo iz čl. 179.a KZ-a i dovođenje u pritvorsku jedinicu

Počinitelj	Uhićenje	[%]	Počinitelj	Pritvorska jedinica	[%]
Počinitelj uhićen	94	91,26	Doveden u pritvorsku jedinicu	80	77,67
Nije uhićen počinitelj	6	5,83	Nije doveden u pritvorsku jedinicu	6	5,83
Mjera nije navedena u kaznenoj prijavi ¹⁷	3	2,91	Mjera nije navedena u kaznenoj prijavi	17	16,50
Ukupno	103	100,00	Ukupno	103	100,00

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Uvođenje pojedinačne procjene žrtve kao novog pravnog instituta korak je dalje ne samo u jačanju zaštite žrtve, nego i općenito u osnaživanju žrtvinog pravnog položaja kroz individualizirani pristup, što je jedan od ciljeva Direktive koju je Hrvatska prije dvije godine transponirala u ZKP. Pojedinačna procjena potreba žrtve za zaštitom može rezultirati primjenom čitavog niza mjera procesne, ali i policijske te izvanprocesne zaštite. Premda pojedinačnu procjenu provode sva tijela prethodnog i kaznenog postupka, dakle policija, državno odvjetništvo i sud, neke od mjera procesne zaštite žrtve istovremeno predstavljaju ograničenja temeljnih procesnih prava okrivljenika, pa utoliko o njihovoj primjeni odluku može donijeti samo sud, pažljivo balansirajući zahtjeve za zaštitom žrtve i pravičnošću postupka.

Potrebe žrtve za zaštitom mijenjaju se protekom vremena, pa je pojedinačnu procjenu nužno provoditi kontinuirano, ne samo uz međusobnu blisku suradnju svih procesnih tijela, nego i uz suradnju s tijelima, organizacijama, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, ustanovama socijalne skrbi ili drugim ustanovama za pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela, koje će doprinijeti kvalitetnijoj pojedinačnoj procjeni i u konačnici primjeni optimalnih mjera zaštite u odnosu na konkretnu žrtvu.

Posebno važnu ulogu u provođenju pojedinačne procjene žrtve ima policija kao tijelo koje najčešće prvo dolazi u kontakt sa žrtvama i u priliku da primijeni potrebne mjere zaštite. Policija u prvome redu primjenjuje mjere policijske zaštite, ali i predlaže primjenu mjera

¹⁷ Za potrebe istraživanja ostvaren je uvid samo u kaznenu prijavu i obrazac za pojedinačnu procjenu žrtve nasilja u obitelji, pa je za tri osobe ostalo nepoznato jesu li uhićene, budući da uhićenje nije bilo navedeno u kaznenoj prijavi.

procesne zaštite državnom odvjetništvu, odnosno sudu. Rezultati istraživanja prvih iskustava policijskih službenika u provođenju pojedinačne procjene žrtve pokazuju da je taj institut zaživio u praksi. Naime, prilikom određivanja predmeta istraživanja, kao što je istaknuto, polazišna pretpostavka bila je da će u slučajevima kaznenog djela nasilja u obitelji policijski službenici u velikom broju predmeta provoditi pojedinačnu procjenu žrtve i određivati mjere zaštite, s obzirom na težinu, odnosno vrstu i narav tog kaznenog djela te specifične osobne okolnosti žrtava. Navedena pretpostavka je potvrđena, budući da je istraživanje pokazalo da je od ukupno 141 žrtve za njih 110, odnosno 78,01 %, utvrđena potreba za mjerama zaštite. Određene uočene poteškoće povezane su prvenstveno s problemom koji postoji i na normativnoj razini, a to je koncipiranje mjera procesne zaštite kao prava žrtava, od kojih neka pripadaju svim žrtvama, dok su neka zajamčena pojedinim kategorijama ranjivih žrtava. Također, uočeno je da se u praksi policijskog postupanja ne diferenciraju jasno mjere koje su policijski službenici poduzeli sukladno s odredbama policijskog zakonodavstva, od mjera procesne zaštite koje propisuje ZKP.

U odnosu na mjere policijske zaštite, potrebno je da se u zaključak o pojedinačnoj procjeni navede koje su mjere zaštite od zastrašivanja i odmazde eventualno primijenjene, ili koje se predlažu, umjesto navođenja želje žrtve da ostvari odnosno pravo. Što se tiče mjera procesne zaštite, valjalo bi u obrascima o pojedinačnoj procjeni naznačiti jesu li i koje su mjere primijenjene pri provođenju razgovora sa žrtvom, dakako kada je riječ o mjerama koje može primijeniti policija, kao što je primjerice posebno obzirno ispitivanje, ispitivanje koje provodi osoba istog spola, ispitivanje koje provodi ista osobe u slučaju opetovanog ispitivanja, ili nazočnost žrtvine osobe od povjerenja. Posebno treba označiti mjere procesne zaštite koje nisu poduzete, ali se predlažu tijelima postupka koje će u sljedećim fazama ispitivati žrtvu, primjerice poseban način ispitivanja uz izbjegavanje izravnog kontakta s okrivljenikom.

Naposlijetku, i mjere opreza u širem smislu mogu služiti zaštiti žrtve. Pojedini policijski službenici navedeno su prepoznali naznačujući u obrasce o pojedinačnoj procjeni potrebu određivanja mjera opreza, odnosno istražnog zatvora. No, mjera uhićenja, koju izvršava policija, nije percipirana i kao mjera za zaštitu žrtve, posebice u slučajevima nasilja u obitelji, kada je, prema rezultatima istraživanja, redovito primjenjivana. U tom smislu, valjalo bi i uhićenje naznačiti kao primijenjenu mjeru zaštite žrtve.

LITERATURA

1. Batistić Kos, V. (2009). *Zaštita prava na život s posebnim naglaskom na preventivnu dimenziju zaštite – slučaj Branko Tomašić i drugi protiv Hrvatske*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 16(1), 147-178.
2. Bruckmüller, K., Unterlerchner, B. (2017). *Schutz- und Schonungsrechte für Opfer – insbesondere durch die neue individuelle Begutachtung*. U: Sautner, L., Jesionek, U. (urednici). *Opferrechte in Europäischer, rechtsvergleichender und österreichischer Perspektive*. Studien Verlag, 193-213.
3. Burić, Z. (2015). *Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transponiranja odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 22(2), 383-410.

4. Fernández de Casadevante Romani, C. (2012). *International Law of Victims*. Springer.
5. Filipović, H. (2018). *Uloga policije u pružanju postupovne zaštite ranjivim, ugroženim i zaštićenim svjedocima*. Doktorski rad. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
6. Göhler, J. (2019). *Victim Rights in Civil Law Jurisdictions*. U: Brown, D. K., Turner, J. I., Weisser, B. (urednici). *The Oxford Handbook of Criminal Process*. Oxford University Press, 267-288.
7. Hilfe, M. J. (2017). *Neue Maßstäbe durch die EU – RL über Mindeststandards für die Rechte, die Unterstützung und den Schutz von Opfern von Straftaten?* U: Sautner, L., Jesionek, U. (urednici). *Opferrechte in Europäischer, rechtsvergleichender und österreichischer Perspektive*. Studien Verlag, 13-40.
8. Ivičević Karas, E. (2007). *Načelo jednakosti oružja kao konstitutivni element prava na pravični kazneni postupak iz članka 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljenih sloboda*. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 57(4-5), 761-788.
9. Ivičević Karas, E. (2007a). *Okrivljenikovo pravo da ispituje svjedoke optužbe u stadiju istrage kao važan aspekt načela jednakosti oružja stranaka u kaznenom postupku (u povodu presude Europskog suda za ljudska prava u o predmetu Kovač protiv Hrvatske)*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 14(2), 999-1018.
10. Kirchengast, T. (2017). *Victimology and Victim Rights. International Comparative Perspectives*. Routledge.
11. Kirchengast, T. (2016). *Victims and the Criminal Trial*. Palgrave Macmillan.
12. Krapac, D. (2015). *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: institucije*. Zagreb: Narodne novine.
13. Ochoa, J. C. (2013). *The Rights of Victims in Criminal Justice Proceedings for Serious Human Rights Violations*. Martinus Nijhoff Publishers.
14. Pavišić, B. (2008). *Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 15(2), 489-602.
15. Simonato, M. (2014). *Deposizione della vittima e giustizia penale. Una lettura del sistema italiano alla luce del quadro europeo*. Wolters Kluwer.
16. Tomašević, G., Pajčić, M. (2008). *Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 15(2), 817-857.

Summary

Elizabeta Ivičević Karas, Zoran Burić, Hrvoje Filipović

First Experiences of Police Officers in Conducting Individual Assessment of Victims of Criminal Offences

The paper deals with the new institute of individual assessment of victim, which was introduced into Croatian law by transposing the Directive establishing minimum standards on the rights, support, and protection of victims of crime. The paper analyses the content and purpose of the individual assessment of the victim, followed by the need for flexibility of procedure, special measures of victim protection, and the role of procedural organs and other entities in its implementation. Particular attention has been dedicated to the specific role of the police since police officers are usually the first to come into contact with victims of crime and are thus in a position to provide protection and assistance first. The paper analyses the results of the empirical research conducted on a sample of 103 crime reports for the criminal offence of domestic violence from Article 179 a of the Criminal Code, with the attached completed forms for individual assessment of the victim's protection needs. The research results of the first experiences of police officers in conducting an individual assessment of victims show that the institute is applied in practice, although some difficulties were identified, primarily related to the problem of designing protection measures as victims' rights, some of which belong to all victims, while some are guaranteed only to some categories of vulnerable victims. Moreover, in police practice, the measures taken by police officers under the police legislation are not differentiated from the procedural protection measures prescribed by the Criminal Procedure Act. Finally, some police officers have recognized that precautionary measures *lato sensu* can serve to protect the victim. The arrest, however, remains a measure taken by the police and should also be perceived as a reliable measure of protection, especially in cases of violent criminal offences.

Keywords: individual assessment of victim, victim, police, special protection measures, procedural protection measures, police protection measures.

TAMARA LAPTOŠ*

Uloga i položaj europskog javnog tužitelja u hrvatskom prethodnom postupku

Sažetak

Financijski interesi Europske unije danas nisu dovoljno zaštićeni, a na prekogranične prijevare povezane s PDV-om otpada velik dio gubitaka u nacionalnim proračunima. Postojećim tijelima Europske unije, Europskom uredu za borbu protiv prijevara (OLAF), Agenciji Europske unije za suradnju u području kaznenog pravosuđa (Eurojust) i Europskom policijskom uredu (Europol) nedostaju potrebna ovlaštenja za provođenje kaznenih istraga i progon počinitelja kaznenih djela počinjenih na štetu financijskih interesa Europske unije.

Stoga su države članice Europske unije zaključile da im je u borbi protiv počinitelja kaznenih djela počinjenih na štetu financijskih interesa Europske unije nužna pojačana suradnja osnivanjem neovisnog i visoko specijaliziranog ureda tužiteljstva, čiji će tužitelji provoditi istrage na usklađen način u svim državama članicama sudionica, te će brzo razmjenjivati informacije i udružiti napore kako bi osigurali koordinirane istrage, te brzo zamrzavanje ili oduzimanje imovine u cilju što učinkovitije zaštite financijskih interesa Europske unije.

Integracija Ureda europskog javnog tužitelja (u daljnjem tekstu: EPPO) u nacionalne pravne sustave država članica sudionica zahtijevat će promjene određenih zakonskih propisa, pa tako i u Republici Hrvatskoj. Stoga će i kaznenopravni sustav Republike Hrvatske morati doživjeti određene prilagodbe i izmjene. Prilagodbe će biti nužne u načinu rada i postupanju državnih odvjetnika ali i drugih sudionika u kaznenom postupku, osobito u prethodnom postupku, u kojem će EPPO putem europskih delegiranih tužitelja obavljati sve radnje i preuzeti prava i obveze državnih odvjetnika.

Ključne riječi: *Ured europskog javnog tužitelja, europski tužitelji, europski delegirani tužitelji, financijski interesi Europske unije, Uredba o provedbi pojačane suradnje u vezi s osnivanjem EPPO-a, PIF Direktiva.*

* Tamara Laptoš, zamjenica glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske, Hrvatska.

1. UVOD

EPPO je tijelo Europske unije, osnovano sukladno s odredbom članka 86. Ugovora o funkcioniranju Europske unije (u daljnjem tekstu: UFEU), koji u stavku 1. određuje da radi suzbijanja kaznenih djela koja utječu na financijske interese Unije, Vijeće Europske unije može, uredbama donesenima u skladu s posebnim zakonodavnim postupkom, od Eurojusta osnovati EPPO. To ne znači da će početkom rada EPPO-a doći do prestanka rada Eurojusta, niti da EPPO treba osnovati iz Eurojusta, već da između Eurojusta i EPPO-a treba uspostaviti blizak odnos utemeljen na uzajamnoj suradnji.

Stavkom 2. UFEU-a određeno je da o osnivanju EPPO-a Vijeće Europske unije odlučuje jednoglasno uz prethodnu suglasnost Europskog parlamenta, a ukoliko jednoglasna odluka izostane, skupina od najmanje devet država članica može zatražiti da se nacrt direktive uputi Vijeću Europske unije.

Europska je komisija još 2013. godine podnijela prijedlog za osnivanje EPPO-a, a s obzirom da nakon više od tri godine pregovora Vijeće Europske unije nije uspjelo postići jednoglasan dogovor o prijedlogu, sukladno s citiranom odredbom UFEU-a, prema kojoj najmanje devet država članica može tražiti uspostavu pojačane suradnje, skupina od 17 država članica 14. veljače 2017. zatražila je da se prijedlog Uredbe o osnivanju EPPO-a uputi Vijeću Europske unije koje je 9. ožujka 2017. raspravljalo o Nacrtu uredbe i primilo na znanje da postoji neslaganje u smislu članka 86. stavka 1. trećeg podstavka UFEU-a.

Nakon toga, šesnaest je država članica¹ 3. travnja 2017. obavijestilo Europski parlament, Vijeće Europske unije i Europsku komisiju da žele uspostaviti pojačanu suradnju u vezi s osnivanjem EPPO-a. Time se smatra da je, u skladu s člankom 86. stavkom 1. trećim podstavkom UFEU-a dano ovlaštenje za pojačanu suradnju iz članka 20. stavka 2. Ugovora o europskoj uniji i članka 329. stavka 1. UFEU-a i da se odredbe o pojačanoj suradnji primjenjuju od 3. travnja 2017. godine. Naknadno su još četiri države članice² izrazile svoju želju za sudjelovanjem u uspostavi pojačane suradnje.

Vijeće Europske unije 12. listopada 2017. donijelo je Uredbu (EU) 2017/1939 o provedbi pojačane suradnje u vezi s osnivanjem EPPO-a (u daljnjem tekstu: Uredba) koja je stupila na snagu 20. studenoga 2017. godine.

Europska je komisija 1. kolovoza 2018. potvrdila sudjelovanje Nizozemske u EPPO-u, a 7. kolovoza 2018. i Maltu kao 22. državu članicu EU-a koja se pridružila EPPO-u.

Dakle, od ukupno 28 država članica EU-a, njih 22 izrazile su želju za sudjelovanjem u uspostavi pojačane suradnje i sudjelovat će u radu EPPO-a.

Početak rada EPPO-a utvrdit će Europska komisija odlukom na prijedlog glavnog europskog tužitelja, koja odluka će se objaviti u Službenom listu Europske unije. S obzirom na to da je Uredbom o osnivanju EPPO-a određeno da taj dan ne može biti raniji od tri godine nakon datuma stupanja na snagu Uredbe (20. studenoga 2017.), početak rada ne može biti određen prije 20. studenoga 2020. godine.

¹ Belgija, Bugarska, Cipar, Češka, Finska, Francuska, Grčka, Hrvatska, Litva, Luksemburg, Njemačka, Portugal, Rumunjska, Slovačka, Slovenija i Španjolska.

² Latvija, Estonija, Austrija i Italija.

Do tog dana (koji tek treba biti utvrđen) trebali bi biti ispunjeni minimalni uvjeti propisani Uredbom o osnivanju EPPO-a: imenovan glavni europski tužitelj, imenovani europski tužitelji, ustrojen kolegij, imenovani delegirani europski tužitelji, zaposlen administrativni direktor EPPO-a i dio administrativno-tehničkog osoblja, donesena unutarnja pravila postupanja EPPO-a, u funkciju stavljena prva verzija (1.0) *Case Management System-a* (CMS), te drugi uvjeti kao što je pitanje proračuna EPPO-a.

Uredba je obvezujuća za sve države članice koje sudjeluju u pojačanoj suradnji i ona ima prvenstvo pred nacionalnim pravom. Naime, ako je neko pitanje uređeno i Uredbom i nacionalnim pravom tada prednost ima Uredba, zbog čega će u svim državama članicama, pa tako i u Republici Hrvatskoj, biti potrebno Uredbu prenijeti u nacionalni sustav. Tako će radi integracije EPPO-a, kao novog ovlaštenog tužitelja u Republici Hrvatskoj, i kaznenopravni sustav Republike Hrvatske morati proći određene prilagodbe, što će zahtijevati određene izmjene Zakona o kaznenom postupku, Zakona o državnom odvjetništvu i Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (u daljnjem tekstu: ZUSKOK).

U tijeku je postupak imenovanja glavnog europskog tužitelja kao i postupak imenovanja europskih tužitelja. S obzirom na to da prethodni saziv Europskog parlamenta i Vijeća Europske unije nije postigao suglasnost oko imenovanja glavnog europskog tužitelja³, o glavnom europskom tužitelju odlučivat će novi saziv Europskog parlamenta i Vijeća Europske unije. Budući da je postupak imenovanja europskih tužitelja u tijeku, te da je u tijeku donošenje detaljnijih pravila vezanih za imenovanje europskih delegiranih tužitelja, kao i postupak angažiranja potrebnog osoblja za Središnji ured, te logističke pripreme u smislu pronalaska adekvatnih prostora, nabavke potrebne opreme, a u tijeku je i razvoj računalnog sustava CMS⁴, očekuje se da će EPPO započeti s radom, kako je i planirano, krajem 2020., odnosno početkom 2021. godine.

Sjedište EPPO-a bit će u Luksemburgu⁵.

2. NADLEŽNOST

EPPO je nadležan za istragu, kazneni progon i podizanje optužnica protiv počinitelja i sudionika kaznenih djela koja utječu na financijske interese Unije koja su predviđena u Direktivi (EU) 2017/1371⁶ (u daljnjem tekstu: PIF Direktiva) i određena Uredbom Vijeća (EU) 2017/1939 od 12. listopada 2017. o provedbi pojačane suradnje u vezi s osnivanjem EPPO-a. U tom smislu EPPO provodi istrage i poduzima radnje kaznenog progona te obavlja funkciju tužitelja pred nadležnim sudovima država članica do konačnog zaključenja predmeta.

³ Članak 14. stavak 1. Uredbe o osnivanju EPPO-a određuje da Europski parlament i Vijeće zajedničkom suglasnošću imenuju glavnog državnog tužitelja na mandat od sedam godina.

⁴ Iz izlaganja Petera Jozsefa Csonka, predstavnika Direktorata za pravosuđe Europske komisije, održanom na Konferenciji „Učinkat Uredbe o provedbi pojačane suradnje u svezi s osnivanjem EPPO-a“ u Bukureštu 13.-14. prosinca 2018.

⁵ Predstavnici država članica koji su se sastali na razini šefova ili vlada 13. prosinca 2003. u Bruxellesu odredili su sjedište EPPO-a u skladu s odredbama Odluke (67/446/EEZ) (67/30 Euratom) predstavnička država članica od 8. travnja 1965.

⁶ Direktiva (EU) 2017/1371 Europskog parlamenta i Vijeća Europske unije od 5. srpnja 2017. o suzbijanju prijevара počinjenih protiv financijskih interesa Europske unije kaznenopravnim sredstvima.

Stvarna nadležnost EPPO-a uređena je odredbom članka 22. Uredbe i odnosi se na kaznena djela koja utječu na financijske interese Unije koja su predviđena u PIF Direktivi, a to su prije svega prijevare⁷.

Sukladno s transpozicijom tih kaznenih djela u nacionalno pravo sudjelujućih država, u odnosu na kaznena djela koja se odnose na utaju poreza po osnovi PDV-a, PIF Direktiva [članak 3. stavak 2. točka (d)] nadležnost veže za tri uvjeta:

- i. namjerno postupanje,
- ii. djelovanje povezano s državnim područjem najmanje dviju država članica i
- iii. uzrokovanje ukupne štete od najmanje 10 milijuna eura.

EPPO je, sukladno sa PIF Direktivom, nadležan i za kaznena djela pranja novca kako je to navedeno u članku 1. stavku 3. Direktive (EU) 2015/849 o suzbijanju prijevara počinjenih

⁷ U članku 3. stavku 2. PIF Direktive navedeno je da se prijevarom koja štetno utječe na financijske interese Unije smatra:

- (a) u odnosu na rashode koji nisu povezani s javnom nabavom, svaka radnja ili propuštanje koji se odnose na:
 - i. upotrebu ili prikazivanje lažnih, netočnih ili nepotpunih izjava ili dokumenata, čiji je učinak pronevjera ili nezakonito zadržavanje sredstava ili imovine iz proračuna Unije ili proračuna kojima upravlja Unija, ili kojima se upravlja u njezino ime;
 - ii. neotkrivanje informacija, čime se krši određena obveza, s istim učinkom; ili
 - iii. zloupotrebu takvih sredstava ili imovine za potrebe različite od onih za koje su sredstva izvorno odobrena;
- (b) u odnosu na rashode u vezi s javnom nabavom, barem kada su počinjeni radi stjecanja nezakonite koristi za počinitelja ili drugu osobu uzrokovanjem gubitka za financijske interese Unije, svaka radnja ili propuštanje koji se odnose na:
 - i. upotrebu ili prikazivanje lažnih, netočnih ili nepotpunih izjava ili dokumenata, čiji je učinak pronevjera ili nezakonito zadržavanje sredstava ili imovine iz proračuna Unije ili proračuna kojima upravlja Unija, ili kojima se upravlja u njezino ime;
 - ii. neotkrivanje informacija, čime se krši određena obveza, s istim učinkom; ili
 - iii. zloupotrebu takvih sredstava ili imovine za potrebe različite od onih za koje su sredstva izvorno odobrena, čime se nanosi šteta financijskim interesima Unije;
- (c) u odnosu na prihod različit od prihoda koji proizlazi iz vlastitih sredstava na temelju PDV-a iz točke (d), svaka radnja ili propuštanje koji se odnose na:
 - i. upotrebu ili prikazivanje lažnih, netočnih ili nepotpunih izjava ili dokumenata, čiji je učinak nezakonito smanjenje sredstava iz proračuna Unije ili proračuna kojima upravlja Unija, ili kojima se upravlja u njezino ime;
 - ii. neotkrivanje informacija, čime se krši određena obveza, s istim učinkom; ili
 - iii. zloupotrebu zakonito ostvarene koristi, s istim učinkom;
- (d) u odnosu na prihod koji proizlazi iz vlastitih sredstava na temelju PDV-a, svaka radnja ili propuštanje koji su počinjeni u prekograničnim sustavima prijevara i koji se odnose na:
 - i. upotrebu ili prikazivanje lažnih, netočnih ili nepotpunih izjava ili dokumenata u vezi s PDV-om, koji imaju za posljedicu smanjenje sredstava iz proračuna Unije;
 - ii. neotkrivanje informacija u vezi s PDV-om, čime se krši određena obveza, s istim učinkom; ili
 - iii. prikazivanje ispravnih izjava u vezi s PDV-om za potrebe prijevarena prikriivanja neplaćanja ili nezakonitog stvaranja prava na povrat PDV-a.

protiv financijskih interesa Unije kaznenopravnim sredstvima⁸, ako je predikatno djelo neko od kaznenih djela iz PIF Direktive.

EPPO je nadležan i za kaznena djela primanja i davanja mita⁹ koje ima ili je moglo imati za posljedicu štetu za financijske interese Europske unije, ali i za kaznena djela pronevjere¹⁰ koja, uzimajući u obzir njezina bitna obilježja propisana Direktivom, obuhvaća i zlouporabu položaja i ovlasti.

Stvarna nadležnost protezat će se i na počinjenje kaznenih djela u vezi sa sudjelovanjem „u zločinačkoj organizaciji“ kako je definirano u Okvirnoj odluci Vijeća 2008/841/PUP, odnosno na kaznena djela počinjena u sastavu zločinačkog udruženja ako je u središtu kriminalnih aktivnosti takvog zločinačkog udruženja počinjenje nekog od kaznenih djela predviđenih PIF Direktivom, te na sva druga neodvojivo povezana kaznena djela.

EPPO je nadležan i za svako drugo kazneno djelo koje je neodvojivo povezano s kaznenim djelima iz članka 22. stavka 1. Uredbe, no ni u kojem slučaju nije nadležan za kaznena djela povezana s nacionalnim izravnim porezima, uključujući kaznena djela koja su s njima neodvojivo povezana, te Uredba ni na koji način ne utječe na strukturu i funkcioniranje poezne uprave u državama članicama.

Mjesna (teritorijalna) nadležnost EPPO-a određena je člankom 23. Uredbe, pa je tako EPPO nadležan za kaznena djela iz članka 22. Uredbe:

⁸ Za potrebe Direktive (EU) 2015/849 sljedeće aktivnosti, kada se obavljaju namjerno, smatraju se pranjem novca:

- (a) konverzija ili prijenos imovine, kada se zna da je ta imovina stečena kriminalnom aktivnošću ili sudjelovanjem u takvoj aktivnosti, u svrhu utaje ili prikrivanja nezakonitog podrijetla imovine ili pomaganja bilo kojoj osobi koja je uključena u provedbu takve aktivnosti u izbjegavanju pravnih posljedica djelovanja te osobe;
- (b) utaja ili prikrivanje prave prirode, izvora, lokacije, raspolaganja, kretanja, prava povezanih s vlasništvom ili vlasništvo imovine, kada se zna da je ta imovina stečena kriminalnom aktivnošću ili sudjelovanjem u takvoj aktivnosti;
- (c) stjecanje, posjedovanje ili korištenje imovine, ako se zna, u vrijeme primitka, da je ta imovina stečena kriminalnom aktivnošću ili sudjelovanjem u takvoj aktivnosti;
- (d) sudjelovanje, udruživanje radi provedbe, pokušaji provedbe i pomoći, poticanje, pogodovanje i savjetovanje pri provedbi bilo koje od aktivnosti navedenih u točkama (a), (b) i (c).

⁹ Sukladno s definicijom iz Direktive (EU) 2015/849 (članak 4. stavak 2. a i b), „primanje mita“ znači postupanje javnog službenika koji izravno ili putem posrednika traži ili prima bilo kakvu korist za sebe ili za treću stranu, ili prihvaća obećanje takve koristi, kako bi djelovao ili se suzdržao od djelovanja u skladu sa svojom dužnosti ili pri obavljanju svoje funkcije na način koji šteti ili bi mogao štetiti financijskim interesima Unije, a „davanje mita“ znači postupanje osobe koja obećava, nudi ili daje, izravno ili putem posrednika, bilo kakvu korist javnom službeniku za njega ili za treću stranu, kako bi djelovao ili se suzdržao od djelovanja u skladu sa svojom dužnosti ili pri obavljanju svoje funkcije na način koji šteti ili bi mogao štetiti financijskim interesima Europske unije.

¹⁰ Sukladno s definicijom iz Direktive (EU) 2015/849 (članak 4. stavak 3.) „pronevjera“ znači postupanje kojim javni službenik, kojemu je izravno ili neizravno povjereno upravljanje sredstvima ili imovinom, osigura ili isplati sredstva, prisvoji imovinu ili se njome koristi suprotno svrsi za koju su namijenjeni na bilo koji način, a kojim se nanosi šteta financijskim interesima Unije.

- a) ako su u cijelosti ili djelomično počinjena na državnom području jedne ili više država članica,
- b) ako ih je počinio državljanin države članice, pod uvjetom da su takva kaznena djela pod nadležnošću države članice kada su počinjena izvan njezina državnog područja, ili
- c) ako ih je izvan državnih područja iz točke a) počinila osoba koja je u trenutku počinjenja kaznenog djela podlijeerala Pravilniku o osoblju ili Uvjetima zaposlenja, pod uvjetom da su takva kaznena djela pod nadležnošću neke države članice kada su počinjena izvan njezina državnog područja.

Od navedenih pravila postoje i izuzeti.

Naime, EPPO u pravilu neće biti nadležan ako je kaznenim djelima iz članka 22. stavka 1. Uredbe u vezi članka 3. stavka 3. točke a), b) i c) PIF Direktive prouzročena šteta u iznosu manjem od 10.000,00 eura. Međutim, EPPO će ipak biti nadležan i u takvim slučajevima ako predmet ima posljedice na razini Europske unije zbog kojih je potrebno da EPPO provede istragu ili postoje razlozi za sumnju da su kazneno djelo počinili dužnosnici ili drugi službenici Europske unije ili članovi institucija Europske unije.

Uredba također predviđa izuzetak kada EPPO neće biti nadležan za kaznena djela iz članka 22. Uredbe, te kada će nakon savjetovanja s nadležnim nacionalnim tijelima, predmet bez odgode uputiti tim tijelima, a to je:

- a) kada je najviša sankcija predviđena nacionalnim pravom za kazneno djelo iz članka 22. stavka 1. Uredbe jednaka najvišoj sankciji za neodvojivo povezano kazneno djelo iz članka 22. stavka 3. Uredbe ili blaža od nje, osim ako se tim kaznenim djelom doprinijelo počinjenju kaznenog djela iz članka 22. stavka 1. Uredbe,
- b) ako postoji razlog za pretpostavku da nastala šteta ili šteta koja je mogla nastati za financijske interese Europske unije nije veća od štete koja je prouzročena ili bi mogla biti prouzročena drugoj žrtvi.

Međutim, ako je iz nekih razloga EPPO u boljem položaju za provođenje istrage odnosno pokretanje kaznenog progona, uz suglasnost nadležnih nacionalnih tijela, on može postupati i u postupcima za kaznena djela u kojem bi bio isključen iz postupanja zbog ranije navedenih razloga.

Ako EPPO zaključi da se radi o kaznenom djelu iz njegove nadležnosti, pokrenut će postupak ili pokretanjem istrage ili iskorištavanjem prava na preuzimanje progona (*right of evocation*). U tom slučaju nadležna nacionalna tijela ne mogu pokrenuti postupak u pogledu istog kašnjevog postupanja.

Dakle, analizom nadležnosti EPPO-a kako je uređena Uredbom, PIF Direktivom te Direktivom 2015/849, proizlazi da će na području Republike Hrvatske EPPO, u pravilu, biti isključivi ovlašteni tužitelj za kaznena djela utaje poreza ili carine iz članaka 256., subvencijske prijevare iz članka 258., pranja novca iz članka 265., zloporabe položaja i ovlasti iz članka 291., nezakonitog pogodovanja iz članka 292., primanja mita iz članka 293., davanja mita iz članka 294., zločinačkog udruženja iz članka 328. i počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja iz članka 329. Kaznenog zakona, a moguće i za kaznena djela primanja mita u gospodarskom poslovanju iz članka 252., davanja mita u gospodarskom poslovanju iz članka 253. i zloporabe u postupku javne nabave iz članka 254. Kaznenog

zakona, pod uvjetom da su ona počinjena s namjerom prouzročenja štete financijskim interesima Europske unije.

O sukobu nadležnosti između EPPO-a i nadležnih nacionalnih tijela kaznenog progona o tome tko je nadležan za postupanje u određenom predmetu, odlučivat će nacionalna tijela nadležna za odlučivanje o sukobu nadležnosti u vezi s kaznenim progonom na nacionalnoj razini. Države članice određuju nacionalno tijelo koje će odlučivati o dodjeli nadležnosti.

Ranije je spomenuto da će integracija EPPO-a u kaznenopravni sustav Republike Hrvatske zahtijevati i određene izmjene odgovarajućih zakona.

Prije svega radi se o izmjenama Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (NN 76/09., 116/10., 145/10., 57/11., 148/13., 70/17.), budući da će biti potrebno uskladiti nadležnost određenu Uredbom s nadležnošću Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK).

Nadalje, jedna od odredbi koje će trebati izmijeniti jest i odredba koja uređuje sukob nadležnosti. Naime, postavlja se pitanje koje će nacionalno tijelo odlučivati o sukobu nadležnosti između EPPO-a i nacionalnih tužitelja. Stoga će biti potrebno izmijeniti odredbu članka 39. stavka 3. Zakona o kaznenom postupku¹¹, budući da se u slučaju sukoba nadležnosti između EPPO-a i nacionalnog tužitelja postavlja pitanje koji je njihov zajednički neposredno viši državni odvjetnik koji je nadležan rješavati sukob nadležnosti. Nadalje, postavlja se i pitanje tko će rješavati sukob nadležnosti između europskog delegiranog tužitelja i nadležnog suda.

Međutim, prije svega bit će potrebno izmijeniti odredbu članka 202. stavka 1. točke 14. Zakona o kaznenom postupku koji definira pojam tužitelja u hrvatskom kaznenom postupku. Naime, uz državnog odvjetnika, oštećenika kao tužitelja i privatnog tužitelja, bit će nužno dodati te definirati i europskog javnog tužitelja, kao tužitelja kojem u kaznenim postupcima za kaznena djela iz njegove nadležnosti pripadaju sve ovlasti i dužnosti koje po zakonu pripadaju i državnom odvjetniku.

3. STRUKTURA

EPPO je neovisno tijelo Europske unije koje ima pravnu osobnost i koje će djelovati kao jedinstveni ured s decentraliziranom strukturom u državama članicama koje su izrazile svoju želju za sudjelovanjem u uspostavi pojačane suradnje. EPPO će imati strukturu koja se sastoji od dviju razina, središnje i decentralizirane.

Središnja razina sastoji se od središnjeg ureda u sjedištu EPPO-a koji se sastoji od:

- i. kolegija tužitelja odgovornih za donošenje odluka o strateškim pitanjima
- ii. stalnih vijeća
- iii. glavnog europskog tužitelja i zamjenika glavnog europskog tužitelja
- iv. europskih tužitelja i
- v. upravnog direktora.

¹¹ Članak 39. stavak 3. Zakona o kaznenom postupku određuje da sukob nadležnosti između državnih odvjetnika rješava zajednički neposredno viši državni odvjetnik.

Operativna razina obuhvaća **delegirane europske tužitelje** koji su smješteni u državama članicama.

i. Kolegij

Kolegij odlučuje o strateškim pitanjima, kao i o općim pitanjima koja su se pojavila u pojedinim predmetima, radi osiguravanja jedinstvenosti u postupanju EPPO-a, ali ne donosi operativne odluke u pojedinačnim predmetima. Sastoji se od glavnog europskog tužitelja i po jednog europskog tužitelja iz svake države članice, a kolegijem predsjedava glavni europski tužitelj koji je odgovoran za pripremu kolegija. Kolegij se sastaje redovito i odgovoran je za opći nadzor nad aktivnostima EPPO-a. Svoje odluke kolegij bi trebao donositi konsenzusom, a kada se konsenzus ne može postići, odluke bi se trebale donositi glasovanjem.

ii. Stalna vijeća

Stalna vijeća prate i usmjeravaju istrage i kazneni progon koje provode delegirani europski tužitelji, te osiguravaju koordinaciju istraga i kaznenog progona u prekograničnim predmetima, te s tim u vezi odlučuju o:

- podizanju optužnice
- odbacivanju predmeta
- primjeni pojednostavljenog postupka kaznenog progona i s tim u vezi o davanju upute delegiranom europskom tužitelju
- upućivanju predmeta nacionalnim tijelima
- ponovnom pokretanju istrage.

U određenim slučajevima, kada ocijene da je to potrebno, stalna vijeća donose odluke i o:

- davanju upute delegiranom tužitelju da pokrene istragu na temelju obavijesti koju su mu dostavila nacionalna tijela ili na temelju drugih informacija
- davanju upute delegiranom europskom da ostvari pravo na preuzimanje predmeta
- upućivanju kolegiju strateških ili općih pitanja koja proizlaze iz pojedinačnih predmeta
- dodjeli i preraspodjeli predmeta
- davanju odobrenja europskom tužitelju da sam provede istragu.

Nadležno stalno vijeće može u konkretnom predmetu, putem europskog tužitelja koji nadzire istragu ili kazneni progon, u skladu s primjenjivim nacionalnim pravom, davati upute delegiranom europskom tužitelju koji vodi predmet, kada je to potrebno radi učinkovitog vođenja istrage ili kaznenog progona.

Stalna vijeća mogu donijeti odluku o delegiranju svojih ovlasti europskom tužitelju koji nadzire predmet ako se radi o manje složenom predmetu zbog kaznenog djela kojim je prouzročena ili je mogla biti prouzročena šteta financijskim interesima Europske unije u iznosu manjem od 100.000,00 eura.

Stalnim vijećima predsjedava glavni europski tužitelj ili jedan od zamjenika glavnog europskog tužitelja, ili europski tužitelj koji je imenovan predsjedateljem u skladu s unutarnjim poslovnikom EPPO-a. Uz predsjedatelja, stalna vijeća imaju dva dodatna stalna člana, time da jedan europski javni tužitelj može biti član više stalnih vijeća pri čemu bi trebalo osigurati ravnomjerno opterećenje između europskih tužitelja.

iii. Glavni europski tužitelj i zamjenici glavnog europskog tužitelja

Glavni europski tužitelj je voditelj EPPO-a, on organizira rad EPPO-a, vodi njegove aktivnosti i donosi odluke u skladu s Uredbom i poslovníkom EPPO-a, te zastupa EPPO u odnosu prema institucijama Europske unije i državama članicama Europske unije te trećim stranama.

Iz redova europskih tužitelja Kolegij imenuje dvoje europskih tužitelja za obavljanje dužnosti zamjenika glavnog europskog tužitelja. Njihova je uloga da pomažu glavnom europskom tužitelju u obavljanju njegovih dužnosti i da ga zamjenjuju u slučaju nenazočnosti ili spriječenosti da obavlja svoje dužnosti, odnosno u situacijama kada glavni europski tužitelj podnese ostavku, kada je razriješen dužnosti ili kada napusti svoj položaj zbog bilo kojeg drugog razloga ili u slučaju dugotrajne bolesti. Zamjena bi trebala biti ograničena na razdoblje od tri mjeseca koje se iznimno može produljiti.

iv. europski tužitelji

Europski tužitelji u ime stalnog vijeća, te u skladu s njihovim uputama, nadziru istrage i kazneni progon za koje su odgovorni delegirani europski tužitelji koji vode predmet u svojoj državi članici. Njihov je zadatak i da iznose sažetke predmeta koje nadziru te prijedloge odluke koje stalno vijeće treba donijeti na temelju nacrtu odluka koje su pripremili delegirani europski tužitelji.

U konkretnom slučaju i u skladu s nacionalnim pravom i uputama stalnog vijeća, nadzorni europski tužitelji mogu davati upute delegiranom europskom tužitelju koji vodi predmet u slučajevima kada je to potrebno radi učinkovitog vođenja istrage ili kaznenog progona, a iznimno, uz odobrenje nadležnog stalnog vijeća, mogu sami provoditi istrage.

Dakle, europski tužitelji djeluju kao točke za vezu i kanali informiranja između stalnih vijeća i delegiranih europskih tužitelja u njihovim državama članicama, oni prate provedbu zadataka EPPO-a u svojim državama članicama uz blisko savjetovanje s delegiranim europskim tužiteljima. Isto tako, europski tužitelji osiguravaju da se sve relevantne informacije iz središnjeg ureda EPPO-a dostavljaju delegiranim europskim tužiteljima i obratno.

v. upravni direktor

Upravni direktor je pravni zastupnik EPPO-a za administrativne i proračunske svrhe, te obavlja proračun EPPO-a i odgovoran je za provođenje administrativnih zadataka dodijeljenih EPPO-u¹².

¹² Članak 19. stavak 4. Uredbe određuje da je upravni direktor osobito odgovoran za:

- (a) svakodnevnu administraciju EPPO-a i upravljanje osobljem;
- (b) provedbu odluka koje donosi glavni europski tužitelj ili kolegij;
- (c) izradu prijedloga godišnjeg i višegodišnjeg programskog dokumenta i njegovo podnošenje glavnom europskom tužitelju;
- (d) provedbu godišnjih i višegodišnjih programskih dokumenata i izvješćivanje kolegija o njihovoj provedbi;
- (e) izradu dijelova godišnjeg izvješća o aktivnostima EPPO-a koji se odnose na administraciju i proračun;

Delegirani europski tužitelji

Delegirani europski tužitelji koje su predložile države članice, a koje na prijedlog glavnog europskog tužitelja imenuje kolegij, bit će dio EPPO-a, te će u ime EPPO-a djelovati u svojim državama članicama i uz posebne ovlasti i položaj koji su im dodijeljeni, i pod uvjetima određenim Uredbom, imat će jednake ovlasti kao nacionalni tužitelji u pogledu istraga, kaznenog progona i podizanja optužnica.

Slijedom toga, odgovorni su za istrage i kazneni progon koji su pokrenuli, kao i one koji su im dodijeljeni ili koje su preuzeli koristeći se pravom na preuzimanje predmeta. U svojem radu slijede smjernice i upute stalnog vijeća nadležnog za njihov predmet kao i upute nadzornog europskog tužitelja. Delegirani europski tužitelji odgovorni su i za podizanje optužnica, te posebno i za zastupanje optužnica na raspravi, sudjeluju u prikupljanju dokaza i podnošenju pravnih lijekova u skladu s nacionalnim pravom.

U svakoj državi članici postoji najmanje dvoje delegiranih europskih tužitelja, a nakon savjetovanja i dogovora s nadležnim tijelima u državama članicama, glavni europski tužitelj odobrava broj delegiranih europskih tužitelja.

Delegirani europski tužitelji obavljaju i dužnost nacionalnog tužitelja u mjeri koja ne utječe na ispunjavanje njihovih obveza delegiranog europskog tužitelja.

Delegirani europski tužitelji u Republici Hrvatskoj

Za podršku EPPO-o važno je u svim državama članicama, pa tako i u Republici Hrvatskoj, uspostaviti odgovarajuću nacionalnu strukturu.

S obzirom na to da je Uredbom propisana mogućnost da delegirani europski tužitelji mogu, uz dužnost tužitelja EPPO-a, obavljati i dužnosti nacionalnih tužitelja, u Republici Hrvatskoj je kao rješenje prihvaćena opcija dvostruke nadležnosti tužitelja (*double hat*), i to da delegirani europski tužitelji budu zamjenici ravnatelja USKOK-a.

Naime, USKOK je posebno državno odvjetništvo u okviru državnoodvjetničke organizacije u Republici Hrvatskoj, nadležno za progon kaznenih djela korupcije i organiziranog kriminaliteta, pa je tako USKOK već i sada nadležan za većinu kaznenih djela koja pripadaju u nadležnost EPPO-a, kao npr. primanje i davanje mita, primanje i davanje mita u gospodar-

-
- (f) izradu akcijskog plana koji se nadovezuje na zaključke unutarnjih ili vanjskih revizorskih izvješća, evaluacija i istraga, među ostalim i onih Europskog nadzornika za zaštitu podataka i OLAF-a, te podnošenje izvješća njima i kolegiju dvaput godišnje;
 - (g) izradu unutarnje strategije za borbu protiv prijevара za EPPO i njezino podnošenje kolegiju na odobrenje;
 - (h) izradu prijedloga nacrta financijskih pravila koja se primjenjuju na EPPO i njegovo podnošenje glavnom europskom tužitelju;
 - (i) izradu prijedloga nacrta izjave o procjenama prihoda i rashoda EPPO-a i njegovo podnošenje glavnom europskom tužitelju;
 - (j) pružanje potrebne administrativne potpore za olakšavanje operativnog rada EPPO-a;
 - (k) pružanje potpore glavnom europskom tužitelju i zamjenicima glavnog europskog tužitelja u obavljanju njihovih dužnosti.

skom poslovanju, zlouporaba položaja i ovlasti kada ih počini službena osoba, zločinačko udruženje; kao i za sva kaznena djela počinjena u sastavu zločinačkog udruženja, a pod određenim uvjetima i za kaznena djela pranja novca i utaje poreza ili carine (ako su počinjena u sastavu zločinačkog udruženja).

Stoga će Zakonom o izmjenama i dopunama ZUSKOK-a¹³ biti potrebno predviđeti postojanje delegiranih europskih tužitelja kao nove kategorije tužitelja, koji će biti aktivni članovi sustava državnog odvjetništva u Republici Hrvatskoj a radit će u nadležnosti EPPO-a, te sukladno s time i izmijeniti (proširiti) nadležnost USKOK-a.

Delegirani europski tužitelji moraju postupati prema uputama stalnog vijeća, međutim, njihova postupanja moraju biti u suglasju s nacionalnim zakonodavstvom, što u praksi može stvoriti problem preklapanja nadležnosti s Državnim odvjetništvom Republike Hrvatske, kao višim državnim odvjetništvom u odnosu na USKOK.

Taj će odnos svakako biti potrebno urediti Zakonom o izmjenama i dopunama ZUSKOK-a na način da se osigura neovisnost postupanja europskih delegiranih tužitelja.

Isto tako, s obzirom na to da se zamjenici ravnatelja ili upućuju na rad u USKOK na vrijeme od jedne godine (članak 11. ZUSKOK-a) ili se raspoređuju na rad na vrijeme od četiri godine (članak 8. ZUSKOK-a), a da delegirane europske tužitelje, na prijedlog glavnog europskog tužitelja, imenuje kolegij na mandat od pet godina, postavlja se pitanje statusa delegiranih europskih tužitelja ukoliko njima za vrijeme trajanja mandata od pet godina, prestane dužnost zamjenika ravnatelja USKOK-a, što će trebati urediti Zakonom o izmjenama i dopunama ZUSKOK-a.

Također će biti potrebno urediti postupak imenovanja i razrješenja delegiranih europskih tužitelja, posebno imajući u vidu da ih, na prijedlog glavnog europskog tužitelja, imenuje kolegij koji donosi i odluku o razrješenju ako smatra da oni više ne ispunjavaju uvjete, ako više ne mogu obavljati svoje dužnosti ili ako počine tešku povredu službene dužnosti.

Isto pitanje postavlja se i u slučaju kada se namjerava pokrenuti stegovni postupak ili postupak razrješenja zamjenika državnog odvjetnika koji je imenovan za delegiranog europskog tužitelja iz razloga koji nisu povezani s obavljanjem njegove dužnosti delegiranog europskog tužitelja. Naime, takav se postupak u Republici Hrvatskoj ne može pokrenuti prije nego se o spomenutome obavijesti Glavni europski tužitelj. Međutim, s obzirom da je uvjet za imenovanje delegiranog europskog tužitelja da je on aktivni član javnog tužiteljstva¹⁴, ukoliko u stegovnom postupku u Republici Hrvatskoj bude razriješen dužnosti zamjenika državnog odvjetnika – on više ne bi ispunjavao uvjete za imenovanje na dužnost delegiranog europskog tužitelja.

Uredbom je uređeno da delegirani europski tužitelji mogu obavljati dužnost nacionalnog tužitelja, što znači da će delegirani europski tužitelji istovremeno obavljati i dužnost zamjenika ravnatelja USKOK-a. S obzirom na to da je Uredbom određeno imenovanje najmanje dvaju delegiranih europskih tužitelja u svakoj državi članici, u praksi može doći do situacija kada delegirani europski tužitelj, uz svoje obveze i dužnosti zamjenika ravnatelja, neće moći obavljati dužnosti delegiranog europskog tužitelja. Uredba govori da će u tom

¹³ Rješenjem Ministarstva pravosuđa od 18. travnja 2019. osnovana je radna skupina za izradu Nacrta prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o USKOK-u.

¹⁴ Članak 17. stavak 2. Uredbe.

slučaju delegirani europski tužitelj o nastaloj situaciji obavijestiti nadzornog europskog tužitelja koji bi u savjetovanju sa ravnateljem USKOK-a trebao utvrditi kojem bi predmetu trebalo dati prednost u radu. Međutim, kako treba postupiti u situaciji kada između nadzornog europskog tužitelja i ravnatelja USKOK-a postoji drugačije mišljenje o tome koji predmet treba imati prioritet u radu? Iako na to pitanje Uredba ne daje jasan odgovor, iz odredbe članka 13. stavka 3. Uredbe proizlazi obveza nadzornog tužitelja da se savjetuje s ravnateljem USKOK-a, ali odluka o tome kojem će se predmetu dati prednost u radu, u konačnici bi trebala biti na nadzornom tužitelju.

Također, u praksi će sigurno biti situacija kada će državni odvjetnici iz redovnih državnih odvjetništava obavještavati delegiranog europskog tužitelja o predmetima koje imaju u radu a u kojima bi se moglo raditi o kaznenim djelima iz nadležnosti EPPO-a. U dogovoru između delegiranog europskog tužitelja i čelnika redovnog državnog odvjetništva, rad na predmetu, ukoliko se radi o fazi izvida, moglo bi nastaviti redovno državno odvjetništvo koje će o tijeku izvida i rezultatima obavještavati delegiranog europskog tužitelja koji će biti zadužen za predmet. Naime, u takvim bi situacijama trebalo postupati na isti način kako danas postupaju USKOK i redovna državna odvjetništva u predmetima u kojima postoje samo naznake korupcije i organiziranog kriminaliteta

Dakle, nedvojbeno je da je pred USKOK-om, osobito zamjenicima koje će biti imenovani na dužnost delegiranih europskih tužitelja, novi veliki izazov.

Tek će rad na konkretnim predmetima ukazati na probleme i moguće nedostatke u rješenjima koja predviđa Uredba, međutim, uočeni problemi tražit će brza rješenja budući da postupanja u kaznenom postupku, posebno u hitnim predmetima, ne trpe odgode.

4. IZVJEŠĆIVANJE EPPO-a I SURADNJA S NACIONALNIM TIJELIMA

Sva tijela država članica dužna su, u skladu s nacionalnim pravom, bez nepotrebne odgode, izvještavati EPPO o svakom kažnjivom postupanju za koje bi EPPO bio nadležan. Kako bi u potpunosti ispunila svoju obvezu izvještavanja, nacionalna tijela država članica trebala bi uspostaviti sustav kojim se osigurava najbrže moguće dostavljanje informacija EPPO-u, pri čemu je na državama članicama da odluče o tome hoće li uspostaviti izravan ili centraliziran sustav. Naime, upravo je poštovanje obveza izvještavanja ključno za dobro funkcioniranje EPPO-a, te bi se trebalo osigurati da nacionalna tijela izvješćuju i o slučajevima u kojima procjena kriterija o kojima ovisi nadležnost EPPO-a nije odmah moguća; primjerice, kada se u najranijoj fazi izvida ne može procijeniti visina štete ili se ne može odrediti o kojem se točno kaznenom djelu radi, a time niti o visini zapriječene kazne.

Dakle, trebalo bi razlikovati izvještavanje u predmetima kada određeno nezakonito postupanje nije (još) predmetom kaznene istrage na nacionalnoj razini¹⁵, od izvještavanja u predmetima kada je istraga u tijeku¹⁶.

Obveza izvještavanja regulirana je i odredbom članka 27. stavka 3. Uredbe koja uređuje situacije kada EPPO za činjenicu da su nadležna nacionalna tijela države članice već pokrenula istragu za kazneno djelo iz nadležnosti EPPO-a sazna na neki drugi način, a ne

¹⁵ Članak 24. stavak 1. Uredbe.

¹⁶ Članak 24. stavak 2. i 3. Uredbe.

sukladno s člankom 24. stavkom 2. Uredbe. U tom će slučaju EPPO o svojim saznanjima bez odgode obavijestiti nadležna nacionalna tijela koja vode istragu te će, nakon što ga ona propisno obavijeste, odlučiti hoće li ostvariti svoje pravo na preuzimanje predmeta.

Osim toga, trebalo bi osigurati mogućnost da EPPO od država članica traži informacije i o drugim kaznenim djelima koja utječu na financijske interese Europske unije, pri čemu bi trebalo odrediti da se takve informacije ne mogu tražiti o lakšim kaznenim djelima.

S obzirom na to da je Uredbom uređena stroga obveza izravnog izvješćivanja EPPO-a, kao i uzimajući u obzir raznolikost nacionalnih sustava, a kako bi se osigurala pravilna primjena odredbi o izvješćivanju, države članice trebat će u tom smjeru prilagoditi odnosno izmijeniti svoja nacionalna zakonodavstva.

U odnosu na obvezu izvješćivanja u fazi izvida, u Republici Hrvatskoj, sukladno s odredbama Zakona o kaznenom postupku i ZUSKOK-a, nadležna državna tijela imaju obvezu prijavljivanja počinjenja kaznenog djela.

Tako je odredbom članka 204. stavka 1. Zakona o kaznenom postupku određeno da je svatko dužan prijaviti kazneno djelo za koje se postupak pokreće po službenoj dužnosti, pri čemu su nadležna državna tijela dužna navesti dokaze koji su im poznati te poduzeti sve kako bi se osigurali dokazi.

Nadalje, člankom 23. stavkom 1. i 2. ZUSKOK-a određeno je da su sva tijela državne vlasti dužna obavijestiti USKOK o okolnostima i podacima koje saznaju u obavljanju svoje djelatnosti, a koji upućuju na neko kazneno djelo iz nadležnosti USKOK-a, ili o tim okolnostima podnijeti kaznenu prijavu. Isto tako, dužni su i bez odgode obavijestiti USKOK o okolnostima i podacima koji upućuju na to da je u pravnom prometu imovina stečena nekim od kaznenih djela iz nadležnosti USKOK-a, posebno ako postupanje s ostvarenim financijskim sredstvima ili imovinom upućuje na pranje novca ili na prikrivanje te imovine.

Dakle, u hrvatskom kaznenopravnom sustavu postoji obveza izvješćivanja nadležnog državnog odvjetnika o svakom kažnjivom postupanju. Integracijom EPPO-a u hrvatski pravni sustav, uz postojeće, uvrstit će se i obveza izvješćivanja EPPO-a, kao novog ovlaštenog tužitelja, za kaznena djela iz njegove nadležnosti, kao i obveza nadležnog državnog odvjetnika da o provođenju izvida za kaznena djela iz nadležnosti EPPO-a, istog o tome obavijesti.

Što se tiče predmeta u kojima je u tijeku istraga, nadležni državni odvjetnik u takvim će predmetima, kada rezultati istrage ukažu na sumnju na počinjenje kaznenog djela iz nadležnosti EPPO-a, spomenutog bez odgode obavijestiti.

Međutim, državama članicama ostavljeno je na odluku kakav će sustav izvješćivanja uspostaviti. Dakle, potrebno je odlučiti da li će se nadležna državna tijela s informacijom o kažnjivom postupanju iz nadležnosti EPPO-a izravno obraćati EPPO-u, ili će takvu informaciju dostavljati nacionalnom državnom odvjetniku koji će potom tu informaciju dostavljati EPPO-u.

Nadležnost EPPO-a u odnosu na kaznena djela koja utječu na financijske interese Europske unije trebala bi imati prednost u odnosu na nacionalna tužiteljstva, te bi nacionalna tužiteljstva trebala zastati od postupanja u tim predmetima sve dok EPPO ne odluči hoće li preuzeti postupanje, osim ako postoji hitnost u postupanju.

U slučaju kada EPPO preuzme postupanje u određenom predmetu, u radu na konkretnom predmetu EPPO bi se trebao oslanjati na nacionalna tijela, uključujući policijska tijela, a posebno primjenu mjera prisile kada se za to ukaže potreba. Naime, EPPO neće imati vlastite

policijske snage, pa stoga neće moći uhićivati ljude, već će samo nacionalna tijela imati ovlasti uhititi osobe za kaznena djela u nadležnosti EPPO-a. Delegirani europski tužitelji provodit će istrage i kaznene progone u državama članicama sudionicama zajedno s nacionalnom policijom i tijelima za provedbu zakona. EPPO će moći zatražiti od nadležnih tijela uhićenje osumnjičenika samo ako smatra da je to neophodno za istragu i da se isti cilj ne može postići blažim mjerama. Nadležna će nacionalna pravosudna tijela ocjenjivati i odobravati takve zahtjeve na temelju nacionalnog prava.

U skladu s načelom lojalne suradnje, sva nacionalna tijela trebala bi aktivno podupirati istrage i kazneni progon koje provodi EPPO, te s njim surađivati od trenutka podnošenja prijave EPPO-u do trenutka kada EPPO ne odluči hoće li pokrenuti kazneni progon ili na drugi način zaključiti predmet.

U odnosu na obvezu izvješćivanja o svakom nezakonitom postupanju na štetu financijskih interesa Republike Hrvatske, potrebno je ukazati na to da je u Republici Hrvatskoj odlukom Vlade Republike Hrvatske¹⁷ osnovana AFCOS mreža. Osnovana je radi postizanja pune operativnosti AFCOS sustava s ciljem zaštite financijskih interesa Europske unije u Republici Hrvatskoj te neposrednom suradnjom s OLAF-om.

Naime, zadaci AFCOS mreže jesu suradnja s OLAF-om vezano za pitanja zaštite financijskih interesa Europske unije, jačanje međuinstitucionalne suradnje, komunikacija i razmjene podataka s tijelima AFCOS sustava.

AFCOS mrežu čine Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo financija (Porezna uprava, Carinska uprava, Sektor za harmonizaciju unutarnje revizije i financijske kontrole, Ured za sprječavanje pranja novca, Sektor za financijski i proračunski nadzor), Ministarstvo gospodarstva (Uprava za sustav javne nabave), Državno odvjetništvo Republike Hrvatske i Agencija za reviziju sustava provedbe programa Europske unije.

Dakle, u Republici Hrvatskoj postoji sustav za izvješćivanje, razmjenu podataka i informacija o nepravilnostima na štetu financijskih interesa Europske unije. S obzirom na to da je glavni zadatak AFCOS mreže suradnja s OLAF-om, koji će, o čemu će biti više riječi kasnije, nastaviti obavljati zadatke iz svoje nadležnosti, ona će nastaviti s radom.

S obzirom na to da će, kada budu imenovani, delegirani europski tužitelji također biti zaduženi za zaštitu financijskih interesa Europske unije, odnosno za progon počinitelja kaznenih djela počinjenih na štetu Europske unije, bilo bi dobro da se, uz postojeće članove, u AFCOS mrežu imenuje i jedan delegirani europski tužitelj.

5. POSTUPANJE U PRETHODNOM POSTUPKU

Sukladno s odredbama Zakona o kaznenom postupku, u Republici Hrvatskoj državni je odvjetnik na određeni način gospodar prethodnog postupka, te on poduzima sve radnje u postupku za koje je zakonom ovlašten i to ili sam ili preko osoba koje su na temelju posebnog zakona ovlaštene da ga zastupaju u kaznenom postupku, dok su državna tijela dužna postupati po nalogu državnog odvjetnika koji je izdan sukladno sa Zakonom o kaznenom postupku.

¹⁷ Odluka Vlade Republike Hrvatske od 12. prosinca 2013. (NN 151/13.).

U Republici Hrvatskoj prethodni postupak ima sljedeće cjeline:

- i. izvidi i istraživanje
- ii. istraga
- iii. dokazne radnje
- iv. optuživanje.

i. izvidi i istraživanje

Državni odvjetnik u Republici Hrvatskoj, ukoliko iz nekog od razloga predviđenih zakonom ne donese rješenje o odbačaju kaznene prijave¹⁸, provodi izvide radi donošenja odluke o osnovanosti kaznene prijave. Izvide može provoditi sam, pa tako može pozivati osobe radi prikupljanja potrebnih obavijesti, tražiti podatke od policije, Ministarstva financija, Državnog ureda za reviziju i drugih državnih tijela, banaka i drugih pravnih osoba. Ako odluči da neće sam provoditi izvide, državni će odvjetnik naložiti policiji da prikupi potrebne obavijesti provođenjem izvida i poduzimanjem drugih mjera radi prikupljanja podataka potrebnih za odlučivanje o kaznenoj prijavi, te u tom slučaju ima pravo i dužnost stalnog nadzora nad provođenjem naloženih izvida.

U slučaju postojanja osnovane sumnje da je okrivljenik počinio kazneno djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, državni odvjetnik može sam provesti ili naložiti istražitelju provođenje dokaznih radnji koje su potrebne za odlučivanje o podizanju optužnice.

S obzirom na to da se od svih država članica koje sudjeluju u EPPO-u očekuje da tužiteljima koji postupaju u njegovo ime i za njegov račun omogućue istovjetne ovlasti u odnosu na unificirani kazneno-materijalni okvir, europski delegirani tužitelji u Republici Hrvatskoj imat će sva prava i dužnosti u fazi izvida i istraživanja koja pripadaju i nacionalnim tužiteljima.

Dakle, to će značiti da će policija i druga državna tijela, banke i pravne osobe, sukladno sa zakonskim odredbama, biti dužni postupati po nalogu europskog delegiranog tužitelja i provoditi naložene izvide odnosno dostavljati zatražene podatke.

Kada će policija i druga nadležna tijela postupati po nalogu europskog delegiranog tužitelja postupat će sukladno s odredbama Zakona o kaznenom postupku, dakle identično kao da postupaju po nalogu nacionalnog (hrvatskog) tužitelja.

Budući da se očekuje da se u Republici Hrvatskoj europski delegirani tužitelji imenuju iz redova zamjenika ravnatelja USKOK-a, da je USKOK, kako je već istaknuto, posebno državno odvjetništvo čija su nadležnost i ustrojstvo uređeni posebnim Zakonom o USKOK-u, koji u članku 29. stavku 2. određuje da se odredbe Zakona o kaznenom postupku koje se odnose na izdavanje kaznenog naloga ne primjenjuju u postupcima za kaznena djela iz nadležnosti USKOK-a, nakon integracije EPPO-a u kaznenopravni sustav Republike Hrvatske,

¹⁸ Članak 206. stavak 1. Zakona o kaznenom postupku određuje da će državni odvjetnik odbaciti prijavu obrazloženim rješenjem ako iz same prijave proistječe:

- 1) Da prijavljeno djelo nije kazneno djelo za koje se progoni po službenoj dužnosti,
- 2) Da je nastupila zastara ili je djelo obuhvaćeno amnestijom, pomilovanje, ili je već pravomoćno presuđeno ili postoje druge okolnosti koje isključuju kazneni progon,
- 3) Ako postoje okolnosti koje isključuju krivnju,
- 4) Ako nema osnovane sumnje da je osumnjičenik počinio prijavljeno kazneno djelo,
- 5) Ako podaci u prijavi upućuju na zaključak da prijava nije vjerodostojna.

odnosno u ZUSKOK, europski delegirani tužitelji u postupcima u kojima će postupati, neće primjenjivati odredbe o izdavanju kaznenog naloga, već će u svim predmetima provoditi istragu, osim u slučajevima kada će se odlučiti za podizanje neposredne optužnice¹⁹.

ii. istraga

Donošenjem novog Zakona o kaznenom postupku 2009. godine u Republici Hrvatskoj umjesto sudske istrage uvedena je tužiteljska istraga koja započinje donošenjem rješenja o provođenju istrage koje donosi državni odvjetnik.

U odnosu na kaznena djela iz nadležnosti EPPO-a, rješenje o provođenju istrage donosit će delegirani europski tužitelji, ako u skladu s primjenjivim nacionalnim pravom postoje opravdani razlozi (osnovana sumnja) da je određena fizička ili pravna osoba počinila kazneno djelo iz nadležnosti EPPO-a, a nema zakonskog razloga koji onemogućuje kazneni progon odnosno nije primijenjen pojednostavljeni postupak kaznenog progona.

O svakoj odluci o pokretanju istrage, EPPO će bez odgode obavijestiti nadležna nacionalna tijela.

Istragu u pravilu pokreće i vodi delegirani europski tužitelj iz države članice u kojoj je središte kriminalne aktivnosti ili, ako je počinjeno nekoliko povezanih kaznenih djela iz nadležnosti EPPO-a, iz države članice u kojoj je počinjena većina tih kaznenih djela.

Delegirani europski tužitelj iz neke druge države članice pod čijom je također nadležnošću predmet, može pokrenuti istragu ili dobiti uputu nadležnog stalnog vijeća da je pokrene, samo ako je odstupanje od navedenog pravila opravdano, vodeći pri tome brigu o kriterijima prema redoslijedu prvenstva, a to su:

- a) mjesto u kojem okrivljenik ima uobičajeno boravište
- b) državljanstvo okrivljenika
- c) mjesto na kojem je nastala glavna šteta.

Kako bi se najbolje zaštitila prava okrivljenika, on bi u pravilu trebao biti predmetom samo jedne istrage ili jednog kaznenog progona EPPO-a, a ako je kazneno djelo počinilo više osoba, EPPO bi u načelu trebao pokrenuti jedan postupak i zajednički voditi istragu protiv svih okrivljenika.

Kada je više delegiranih europskih tužitelja pokrenulo istragu u vezi s istim kaznenim djelom, nadležno stalno će vijeće, prema potrebi, spojiti takve istrage, s time da može odlučiti da ih ne spoji, odnosno da ih naknadno ponovno razdvoji, ako je to u interesu učinkovitosti istrage. Odluku o spajanju odnosno razdvajanju stalno vijeće donijet će nakon savjetovanja s nadležnim europskim tužiteljem i/ili delegiranim europskim tužiteljem.

Delegirani europski tužitelj koji vodi predmet može, u skladu s Uredbom i nacionalnim pravom, odlučiti da će sam poduzimati istražne i druge mjere ili da će dati upute nadležnim tijelima u svojoj državi članici da ih poduzmu. U slučaju kada će izvođenje mjera povjeriti nadležnim tijelima, ona su dužna osigurati provedbu svih uputa i mjera.

Tijekom istraga koje provodi EPPO, nadležna nacionalna tijela dužna su u svakom trenutku poduzimati hitne mjere u skladu s nacionalnim pravom te o poduzetim hitnim mjerama bez nepotrebne odgode obavijestiti delegiranog europskog tužitelja.

¹⁹ Članak 341. stavak 3. Zakona o kaznenom postupku.

Na prijedlog nadzornog europskog tužitelja, nadležno stalno vijeće može donijeti odluku o preraspodjeli predmeta drugom delegiranom europskom tužitelju u istoj državi članici, ako delegirani europski tužitelj koji vodi predmet:

- a) ne može sam provesti istragu
- b) ne slijedi upute nadležnog stalnog vijeća ili europskog tužitelja.

U iznimnim slučajevima, uz odobrenje nadležnog stalnog vijeća, nadzorni europski tužitelj može donijeti obrazloženu odluku o tome da sam provede istragu, te da osobno poduzima istražne i druge mjere i daje upute za njihovo poduzimanje nadležnim tijela u njegovoj državni članici, ako je to nužno zbog:

- a) težine kaznenog djela, posebno s obzirom na moguće posljedice na razini Europske unije
- b) kada se istraga odnosi na dužnosnike ili druge službenike ili članove institucija Europske unije
- c) slučaja nefunkcioniranja mehanizma preraspodjele.²⁰

U tim slučajevima, kada nadzorni europski tužitelj preuzme predmet, države članice dužne su osigurati europskom tužitelju pravo da nalaže ili zatraži istražne i druge mjere, te da ima sve ovlasti, odgovornosti i obveze delegiranog europskog tužitelja u skladu s Uredom i nacionalnim pravom.

Kada se tijekom istrage EPPO-a pokaže da činjenice koje su predmetom istrage nisu kazneno djelo za koje je nadležan EPPO, nadležno stalno vijeće donosi odluku o upućivanju predmeta nadležnim nacionalnim tijelima bez nepotrebne odgode.

Također, kada se tijekom istrage EPPO-a pokaže da više nisu ispunjeni posebni uvjeti za nadležnost EPPO-a u slučajevima kada se radi o kaznenim djelima kojima je prouzročena ili mogla biti prouzročena šteta financijskim interesima Europske unije u iznosu manjem od 10.000,00 eura (a nema posljedica na razini Europske unije odnosno kazneno djelo nije počinio dužnosnik ili službenik Europske unije ili član institucija Europske unije), nadležno stalno vijeće bez nepotrebne odgode donosi odluku o upućivanju predmeta nadležnim nacionalnim tijelima i prije pokretanja postupka pred nacionalnim sudovima.

U slučajevima kada kolegij, u odnosu na kaznena djela kojima je prouzročena ili mogla biti prouzročena šteta financijskim interesima Europske unije u iznosu manjem od 100.000,00 eura, smatra da, s obzirom na težinu kaznenog djela ili složenost postupka, nema potrebe za provođenjem istrage na razini Europske unije kao i da bi se time doprinijelo učinkovitosti postupka, izdat će opće smjernice kojima se stalnim vijećima omogućuje da predmet upute drugim nadležnim nacionalnim tijelima.

Takvim se smjernicama stalnim vijećima omogućuje i da predmet upute nadležnim nacionalnim tijelima u slučajevima kada je EPPO postupao u predmetima zbog kaznenih djela iz članka 3. stavka 2. točke a) i b) PIF Direktive, kao i u slučaju kada šteta koja je prouzročena ili je mogla biti prouzročena financijskim interesima Europske unije nije veća od štete koja je prouzročena ili je mogla biti prouzročena drugoj žrtvi.

Odluku o upućivanju predmeta nacionalnim tijelima stalno vijeće dostavlja glavnom europskom tužitelju koji u roku od tri dana od primitka te informacije od stalnog vijeća može zatražiti preispitivanje svoje odluke ako je to potrebno radi osiguravanja koherentnosti politike upućivanja.

²⁰ Članak 28. stavak 4. Uredbe.

Nadležna nacionalna tijela u navedenim situacijama nemaju obvezu prihvaćanja preuzimanja predmeta. Ako u roku od najviše 30 dana ne potvrde da su predmet preuzeli u rad, EPPO će nastaviti rad na predmetu. Kada će nacionalna tijela odlučiti preuzeti predmet, EPPO više neće poduzimati nikakve dokazne radnje već će dostaviti spis nadležnom nacionalnom tijelu i zatvoriti predmet.

Ako su predmet istrage EPPO-a osobe koje u skladu s nacionalnim pravom uživaju imunitet²¹, zahtjev za ukidanje imuniteta podnosi glavni europski tužitelj u skladu s postupcima predviđenim nacionalnim pravom.

Uredbom je uređeno da, kada delegirani europski tužitelj koji vodi predmet, istragu smatra dovršenom, podnosi izvješće nadzornom europskom tužitelju. Dakle, rokovi trajanja istrage nisu određeni Uredbom, već istraga može trajati dok delegirani europski tužitelj ne zaključi da su provedeni svi dokazi na temelju kojih se može donijeti meritorna odluka. To izvješće sadrži sažetak predmeta i nacrt odluke o mogućem kaznenom progonu pred nacionalnim sudom ili o razmatranju mogućnosti upućivanja predmeta, odbacivanju predmeta ili provedbi pojednostavljenog postupka kaznenog progona. Nadzorni tužitelj zaprimljeno izvješće prosljeđuje nadležnom stalnom vijeću uz svoj prijedlog odluke, ako smatra da je potreban. Ako stalno vijeće potvrdi odluku koju je predložio delegirani europski tužitelj, on će u skladu s tim nastaviti rad na predmetu.

U slučajevima kada delegirani europski tužitelj podnese nacrt odluke kojim predlaže podizanje optužnice, stalno vijeće mora u roku od 21 dana donijeti odluku o dostavljenom nacrtu, s tim da ne može donijeti odluku o obustavi postupka ukoliko je delegirani europski tužitelj predložio podizanje optužnice. Ako pak u roku od 21 dan stalno vijeće ne donese svoju odluku, smatra se da je prihvatilo odluku koju je predložio delegirani europski tužitelj.

Međutim, s druge strane, u Zakonu o kaznenom postupku određeni su rokovi trajanja istrage, koja se mora završiti u roku od šest mjeseci od pravomoćnosti rješenja o provođenju istrage, s tim da državni odvjetnik rok za završetak istrage, iz opravdanih razloga, može produžiti za šest mjeseci, dok iznimno trajanje istrage može za još najviše šest mjeseci produžiti glavni državni odvjetnik Republike Hrvatske.

Zakonom o kaznenom postupku određeni su i rokovi za donošenje odluke nakon završetka istrage, pa je tako državni odvjetnik dužan u roku od mjesec dana od upisa završetka istrage u upisnik kaznenih prijava podignuti optužnicu ili obustaviti istragu. Kada za to postoje opravdani razlozi, viši državni odvjetnik može na prijedlog državnog odvjetnika rješenjem protiv kojeg žalba nije dopuštena, rok za donošenje odluke produžiti za najviše dva mjeseca. Ako državni odvjetnik propusti u navedenim rokovima podignuti optužnicu, smatrat će se da je odustao od kaznenog progona.

Dakle, s obzirom na to da će europski delegirani tužitelji postupati sukladno s nacionalnim pravom, kada će u Republici Hrvatskoj voditi istragu, iako Uredba nema jasnih odredaba o tome, trebali bi se pridržavati zakonom propisanih rokova trajanja istrage, te posebno rokova za donošenje odluke.

Međutim, budući da je EPPO jedino tužilačko tijelo Europske unije, dakle ne postoji njemu nadređeno (više) tužiteljstvo, postavlja se pitanje tko će biti nadležan za donošenje odluka o produženju istrage odnosno o produženju roka za donošenje odluke nakon završene istrage.

²¹ Članak 197. Zakona o kaznenom postupku.

S obzirom na to da prije opisana nadležnost glavnog europskog tužitelja u srži odgovara ovlastima i dužnostima državnih odvjetnika kao čelnika državnih odvjetništava u hrvatskom pravosudnom sustavu, na odgovarajući bi mu način u Republici Hrvatskoj trebalo priznati, u odnosu na provedbu obveza EPPO-a, sva ona prava i dužnosti koje po hrvatskim zakonima pripadaju glavnom državnom odvjetniku Republike Hrvatske. Međutim, postavlja se pitanje da li glavnom europskom tužitelju može pripasti i ovlast produljenja roka završetka istrage, kao i roka za donošenje odluke nakon dovršene istrage. S druge pak strane, postavlja se i pitanje hoće li u predmetima EPPO-a takve odluke biti potrebno donositi, budući da Uredbom nisu određeni rokovi trajanja istrage, a da je Uredba obvezujuća za sve države članice koje sudjeluju u pojačanoj suradnji i ona ima prvenstvo pred nacionalnim pravom.

Dakle, to je nešto što će prilikom integracije EPPO-a u hrvatski pravni sustav trebati imati na umu. Naravno da su moguća i drugačija rješenja, međutim bilo koje rješenje zahtijevat će izmjene odgovarajućih zakona.

iii. Dokazne radnje

U Republici Hrvatskoj, Zakonom o kaznenom postupku normirano je dvanaest dokaznih radnji, i to:

- a) pretraga, što uključuje pretragu osobe, pretragu doma i drugih prostora, pretragu pokretne stvari i bankovnog sefa
- b) privremeno oduzimanje predmeta
- c) ispitivanje okrivljenika
- d) ispitivanje svjedoka
- e) prepoznavanje
- f) očevid
- g) uzimanje otisaka prstiju i drugih dijelova tijela
- h) vještačenje
- i) dokaz ispravom
- j) dokaz snimkom,
- k) elektronički (digitalni) dokazi
- l) posebne dokazne radnje
- m) provjera uspostavljanja telekomunikacijskog kontakta.

Dokazne radnje provodi državni odvjetnik ili ih po njegovom nalogu poduzima istražitelj ili policija.

Sukladno s Uredbom, kako je već više puta istaknuto, delegirani europski tužitelji pri obnašanju ovlasti tužitelja za kaznena djela na štetu financijskih interesa Europske unije primjenjuju pravila države u kojoj se istraga odnosno kazneni progon vodi, osim ako Uredbom nije nešto drugo propisano.

Dakle, u radu na konkretnim predmetima delegirani europski tužitelji moći će provoditi sami odnosno nalagati te tražiti od nadležnog suda provođenje navedenih dokaznih radnji.

Uredbom je određeno da države članice svojim kaznenopostupovnim zakonima trebaju

osigurati da delegirani europski tužitelji, barem u predmetima za kaznena djela s propisanom najvišom zapriječenom kaznom od četiri godine, imaju pravo naložiti ili zatražiti nalaganje sljedećih dokaznih radnji i mjera:

- a) pretraga prostorija, zemljišta, prijevoznih sredstava, privatnog stana, odjeće i sve ostale osobne imovine ili računalnih sustava te poduzimanje svih mjera osiguranja potrebnih kako bi se sačuvao njihov integritet te izbjegli gubitak ili kontaminacija dokaza
- b) ishođenje predaje svih relevantnih predmeta ili dokumenata u izvornom obliku ili u nekom drugom obliku
- c) ishođenje predaje računalnih podataka, šifriranih ili dešifriranih, u izvornom obliku ili u nekom drugom obliku, uključujući podatke o bankovnim računima i podatke o prometu
- d) zamrzavanje sredstava ili imovinske koristi ostvarene kaznenim djelima, među ostalim imovine, za koje se očekuje da će ih sud pred kojim se vodi postupak oduzeti te ako postoji razlog za vjerovanje da će vlasnik, imatelj ili upravitelj tih sredstava ili imovinske koristi pokušati onemogućiti izvršavanje presude kojom se nalaže oduzimanje
- e) presretanje dolazne i odlaze elektroničke komunikacije okrivljenika na svakom elektroničkom komunikacijskom sredstvu kojim se okrivljenik koristi
- f) praćenje predmeta tehničkim sredstvima, među ostalim kontroliranim isporukama robe.

Navedene dokazne radnje mogu podlijevati posebnim ograničenjima u nacionalnom pravu. Ta će se ograničenja odnositi npr. na primjenu posebnih dokaznih radnji, s obzirom na to da je Zakonom o kaznenom postupku određen katalog kaznenih djela za koja se može naložiti njihova primjena kao i trajanje posebnih dokaznih radnji. Isto tako ograničenja će se odnositi i na postupke blokade imovine radi osiguranja oduzimanja imovinske koristi stečene kaznenim djelom, budući da u hrvatskom kaznenopravnom sustavu imovinsko-pravni zahtjev oštećenika ima prednost pred oduzimanjem imovinske koristi.

Kada će europski delegirani tužitelji nalagati provođenje dokaznih radnji istražitelju ili policiji, oni će biti dužni postupati po zaprimljenim nalogima te dokazne radnje provoditi sukladno s odredbama Zakona o kaznenom postupku.

iv. optuživanje

Nakon završene istrage državni odvjetnik podiže optužnicu ako rezultati istrage za to daju dovoljno osnova.

EPPO optužnicu podiže pred nacionalnim sudovima državama članicama.

U predmetima koji pripadaju pod nadležnost više država članica, stalno vijeće u načelu odlučuje podići optužnicu u državi članici delegiranog europskog tužitelja koji vodi predmet. Međutim, uzimajući u obzir izvješće koje je nakon dovršene istrage dostavio europski delegirani tužitelj, stalno vijeće može odlučiti da se optužnica podigne u drugoj državi članici ukoliko za to postoje opravdani razlozi. U tom slučaju, stalno će vijeće europskom delegiranom tužitelju te države članice dati odgovarajuće upute o daljnjem postupanju u predmetu.

Ako je protiv istih osoba vođeno više istraga od strane različitih delegiranih europskih tužitelja, na prijedlog jednog od njih, stalno vijeće može, prije podizanja optužnice, donijeti odluku o spajanju tih predmeta s ciljem vođenja jedinstvenog postupka i podizanju jedne optužnice pred sudom samo jedne države članice, naravno ako su kaznena djela za koje se namjerava podići optužnica, u skladu s pravom te države članice.

Članak 40. Uredbe predviđa primjenu tzv. pojednostavljenih postupaka kaznenog progona u skladu s nacionalnim pravom.

U hrvatskom nacionalnom pravu postoji nekoliko tzv. pojednostavljenih postupaka kaznenog progona. To su:

- odbačaj kaznene prijave prema načelu svrhovitosti²²
- sporazumijevanje sa okrivljenikom²³
- podizanje optužnice s kaznenim nalogom²⁴.

Međutim, već je ranije ukazano na odredbe Zakona o USKOK-u koje određuje da se odredbe o izdavanju kaznenog naloga ne primjenjuju u postupcima za kaznena djela iz nadležnosti USKOK-a.

Dakle, kada su ispunjeni uvjeti iz Zakona o kaznenom postupku, europski delegirani tužitelj koji vodi predmet može predložiti stalnom vijeću primjenu pojednostavljenog postupka kaznenog progona. U slučajevima kada se radi o kaznenim djelima iz članka 3. stavka 2. točke a) i b) PIF Direktive i kada šteta koja je prouzročena ili je mogla biti prouzročena financijskim interesima Europske unije nije veća od štete koja je prouzročena ili mogla biti prouzročena drugoj žrtvi, delegirani europski tužitelj koji vodi predmet o primjeni pojednostavljenog postupka kaznenog progona savjetovat će se s nacionalnim tijelima kaznenog progona.

Prilikom donošenja odluke o primjeni pojednostavljenog postupka kaznenog progona stalno vijeće u obzir će uzeti sljedeće elemente:

- težinu kaznenog djela i pri tome osobito visinu prouzročene štete
- spremnost osumnjičenika da naknadi štetu prouzročenu *počinjenjem kaznenog djela*
- da primjena postupka bude u skladu s općim ciljevima i temeljnim načelima EPPO-a.

Nakon podizanja optužnice, postupak će se dalje voditi sukladno s nacionalnim pravom države članice u kojoj je optužnica podignuta. Međutim, dokazi koje je tijekom istrage prikupio EPPO-o i čije je izvođenje predložio na sudu, ne smiju biti odbačeni kao nedopušteni samo zbog toga što su oni prikupljeni u drugoj državi članici ili zato što su prikupljeni u skladu s pravom druge države članice.

Naravno, sud će uvijek imati ovlast slobodnog ocjenjivanja predloženih dokaza, i u pogledu njihove vjerodostojnosti, i u pogledu njihove zakonitosti.

²² Članci 206.c, 206.d i 206.e Zakona o kaznenom postupku.

²³ Članci 360.-364. Zakona o kaznenom postupku.

²⁴ Članci 540.-545. Zakona o kaznenom postupku.

6. RASPRAVA

Nakon podizanja optužnice delegirani europski tužitelj zastupat će u ime EPPO-a optužnice pred nacionalnim sudovima.

Pri tome će postupati sukladno s nacionalnim zakonodavstvom, uz poštovanje najmanje onih postupovnih prava okrivljenika koja su predviđena u pravu Europske unije, među ostalim u direktivama o pravu okrivljenika u kaznenim postupcima, kako su provedene u nacionalnom pravu, i to:

- pravo na tumačenje i prijevod kako je predviđeno u Direktivi 2010/64/EU
- pravo na informiranje i pristup spisima predmeta kako je predviđeno u Direktivi 2012/13/EU
- pravo na pristup odvjetniku i pravo na komunikaciju s trećim osobama i informiranja trećih osoba u slučaju pritvora kako su predviđena u Direktivi 2013/48/EU
- pravo braniti se šutnjom i pravo na pretpostavku nedužnosti kako su predviđena u Direktivi (EU) 2016/343
- pravo na pravnu pomoć kako je predviđeno u Direktivi (EU) 2016/1919.

Naravno da uz navedena, okrivljenici imaju i druga postupovna prava u skladu s nacionalnim pravom, pa tako i mogućnost predlaganja dokaza odnosno predlaganje vještačenja te ispitivanja svjedoka.

Kada nacionalni sud, nakon provedenog postupka donese presudu, delegirani europski tužitelj, sukladno s nacionalnim zakonodavstvom, kao nadležni tužitelj, protiv presude može podnijeti žalbu. U tom slučaju, dakle kada nije zadovoljan presudom i smatra da postoje zakonske osnove za podnošenje žalbe, delegirani europski tužitelj će nadležnom stalnom vijeću podnijeti izvješće s nacrtom odluke i čekati upute za daljnje postupanje. Međutim, zakonski rokovi za podnošenje žalbe su kratki pa u slučaju kada postoji opasnost da uputa nadležnog stalnog vijeća neće stići u roku za podnošenje žalbe, delegirani europski tužitelj žalbu može podnijeti i bez upute. U tom slučaju mora, bez odgode, podnijeti izvješće stalnom vijeću koje može dati uputu delegiranom europskom tužitelju da ostane pri podnesenoj žalbi ili da odustane od podnesene žalbe.

Postupanje u žalbenom postupku bitno je drugačije od žalbenog postupka u hrvatskom kaznenom postupku, u kojem pred žalbenim sudom postupa odgovarajući, neposredno viši državni odvjetnik od onog koji je podnio žalbu. Naime, kao što je već istaknuto, Uredbom je EPPO predviđen kao jedino tužilačko tijelo Europske unije, dakle ne postoji njemu nadređeno tužiteljstvo, te se postavlja pitanje tko će u predmetima iz nadležnosti EPPO-a zastupati u žalbenom postupku. Mogu li to biti delegirani europski tužitelji koji su postupali u prvom stupnju ili je potrebno imenovati tužitelje koji bi u EPPO zastupali u žalbenom postupku?

S obzirom na to da Uredba ne uređuje način postupanja u predmetima u kojima će na dan početka rada EPPO-a u tijeku biti postupci za kaznena djela iz nadležnosti EPPO-a, posebno onima koji su fazi rasprave, postavlja se pitanje načina postupanja u predmetima. To je nešto što će na odgovarajući način trebati jedinstveno urediti za sve države članice.

7. ODNOS EPPO-a S OLAF-om, EUROJUSTOM, EUROPOLOM I DRUGIM INSTITUCIJAMA

7.1. Eurojust

Kako je uvodno istaknuto, UFEU u članku 86. stavku 1. određuje da radi suzbijanja kaznenih djela koja utječu na financijske interese Unije, Vijeće Europske unije može, uredbama donesenima u skladu s posebnim zakonodavnim postupkom, od Eurojusta osnovati EPPO.

Eurojust je tijelo Europske unije čiji je zadatak povećanje učinkovitosti rada nacionalnih istražnih i izvršnih tijela u progonu teškog prekograničnog i organiziranog kriminala kako bi se počinitelji kaznenog djela mogli brzo i uspješno privesti pravdi.

Dakle, kada UFEU govori da se EPPO može osnovati od Eurojusta, to nikako ne znači da će početkom rada Eurojust prestati djelovati, već naprotiv, da bi nakon početka rada, EPPO i Eurojust trebali postati partneri i surađivati u operativnim pitanjima u skladu sa svojim nadležnostima. Tako je Uredbom i određeno da EPPO uspostavlja i održava blizak odnos s Eurojustom na temelju međusobne suradnje u okviru njihove nadležnosti i razvoja međusobnih operativnih, administrativnih i upravljačkih poveznica između ovih dvaju tijela. U cilju razvoja i unaprjeđenja te suradnje, glavni europski tužitelj i predsjednik Eurojusta redovito se sastaju kako bi raspravili pitanja od zajedničkog interesa.

Kada je riječ o operativnim pitanjima, EPPO može u svoje aktivnosti uključiti Eurojust, i to osobito kada se radi o prekograničnim predmetima. U takvim predmetima suradnja EPPO-a i Eurojusta odnosit će se na razmjenu informacija o istragama, te pozivanje Eurojusta ili njegova nadležnog nacionalnog člana da pruže potporu pri prijenosu odluka EPPO-a ili zahtjeva za uzajamnu pravnu pomoć u državama članicama Europske unije koje su članice Eurojusta, ali ne sudjeluju u osnivanju EPPO-a, kao i u trećim zemljama i izvršavanju tih odluka i zahtjeva u tim državama i trećim zemljama.

EPPO se može osloniti na potporu i resurse administrativne službe Eurojusta, te će imati i neizravan pristup informacijama u sustavu vođenja predmeta Eurojusta.

Suradnja EPPO-a i Eurojusta može uključivati sve istrage koje provodi EPPO ako se razmjena informacija ili koordinacija dokaznih radnji u pogledu predmeta iz nadležnosti Eurojusta smatraju potrebnim ili primjerenima. U slučajevima kada EPPO zatraži takvu suradnju s Eurojustom, EPPO bi se trebao povezati s nacionalnim članom Eurojusta iz države članice delegiranog europskog tužitelja koji vodi predmet. Ovakva operativna suradnja može uključivati i treće zemlje koje imaju sporazum o suradnji s Eurojustom.

7.2. OLAF

S obzirom na to da će sada EPPO biti nadležan za kaznena djela koja utječu na financijske interese Europske unije, postavlja se pitanje uloge OLAF-a, čiji je zadatak istraživanje prijevара povezanih s proračunom EU-a, korupcijom i ozbiljnim prekršajima unutar europskih institucija.

Međutim, s obzirom na broj prijevара i drugog nezakonitog postupanja na štetu financijskih interesa Europske unije, posla će sigurno biti i za EPPO i za OLAF. Pri tome će EPPO voditi kaznene postupke, dok će OLAF i dalje biti nadležan za *administrativne* istrage o nepravilnostima, uključujući prijevара, koje pogađaju financijske interese Europske unije i

istrage o teškim povredama dužnosti koje počini osoblje Europske unije. Budući da u EPPO-u ne sudjeluju sve države članice, OLAF će nastaviti s administrativnim istragama u vezi s državama članicama koje ne sudjeluju u EPPO-u, isto kao što to čini i danas.

S tim u vezi, Europska komisija je 23. svibnja 2018. predložila *izmjene Uredbe 883/2013 o istragama koje provodi OLAF*, čiji je cilj osigurati da OLAF postane blizak i pouzdan partner EPPO-a, te da se nastavi provođenje administrativnih istraga radi nadopune rada EPPO-a.

Suradnjom između EPPO-a i OLAF-a i daljnjim aktivnostima OLAF-a u okviru njegovih ovlasti omogućit će se znatno poboljšanje zaštite financijskih interesa Unije. Ta suradnja odvijat će se na tri ključna načela: načelu razmjene podataka, načelu izbjegavanja dupliciranja postupanja i načelu komplementarnosti.

U pogledu načela razmjene podataka, važna je odredba članka 24. Uredbe, koja propisuje obvezu institucija, tijela, ureda i agencija Europske unije, dakle i OLAF-a da bez nepotrebne odgode izvješćuju EPPO o svakom kažnjivom postupanju za koje bi mogao biti nadležan EPPO.

U odnosu na načelo izbjegavanja dupliciranja postupanja trebalo bi osigurati da ne dođe do dupliranja u vođenju postupaka, dakle – da za isto nezakonito postupanje postupak ne pokreću i EPPO i OLAF. U načelu OLAF ne bi trebao pokretati nikakve administrativne istrage paralelno s istragom koju o istim činjenicama vodi EPPO. Međutim, time ne bi trebalo dovoditi u pitanje ovlast OLAF-a da pokreće administrativne istrage na vlastitu inicijativu, naravno uz konzultacije s EPPO-om.

Zbog toga će, u odnosu na načelo komplementarnosti, u državama članicama koje sudjeluju u provedbi pojačane suradnje, u područjima za koja je nadležan EPPO, EPPO i OLAF morati uspostaviti i održavati blisku suradnju s ciljem osiguranja komplementarnosti mandata i izbjegavanja dupliciranja.

Osim toga, u slučajevima kada EPPO provodi kaznenu istragu, EPPO će od OLAF-a zatražiti, da u okviru svojih nadležnosti, podupre i dopuni aktivnosti EPPO-a, i to posebno pružanjem informacija, analiza, uključujući i forenzične analize, stručna znanja i operativne potpore, olakšavanjem koordinacije posebnih mjera nadležnih nacionalnih administrativnih tijela i tijela Europske unije te provođenjem administrativnih istraga.

S druge pak strane, u predmetima u kojima EPPO ne provodi istragu, EPPO bi trebao dostaviti OLAF-u relevantne informacije, kako bi se OLAF-u omogućilo da u skladu sa svojom nadležnošću pokrene odgovarajuće mjere. To se posebno odnosi na predmete u kojima se ne može smatrati da je počinjeno kazneno djelo iz nadležnosti EPPO-a, ali bi u tim predmetima OLAF mogao pokrenuti svoju administrativnu istragu.

Postavlja se pitanje prihvatljivosti dokaza koje prikupi OLAF, s obzirom na to da se za sada, dokazi koje je u svojem postupanju prikupio OLAF nisu mogli rabiti u kaznenom postupku. U odnosu na zakonitost dokaza, može se očekivati da se dokazi koje prikupi OLAF i nadalje neće moći rabiti u kaznenim postupcima, te će oni biti prihvatljivi i zakoniti samo ukoliko su u određenom nacionalnom zakonodavstvu zakoniti dokazi koje prikupe komplementarna nacionalna administrativna tijela.

Radi izbjegavanja navedenih dilema i dvojbi u svakodnevnoj suradnji EPPO-a i OLAF-a bilo bi dobro osigurati pravni okvir za svakodnevnu komunikaciju između OLAF-a i EPPO-a.

7.3. Europol

EPPO uspostavlja i održava blizak odnos i s Europskim policijskim uredom – Europolom u koju se svrhu sklapa radni dogovor kojim se utvrđuju modaliteti suradnje.

Ako je to potrebno u svrhu istrage, EPPO može na zahtjev od Europolu, kao obavještajne agencije Europske unije, dobiti sve relevantne informacije koje se odnose na kazneno djelo iz nadležnosti EPPO-a, te ujedno zatražiti i analitičku potporu u konkretnom predmetu odnosno istrazi koju provodi EPPO.

8. ZAKLJUČAK

Osnivanjem EPPO-a, kao neovisnog i decentraliziranog tužiteljstva Europske unije s nadležnošću za istragu, gonjenje i podizanje optužnica zbog kaznenih djela počinjenih na štetu financijskih interesa Europske unije, države članice sudionice udružile su svoje kapacitete u borbi protiv počinitelja navedenih kaznenih djela.

Nakon integracije EPPO-a u nacionalna zakonodavstva država članica sudionica i početka rada EPPO-a, proći će određeno vrijeme dok se EPPO ne afirmira kao učinkovita organizacija u borbi protiv kaznenih djela na štetu financijskih interesa Europske unije i ne počne ostvarivati rezultate zbog kojih je osnovan.

Stoga je pred dužnosnicima koji će biti imenovani na dužnosti u EPPO-u, dakle pred glavnim europskim tužiteljem, europskim tužiteljima, ali i delegiranim europskim tužiteljima, veliki izazov u težnji da opravdaju očekivanja koja se od ovog novog tužiteljskog ureda očekuju.

Osim toga, za što uspješniji i djelotvorniji rad EPPO-a bit će nužan doprinos i svih drugih nadležnih nacionalnih tijela država članica sudionica, jer samo zajednički rad svih sudionika koji će kroz EPPO udružiti svoje stručno znanje, iskustvo i motiviranost, dovest će do konkretnih rezultata u zaštiti financijskih interesa Europske unije, a kasnije, mogućim proširenjem nadležnosti EPPO-a, i do rezultata u borbi protiv drugih vrsta transnacionalnog kriminala, poput terorizma.

LITERATURA

Pravni izvori:

1. Direktiva (EU) 2017/1371 Europskog parlamenta i Vijeća Europske unije od 5. srpnja 2017. o suzbijanju prijevара počinjenih protiv financijskih interesa Europske unije kaznenopravnim sredstvima (PIF Direktiva), OJ L 198/29, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=CELEX%3A32017L1371>
2. Ugovor o funkcioniranju Europske unije (UFEU), dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A12016ME%2FTXT>
3. Uredba Vijeća Europske unije (EU) 2017/1939 o provedbi pojačane suradnje u vezi s osnivanjem EPPO-a od 12. listopada 2017., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=CELEX:32017R1939>
4. Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17.).
5. Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (NN 76/09., 116/10., 145/10., 57/11., 136/12., 148/13., 70/17.).

Ostalo:

1. Prijedlog Uredbe Europskog parlamenta i Vijeća o izmjeni Uredbe broj 883/2013 o istragama koje provodi Europski ured za borbu protiv prijevара (OLAF) u pogledu suradnje s Uredom europskog javnog tužitelja i djelotvornosti istraga koje provodi OLAF, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=COM:2018:0338:FIN>
2. Dražen Jelenić, „Ured Europskog javnog tužitelja“ (XX. seminar u organizaciji Vrhovnog suda Republike Hrvatske u suradnji s Pravosudnom akademijom – Novine u kaznenom zakonodavstvu – 2018., Opatija, svibanj 2018.)
3. European Commission, European Anti-Fraud Office
4. Europsko vijeće, Vijeće Europske unije
5. https://ec.europa.eu/anti-fraud/policy/european_public_prosecutor_en
6. <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eppo/>

Summary

Tamara Laptoš

The Role and Position of the European Public Prosecutor in Croatian Preliminary Proceedings

The present financial interests of the European Union are not sufficiently protected, and VAT-related cross-border frauds account for extensive losses in national budgets. Existing EU bodies, the European Anti-Fraud Office (OLAF), the European Union's Judicial Cooperation Unit (Eurojust) and the European Union's law enforcement agency (Europol) lack the necessary powers to conduct criminal investigations and prosecute perpetrators of criminal offences committed to the detriment of financial interests of the European Union.

To combat the perpetrators of criminal offences committed to the detriment of the European Union's financial interests, the EU Member States recognized the need for enhanced cooperation. Thus, by setting up an independent and highly specialized prosecutor's office, whose prosecutors will conduct investigations in a coordinated manner in all participating Member States, information will be exchanged swiftly, and forces joined to ensure coordinated investigations, rapid seizure and confiscation of assets in order to protect the European Union's financial interests as effectively as possible.

The integration of the European Public Prosecutor's Office (hereinafter: EPPO) into the national legal systems of the participating Member States will require changes in their legislation, the Republic of Croatia included. Therefore, the criminal justice system of the Republic of Croatia will have to undergo certain adjustments and changes. How prosecutors and other criminal proceedings participants work and act will need to be adjusted especially in the preliminary proceedings in which EPPO will perform all actions and assume the rights and obligations of the prosecutors through the European Delegated Prosecutors.

Keywords: European Public Prosecutor's Office, European prosecutors, European Delegated Prosecutors, the financial interest of the EU, Council Regulation implementing enhanced cooperation on the establishment of the EPPO, PIF Directive.

DARKO DUNDOVIĆ*

Duhan u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kroz povijest uzgoja i krijumčarenja

Sažetak

Rad predstavlja osnovni prikaz podataka o uzgoju duhana i krijumčarenju duhana u listu i rezanog duhana – na prostorima Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine kroz povijest. U radu je prikazan dio zakonske regulative kojom je ovo područje ranije normirano kao i zakonska regulativa koja je na snazi u vrijeme pisanja rada. Prikazani su i statistički pokazatelji koji se odnose na temu rada. Rad može poslužiti policijskim i carinskim službenicima u kvalitetnijem razmatranju ukupnog problema suzbijanja ove vrste kriminaliteta a sve kroz povijesnu prizmu uzgoja i krijumčarenja duhana na prostorima ovih dviju država.

Ključne riječi: duhan, uzgoj duhana, krijumčarenje, povijesni prikaz.

1. UVOD

Možda ni jedna poljoprivredna kultura (ne ubrajajući kulture koje se mogu koristiti za izradu opojnih droga) nije kroz povijest ali i sadašnjost bila toliko ilegalno uzgajana, ili je bila predmet krijumčarenja u raznim oblicima na ovim prostorima, kao što su duhan u listu i sitno rezani duhan. To pokazuju i povijesni podaci gdje se osim zabilježenih podataka o početku uzgoja duhana ubrzo bilježi i njegovo krijumčarenje. Iako su vlasti kroz povijest povremeno primjenjivale i iznimno brutalne metode s ciljem kontrole uzgoja i onemogućavanja ilegalne prodaje duhana, ova vrsta kriminalnih aktivnosti ipak se zadržala do danas. Značajni iznosi trošarine koji su uračunati u maloprodajnu cijelu duhana jedan su od razloga koji utječu na razliku „cijene“ ilegalnih i legalnih proizvoda duhana što je dodatni motiv i proizvođača i krijumčara (Savić i sur. 2015). Isti autori smatraju da ovakve kriminalne aktivnosti značajno utječu na financijske gubitke države u vidu smanjenja proračunskih sredstava a istovremeno

* mr. sc. Darko Dundović, Tvornica duhana Rovinj d.d., menadžer sigurnosti, Hrvatska.

omogućuju organiziranim grupama veliku „zaradu“ te samim time predstavljaju značajnu sigurnosnu prijetnju. Međutim treba naglasiti da proizvodnja duhana kao dio poljoprivredne proizvodnje Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, i dalje omogućuje prihode malim poljoprivrednim gospodarstvima. Dodamo li tome i zaposlene u postupku obrade duhana, prijevoza, pa i same proizvodnje a u konačnici i velike prihode koje država ubire od trošarina na duhanske proizvode – razumljivo je zašto država nastoji maksimalno suzbiti ilegalno tržište duhanskim proizvodima.

2. UZGOJ DUHANA

1.1. Republika Hrvatska

Uzgoj duhana na području Baranje, Požege i Virovitice u Republici Hrvatskoj započinje oslobođenjem Slavonije od Osmanlija (oko 1690. god.). U korist visoke kvalitete požeškog duhana svjedoči njemački putopisac Taube (1777./1778.) u svojem radu „Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema“ te navodi kako se u požeškoj županiji sadi duhan s osobitim uspjehom. Prema istom autoru ondje raste najbolja vrsta koja ni u čemu ne zaostaje za turskim duhanom a koristi se za šmrkanje i pušenje a trgovci ga rado kupuju. Prema Čagalj i sur. (2017), prvi podaci o pojavljivanju duhana u Dubrovačkoj Republici potječu iz 1632. godine i odnose se na uvoz duhana iz Ancone. Duhan se također spominje u odluci Senata iz 1648. godine kojom se uvodi ili povećava carina na uvoz duhana u Dubrovačku Republiku. Podaci spominju i duhan i uvoz duhana u listu iz susjednih zemalja. Monopol na duhan u Dubrovačkoj Republici uveden je 1663. godine i trajao je sve do 1808. godine kada je došlo do propasti Republike. Prema Bauk, (2015), ne postoje podaci o proizvodnji duhana na području Dubrovačke Republike. U izvještaju s putovanja po Ugarskoj 1787. godine, spominjući proizvodnju duhana u Međimurju, riječki trgovac Nayss (prema Karaman, 1962) navodi da je vrsta duhana s dugim listom poznata Hrvatima kao „međimurec“ vrlo dobra, ali da bi vrstu s kratkim listom poznatu kao „tatar“ trebalo iskorijeniti. Na područjima sadašnje Republike Hrvatske gdje se uzgajao duhan u doba Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, s obzirom na veliku proizvodnju, monopolska je uprava Kraljevine SHS-a 1931. godine uslijed velike ekonomske krize donijela zakon kojim su se ograničavale dozvole za sadnju duhana u Dalmaciji, te ujedno i svrstale duhan uzgojen u Dalmaciji (i Hercegovini) u niže kategorije što je za posljedicu imalo i nižu otkupnu vrijednost duhana (Čagalj i sur., 2017). Tome u prilog govore i podaci o sadnji i količinama otkupljenog duhana u Dalmaciji od 1909. do 1939. godine iz tablice 1 (Ožanić, 1995).

Tablica 1: Podaci o sadnji i količinama duhana u Dalmaciji od 1909. do 1939. godine

Godina	Odobrena sadnja biljaka	Otkupljeno duhana (t)
1909.	88.793.000	3640
1910.	84.520.000	2960
1911.	87.887.000	2010
1912.	83.397.000	2760
1913.	76.503.000	3555
1922.	–	680
1923.	–	1690
1924.	–	2226
1925.	–	1050
1926.	–	770
1927.	–	300
1930.	66.100.000	–
1931.	65.500.000	–
1932.	42.000.000	–
1933.	11.000.000	–
1934.	16.000.000	–
1935.	20.790.000	–
1936.	29.200.000	–
1937.	43.000.000	–
1938.	26.000.000	–
1939.	30.000.000	–

Izvor: Ožanić, S. (1955). *Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti*. Izdanje društva agronoma NRH – podružnica Split

Tadašnja država nastojala je na različite načine ograničiti sadnju duhana pa je tako od početka do sredine 1936. godine samo u 30 sela čazmanskog kraja počupano oko 108.000 strukova duhana. Kada su financijska tijela iz toga doba pojačana sa 17 žandara željela čupati neovlašteno zasijani duhan u Gornjoj Obreški kraj Čazme koncem srpnja 1936., navodno ih je oružano napalo čak tisuću skupljenih seljaka te je u tim nemirima bilo poginulih (Izveštaj o izvršenoj upotrebi oružja, HDA, PS, inv. br. 4831.) Sredinom 1937. godine oružano su napadnuti državni predstavnici koji su čupali duhan u slunjskom kotaru. U sukobu sa oko 500 seljaka ubijen je jedan žandar i ranjena još trojica državnih službenika, dok je broj žrtava s druge strane neutvrđen, iako vjerojatno nekoliko puta veći (Radio-telegram upućen Odjeljku za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova. HDA PS, inv. br. 5109). U razdoblju većeg izvoza zbog ratnog stanja u Europi 1940.–1941. godine došlo je do porasta proizvodnje duhana na prostorima sadašnje Republike Hrvatske. Država je aktivno nakon II. svjetskog rata poticala proizvodnju duhana. Dokaz su tome i plakati iz fundusa Muzeja grada Zagreba s porukama „Više duhana / više novca“ i „Sadi duhan, imat ćeš žito i sol“ koje je

oblikovao Zvonimir Faist u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, 1945. – 1947. (Nikolić i sur., 2015). Organiziranje većeg broja („samoupravnih“) poduzeća za otkup i obradu duhana zabilježeno je početkom 50-ih godina prošlog stoljeća, pa je samim time i potreba za uzgojem duhana koji otkupljuju ta poduzeća porasla. Epidemija plamenjače, koja je devastirala duhaništa u Dalmaciji i Hercegovini, rezultirala je 1960. i 1962. godine značajnim padom proizvodnje te zatvaranjem duhanskih stanica u Sinju i Drnišu. Kada govorimo o duhanskoj industriji u Dalmaciji, ona je tijekom 1970-ih postupno odumirala. (Gately, *Tobacco: a cultural history of how an exotic plant seduced civilization*, str. 27) Trenutačno se u Republici Hrvatskoj uzgajaju tipovi duhana *virginia* i *burley* i to uglavnom na području Podravine, Požeške kotline te istočne Slavonije. Hrvatski duhani d.d., kao nositelj proizvodnje duhana u Republici Hrvatskoj, registrirani su za uzgoj i obradu lista duhana te s kooperantima (oko 500 kooperanata) svake godine ugovaraju proizvodnju i otkup. Otkup duhana organiziran je u trima otkupnim centrima – u Virovitici, Kutjevu i Pitomači, a proces obrade duhana provodi se u Virovitici. Hrvatski duhani d.d. otkupljuje oko 80 % proizvodnje duhana u Republici Hrvatskoj, dok oko 20 % otkupa obavlja poduzeće Agroduhan Slatina. Prema dostupnim statističkim podacima Državnog zavoda za statistiku¹ u izvješću za 2018. godinu navedeno je da je u Republici Hrvatskoj u 2018. godini bilo zasađeno 3631 hektara polja s duhanom i proizvedeno 7100 tona duhana. Detalji u tablici u nastavku.

Tablica 2: Zasađeno i proizvedeno duhana u Republici Hrvatskoj (2014.–2018. godina)

DUHAN	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Zasađeno (he)	5196	4752	4413	4563	3631
Prinos (po hektaru/tona) prosjeak	1,8	2,1	2	2,1	2
Proizvedeno (tona)	9164	10132	8977	9413	7100

Izvor: Statistički podaci Državnog zavoda za statistiku

Otkupna cijena duhana u EU-u u rasponu je od 2 do 3,8 eura za kilogram, a prosječna je na razini od 2,5 eura. Prema predsjedniku Udruge hrvatskih proizvođača duhana, Hrvatska ima najmanju otkupnu cijenu u EU-u od 1,8 eura za kilogram duhana. (Željko Aragović, predsjednik Udruge hrvatskih proizvođača duhana „Krupan list“, <https://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/12514-zaustaviti-daljnji-pad-proizvodnje-duhana.html>)

Dokaz važnosti duhana za prostore sadašnje Republike Hrvatske jest i prikaz duhana na kovanom novcu (10 lipa) Republike Hrvatske. (A. Milinović, Ljepota i smisao simbolike hrvatskog novca).

¹ <https://www.dzs.hr/>

1.2. Bosna i Hercegovina

Početak proizvodnje duhana u Bosni i Hercegovini, točnije na području Hercegovine počinje u 17. stoljeću a duhan je u Hercegovinu donesen trgovačkim vezama Mletačke Republike i Turske (Preissecker, 1914). Zanimljivo je da je Dubrovačka Republika uvela monopol na proizvodnju duhana kada i Mletačka Republika i to 1676. godine. Iste godine u Dubrovačkom arhivu (iz 1676. godine) spominje se krijumčarenje duhana iz Hercegovine u Dubrovačku Republiku (Kapor, 1953). U vrijeme turske carevine duhan je bio od sporednog značaja za seljake i državu, uglavnom za domaće potrebe i robnu razmjenu. Mogao se slobodno uzgajati za vlastite potrebe, ali za trgovinu morala se imati dozvola za sadnju. Turska vlast uvodi monopol 1875. godine ali bez većeg djelovanja zbog zaposjedanja Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske 1878. godine. U to vrijeme nije bilo organizirane prerade duhana no postojali su obrtnici koji su rezali duhan ručno na priručnom uređaju tzv. avanu (havanu), a rezачи duhana zvali su se „havandžije“. Prodajom takvog rezanog duhana bavili su se „tutundžije“, a rezani duhan prodavao se u posebnim trgovinama. U Sarajevu je 1880. godine bilo 68 takvih „duhandžinica“ (Stajić, 1927). Na takve obrte kao i na izvoz duhana država je ubirala porez.

Austro-Ugarska već 1879. osniva monopol – tzv. režiju. Nastaju otkupni uredi (dogane, talijanski: carina), a Austro-Ugarska Monarhija treba veće količine kvalitetnog duhana pa se raznim mjerama stimulira proizvodnja, a duhan u Hercegovini postaje najvažnija poljoprivredna kultura. Beljo i sur., (2016) navode da su u 1912. godini, kada je već industrija bila razvijena, prihodi od duhana kroz poreze i namete iznosili više od 18 milijuna kruna, što je više nego bilo koja druga pojedinačna stavka (Bosansko-hercegovački kompas, 1913). Značajan je i izvoz duhana iz Bosne i Hercegovine koji je u 1910. godini iznosio 1474 tona u vrijednosti od 3.801.110 kruna. S druge pak strane, uvoza nije bilo (Beljo i sur., 2017). U vrijeme Austro-Ugarske treba spomenuti i značajniji razvoj proizvodnje na području Bosanske Posavine (Bosanska Posavina regija je u sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine). Tako se u Orašju 1894. osniva Ogljedno dobro (*Musterplantage*), koje kasnije prerasta u Otkupni ured. (Kapor 1956).

Krajem XIX. stoljeća u Bosni i Hercegovini proizvodilo se oko 4000 tona duhana. Ukupno proizvedeni duhan morao se predavati državi, s tim što je domaćinstvo moglo zasadi 70 m² za svoje potrebe, a uz to je imalo pravo tražiti po 35 m² za svakog člana domaćinstva starijeg od 20 godina, ili ukupno 245 m² (tzv. „pušilula“). Na tome se ostvarivala dodatna zarada, jer uvođenjem monopola počinje krijumčarenje duhana – škije (turski eškiya (eškiya) – odmetnik, hajduk, krijumčariti).

Pred Prvi svjetski rat proizvodnja duhana u Bosni i Hercegovini iznosila je oko 6300 tona. Nakon Prvog svjetskog rata nastaje Kraljevina SHS, odnosno Kraljevina Jugoslavija. Proizvodnja duhana pada i tek tridesetih godina počinje njen oporavak. Monopolistički propisi bili su još stroži nego za austrougarske vladavine, vlasnik duhana bila je država, nije bilo ni „pušilule“. Ni jedan list duhana nije se smio otuđiti, a „financ“ je mogao kazniti čovjeka ako bi imao tabakeru s duhanom koji nije kupljen u državnoj trgovini².

² <http://www.fds.ba/bs/duhanski-kutak/historija-duhana>

Nakon Drugog svjetskog rata, pored godišnjih oscilacija, proizvodnja duhana bilježi rast do kraja sedamdesetih godina (rekordna je bila 1976. godina sa 14.800 tona)³.

Početkom 80-ih godina prošlog stoljeća slijedi naglo opadanje proizvodnje duhana na ovim prostorima. Ratna događanja 1992.–1995. dodatno su utjecala na ukupno smanjenje proizvodnje hercegovačkog duhana ali i drugih duhana na području Bosne i Hercegovine. (Beljo i sur., 2017) Nepostojanje poticaja za uzgoj duhana, loša tehnološka razvijenost, sve manji broj poduzeća koje organizirano otkupljuju duhan, uvjetovali su niske otkupne cijene duhana. U prilog tome govori i podatak da na području Hercegovine u vrijeme pisanja ovog rada ne postoji ni jedno poduzeće za otkup i obradu duhana (Banožić i sur., 2018). Uz već spomenute probleme, proizvodnja u Hercegovini još uvijek postoji i to prema procjeni Beljo i sur. (2016) između 100 i 150 tona godišnje koja se količina uglavnom prodaje na ilegalnom tržištu ili služi za vlastitu uporabu (Beljo i sur., 2016). Međutim treba spomenuti da unatoč ovakvom stanju na području Hercegovine, na području Bosanske Posavine postoji organizirana proizvodnja te obrada duhana (tipa *burley* i *virginija*) a koju obavlja poduzeće „Bosanac“ d.d. koje ima povijest dugu više od 130 godina. Činjenica je da je i na tom području Bosne i Hercegovine proizvodnja duhana u padu i to 2015. godine oko 452 tone a 2016. oko 429 tona (Nurkić, 2017).

Prema dostupnim statističkim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine⁴ u izvješću za 2017. godinu navedeno je da je u Bosni i Hercegovini u 2017. godini bilo zasađeno 1506 hektara polja s duhanom. Podaci o prinosu i ukupnoj proizvodnji za 2018. u vrijeme pisanja ovog rada, nisu bili dostupni.

Tablica 3: Statistički podaci – duhan u Bosni u Hercegovini, 2016.–2018. godina

DUHAN	2016.	2017.	2018.
Zasađeno (he)	1471	1506	1520
Prinos (tona/ha)	1,6	1,2	–
Proizvedeno (tona)	2316	1760	–
Cijena – neižiljeni (po kg)	–	2,7 KM	2,9 KM

Izvor: Statistički podaci Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine⁵

3. ZAKONSKO UREĐENJE

3.1. Republika Hrvatska

Kao članica zemalja Europske unije, Republika Hrvatska bila je obvezna prihvatiti i provoditi Protokol o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima (NN 4/19.) koji se veže uz Okvirnu konvenciju Svjetske zdravstvene organizacije o nadzoru nad duhanom (NN 3/08.). Navedeni Protokol predviđa donošenje mjera koje će spriječiti nezakonitu trgo-

³ <http://www.fds.ba/bs/duhanski-kutak/historija-duhana>

⁴ http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/AGR_09_2018_Y1_BS.pdf

⁵ http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/AGR_09_2018_Y1_BS.pdf

vinu duhanskim proizvodima kao što su izdavanje dozvola za proizvodnju, uvoz i izvoz duhanskih proizvoda, uspostavljanje sustava za slijeđenje i praćenje za sve duhanske proizvode koji se proizvode, unose ili uvoze, uspostava za praćenje transakcija plaćanja koje su provele fizičke i pravne osobe putem zakonitih načina plaćanja i u dopuštenoj valuti, propisivanje sankcija za svaki nedopušteni oblik trgovine duhanskim proizvodima (proizvodnja, krijumčarenje, veleprodaje i dr.) kao i usvajanje propisa kojima će se propisati mjere za naplatu iznosa razmjernih izgubljenim porezima i davanjima proizvođača i ostalih subjekata. Svim spomenutim mjerama Protokol doprinosi međunarodnim naporima za uklanjanje svih oblika nezakonite trgovine duhanskim proizvodima i važan je za nadzor nad duhanom. Njime se navodi licenciranje proizvođača kao kontrolni sustav u proizvodnji duhana i duhanskih proizvoda. Visokotarifnom robom sukladno sa Zakonom o trošarinama smatraju se alkohol i alkoholna pića, duhanske preradevine, energenti i električna energija (Zakon o trošarinama, NN 115/16.). U hrvatskom zakonodavstvu navedenim zakonom reguliran je status predmeta oporezivanja trošarinama, te se navodi da su to proizvodi koji su proizvedeni na području Hrvatske, i oni koji su uneseni iz druge države članice Europske unije ili koji su uvezeni u Europsku uniju. Detaljnija razrada trošarine na duhan provedena je Uredbom o visini trošarine na cigarete, sitno rezani duhan i ostali duhan za pušenje, čija je posljednja izmjena stupila na snagu 1. siječnja 2019. godine (NN 1/19.). Njome se utvrđuje iznos specifične trošarine i stopa proporcionalne trošarine na cigarete, minimalna trošarina na cigarete te iznos trošarine na sitno rezani duhan i ostali duhan za pušenje. Duhan za pušenje također je definiran Zakonom o trošarinama, te se navodi da se duhanom za pušenje smatra duhan koji je rezan ili na drugi način usitnjen, svinut ili prešan u blokove i prikladan za pušenje bez daljnje industrijske obrade, otpad duhana koji je prikladan za pušenje i stavljen u prodaju na malo. Otpadom duhana smatraju se ostaci listova duhana i nusproizvodi nastali preradom duhana ili proizvodnjom, obradom ili preradom duhanskih preradevina. Sitno rezanim duhanom za savijanje cigareta smatra se duhan za pušenje u kojem s obzirom na ukupnu masu duhanskih čestica više od 25 % duhanskih čestica ima širinu reza manju od 1,5 milimetara. Duhanom za pušenje također se smatraju i proizvodi koji u cijelosti ili djelomično sadrže tvari koje nisu duhan. Nadalje, Zakonom o trošarinama reguliran je način postupanja osoba koje posluju duhanskom sirovinom. Osoba koja unosi i/ili otprema duhansku sirovinu iz Republike Hrvatske dužna je obavijestiti Carinsku upravu – Trošarinski ured za vezu, o namjeravanom unosu odnosno otpremi duhanske sirovine i dužna je omogućiti Carinskoj upravi provjeru i nesmetano obavljanje nadzora nad pošiljkom visokotarifne robe. U slučaju utvrđivanja kršenja odredaba Zakona o trošarinama ili Zakona o duhanu, a koje ima za posljedicu nelegalnu proizvodnju, preradu, posjedovanje, skladištenje, promet ili na bilo koji drugi način nezakonito postupanje ili pravno raspolaganje duhanskom sirovinom, smatra se da je duhanska sirovina predmet nezakonitog postupanja i da je namijenjena korištenju za savijanje cigareta te za svaku količinu duhanske sirovine koja je predmet takvog postupanja, nastaje obveza obračunavanja i plaćanja trošarine.

Zakonom o duhanu (NN 69/99., 14/14.) detaljno su razrađeni odnosi u proizvodnji, otkupu, obradi i prometu duhana, te proizvodnji duhanskih proizvoda na području Republike Hrvatske. Duhan je Zakonom o duhanu definiran kao listovi kultivirane biljne vrste lat. *Nicotianatabacum L.* i to u svim oblicima i stupnjevima uzgoja, obrade i pakiranja koji ne služe krajnjoj potrošnji. U tu skupinu pripadaju proizvodi napravljeni od duhana koji su namijenjeni pušenju, žvakanju i šmrkanju (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 2.). Proizvodnja duhanskih presadnica, uzgoj duhana u polju, berba, sušenje, sortiranje i pakiranje duhana kod

proizvođača sukladno sa Zakonom o duhanu smatraju se proizvodnjom duhana (NN 69/99, čl. 4.). Proizvodnjom duhanskih proizvoda smatraju se industrijski postupci u proizvodnji i pakiranju proizvoda napravljenih od duhana koji su namijenjeni pušenju, žvakanju ili šmrkanju, dok se prometom duhana smatra promet duhana do izrade dovršenoga industrijskog proizvoda (duhanski proizvod). Obrada duhana uključuje sređivanje i industrijsku fermentaciju duhana te druge radnje u tehnološkom postupku obrade i pakiranja duhana. Proizvođač duhana može proizvoditi duhan u listu samo na temelju pisanog ugovora o proizvodnji duhana s pravnom osobom koja je registrirana za obradu duhana – obrađivač duhana (Zakon o duhanu, čl. 5.). Obradač duhana pravna je osoba koja je registrirana za obavljanje djelatnosti obrade duhana, te upisana u Upisnik obrađivača duhana kod Ministarstva poljoprivrede i šumarstva. Navedeni obrađivač ima ekskluzivno pravo na obradu proizvedenog duhana (Zakon o duhanu, čl. 6.).

Zakonom u duhanu određeno je da sav duhan proizveden u skladu sa sklopljenim ugovorom s obrađivačem duhana mora biti isporučen i preuzet do 31. prosinca tekuće godine za nearomatični tip duhana (*virginija, berlej*), dok ostali tipovi duhana moraju biti isporučeni i preuzeti do 31. ožujka iduće godine za proizvodnju prethodne godine (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 17.). Duhanski proizvodi u smislu Zakona u duhanu jesu cigarete, cigare, cigarilosi, duhan za lulu, duhan za pušenje, duhan za šmrkanje, duhan za žvakanje i drugi duhanski proizvodi. Djelatnost obrade duhana, proizvodnje duhanskih proizvoda te prometa duhana i duhanskih proizvoda mogu obavljati pravne osobe koje imaju sjedište u Hrvatskoj i koje su na temelju ispunjavanja uvjeta, upisane u Upisnik obrađivača duhana. Obradač duhana, proizvođači duhanskih proizvoda i uvoznici duhana i duhanskih proizvoda obvezatni su voditi evidencije o proizvodnji, prometu, utrošku duhana, uvozu, izvozu i zalihama duhana i duhanskih proizvoda. Navedene evidencije obvezatni su čuvati pet godina (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 31.). Zakonom o duhanu regulirane su sankcije za prekršitelje odredaba. Novčanom kaznom u iznosu od 100.000,00 do 500.000,00 kuna kaznit će se za prekršaj fizička ili pravna osoba ako proizvodi, nabavlja, drži, koristi ili obavlja promet duhanom, proizvodi duhan, proizvodi duhanske presadnice, ili se bavi obradom duhana suprotno odredbama navedenog Zakona. Za proizvodnju, nabavljanje, držanje, korištenje ili obavljanje prometa duhanom kaznit će se i odgovorna osoba u pravnoj osobi novčanom kaznom u iznosu od 3.000,00 do 30.000,00 kuna (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 37.). Novčanom kaznom u iznosu od 50.000,00 do 300.000,00 kuna kaznit će se za prekršaj pravna osoba ako sjeme duhana i duhanske presadnice proda, odnosno ustupi za sadnju duhan proizvođačima koji ne ispunjavaju uvjete za proizvodnju, za proizvodnju duhanskih presadnica upotrijebi sjeme koje nije proizvedeno u skladu s propisima o poljoprivrednom sjemenu, sklopi ugovor o proizvodnji duhana s neovlaštenom osobom, sklopi ugovor o proizvodnji duhana poslije propisanoga roka, ne preuzme uopće ili ne preuzme u određenom roku sav duhan proizveden u skladu sa sklopljenim ugovorom, ne obrađuje duhan prema postupku i načinu propisanom hrvatskim normama. Za davanje sjemena duhana i duhanskih presadnica, odnosno prodaju proizvođačima duhana koji ne ispunjavaju uvjete za proizvodnju duhana kaznit će se i odgovorna osoba u pravnoj osobi novčanom kaznom u iznosu od 3.000,00 do 20.000,00 kuna (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 38.).

Kazneni zakon (NN 118/18.) u čl. 263. (nedozvoljena proizvodnja) i čl. 264. (nedozvoljena trgovina) jasno propisuje kazne za one koji proizvode, neovlašteno kupuju, prodaju

ili razmjenjuju predmete ili robu čiji je promet zabranjen ili ograničen. Zadnjim izmjenama Kaznenog zakona (NN 118/18.) upravo za čl. 263. i 264. povećana je kazna zatvora na do tri godine.

Povećanjem visine zapriječenih kazni u navedenim člancima omogućeno je primijeniti i odredbe čl. 329. Kaznenog zakona (počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja) jer iskustva ukazuju na to da za počinjenje kaznenih nedozvoljena proizvodnja i nedozvoljena trgovina često čine osobe u sastavu zločinačkog udruženja, sa svim karakteristikama koje opisuje čl. 329. Upravo za takva djela sada je moguće primijeniti i odredbe članka 334. stavka 1. točke 2. Zakona o kaznenom postupku kojim je propisano da se posebne dokazne radnje iz članka 332. ZKP-a mogu odrediti i za počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja. Zbog prijašnje **nemogućnosti** korištenja posebnih dokaznih radnji iz čl. 332. ZKP-a, (... nadzor i tehničko snimanje telefonskih razgovora, tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta, uporaba prikrivenih istražitelja ...) znatno je bilo otežano ili čak onemogućeno prikupljanje dokaza protiv počinitelja ovih kaznenih djela.

U prilog prihvaćenom prijedlogu povećanja kaznenih sankcija napominjemo činjenicu da je Europska komisija u svojem izvješću „Jačanje borbe protiv krijumčarenja cigareta i drugih oblika nedozvoljene trgovine duhanskim proizvodima – Cjelovita strategija EU“⁶, između ostalog navela i niske kaznene sankcije u pojedinim zemljama EU-a što je prema Komisiji olakšavajuća okolnost za krijumčarenje i nedozvoljenu trgovinu duhanskim proizvodima. Komisija također smatra da jedna od mjera za suzbijanje ove vrste kriminaliteta treba biti uvođenje učinkovitih kaznenih sankcija u cijelom EU-u. U ranije spominjanom Protokolu svaka ugovorna strana, u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom usvaja takve mjere koje su potrebne da bi se osiguralo da fizičke i pravne osobe odgovorne za protupravno ponašanje (uključujući kaznena djela iz čl. 14. Protokola) podliježu učinkovitim, razmjernim i odvrćajućim kaznenim ili nekažnenim sankcijama.

Zakoni koji su iz djelokruga rada Carinske uprave Republike Hrvatske (Zakon o trošarinama, NN 106/18.) također imaju jasno propisane sankcije za prekršitelje, osim novčanih sankcija i oduzimanje opreme i sredstava rabljenih kod počinjenja prekršaja. U slučaju utvrđivanja kršenja odredaba Zakona o trošarinama ili Zakona o duhanu, a koje ima za posljedicu nelegalnu proizvodnju, preradu, posjedovanje, skladištenje, promet ili na bilo koji drugi način nezakonito postupanje ili pravno raspolaganje duhanskom sirovinom, smatra se da je duhanska sirovina predmet nezakonitog postupanja i da je namijenjena korištenju za savijanje cigareta te za svaku količinu duhanske sirovine koja je predmet takvog postupanja nastaje obveza obračunavanja i plaćanja trošarine, a predmeti i duhan oduzimaju se. Nažalost, trenutno stanje s uništavanjem duhanskih proizvoda nije riješeno na jedinstveni način. Tako članak Kaznenog zakona koji se primjenjuje na osobu koja "...kupuje, prodaje ili razmjenjuje predmete ili robu čiji je promet zabranjen ili ograničen..." (nedozvoljena trgovina), u st. 2. propisuje: "(2) Predmeti i roba nedozvoljene trgovine će se oduzeti.". S obzirom na to da uništenje tih predmeta i robe nije obvezno, i s obzirom na to da duhanski proizvodi pripadaju i u nadležnost carinskih postupaka, carina te predmete sukladno sa čl. 99. st. 1. trenutno vrijedećeg Pravilnika o trošarinama (NN 1/19.), može:

⁶ <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/HR/COM-2017-235-F1-HR-MAIN-PART-1.PDF>

1. izložiti javnoj prodaji
2. prodati neposrednom pogodbom
3. besplatno dodijeliti, osim duhanskih prerađevina
4. uništiti.

Što znači, s obzirom na to da su duhanski proizvodi i trošarinski proizvodi u smislu Zakona o trošarinama, može ih se prodati na javnoj prodaji, neposrednom pogodbom ili uništiti, iznimno, ne može ih se besplatno dijeliti. Iako zakonska regulativa (u potpunosti usklađena s EU-om) dobro uređuje ovo područje, nedostupnost podataka o izrečenim kaznama za ova kaznena djela i naplati kazni predstavlja ograničavajući čimbenik kod donošenja zaključka o učinkovitosti kaznenih i prekršajnih odredbi.

3.2. Bosna i Hercegovina

Zakonom o duhanu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 32/10) uređuje se: proizvodnja, organizacija proizvodnje, otkup, obrada, prerada i promet sirovog duhana u listu, te proizvodnja i promet duhanskih proizvoda u Bosni i Hercegovini. Prema podacima iz istraživanja *Bulk tobacco study 2015*. (2016.) te podacima koji se odnose na zakonsku regulativu u Bosni i Hercegovini, ista je u većini sadržaja sukladna sa standardima takvih zakona u EU-u. U prilog tome govori i čl. 5. st. c toč. 1. Zakona o duhanu Bosne i Hercegovine koji definira duhan za pušenje na vrlo sličan način kao i Zakon o duhanu Republike Hrvatske: „ Duhan za pušenje je: duhan koji je rezan ili na drugi način usitnjen, iskidan ili presovan u blokove i koji se može pušiti bez dalje industrijske obrade;“. Isto tako član 27. (neovlašteni promet duhana) određuje da „fizička i pravna lica ne smiju neovlašteno držati, koristiti, kupovati, prodavati ili na drugi način neovlašteno vršiti promet duhana u listu ili rezanog duhana“, a za što je i predviđena kazna za fizičke osobe u iznosu od 500,00 KM do 2.000,00 KM. Međutim, unatoč zadovoljavajućim zakonskim odredbama iz Zakona o duhanu Bosne i Hercegovine, u Bosni i Hercegovini nije u potpunosti u funkciji sustav licenciranja za maloprodaju rezanog duhana kao i evidencija svih transakcija u vezi s prodajom. Osim navedenog, jedna od posebno značajnih aktivnosti koje prethode potpunoj implementaciji Zakona o duhanu, kao i Pravilnika o razvrstavanju cigareta i maraka, i Pravilnika o registrima, jest uspostava ukupno šest registara i to tri koje će voditi i administrirati entitetska ministarstva poljoprivrede (registar proizvođača duhana u listu, registar organizatora proizvodnje i obrađivača duhana, i registar proizvođača duhanskih proizvoda) i tri registra vezano za poslove međunarodne trgovine koje uspostavlja Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa i to:

- Registar izvoznika i uvoznika duhanskih proizvoda
- Registar veleprodaje duhanskih proizvoda
- Registar marki duhanskih proizvoda.

Upisivanje u registre i spomenute evidencije započinje tek nakon što Komisija koja je zadužena za pripremu ovih registara bude u punoj funkciji i pripremi nadogradnju softvera na postojeći Registar poljoprivrednih gospodarstva i Registar klijenata.

Na području Republike Srpske, proizvodnja i obrada duhana i duhanskih proizvoda u Republici Srpskoj uređena je Zakonom o duvanu (Službeni glasnik Republike Srpske broj

72/12) i podzakonskim aktima na temelju njega. Ovim se zakonom definiraju uvjeti i način proizvodnje i prerade duhana i duhanskih proizvoda, kao što je način obilježavanja i sortiranja duhanskih proizvoda. Ovaj zakon na teritoriju Republike Srpske uređuje odnos između proizvođača duhana i prerađivača duhana, te odnos između prerađivača duhana i proizvođača duhanskih proizvoda kao i obvezu registra proizvođača duhana, prerađivača duhana i proizvođača duhanskih proizvoda. Ministarstvo trgovine i turizma u skladu sa Zakonom o trgovini (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 06/07, 52/11 i 67/13) koje izdaje odobrenje za trgovinu „na veliko“ duhanskim proizvodima. Donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama „Zakona o duvanu“ pristupilo se zbog poteškoća u primjeni važećeg „Zakona o duvanu“ (“Službene novine Republike Srpske”, broj 72/12), posebno u dijelu koji se odnosi na organizaciju proizvodnje i otkup sirovog duhana. Predloženim promjenama i dopunama uspostaviti će se dugoročni i bolje uređeni odnosi između proizvođača duhana, organizatora proizvodnje i otkupa duhana, prerađivača duhana i proizvođača duhanskih proizvoda. Složenost unutarnjeg uređenja Bosne i Hercegovine očituje se i u postojanju kaznenih zakona:

Kaznenim djelom nedopuštena trgovina u sva četiri kaznena zakona koji se primjenjuju na području Bosne i Hercegovine (član 212. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 267. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 271. Krivični zakon Republike Srpske i član 261. Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine), štiti se zakonito obavljanje trgovine. Prema Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine ovo djelo čini onaj tko neovlašteno prodaje, kupuje ili obavlja razmjenu robe ili predmeta čiji je promet zabranjen ili ograničen propisima Bosne i Hercegovine ili međunarodnim pravom, ako takvim djelom nije učinjeno drugo kazneno djelo za koje je propisana teža kazna. Prema Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine, Krivičnom zakonu Republike Srpske i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta, djelo čini onaj koji nema ovlasti za trgovinu, tko nabavi robu ili druge predmete opće potrošnje u vrijednosti koja prelazi 10.000 KM (prema KZ-u RS – nabavi robu ili druge predmete u većoj količini ili vrijednosti) u cilju prodaje, ili tko se neovlašteno u većem obimu bavi trgovinom ili posredovanjem u trgovini ili zastupanjem (prema KZ-u RS – domaćih privrednih subjekata) u prometu roba i usluga. Za ovo djelo u KZ-u BiH propisana je kazna zatvora od jedne do deset godina, u KZ-u FBiH i KZ-u BD BiH – kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine, a u KZ-u RS – novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine. Teži oblik djela iz člana 267. stava 2. KZ-a FBiH i člana 261. stava 2. KZ-a BD BiH nastaje kada je počinitelj djela iz stava 1. organizirao mrežu preprodavača ili posrednika, ili je kaznenim djelom iz stava 1. pribavljena imovinska korist koja prelazi 30.000 KM, ili se radi o robi ili predmetima čiji je promet zabranjen ili ograničen propisima. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Teži oblik djela iz člana 271. stava 2. KZ-a RS čini onaj tko se bavi prodajom robe čiju je proizvodnju neovlašteno organizirao. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Drugi teži oblik djela iz člana 271. stava 3. KZ-a RS čini onaj tko neovlašteno prodaje, kupuje ili obavlja razmjenu robe ili predmeta čiji je promet zabranjen ili ograničen. Za ovaj oblik djela propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Najteži oblik djela iz člana 271. stava 4. KZ-a RS nastaje kada počinitelj djela iz stava 1. – 3. organizira mrežu preprodavača ili posrednika, ili postigne imovinsku korist koja prelazi iznos od 10.000 KM. Za ovaj oblik djela propisana je kazna zatvora od jedne do osam godina. U članu 212. stavu 2. KZ-a BiH, članu 267. stavu 3. KZ-a FBiH, članu 281. stavu 5. KZ-a RS i članu 261. stavu 3. KZ-a BD BiH propisano

je da se roba i predmeti nedozvoljene trgovine oduzimaju (Stanković, 2017). Kazneno djelo koje opisuje „nedozvoljenu proizvodnju“ nalazi se također u sva četiri spomenuta zakona (čl. 270. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, čl. 213. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, čl. 270. Krivičnog zakona Republike Srpske i čl. 264. Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine). Opis kaznenog djela isti je u svim spomenutim zakonima a predviđene su kazne od novčanih kazni do zatvorskih (do 3 godine). Također je u svim zakonima predviđeno da će se roba i sredstva namijenjena za nedozvoljenu proizvodnju ili preradu oduzeti. Iz navedenog se može zaključiti da je kazneno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini u dijelu koji se primjenjuje za suzbijanje ilegalnih aktivnosti u svezi s duhanom vrlo slično takvim kaznenim djelima u Republici Hrvatskoj.

4. OSNOVNI PRIKAZ KRIJUMČARENJA I ILEGALNOG TRŽIŠTA DUHANA U REPUBLICI HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI

4.1. Republika Hrvatska

Krijumčarenje na prostorima Slavonije spominje se u knjizi „Putovanje po Slavoniji 1782. godine“ Matije Pillera i Ljudevita Mitterpachera koji ukazuju na mogućnost veće zarade ukoliko se duhan „preradi“. Autori navode da se požeški duhan iako je svuda na glasu, prodaje nedotjeran i neprerađen, te tako proizvođači dopuštaju da drugi dobiju zaradu preradom duhana, a koja je veća nego ona od sirovog duhanskog lišća. (Nikolić Đerić i sur., 2015) Osim utajivanja dijela prinosa i krijumčarenja duhana u krajevima gdje ga je bilo dopušteno saditi, velika opasnost za državne prihode u to vrijeme bila je sadnja duhana u krajevima gdje je sadnja bila zabranjena. Takav primjer nalazimo u etnografskim zapisima iz gornjostubičkog kraja gdje je autorica predstavila rad, djelovanje, običaje, vjerovanja i svakodnevicu ljudi gornjostubičkoga kraja (općine) u tri posljednje civilizacijske epohe (feudalnoj, koja se još protezala u sjećanju i zaostalim odjecima, industrijskoj, u kojoj je živjela većina autoričinih kazivača, i postindustrijskoj): „Na njiva, tam gde nije bile baš na vidnem mestu, sejali smo duhan, makar se tuo nije smele. Med konoplju posejali sme nekulike redi duhana i za tuo nigdo ni moze znati.“ (Hanžek, 2009 str. 119).

Pripojenjem Dalmacije u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, na Dalmaciju su se počeli primjenjivati monopolski propisi Kraljevine Srbije. Kao što je ranije navedeno, s obzirom na veliku proizvodnju, monopolska uprava Kraljevine SHS-a, 1931. je godine, uslijed velike ekonomske krize donijela zakon kojim su se ograničavale dozvole za sadnju duhana u Dalmaciji, te ujedno i svrstala duhane uzgojene u Dalmaciji i Hercegovini u niže kategorije što je za posljedicu imalo i nižu otkupnu vrijednost duhana. Kutleša (1993) spominje u svojem radu ovo doba kao iznimno teško razdoblje za uzgajivače duhana u Dalmaciji s obzirom na niske otkupne cijene, a maloprodajne cijene duhanskih proizvoda bile su visoke, pa se tako sve više razvijao „šverc“ u vidu utajivanja dijela prinosa i krijumčarenja duhana. Uprava državnoga monopola u Beogradu zbog osiguranja stalnih sredstava u državnoj blagajni uvodi monopol na duhan, „cigaret-papir“, šibice, kremen, a za upaljače koji se nisu proizvodili u državi, plaćala se monopolska pristojba (Grgić, 2013). Glavna zadaća Generalne direkcije posrednih poreza zajedno s Odsjekom financijske kontrole, a pod upravom Ministarstva financija, bila je pronalaženje i sprječavanje krijumčarenja, monopol-

ske, trošarinske i druge krivice (Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 1, 1921). Grgić krijumčare duhana s područja Hercegovine svrstava u tri skupine: “one koji su bez dozvole monopolske uprave sadili duhan, zatim lica koja su neovlašteno uvozila, držala i prerađivala ili prodavala duhan u zemlji, a treću grupu činili su sadioci koji bi predali manju količinu od one koju su zadužili te bezuspješno opravdavali manjak” (Grgić, 2013, str. 81). O brutalnosti tadašnje vlasti u suzbijanju krijumčarenja duhana na području Hercegovine već na samom početku nastanka države Srba Hrvata i Slovenaca, govori i slučaj zabilježen 8. kolovoza 1919. na Rosnoj Poljani nedaleko od Rakitna (Posušje), u tadašnjem kotaru Ljubuški, gdje su “finance” pucali na krijumčare duhanom. Trojicu su ubili, jednoga teško ranili, a još petoricu uhitili (Lučić, 2010). O upornosti krijumčara unatoč opasnostima s kojima su se suočavali, govori i podatak iz prosinca 1932. kada se utopilo devet osoba pri pokušaju krijumčarenja duhana preko Neretve (Alilović, 1976). Zanimljiv je i podatak iz toga vremena da su se iz Fonda za suzbijanje monopolskih krivica isplaćivale velike nagrade za one koji bi ukazali na prekršitelja ili ga uhvatili (Grgić, 2013). Prema istom autoru (2013, str. 83) razlog za krijumčarenje duhana bio je stoga što su otkupne cijene duhana bile vrlo niske; država je za jedan kilogram duhana prosječno plaćala 10 dinara, dok se krijumčareni duhan prodavao po daleko većoj cijeni, što je ovisilo o udaljenosti mjesta u kojemu se duhan prodavao. Tadašnje državne vlasti, osim stroge zakonske regulative koja je uređivala sadnju i otkup duhana, nastojale su i drugim aktima utjecati na ilegalno tržište rezanog duhana. Tako je od kraja 1930. do sredine 1936. bila na snazi odredba po kojoj se cigaretni papir (“rizle”) u maloprodaji mogao kupovati isključivo uz kupnju odgovarajuće količine duhana koji bi se motao u njega (Monopolski glasnik, XII, Beograd, 1931., str. 3.) Ova je odluka zapravo dovela do osjetnog pada potrošnje cigaretnog papira i duhana kupljenih kod ovlaštenih prodavača. U Mostaru su navodno po uvođenju obvezne kupnje duhana uz cigaretni papir bile potrošene zalihe papira u svim knjižarama (Obzor, LXXII, 7, Zagreb, 1931., str. 5.). U to vrijeme bilo je “isplativije” krijumčarenje cigaretnog papira nego duhana. Krijumčar je na jedan kilogram mogao zaraditi i do 300 dinara, što je bilo tri puta više nego da je krijumčario duhan (Grgić, 2013). Nakon ovih aktivnosti u pokušajima da se utvrdi točan obujam krijumčarenja duhana u državi 1937. godine, napravljena je usporedba podataka o prodaji cigaretnog papira s prodanim rezanim duhanom. Usporedni rezultati prodaje tih dvaju artikala bili su poražavajući. Tijekom prvih sedam mjeseci 1937. prodano je u tadašnjoj državi Srba Hrvata i Slovenaca oko 2,45 milijardi listića cigaretnog papira, dok je prodano samo oko 1,1 milijuna kg križanog duhana, što je značilo da je višak papira upotrijebljen za motanje 1,3 milijuna kg očito krijumčarenog duhana (Đorđević, 1937, str. 868). Upravo i ovaj primjer pokazuje kompleksnost suzbijanja ove vrste kriminaliteta u tadašnjoj državi. Prema podacima iz istraživanja *Bulk tobacco study 2015.* (2016.) u Republici Hrvatskoj – ukupna potrošnja rezanog duhana u Republici Hrvatskoj iznosi 1059 tona, legalnog i ilegalnog. Prema istom istraživanju, od te ukupne potrošnje, 159 tona legalni je rezani duhan, dok je 899 tona ilegalni rezani duhan. Iz navedenog se zaključuje da je 84,9 % od ukupne potrošnje rezanog duhana u Republici Hrvatskoj ilegalnog porijekla. Kada se promatra porijeklo (domaći – iz RH, i nije domaći) ilegalnog rezanog duhana u Republici Hrvatskoj, podaci iz istraživanja pokazuju da 481 tona dolazi iz RH (45,4 %), 411 tona iz drugih zemalja (38,8 %) a 7,1 tona (0,7 %) brendirani je (legalni) rezani duhan iz drugih zemalja [engl. *Contraband Fine-cut tobacco* (CB)] – originalni proizvodi koji su kupljeni u zemlji s niskim porezima i koji prelaze zakonske granične okvire ili su stečeni bez poreza u svrhu izvoza za ilegalnu preprodaju (za financijsku dobit) na tržištu s višim

cijenama). Iz ovoga podatka može se zaključiti da se nadzor proizvođača duhana ne provodi na zadovoljavajući način, kako od nadležnih službi Ministarstva poljoprivrede, Carinske uprave, tako i od otkupljivača. Važan utjecaj na „potražnju“ za ilegalnim duhanom ima i kupovna moć (postotak godišnjeg prihoda po glavi stanovnika koji je potreban za kupnju 100 vrećica od 50 grama najjeftinije marke sitno rezanog duhana na legalnom tržištu u zemlji). Tako prema *Bulk tobacco study 2015.* (2016.) kupovna moć u Republici Hrvatskoj iznosi 5,7 % a u Bosni i Hercegovini 3,7 %. *Bulk tobacco study 2015.* (2016.) također navodi da ilegalni duhan koji nije proizveden u Republici Hrvatskoj dolazi iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Kosova. Praćenjem zapljena ilegalnog duhana carine i policije, zabilježeno je da su znatne količine bile porijeklom iz Poljske i Bugarske. Prema najnovijem istraživačkom projektu „Ilegalna trgovina duhanskim proizvodima: iskustvo građana i stavovi o krijumčarenju na balkanskoj ruti (*BalkanSmugg*)“ koji je proveo Ekonomski institut, Zagreb (od srpnja 2017. do rujna 2019.), procijenjena je ilegalna trgovina cigaretama i drugim duhanskim proizvodima u sedam zemalja na balkanskoj krijumčarskoj ruti, pa tako i u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Za potrebe istraživanja provedena je anketa nad 3000 ispitanika po državi, ukupno 21.000 ispitanika u regiji. Rezultat istraživanja (Ekonomski institut Zagreb, 2019) za Republiku Hrvatsku a u vezi rezanog duhana, pokazuje da većina hrvatskih građana (oko 80 posto) smatra da su transakcije na sivom tržištu duhanskih proizvoda neprihvatljive. S druge pak strane, 75 posto građana smatra da je kupovina rezanog duhana izravno od uzgajivača prihvatljiva. Nadalje, devet od deset kupaca na sivom tržištu duhanskih proizvoda kupuje rezani duhan. To čini rezani duhan glavnim nezakonitim duhanskim proizvodom u Republici Hrvatskoj. Dvije trećine kupaca ilegalnih proizvoda duhana u Republici Hrvatskoj tvrdi da su spremni smanjiti svoju potrošnju rezanog duhana sa sivog tržišta, ako se cijena legalnih cigareta smanji. Posebno je zanimljivo da oko polovina građana Hrvatske i Slovenije smatra da je kupnja rezanog duhana izravno od uzgajivača prihvatljivo ponašanje.

Prema Savić i sur. (2015), na temelju analize statističkih pokazatelja zaključeno je kako policija zaplijeni tek neznatnu količinu duhana i duhanskih proizvoda. U 2012. godini udio zaplijenjene robe iznosio je svega 1,82 %. U prvoj polovici 2013. godine taj se udio povećao na 3,72 %, zahvaljujući velikoj količini zaplijenjenoj na virovitičkom području, ali ipak se još uvijek radilo o nedovoljnoj uspješnosti (Savić i sur., 2015). Analizom ilegalnog tržišta duhana u Republici Hrvatskoj te usporedbom zaplijenjenih količina duhana, Ravnateljstvo policije odlučilo je započeti Operativnu akciju „Rezač“ (započela je 1. rujna 2013.) kojoj je zadan konkretan cilj i definirano mjerilo učinkovitosti u vidu količine ilegalne robe koju je potrebno zaplijeniti (10 % od procjene veličine ilegalnog tržišta) (Savić i sur., 2015). Podatak da je već u 2014. godini stopa zapljene iznosila 10,16 % govori o opravdanosti pokretanja Operativne akcije „Rezač“ (Savić i sur., 2015).

Potencijalni gubici od prihoda za državni proračun zbog ilegalnog tržišta rezanim duhanom iznose oko 88,9 mil. eura na godišnjoj razini, procijenjeno za 2015. godinu (*Bulk tobacco study 2015.* (2016.).

U nastavku slijede statistički podaci o zapljenama duhana i podnesenim kaznenim prijavama u vezi sa spomenutima, a u Republici Hrvatskoj.

Tablica 4: Statistički podaci o zapljenama duhana u Republici Hrvatskoj, 2014. – 2018. god.

DUHAN	GODINA				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
DUHAN U LISTU (kg)	14.887	45.968	44.728	25.826	54.929
SITNO REZANI DUHAN (kg)	1437	7622	7888	22.592	21.408
UKUPNO	26.325	53.591	52.616	48.418	76.338

Izvor: Statistički pokazatelji Ministarstva financija, Carinska uprava, 2018.

Tablica 5: Statistički pokazatelji o podnesenim kaznenim prijavama u vezi
 zapljena duhana u Republici Hrvatskoj, 2014. – 2018. god.

KAZNENI ZAKON	GODINA						
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019. 6 mj.
Čl. 257. – IZBJEGAVANJE CARINSKOG NADZORA	25	15	24	13	26	10	2
Čl. 264. – NEDOZVOLJENA TRGOVINA	8	4	3	9	327	378	86
UKUPNO	33	19	27	22	353	388	88

Izvor: Statistički pokazatelji Ministarstva financija, Carinska uprava, 2018.

Navedeni podaci pokazuju stalnu aktivnost na suzbijanju ove vrste kriminaliteta koju provode policijski i carinski službenici. Prije spomenutom izmjenom članka 264. Kaznenog zakona omogućeno je da je za takva kaznena djela sada moguće primijeniti i odredbe članka 334. stavka 1. točke 2. Zakona o kaznenom postupku (posebne dokazne radnje). Primjenom ovih dokaznih radnji policijski su službenici sada u mogućnosti prikupiti dokaze i za osobe za koje postoji sumnja da su organizatori ovih kriminalnih aktivnosti ali su u mogućnosti i utvrditi mjesta skladištenja te „hijerarhiju“ organizirane skupine. Dokaz je tome i zapljena oko 16 tona duhana i uhićenje više osoba na području Republike Hrvatske koje su proveli policijski službenici u suradnji s Uredom za sprječavanje korupcije i organiziranog kriminaliteta tijekom listopada 2018.⁷

Tatomirović (1989) u svojem radu navodi da su modaliteti krijumčarenja duhana iz susjednih država na područje Hrvatske različiti i to od jednostavnih transporta vodenim putem, kopnom ili zrakom, pa sve do kombiniranih vrsta transporta. Najčešći način prebacivanja robe preko carinskih barijera obavlja se na različite načine preko krijumčarskih ruta kroz zabačeni pogranični teren, redovitim brodskim linijama, posebnim gliserima, jahtama i čamcima te automobilima, kombi vozilima te kamionima sa skrivenim prostorima, te zlouporabom

⁷ <http://hr.n1info.com/Vijesti/a341484/Policija-u-velikoj-akciji-zapljenila-gotovo-16-tona-duhana.html>

TIR režima (Tatomirović, 1989). Unatoč vremenskom odmaku, ovakvi načini krijumčarenja aktualni su i danas. Značajna je promjena to što je Hrvatska postala članica EU-a i time postala dijelom jedinstvenog europskog tržišta, pa je i protok roba kroz to tržište sada drugačiji. Unutar carinskog prostora Europske unije u teretnom transportu nema obveze plombiranja vozila, izuzevši vozila koja prevoze visokotarifnu robu u trošarinska skladišta, i iz trošarinskih skladišta te slobodnih carinskih zona,; stoga krijumčari duhana u listu spomenutog uvoze u Hrvatsku pod izlikom provoza kroz nju.

U Republici Sloveniji duhan u listu ne podliježe plaćanju trošarine (kao i u Republici Hrvatskoj), već samo rezani duhan za pušenje spreman za konzumiranje bez daljnje industrijske prerade (Zakon o trošarinah Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 97/10, 48/12, 109/12, 32/14, 47/16). Prema javno dostupnim podacima krijumčari uvoze duhan u listu iz neke druge države (uglavnom iz EU-a) u Sloveniju, stvarajući na taj način „oaze duhana u listu“⁸. Skladište ga u iznajmljenim skladištima u blizini graničnih prijelaza s Hrvatskom, te ga prema potrebi nelegalnog tržišta „uvoze“ u Republiku Hrvatsku. Sve se odvija na način da krijumčari uglavnom u suradnji sa špediterima krivotvore međunarodni teretni list (CMR), tako da se u njemu navede da se prevozi roba koja ne podliježe carinskom nadzoru i da se roba dostavlja fiktivnom poduzeću na području Hrvatske, te na ime nepostojećih osoba, a sve kako bi prikriili tragove u slučaju otkrivanja kaznenog djela od nadležnih službi. U slučaju kada policijski službenici provode redovite kontrole prometa, vozač koji prevozi duhan u listu unutar Hrvatske pokazuje međunarodni teretni list, a policijskim se službenicima opravdava tvrdnjom da je u provozu kroz Hrvatsku, te da će se na odredištu koje ima na CMR-u, (a koje je izvan teritorija Hrvatske) provesti carinjenje. U slučaju zatjecanja vozača s robom daleko od smjera graničnog prijelaza prema kojem bi trebao putovati, on se ponovno opravdava, primjerice posjetom prijatelju, rodbini i slično. Po izvršenoj kontroli policijskih službenika, vozač nastavlja svoj put do odredišta unutar Hrvatske koji je unaprijed dogovorio s krijumčarima. (Tkalčec, 2017) O ovakvom *modus* krijumčarenja potvrđuju i češće aktivnosti Carine koja je na području RH zaplijenila više pošiljki duhana u listu za koje je utvrđeno da dolaze iz Republike Slovenije.

Saznanja da na ilegalnom tržištu dominira duhan porijeklom iz drugih država potvrđena su tijekom određenih kriminalističkih istraživanja koja su provodili policijski službenici kao npr. OA NICOTIANA (2016.), OA DRAVA (2017.) i OA NICOTIANA 2 (2018.). Naime, utvrđeno je da su kriminalne grupacije čije su aktivnosti suzbijene navedenim kriminalističkim istraživanjima prokrijumčarile izbjegavajući mjere carinskog nadzora iz Republike Slovenije u Republiku Hrvatsku oko 84 tone duhana, čime je državni proračun tada oštećen za najmanje 49,5 milijuna kuna, a članovi zločinačkih udruženja ostvarili su nelegalnu korist od najmanje 3,8 milijuna kuna (Konačni prijedlog Zakona o potvrđivanju protokola o uklaňanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima). Ne možemo reći da je ovo primarni modalitet, ali svakako da su količine duhana u listu koji se doprema na ovaj način značajne. Najčešći načini krijumčarenja u Republici Hrvatskoj i kroz područje Republike Hrvatske i dalje su uporabom osobnih vozila i kombija gdje se krijumčare količine od nekoliko kilograma do nekoliko stotina kg rezanog duhana ili duhana u listu. Manje količine (do nekoliko kg) krijumčare se redovnim autobusnim linijama. Carina ima najveći broj zapljena upravo u takvim situacijama. Sve veći porast ilegalnih migranata koji nastoje ući u Republiku Hrvatsku

⁸ <http://ba.seebiz.eu/uskok-istrazuje-deset-osoba-zbog-sverca-duhana/ar-177267/>

(a time i u Europsku uniju) ilegalnim putovima (uglavnom preko „zelene granice“) uvjetovao je veći policijski nadzor granice. Prije ovakvog porasta pokušaja ilegalnih prelazaka državne granice, naročito s područja Bosne i Hercegovine, granična policija Republike Hrvatske je kod osoba koje je zatjecala u pokušajima ilegalnih ulazaka pronalazila i određene količine rezanog duhana. Cilj takvih pokušaja upravo je i bilo krijumčarenje. Trenutačno takvih situacija skoro da i nema. S obzirom na to da je granična policija pojačala svoje aktivnosti u nadzoru državne granice, koristeći i suvremene tehničke sustave (termovizijske kamere, dronovi...), krijumčari duhana sve rjeđe koriste ilegalne ulaske u Republiku Hrvatsku za krijumčarenje duhana. *Bulk tobacco study 2015*. (2016.) navodi da 53,9 % duhana (ilealnog) u Republici Hrvatskoj potječe iz domaće proizvodnje. Kako kroz povijest, tako i danas u ilegalnim aktivnostima sudjeluju i proizvođači koji ne predaju sav urod već „viškove“ prodaju na ilegalnom tržištu i to uglavnom preprodavačima i krijumčarima. Njihova uloga je važna jer sušenje (pa onda i skrivanje toga duhana) uglavnom rade proizvođači. U Republici Hrvatskoj nisu zabilježene značajne kriminalne aktivnosti prodaje duhana putem internetskih oglasa, niti je u vrijeme pisanja ovog rada na internetskim stranicama u Republici Hrvatskoj bilo ponuda za prodaju duhana za pušenje. Istovremeno je na *web*-stranici „Goglas“ u Republici Srbiji objavljeno više oglasa za prodaju rezanog duhana⁹.

Prema *Bulk tobacco study 2015*. (2016.), otprilike polovina ispitanika u Republici Hrvatskoj (49,3 %) kupuje rezani duhan na tržištima na otvorenom, dok jedna trećina (31,3 %) od rodbine, prijatelja ili kolega. Cijena se kreće od 27 do 44 eura po kg, ovisno o regiji u RH i dobu godine (manja cijena nakon berbe duhana). Zabrinjavajući su i stavovi potrošača ilegalnog duhana. Prema Ipsos (2014) u usporedbi s ostalim pušačima, korisnici ilegalnih duhanskih proizvoda imaju blaži stav o nedopuštenoj trgovini duhanskim proizvodima. Prosječni potrošač ilegalnog rezanog duhana obavi kupnju jednom mjesečno i prosječno kupuje 500 grama rezanog duhana.

Većina kriminalnih aktivnosti krijumčarenja duhana ima obilježja organiziranog kriminala (više osoba, hijerarhijska podijeljenost, aktivnosti u više država, korupcija, velike količine gotovog novca ...). Na „organiziranost“ ove vrste kriminalnih aktivnosti upozorava još 1937. u svojem radu Đorđević koji navodi da je u nekim slučajevima krijumčarenje duhana sve više popimalo oblike organiziranog kriminala (Đorđević, 1937, str. 148-150). Jedan od značajnih „alata“ u borbi protiv organiziranog kriminaliteta jest i prikupljanje informacija od osoba koje su dio kriminalne organizacije. Iako nema javno dostupnih podataka s koliko takvih informacija raspolažu policija i carina, prikupljanje takvih informacija o organiziranim skupinama, tj. krijumčarima duhana i duhanskih proizvoda, trebao bi biti jedan od prioriteta kod suzbijanja ovakve vrste organiziranog kriminaliteta. Zbog sudske prakse u izricanju blagih kazni (vrlo rijetko zatvorskih) i općeg stava da to nije društveno opasan kriminalitet, na takvu vrstu kriminaliteta ne gleda se uvijek kao na društveno neprihvatljivu. Navedeno možemo potvrditi i činjenicom da nije neuobičajeno da se na javnim mjestima koristi duhan bez oznaka plaćene trošarine.

Osim cijene legalnih proizvoda (koja značajno ovisi o trošarinama koje određuje država) u odnosu na ilegalne proizvode, i razina korupcije značajno utječe na pojavnost krijumčarenja i prodaju ilegalnog duhana. Upravo to navodi Joossens i sur. (2000:398): „Razlike u porezima i cijenama među zemljama nisu jedine odrednice ove vrste krijumčarenja i možda

⁹ <https://www.goglas.com/search?q=prodajem%20rezani%20duvan>

nisu najvažnije. ... Drugi čimbenici koji čine krijumčarenje velikih razmjera cigareta vjerojatno uključuju korupciju, javnu toleranciju, neformalne distribucijske mreže, rasprostranjenu uličnu prodaju i prisutnost organiziranog kriminala.“

4.2. Bosna i Hercegovina

Prema podacima iz istraživanja *Bulk tobacco study 2015.* (2016.), u Bosni i Hercegovini ukupna potrošnja rezanog duhana (legalnog i ilegalnog) iznosila je 1637 tona. Prema istom istraživanju, od te ukupne potrošnje, 208 tona legalni je rezani duhan, dok je 1429 tona ilegalni rezani duhan. Iz navedenog se zaključuje da je 87,3 % od ukupne potrošnje rezanog duhana u Bosni i Hercegovini ilegalnog porijekla. Kada se promatra porijeklo (domaći – iz Bosne i Hercegovina, i strani) ilegalnog rezanog duhana u Bosni i Hercegovini, podaci iz istraživanja pokazuju da 718 tona dolazi iz Bosne i Hercegovine (88,3 %), 167 tona iz drugih zemalja (11,7 %). *Bulk tobacco study 2015.* (2016.) navodi da ilegalni duhan koji nije proizveden u Bosni i Hercegovini dolazi iz Srbije i Crne Gore.

Podaci iz nekih javnih izvora¹⁰ ukazuju na još veći količinski udio rezanog duhana na ilegalnom tržištu u Bosni i Hercegovini. Tako se prema navedenom izvoru godišnje u Bosni i Hercegovini proda oko 1920 tona rezanog duhana od čega se može napraviti 96 milijuna kutija cigareta što ukazuje na to da 263.000 pušača u Bosni i Hercegovini dnevno konzumira po kutiju cigareta napravljenih od ilegalno rezanog duhana. Potencijalni gubici od prihoda za državni proračun zbog ilegalnog tržišta rezanim duhanom iznose oko 54,7 mil. eura (*Bulk tobacco study 2015.* (2016.). Prije spomenuto istraživanje Ekonomskog instituta Zagreb (2019), pokazuje da raspoloživost cigareta i rezanog duhana na ilegalnom tržištu u Bosni i Hercegovini nije promijenjena u zadnje dvije godine, prema mišljenju otprilike polovice kupaca. Naime, 35 % ispitanika procijenio je da se raspoloživost rezanog duhana povećava u odnosu na 20 % ispitanika koji su procijenili da se raspoloživost rezanog duhana smanjuje. Temeljem toga u istraživanju zaključuje se da postoje neke indikacije rastućeg trenda kada je u pitanju ponuda nezakonitog rezanog duhana u Bosni i Hercegovini (Ekonomski institut Zagreb, 2019).

Tablica 5: Zapljene duhana u Bosni i Hercegovini, 2015. – 2016. godina

DUHAN	GODINA	
	2015.	2016.
DUHAN U LISTU (kg)	16.971	36.626
SITNO REZANI DUHAN (kg)	32.214	4990
MOTANE CIGARETE ¹¹ (KOM)	6966	16.100

Izvor: Uprava za indirektno-neizravno oporezivanje, 2016.

¹⁰ <http://www.startbih.info/Aktuelnost.aspx?id=78750>

¹¹ Specifičnost ilegalnog tržišta rezanog duhana u Bosni i Hercegovini prodaja je cigareta koje su punjene (ručno) s ilegalnim rezanim duhanom.

Kao što je već spomenuto, na prostorima Bosne i Hercegovine krijumčarenje i preprodaja duhana imaju svoju dugu povijesnu „tradiciju“. Trenutačna okolnost da u dijelu Bosne i Hercegovine u kojem je duhan tradicionalna poljoprivredna kultura nema organiziranog otkupa duhana stvara povoljno okruženje za ilegalno tržište. Svi nasadi duhana u tom području u suprotnosti su sa zakonskim rješenjima a nadzor i kontrola od državnih tijela provode se vrlo rijetko. Osim tradicionalnog uzgoja duhana na tom području, korupcija na svim razinama također je značajan element koji omogućava ovakvo stanje (Joossens i sur., 2000, Centar za sigurnosne studije BiH, 2015). U prilog navedenome govore i podaci iz *Bulk tobacco study 2015*. (2016.) prema kojima 80,8 % ispitanika iz toga istraživanja kupuje rezani duhan bez trošarinskih markica na tržištima na otvorenom, dok njih 16 % kupuje od rodbine, prijatelja ili kolega. Prema istom izvoru cijena ilegalnog rezanog duhana iznosi oko 16 eura po kilogramu.

S obzirom na to da prema istom istraživanju 88,3 % rezanog duhana (ilegalnog) dolazi iz proizvodnje u Bosni i Hercegovini, krijumčarenje se u većini slučajeva odvija unutar područja Bosne i Hercegovine, pa su tako i najznačajniji modaliteti krijumčarenje u osobnim vozilima i manjim teretnim vozilima. Kako je nadzor nad proizvodnjom duhana vrlo slab, preprodavači i manje količine mogu kupovati izravno od proizvođača, bilo u listu ili već izrezanog. Otkup duhana u listu, a to znači od registriranih proizvođača, u vrijeme pisanja ovog rada provodi se jedino na području Republike Srpske. Prema neprovrjenim izvorima postoje i situacije gdje proizvođač uopće ne obavlja berbu duhana, već cijelo polje prije berbe prodaje krijumčarima koji onda organiziraju berbu, sušenje, prijevoz, rezanje i dr.¹² Na taj način proizvođač umanjuje svoj rizik od mogućih kaznenih postupaka jer može tvrditi da se radi o krađi s njegova polja. Istovremeno, proizvođač nema rizik od pronalaska duhana u njegovim prostorima nakon berbe, a krijumčari zbog svojeg kriminalnog iskustva bolje prikrivaju sve svoje aktivnosti.

Prije nekoliko godina na području Hercegovine zbog povoljnih hidrometeoroloških uvjeta ali i cijene proizvoda, zabilježeno je povećanje nasada smilja (ljekovito bilje) i to na poljima na kojima je prijašnjih godina bio zasađen duhan. Prema Agenciji za statistiku Bosne i Hercegovine, 2016. godine u Bosni i Hercegovini bilo je zasađeno 580 hektara smilja, a 2017. procjena je da je zasađeno oko 924 hektara smilja. Trenutačna cijena „zelene mase“ smilja jest oko 0,67 eura dok je prije nekoliko godina bila oko 3 eura¹³. Upravo ovakav pad cijena i smanjenje nasada moglo bi utjecati na odluku proizvođača smilja da sade duhan, a samim time i moguću pojavu većih količina na ilegalnom tržištu.

Već spomenuta specifičnost ilegalnog tržišta rezanim duhanom u Bosni i Hercegovini ručno je „motanje“ duhana u cigarete i onda prodaja cigareta s takvim duhanom. Jedan od primjera takvog načina prodaje jesu i cigarete pakirane (ručno) u kutije s fotografije u nastavku.

¹² (<http://www.jutarnji.hr/biznis/financije-i-trzista/kako-su-poljoprivrednici-preko-noci-postali-sverceri-nekoc-unosni-biznis-od-kojeg-je-zivjela-cijela-hercegovina-danas-je-gotovo-ilegalan/6139381/>)

¹³ <http://business-magazine.ba/2019/05/15/krah-proizvodnje-smilja-hercegovini/>

Slika 1: „Sitno rezani hercegovački duhan“

Prikazane cigarete prodaju se u manjim trgovinama na području jednog dijela Bosne i Hercegovine (Hercegovina), a manje su količine zamijećene i na ilegalnom tržištu Republike Hrvatske (Dalmacija) u blizini granice s Bosnom i Hercegovinom. „Proizvod“ je u potpunosti izrađen ručno (osim tiska za kutiju i „tuba s filterom“ za cigaretu). Za punjenje se koriste mali ručni strojevi za punjenje. Kakva je kvaliteta ilegalnog duhana koji se prodaje u Bosni i Hercegovini vidljivo je iz istraživanja koje je provela Uprava za inspekcijske poslove u FBiH¹⁴. U cilju dobivanja pouzdanih i nepristranih rezultata, po principu slučajnog uzorka izuzeto je pet uzoraka duhana pronađenog u ilegalnim trgovinama i upućeno u laboratorij u Hamburgu u Njemačkoj na provjeru ima li u tim duhanima pesticida i teških metala. U svih pet uzoraka koncentracija olova bila je četiri puta veća od dozvoljene količine, kadmija pet puta, (u jednom uzorku čak 30 puta), arsena u prosjeku jedan i pol puta, nikla i po pedeset puta više od maksimalne dozvoljene koncentracije. U jednom slučaju prisutnost žive bila je deset puta više od dozvoljene količine.

Zanimljiv je i podatak iz „Izvoda iz Informacije o stanju sigurnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2018. godinu“¹⁵, iz kojeg je vidljivo da je tijekom 2018. godine po Kaznenom zakonu Bosne i Hercegovine (čl. 212., nedopuštena trgovina) podnesena samo jedna kaznena prijava za što je prijavljena jedna osoba.

5. ZAKLJUČAK

Kultura sadnje duhana na ovim prostorima kroz povijest uvjetovala je istovremeno i ilegalnu prodaju duhana. Različita povijesna okruženja utjecala su i na različite načine krijumčarenja i stvaranja ilegalnog tržišta duhana, što se zadržalo sve do danas. Trenutačna sadnja duhana u potpunosti bi trebala biti kontrolirana od državnih tijela, ali i otkupljivača duhana. Činjenica da se kontrola ne provodi u potpunosti u skladu sa zakonskim rješenjima, rezultira značajnim ilegalnim tržištem i krijumčarenjem duhana u listu i rezanog duhana. Nadzor proizvodnje

¹⁴ <https://startbih.ba/clanak/motaj-smotaj-sverc-duhana-u-bih/78750>

¹⁵ (<http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2019/01/IZVOD-IZ-INFORMACIJE-O-STANJU-SIGURNOSTI-ZA-2018.-GODINU.pdf>)

duhana treba početi od proizvodnje sadnica, sadnje duhana, sve do berbe i obrade duhana od strane ovlaštenih otkupljivača. Taj bi nadzor trebalo provoditi Ministarstvo poljoprivrede (inspekcijske službe), ovlaštene otkupljivači i carinske službe. Krijumčarenje duhana i ilegalno tržište u nadležnosti je ponajprije carine i policije te Državnog odvjetništva. Korupcija, kao bitan element ovih kriminalnih aktivnosti prisutna je u većoj ili manjoj mjeri na svim spomenutim razinama nadzora.

Na pojavnost krijumčarenja i ilegalnog tržišta utječu i stavovi građana o društvenoj neštetnosti kupovine ilegalnog duhana, kao i stavovi o njegovoj „manjoj“ zdravstvenoj štetnosti od legalnog duhana. Ovakvim stavovima djelomično doprinosi i kaznena politika s nedovoljno ostrim kaznama za ovakva kaznena djela.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Alilović, I. (1976). Duhan i život naroda u Hercegovini. Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1976.
2. Banožić, M., Šubarić, D., Jokić, S. (2018). Duhanski otpad Bosne i Hercegovine – problem ili vrijedna sirovina. Glasnik zaštite bilja, 4/2018.
3. Bauk, M. (2015). Povijest duhana. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Katedra za antropologiju, rujan 2015, Zagreb.
4. Beljo, J., Herceg, N., Nurkić, H. (2016). Proizvodnja duhana u Bosni i Hercegovini – od blistave prošlosti do neizvjesne budućnosti; Radovi Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, God. LXI, broj 66/2. 48-61.
5. Beljo, J., Ivanković, M., Herceg, N. (2017). Gospodarsko i socijalno značenje uzgoja duhana u Hercegovini. Zbornik radova s međunarodnog znanstveno-stručnog skupa Duhan u Bosni i Hercegovini – jučer, danas i sutra. Mostar, 2017. 70-82.
6. Bosansko-hercegovački kompas. Izdanje 1912/13. Sarajevo.
7. Bulk tobacco study 2015. (2016). Assessing the Illicit Trade and Consumption of Cut Tobacco in 15 Markets in Europe, Crime&tech s.r.l.
8. Čagalj, M., Gugić, J., Strikić, F. (2017). Povijesni pregled uzgoja duhana u Dalmaciji. Zbornik radova: Duhan u Bosni i Hercegovini - jučer danas i sutra, 2. i 3. 10. 2017., Mostar, Federalni agromediterranski zavod, 48-60.
9. Đorđević, R. (1937). Kako da dođemo do saznanja o pravoj visini razvijenosti krijumčarske trgovine duvanom, Policija, XXIV, 17-18, Beograd, 1937., str. 868.
10. Friedrich Wilhelm von Taube. (1777./1778.). Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema. Leipzig.
11. Gately, I. (2002). Tobacco: A Cultural History of How an Exotic Plant Seduced Civilization. Grove Press, London. 27.

12. Grgić, S. (2013). Od struka do dima: Duhan i duhanske preradevine u Jugoslaviji tridesetih godina 20. stoljeća, u: Zoran Janjetović (ur.) Istorijska tribina, Istraživanja mladih saradnika Instituta za noviju istoriju Srbije. Beograd, 2013. 68.
13. Hanžek, D. (2009). Baština: etnografski zapisi iz gornjostubičkoga kraja. Donja Stubica, Gornja Stubica: Kajkaviana, Društvo Sveti Juraj.
14. Ilegalna trgovina duhanskim proizvodima: iskustvo građana i stavovi o krijumčarenju na balkanskoj ruti. (2019). Ekonomski institut, Zagreb.
15. Istraživanje tržišta rezanog duhana na koji nije plaćen porez - Hrvatska, (2014). Ipsos Marketing.
16. Izvještaj o izvršenoj upotrebi oružja. HDA, PS, inv. br. 4831.
17. Joossens, L., Chaloupka, F. J., Merriman, D., Yurekli, A. (2000). Issues in the smuggling of tobacco products. U Jha, P., F. Chaloupka, eds. Tobacco Control Policies in Developing Countries. Oxford: Oxford University Press, 393-406.
18. Kapor, A. (1953). Proizvodnja duvana u Bosni i Hercegovini. Mostar.
19. Karaman, I. (1962). Nov prilog za razvitak trgovinskog prometa prema Hrvatskom primorju potkraj XVIII. stoljeća. Historijski zbornik 15, 303-307.
20. Krijumčarenje duhana u Hercegovini, Obzor, LXXII, 7, Zagreb, 1931., str. 5.
21. Kutleša, S. (1993). Život i običaji u Imotskoj krajini. Imotski: Matica hrvatska, Ogranak Imotski; Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni i umjetnički rad.
22. Lučić, I. (2008). Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, s posebnim osvrtom na stanje u Hercegovini (1918.-1921.), u: Zlatko Matijević (ur.), Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice", održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010., str. 229.
23. Mapiranje rizika korupcije u sigurnosnom sektoru. (2015). Centar za sigurnosne studije Bosne i Hercegovine.
24. Milinović, A. (2001). Ljepota i smisao simbolike hrvatskoga novca, HIC, Dom i svijet br. 354/1. listopada 2001.
25. Nurkić, H. (2017). Duhan u Posavini u prošlosti i sadašnjosti. Zbornik radova s međunarodnog znanstveno-stručnog skupa Duhan u Bosni i Hercegovini – jučer, danas i sutra. Mostar. 131-143.
26. Ožanić, S. (1955). Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti. Izdanje društva agronoma NRH-podružnica Split.
27. Priessecker, K. (1914). Der Tabakbau. II Band, Wien, 1914.
28. Radio-telegram upućen Odjeljku za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova. HDA, PS, inv. br. 5109.

29. Savić, D., Marković, M., Miloš Hasel, D. (2015). Suzbijanje ilegalnog tržišta duhana, Policija i sigurnost (Zagreb), godina 24., br. 1, 82-95
30. Stajić, U. (1927). Gajenje duvana. Štamparija državne markirnice, Beograd.
31. Statistički pokazatelji Ministarstva financija, Carinska uprava, 2019.
32. Statistički pokazatelji Ministarstva unutarnjih poslova, 2019.
33. Nikolić Đerić, T. Šoša, D., Živković, M. (2015). Dim – priča o duhanu. 17.
34. Tatomirović, D. (1989). Krijumčarenje - shvatanje i suzbijanje, Beograd.
35. Tkalčec, D. (2017). Suzbijanje krijumčarenja i nedozvoljene trgovine duhanom, Diplomski rad. Zagreb, Policijska akademija, Visoka policijska škola.

Pravni izvori:

1. Kazneni zakon Republike Hrvatske. Narodne novine 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18. Monopolski glasnik, XII. Pažnja prodavcima i potrošačima monopolskih artikala. Beograd, 1931., str. 3.
2. Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 i 40/15).
3. Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine – prečišćeni tekst (“Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, broj 33/13).
4. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 i 46/16).
5. Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13).
6. Odluka o proglašenju Zakona o potvrđivanju okvirne konvencije Svjetske zdravstvene organizacije o nadzoru nad duhanom. Narodne novine 3/08.
7. Odluka o proglašenju Zakona o potvrđivanju protokola o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima. Narodne novine 4/19.
8. Pravilnik o trošarinama. Narodne novine 1/19.
9. Protokol o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima (NN 4/19.).
10. Okvirna konvencija Svjetske zdravstvene organizacije o nadzoru nad duhanom (NN 3/08.).
11. Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 1., Državna štamparija Kraljevine. Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1. 1. 1921.
12. Zakon o duhanu Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik BiH broj 32/10.
13. Zakon o duhanu. Narodne novine 69/99., 14/14.
14. Zakon o duhanu. Službeni glasnik Republike Srpske 72/12.

15. Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske. NN 152/08., NN 76/09., NN 121/11., NN 80/11., NN 91/12., NN 56/13. NN 145/13., NN 152/14.
16. Zakon o trošarinama Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 97/10 – pročišćeni tekst, 48/12, 109/12, 32/14 in 47/16 – ZTro-1).
17. Zakon o trošarinama. Narodne novine 115/16.
18. Zakon o trgovini. Službeni glasnik Republike Srpske, br. 06/07., 52/11. i 67/13.

Internetski izvori:

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/AGR_09_2018_Y1_BS.pdf . – 29.6.2019.
2. Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće. <https://www.dzs.hr/> – 20.6.2019.
3. Federalna uprava policije Bosne i Hercegovine, Izvod iz informacije o stanju sigurnosti na području Federacije Bosne i Hercegovine za 2018. godinu. <http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2019/01/IZVOD-IZ-INFORMACIJE-O-STANJU-SIGURNOSTI-ZA-2018.-GODINU.pdf> – 11.7.2019.
4. Konačni prijedlog Zakona o potvrđivanju protokola o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima <https://www.sabor.hr/hr/konacni-prijedlog-zakona-o-potvrdivanju-protokola-o-uklanjanju-nezakonite-trgovine-duhanskim>
5. Požeška kronika. <https://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/12514-zaustaviti-daljnji-pad-proizvodnje-duhana.html> – 5.7.2019.
6. Stanković, N. (2017). Krivično pravo, posebni dio. Evropski univerzitet Brčko Distrikt. <https://eubd.edu.ba/02-ID/023-Mon/Krivicno%20pravo%20-%20%20posebni%20dio-min.pdf> - 11.4.2019.
7. Izvješće Komisije Vijeću i Europskom parlamentu. Izvješće o napretku u provedbi komunikacije Komisije „Jačanje borbe protiv krijumčarenja cigareta i drugih oblika nezakonite trgovine duhanskim proizvodima – sveobuhvatna strategija EU-a“ (Com (2013) 324 final od 6.6.2013.). <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/HR/COM-2017-235-F1-HR-MAIN-PART-1.PDF>.
8. <http://ba.seebiz.eu/uskok-istrazuje-deset-osoba-zbog-sverca-duhana/ar-177267/> – 13.5.2019.
9. <http://business-magazine.ba/2019/05/15/krah-proizvodnje-smilja-hercegovini/> – 15.5.2019.
10. <http://www.fds.ba/bs/duhanski-kutak/historija-duhana> – 11.7.2109.
11. <http://www.hic.hr/dom/354/dom10.htm> – 11.5.2019.
12. <http://www.jutarnji.hr/biznis/financije-i-trzista/kako-su-poljoprivrednici-preko-noci-postali-sverceri-nekoc-unosni-biznis-od-kojeg-je-zivjela-cijela-hercegovina-danas-je-gotovo-ilegalan/6139381> – 5.6.2019.

13. <https://startbih.ba/clanak/motaj-smotaj-sverc-duhana-u-bih/78750> – 2.5.2019
14. <https://www.goglas.com/search?q=prodajem%20rezani%20duvan> – 22.7.2019.

Summary

Darko Dundović

Tobacco in the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina through History of Tobacco Growing and Smuggling of Tobacco

The paper offers a fundamental review of information on tobacco growing and smuggling of tobacco leaf and cut tobacco in the territory of the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina through history. The paper presents a part of the legislation regulating this area in the past as well as legislation valid at the time of writing the present paper. Moreover, it presents statistical data related to the topic. Police and customs officers can use the paper to understand the overall problem of combating this type of criminality better and all through the historical prism of tobacco growing and smuggling of tobacco in the territories of these two states.

Keywords: tobacco, tobacco growing, smuggling, historical review.

LOVRO BOROVEC*

Strah od viktimizacije i kohezija zajednice u sredinama različitog stupnja urbanizacije u Republici Hrvatskoj

Sažetak

Istraživanje utjecaja stupnja urbanizacije na strah od kriminala i koheziju zajednice važno je, ali do sada nedovoljno istraženo područje u svijetu pa tako i u Republici Hrvatskoj. Ovaj rad donosi jedinstvenu analizu straha od kriminala i kohezije zajednice na temelju razlika u stupnju urbanizacije, odnosno broju stanovnika i indeksu razvijenosti sedam naselja Slavonije i Baranje (Slavonski Kobaš, Garčin, Kutjevo, Pakrac, Virovitica, Slavonski Brod i Osijek). Istraživanje je temeljeno na dvije nulte hipoteze koje negiraju postojanje razlika između sedam promatranih naselja u strahu od kriminala te u koheziji zajednice, a provedeno je na uzorku od 695 ispitanika, stanovnika sedam navedenih naselja. Rezultati ukazuju na to da postoji statistički značajna razlika u strahu od kriminala između Kutjeva i Slavonskog Kobaša te Kutjeva i Garčina. Također korištenjem ANOVA-e i post hoc Dunnett's T3 testa, rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika u koheziji zajednice između Slavonskog Kobaša i Osijeka, Garčina i Kutjeva, Kutjeva i Osijeka, Pakraca i Osijeka te Osijeka i Slavonskog Broda. Promatrajući slučaj Osijeka možemo zaključiti kako stupanj urbanizacije (veći broj stanovnika i veći indeks razvijenosti) značajno utječe na smanjenje razine kohezije zajednice. Rezultati za Kutjevo ne potvrđuju ovakvo pravilo, čime ostaje otvoreno pitanje: Što se događa u Kutjevu da se stanovnici toga naselja osjećaju sigurnije i da imaju više povjerenja u ljude s kojima dijele susjedstvo, odnosno da imaju čvrstu koheziju u zajednici? Odgovor je moguće pronaći u kvaliteti implementacije modela policije u zajednici, no to zahtijeva buduće iscrpnije istraživanje. Istraživanje ovakvoga tipa ima značajne praktične implikacije za kreatora javnih politika u naseljima, jer ukazuje na potrebu većeg fokusa na koheziju zajednice kako bi se smanjio strah od kriminala te kako bi većom urbanizacijom kohezija zajednice u većim naseljima bila približno jednaka onoj u manjim naseljima.

Ključne riječi: strah od kriminala, kohezija zajednice, stupanj urbanizacije, Slavonija i Baranja.

* Lovro Borovec, magistar sociologije, Hrvatska.

1. UVOD

Strah od kriminala tema je nekoliko posljednjih istraživanja (Meško, Kovčo i Muratbegović 2008; Šakić, Ivčić, Franc, 2008; Borovec 2013; Kovčo Vukadin, Ljubin Golub, 2009; Meško i Lobnikar, 2005), jer je prepoznat kao oblik društvene pojave koji utječe na ponašanje ljudi i njihov odnos prema institucijama, prije svega prema policiji. Kohezija zajednice popratni je čimbenik koji objašnjava stupanj odnosa u nekoj konkretnoj zajednici. Uzimajući u obzir strah od kriminala i koheziju zajednice možemo dobiti širi uvid u problematiku lokalne zajednice te smjernice o tome koje su mogućnosti za napredak.

Stupanj urbanizacije, odnosno indeks razvijenosti naselja iz kojih ispitanici dolaze mogu značajno utjecati na percepciju straha od kriminala te na koheziju zajednice. Uvođenjem urbanizacijske komponente možemo dobiti uvid u razlike između razvijenih i manje razvijenih mjesta te između gradova i općina. Strah od kriminala nije jednak na području cijele Hrvatske, a ovaj rad fokusiran je na Slavoniju i Baranju. Posebnost ovog rada ističe se upravo uvođenjem urbanizacijske komponente u empirijsko proučavanje straha od kriminala i kohezije zajednice.

1.1. Strah od kriminala

Strah od kriminala jedan je od najvažnijih kriterija mjerenja uspješnosti policije u zajednici. Važnost straha od kriminala jest u tome što se na nj gledalo kao na značajan socijalni problem što ga stavlja u fokus važnih socijalnih i političkih pitanja (Gray, Jackson, Farrall, 2008). Ako je strah od kriminala na visokoj razini, stvara se prostor za razvitak kriminala i nereda te se narušava povjerenje u institucije.

Strah od kriminala vrlo je teško definirati, odnosno teško je izreći jedinstvenu definiciju koja bi zadovoljila sve autore pa će zbog toga ovdje biti predstavljeno nekoliko najvažnijih pristupa u definiranju ovoga koncepta. Prvo što trebamo razumjeti jest što je to strah. On se definira kao neugodno psihičko stanje, osjećaj prijetnje životu ili tjelesnom integritetu koji se doživljava prilikom uočavanja opasnosti, stvarne ili nerealne opasnosti, unutarnje ili vanjske (www.psihijatrija.info, prema Borovec, 2013). Uzimajući u obzir sve definicije, modelom Gabriela i Grevea može se zaključiti (2003) da se strah od kriminala može tretirati kao multidimenzionalni koncept koji se sastoji od afektivne komponente (svjesno iskustvo osjećaja straha), kognitivne komponente (kognitivna percepcija konkretne situacije kao prijeteeće ili opasne) te ponašajne komponente (poduzimanje mjera samozaštite). Strah od kriminala može se procjenjivati u odnosu na određena, specifična kaznena djela, skupine kaznenih djela te u odnosu prema kriminalu općenito (Borovec, 2015).

Rasprava o mjerenju, ali i o strahu od kriminala općenito ne bi bila cjelovita bez osvrta na psihosocijalni model Van der Wurffa i suradnika (1989). Model se temelji na pretpostavci da je strah od kriminala povezan s četiri psihosocijalne komponente: atraktivnost (stupanj do kojeg ljudi percipiraju sebe i svoju imovinu kao atraktivnu metu ili potencijalnu žrtvu kriminalnih aktivnosti), loša namjera (stupanj do kojeg osoba pripisuje kriminalne namjere drugoj osobi ili skupini), moć (stupanj samopouzdanja i osjećaja kontrole koji osoba ima prema mogućoj prijetnji) i kriminalizirajući prostor (situacija u kojoj se kazneno djelo može dogoditi). Prema istraživanju koje je Van der Wurff proveo sa suradnicima (1989) utvrđeno je da je ovaj model objašnjavao oko 24 % varijance ukupnog straha od kriminala.

Pregledom različite literature može se prepoznati nekoliko dominantnih modela koji objašnjavaju koncept straha od kriminala; **model ranjivosti** (Killias, 1990) pretpostavlja da određena tjelesna i socijalna obilježja pojedinaca, odnosno percepcija osobne ranjivosti, pridonose strahu od kriminala. Ovaj koncept percipirane ranjivosti podijeljen je u kategoriju fizičke i kategoriju socijalne ranjivosti (Franklin, Franklin i Fearn, 2008). **Viktimizacijski model** (Hale, 1996) temelji se na načelu da je strah od kriminala uzrokovan osobnim iskustvom s kriminalom ili na informacijama koje ljudi čuju o kriminalnim slučajevima. Skogan (1987) je pokazao kako se strah od kriminala povećava nakon svake ponovljene viktimizacije, posebice u slučajevima višestrukih viktimizacija. **Model socijalne kontrole** (Ferraro, 1995) pretpostavlja kako je socijalna kontrola, odnosno njezin izostanak, veći izvor straha od objektivnog rizika od viktimizacije. **Ekološki model** (Box, Hale, Andrews, 1988) straha od kriminala ukazuje na to kako strah varira u odnosu na područje gdje pojedinac živi; je li to selo ili grad te varira i unutar samih gradskih područja. **Model socijalne integracije** (Hartnagel, 1979, prema Franklinu, Franklinu i Fearnu, 2008) podrazumijeva da građani koji su socijalno integrirani u svojim susjedstvima izražavaju nižu razinu straha od kriminala od onih koji nisu tako dobro integrirani.

Strah od kriminala ozbiljan je individualni i društveni problem u urbanim i u ruralnim područjima koji utječe na slobodno kretanje ljudi u naselju u kojem stanuju (Perkins, Taylor, 1996). Zbog velikog utjecaja koji strah od kriminala ima na opće stanje društva, važno ga je uvrstiti u brojne javne, političke, društvene i svake druge rasprave. Kvalitetnim radom na sprečavanju pojave straha od kriminala može se utjecati na zadovoljnije okruženje za svakodnevn život, ali i na smanjenje kriminala.

1.2. Kohezija zajednice

Socijalna kohezija zauzima sve veći prostor i u društvenoj i u akademskoj zajednici. U proučavanju socijalne kohezije postoje dva pravca; s jedne su strane društvene znanosti (ponajprije sociologija i socijalna psihologija), a s druge strane su sve popularnije analize javnih politika. Chan, To i Chan (2006; 290) iznose sljedeću definiciju: „Socijalna kohezija je stanje odnosa vertikalne i horizontalne interakcije među članovima nekog društva, koje karakterizira set stavova i normi, koje uključuju povjerenje, osjećaj pripadnosti i spremnost na sudjelovanje i pomaganje, kao i njihovo ponašanje.“

Pojam koji je usko vezan uz socijalnu koheziju jest socijalni kapital, koji je interdisciplinarni pojam (Ansari, 2013). Prvo, socijalni kapital proizvodi pozitivne veze za članove u grupi. Drugo, te su pozitivne veze generirane kroz zajedničko povjerenje, norme i vrijednosti. Konačno, zajedničko povjerenje, norme i vrijednosti rastu u neformalnim oblicima udruživanja temeljenim na socijalnim mrežama. Socijalni kapital može se odnositi na kapital susjedstva, grada, regije ili države. Socijalni kapital je koristan prediktor kriminalnog ponašanja. Manji socijalni kapital osobe znači veću mogućnost da će ta osoba biti dio kriminalne aktivnosti, bilo kao počinitelj ili kao žrtva (Ansari, 2013).

Kolektivna učinkovitost još je jedan pojam usko vezan uz koheziju zajednice, a definira se kao oblik socijalne organizacije koji ujedinjuje socijalnu koheziju i povjerenje sa zajedničkim očekivanjem za socijalnu kontrolu (Sampson i sur., 1997, prema Ansari, 2013). Isto kao socijalni kapital, kolektivna je djelotvornost dobar prediktor pojavnosti kriminala u toj

zajednici. Zajednice koje imaju visoku kolektivnu učinkovitost svoje probleme i nesuglasice rješavaju samostalno i djelotvorno, tako da je mogućnost pojave kriminala u toj zajednici vrlo mala (Ansari, 2013).

1.3. Stupanj urbanizacije

Kod pojma urbanizacije važno je spomenuti dva područja u sociologiji koja se s jedne strane bave gradom, a s druge selom. Urbana sociologija područje je sociologije koje se bavi gradovima i gradskim načinom života. Ruralna sociologija ili sociologija sela razvila se iz potrebe objašnjavanja zasnivanja i organiziranja seoskog imanja. Još uvijek nije jasna uloga sela u razvoju Republike Hrvatske. Također, nije jasno ni kako će to selo izgledati, hoće li se moći ustvrditi da selo postoji ili će se naselja podijeliti, odnosno razlikovati kao veći i manji gradovi. Kako će se u selima živjeti i kojim će se djelatnostima žitelji sela baviti, ostaje nam vidjeti. Sve ovo važni su preduvjeti za razumijevanje sela i procesa koji se u njemu događaju.

Stupanj urbanizacije odnosi se na udio stanovnika nekog područja koji živi u gradu. Stupanj urbanizacije u Hrvatskoj 2016. godine iznosi 59,28 %, čime bilježi rast naspram ranijih godina. Indikatori socioekonomskog razvoja upućuju na stupanj urbanizacije, a najčešće se mjeri s pomoću varijabli: nacionalni dohodak po stanovniku, stupanj deagrarizacije, stupanj nezaposlenosti i slično (Vresk, 1992).

Odnos sela i grada bitan je čimbenik u poimanju čovjekove okoline, okoline u kojoj čovjek živi i provodi svakodnevne aktivnosti; posebno fenomen smanjenja razlika između sela i grada (Zlatic, 1992). Odnos sela i grada oduvijek je bio konfliktan, iako taj konflikt gubi na oštirini jer se kulturno-vrijednosni obrasci sela i grada izjednačavaju (Šuvar, 1972; Vernić, 1995).

Slavonija i Baranja, prostor koji je bio određen poljoprivredom kao najzastupljenijom djelatnošću i ruralnošću kao prevladavajućim obrascem života regije, sada se više ne može oslanjati na poljoprivredu i razvoj koji ona donosi. Seosko se stanovništvo više ne smatra predodređenim na drugačiji život u odnosu na grad te vrlo mali postotak (8,5 %) stanovnika Slavonije i Baranje sebe vidi kao poljoprivrednika (Šundalić, 2009).

2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA, HIPOTEZE I METODE RADA

Glavni je cilj ovog rada utvrditi razinu straha od viktimizacije i stupanj kohezije u zajednici u sedam ispitanih naselja Slavonije i Baranje: Slavonskom Kobašu, Garčinu, Kutjevu, Pakracu, Virovitici, Slavonskom Brodu i Osijeku. Poseban je cilj usmjeren na istraživanje činjenice postoji li razlika među ispitanim naseljima u strahu od viktimizacije i kohezije u zajednici, s obzirom na to da se radi o naseljima različitog stupnja urbanizacije. S obzirom na to da je strah od viktimizacije kriminalom jedan od indikatora uspješnosti implementacije modela policije u zajednici (Borovec, 2013), dodatno se postavlja pitanje funkcionira li model policije u zajednici na području Slavonije i Baranje.

S obzirom na prethodno definirane ciljeve istraživanja, kao i s obzirom na rezultate dosadašnjih istraživanja, formulirane su sljedeće **glavne hipoteze**:

- H0 – Ne postoji statistički značajna razlika između sedam promatranih naselja u strahu od viktimizacije

- H0 – Ne postoji statistički značajna razlika između sedam promatranih naselja u koheziji zajednice.

Istraživanje je provedeno na slučajnom prigodnom uzorku od 2749 ispitanika s područja Republike Hrvatske. Za potrebe ovog rada izdvojen je uzorak od 695 ispitanika čije je anketiranje provedeno na sedam lokacija na području Slavonije i Baranje. Dakle, uzorak čine ispitanici s područja Brodsko-posavske, Požeško-slavonske, Virovitičko-podravске i Osječko-baranjske županije, odnosno stanovnici Slavonskog Kobaša, Garčina, Kutjeva, Pakraca, Virovitice, Slavonskog Broda i Osijeka. S obzirom na to da rad ima za cilj usporedbu straha od viktimizacije i kohezije zajednice s obzirom na stupanj urbanizacije, izabrana su naselja i gradovi s različitim brojem stanovnika te različitim indeksom razvijenosti.

Tablica 1: Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti u jedinicama lokalne samouprave

Jedinica lokalne samouprave (JLS)	Broj	Županija	Razvojna skupina JLS	Indeks razvijenosti JLS
Slavonski Kobaš	351.	Brodsko-posavska	3	97,137
Garčin	384.	Brodsko-posavska	3	95,979
Kutjevo	365.	Požeško-slavonska	3	96,680
Pakrac	305.	Požeško-slavonska	4	98,374
Virovitica	175.	Virovitičko-podravska	6	102,695
Slavonski Brod	179.	Brodsko-posavska	6	102,673
Osijek	86.	Osječko-baranjska	7	106,211

U tablici 1 prikazani su podaci indeksa razvijenosti za sedam naselja koja su područje ovoga rada. Redak „Broj“ označava poredak u stupnju razvijenosti od ukupno 556 jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj. Sukladno s time naselja su smještena u sedam razvojnih kategorija prema indeksu razvijenosti gdje prva skupina označava najslabije razvijena naselja, a sedma skupina najrazvijenija naselja. Skupine jedan, dva, tri i četiri čine potpomognuta područja, što znači da se za ta područja smatra da je za njihov razvoj potrebna pomoć države, a u ovome radu ta su naselja: Slavonski Kobaš, Garčin, Kutjevo i Pakrac. Također je zabrinjavajući podatak da najrazvijenije naselje Slavonije i Baranje, Osijek, zauzima tek 86. mjesto po indeksu razvijenosti.

U uzorku ispitanika nalazi se 341 muškarac te 350 žena, dobi između 16. i 82. godine. Najveći broj ispitanika završio je srednju školu (64 %), a kada govorimo o profesionalnom statusu, najveći broj ispitanika pripada u skupinu zaposlenih ili privatnika (60,1 %).

U istraživanju je korišten upitnik za evaluaciju modela policije u zajednici pod nazivom „The Community Policing Evaluation Survey“ čiji je autor Adam J. McKee (2001). Tvrdnje u upitniku prevedene su na hrvatski jezik te su prilagođene hrvatskom kulturnom okruženju. Upitnik sadrži četiri skupine pitanja o međusobno povezanim pojmovima: (a) kvaliteta kontakta između policije i lokalnog stanovništva, (b) percepcija razine kriminala i nereda,

(c) strah od viktimizacije, (d) stupanj kohezije zajednice. Za potrebe ovog rada rabljene su posljednje dvije skupine (c i d). Posljednji set pitanja odnosi se na demografske karakteristike ispitanika (dob, spol, obrazovanje i profesionalni status). Također, za potrebe rada važan je i podatak na kojem je području anketa provedena. Ispitanici su ocjenjivali svoje zadovoljstvo policije u zajednici uz pomoć Likertove ljestvice vrijednosti od 1 do 5 pri čemu u trećem setu pitanja (strah od viktimizacije) viša vrijednost znači da se ispitanici ne boje viktimizacije u svojoj zajednici, dok u četvrtom setu pitanja (kohezija zajednice) viša vrijednost označava veći stupanj kohezije u zajednici.

U istraživanju je korištena anketa, koja je provedena metodom „licem u lice“ na 27 lokacija diljem Republike Hrvatske. Anketiranje su provodili studenti Policijske akademije koji su prethodno pripremljeni za provedbu ovog istraživanja te su prošli određeni trening o etici znanstvenih istraživanja. Anketiranja su provedena na javnim mjestima gdje su ljudi nešto čekali (npr. banka, škole, kina) ili odmarali (npr. kafići). Dobiveni podaci analizirani su u programskom paketu IBM SPSS Statistics 23. Izračunati su osnovni statistički parametri, a razlike u percepciji kvalitete rada policije u zajednici izračunate su univarijantnom analizom varijanci (ANOVA) i *post hoc* testom Dunnett's T3.

Pri interpretaciji dobivenih rezultata i izvođenju zaključaka temeljem tih rezultata, treba voditi brigu o činjenici da je istraživanje provedeno na slučajnom prigodnom uzorku. Dakle, uzorak ispitanika ne odražava nužno sve sociodemografske karakteristike stanovništva u sedam promatranih naselja.

3. REZULTATI

Cronbach alfa na cijelom upitniku iznosi 0,863, što znači da je upitnik pouzdan. Cronbach alfa za varijable koje se odnose na koncept straha od viktimizacije iznosi 0,870, dok Cronbach alfa za varijable koje mjere koncept kohezije zajednice iznosi 0,881. Naime, pouzdanost upitnika odnosi se na njegovu kvalitetu u smislu da u ponovljenim mjerenjima jednakih karakteristika daje iste rezultate za iste osobe (Šifer i Bren prema: Lobnikar i sur., 2013).

Tablica 2: Srednje vrijednosti skale „Strah od viktimizacije“

STRAH OD VIKTIMIZACIJE					
	Koliko često brinete da će Vas netko pokušati opljačkati ili Vam ukrasti nešto dok ste vani u naselju u kojem stanujete?	Koliko često brinete da će Vam netko pokušati provaliti u kuću dok je netko kod kuće?	Koliko često brinete oko toga da će Vas netko napasti ili pretući u naselju u kojem stanujete?	Koliko često brinete da će Vam netko pokušati ukrasti ili oštetiti auto u naselju u kojem stanujete?	Koliko često brinete da će netko provaliti u Vaš dom dok nikoga nema kod kuće?
Slavonski Kobaš	3,57	3,63	3,62	3,42	3,62
Garčin	3,59	4,01	3,99	3,41	3,28
Kutjevo	4,04	3,79	3,94	3,68	3,51
Pakrac	3,78	3,83	4,10	3,88	3,47
Virovitica	3,84	4,02	4,21	3,84	3,46
Slavonski Brod	3,75	3,82	4,04	3,70	3,24
Osijek	3,88	4,01	4,02	3,92	3,67

U ovom setu varijabli veća ocjena označava manju bojazan ispitanika na svih pet varijabli. U tablici 2 prikazane su srednje vrijednosti odgovora na pitanja u konceptu straha od viktimizacije. Srednje vrijednosti kreću se u intervalu između 3,24 i 4,21. S obzirom na prikazane podatke može se zaključiti da ispitanici svih sedam područja uglavnom rijetko izražavaju bojazan da će im se ugroziti sigurnost u mjestu u kojem stanuju. Od svih pet varijabli u svim ispitanim područjima, (osim u Slavonskom Kobašu) pokazana je najveća zabrinutost kada su ispitanici pitani brinu li o tome da će im netko provaliti u dom dok nikoga nema kod kuće. Najmanja zabrinutost pokazala se u pitanju brinu li ispitanici da će ih netko napasti ili pretući u naselju u kojem stanuju. Kada promatramo srednje vrijednosti prema mjestu iz kojeg su ispitanici, može se vidjeti kako su ispitanici u Slavonskom Kobašu na gotovo sve tvrdnje dali najlošiju ocjenu, odnosno najviše brinu za navedene situacije. Ne može se istaknuti ni jedno područje koje prednjači s najvišim ocjenama, već je za svaku situaciju neko drugo područje u kojem je izražena najmanja zabrinutost.

Tablica 3: Srednje vrijednosti skale „Kohezija zajednice“

KOHEZIJA ZAJEDNICE					
	U slučaju da se razbolim, mogu računati na pomoć susjeda oko nabave namirnica, lijekova, itd.	Kada nisam kod kuće, mogu računati na pomoć susjeda oko čuvanja kuće.	Kada bi mi hitno trebalo 200 kuna, moji susjedi bi mi posudili taj novac.	Stanovnici naselja u kojem stanujem prema potrebi se okupe i rješavaju zajedničke probleme.	U naselju u kojem stanujem dovoljno dobro poznajem više ljudi kojima se mogu obratiti za pomoć.
Slavonski Kobaš	3,72	3,76	3,58	2,91	3,86
Garčin	3,41	3,54	3,33	2,72	3,59
Kutjevo	3,88	3,66	3,51	3,54	3,68
Pakrac	3,87	3,90	3,78	2,79	3,78
Virovitica	3,68	3,77	3,52	2,86	3,71
Slavonski Brod	3,76	3,78	3,63	2,77	3,72
Osijek	3,16	3,46	3,00	2,52	3,53

U ovom setu varijabli veća ocjena označava veće slaganje ispitanika na svih pet varijabli. Gledajući cijeli koncept zajedno može se ustvrditi da se u svim sredinama ispitanici u većem postotku slažu s navedenim tvrdnjama nego što se ne slažu, iako srednja vrijednost ne odaje jako veliki stupanj slaganja. Srednje vrijednosti kreću se od 2,52 do 3,90. Najmanji je stupanj slaganja s tvrdnjom da se ispitanici sa svojim mještanima po potrebi okupljaju i rješavaju zajedničke probleme, gdje srednje vrijednosti gotovo nigdje ne prelaze 3. Ne može se istaknuti ni jednu tvrdnju za koju bi se moglo reći da prevladava s najvećim stupnjem slaganja. Gledajući tablicu 3, s obzirom na anketirana područja, grad Osijek ističe se s najmanjim stupnjem slaganja prema svim navedenim tvrdnjama. Iako se ne može istaknuti niti jedno područje koje prevladava s najvišom srednjom vrijednosti po svim tvrdnjama, grad Pakrac prevladava s nekoliko tvrdnji u kojima ima najveći stupanj slaganja, a u ostalim je tvrdnjama srednja vrijednost ili najveća ili jedna od većih.

Za daljnje utvrđivanje razlika u percepciji straha od viktimizacije i kohezije zajednice između sedam mjesta Slavonije i Baranje (Slavonski Kobaš, Garčin, Kutjevo, Pakrac, Virovitica, Slavonski Brod i Osijek) korištena je analiza varijance (univarijantna ANOVA). Dobiveni rezultati prikazani su u tablici 4.

Tablica 4: ANOVA

Skala upitnika	Kriterij mjesta ispunjavanja (ukupno za sve grupe)	
	F	p
Strah od viktimizacije	2,398	0,027
Kohezija zajednica	4,760	0,000

S obzirom na to da su univarijantnim ANOVA-om utvrđene statistički značajne razlike između promatranih skupina ispitanika u percepciji straha od viktimizacije ($F = 2,398$; $df = 6$; $p = 0.027$) te u percepciji kohezije zajednice ($F = 4,760$; $df = 6$; $p = 0.000$), u nastavku je korišten Dunnett's T3 *post-hoc* test kako bi se identificiralo između kojih točno skupina ispitanika postoje statistički značajne razlike (tablica 5).

Tablica 5: Dunnett's T3 *post-hoc* test

Skala upitnika		Strah od viktimizacije	Kohezija zajednice
Slavonski Kobaš - Kutjevo	Mean Difference (I-J)	0,47	
	p	0,00	
Slavonski Kobaš - Osijek	Mean Difference (I-J)		0,55
	p		0,04
Garčin - Kutjevo	Mean Difference (I-J)	0,45	0,47
	p	0,00	0,01
Kutjevo - Osijek	Mean Difference (I-J)		0,72
	p		0,00
Pakrac - Osijek	Mean Difference (I-J)		0,70
	p		0,01
Slavonski Brod - Osijek	Mean Difference (I-J)		0,59
	p		0,04

U tablici 5 prikazani su podaci o razlici između onih naselja u kojima je utvrđena razlika u strahu od kriminala i u koheziji zajednice. Za svaki par usporedbe prikazan je podatak o „Mean Difference“ koja pokazuje razlike između srednjih vrijednosti dviju grupa ispitanika te „p“ koji označava signifikantnost, odnosno pokazuje nam je li dobivena razlika između dviju skupina ispitanika statistički značajna. Ako je signifikantnost manja od 0,05 može se zaključiti da je ta razlika statistički značajna. Kako nam pokazuje tablica 4, postoji statistički značajna razlika nekih grupa po oba koncepta. U tablici 5 očituje se statistički značajna razlika među nekim grupama. U konceptu straha od viktimizacije postoji statistički značajna razlika između dva para ispitanih sredina. Prva razlika odnosi se na razliku između Slavon-

skog Kobaša i Kutjeva čiji „Mean Difference“ iznosi 0,47, a „p“ iznosi 0,00. Ova razlika ide u korist Kutjeva koji po svim varijablama ima veću srednju vrijednost pa je ukupna srednja vrijednost statistički značajno veća od srednje vrijednosti u Slavonskom Kobašu. Druga statistički značajna razlika u ovom konceptu odnosi se na onu između Kutjeva i Garčina, gdje „Mean Difference“ iznosi 0,45, a „p“ iznosi 0,00. Ova razlika ide u korist ispitanika iz Kutjeva. Iako je u dvije varijable srednja vrijednost iz Garčina veća od one iz Kutjeva, apsolutna srednja vrijednost dosta je različita i statistički značajna. Može se istaknuti da ispitanici iz Kutjeva izražavaju statistički značajno manji strah po varijablama u konceptu straha od viktimizacije nego ispitanici iz Slavonskog Kobaša i Garčina.

Vežano uz koncept kohezije, utvrđena je razlika između 5 parova ispitanika ispitanih naselja. Prva razlika je između Slavonskog Kobaša i Osijeka gdje „Mean Difference“ iznosi 0,55, a „p“ iznosi 0,04. Ova razlika označava da se ispitanici iz Slavonskog Kobaša više slažu sa svim tvrdnjama u konceptu kohezije zajednice nego ispitanici iz Osijeka. Sljedeća razlika odnosi se na razliku između Garčina i Kutjeva, gdje „Mean Difference“ iznosi 0,47, a „p“ iznosi 0,01. Ispitanici iz Kutjeva više se slažu s tvrdnjama nego što se s njima slažu ispitanici iz Garčina. Nadalje, statistički značajna razlika pokazana je i između Kutjeva i Osijeka. „Mean Difference“ iznosi 0,72, a „p“ iznosi 0,00. Ova je razlika očekivana jer je u većini varijabla koncepta kohezije zajednice – grad Kutjevo bilo naselje s najvećom srednjom vrijednosti, a Osijek s najnižom, pa statistički značajna razlika između ovih dviju sredina ne čudi. Zatim, gradovi Pakrac i Osijek također imaju statistički značajnu razliku u srednjim vrijednostima. „Mean Difference“ iznosi 0,70, a „p“ iznosi 0,01. Ispitanici iz Pakraca izrazili su veći stupanj slaganja nego ispitanici iz Osijeka. Posljednja razlika odnosi se na onu između Osijeka i Slavonskog Broda. „Mean Difference“ iznosi 0,59, a „p“ iznosi 0,04. To pokazuje da se ispitanici iz grada Osijeka manje slažu s tvrdnjama od ispitanika u Slavonskom Brodu.

4. RASPRAVA

U ovome radu promatrana su i mjerena dva koncepta unutar evaluacije policije u zajednici; koncept straha od viktimizacije i koncept kohezije u zajednici. U oba koncepta postoje statistički značajne razlike između sedam promatranih naselja Slavonije i Baranje.

Promatra li se cijeli koncept straha od viktimizacije, odnosno svih pet varijabli, može se istaknuti kako je najveća zabrinutost ispitanika u slučaju kada je upitana njihova zabrinutost hoće li im netko provaliti u dom dok nikoga nema kod kuće. Ispitanici promatranih naselja imaju najmanju bojazan o tome da će ih netko napasti ili pretući u naselju u kojem stanuju. Ispitanici iz Slavonskog Kobaša, s obzirom na ostala promatrana područja, izražavaju veću zabrinutost hoće li im netko provaliti u kuću dok je netko u kući, te da će ih netko napasti ili pretući u naselju u kojem stanuju. Ovakav rezultat može se povezati s dobi u uzorku ispitanika u Slavonskom Kobašu (udio starijih osoba: od 65 na više). S obzirom na vlastitu tjelesnu nemoć koja im onemogućava obranu od napada, te medijski eksponirane slučajeve tako stradalih starijih osoba, možemo pretpostaviti da osobe starije životne dobi često upravo takve situacije smatraju velikim prijetnjama vlastitoj sigurnosti. Stoga je uočena visoka zabrinutost u ovih dviju varijabli pod utjecajem većeg broja starijih ispitanika.

U konceptu kohezije zajednice najmanji stupanj slaganja veže se uz tvrdnju da se ispitanici sa svojim mještanima po potrebi okupljaju i rješavaju zajedničke probleme, gdje sred-

nje vrijednosti gotovo nigdje ne prelaze 3, što znači da više od polovice ispitanika smatra da u njihovom naselju ljudi ne rade na zajedničkom rješavanju problema. Ne može se istaknuti ni jednu tvrdnju za koju bismo mogli reći da prevladava s najvećim ponuđenim stupnjem slaganja. Kada govorimo o naseljima, stanovnici grada Osijeka najmanje se slažu sa svim navedenim tvrdnjama, a kod stanovnika Pakraca nalazi se najveći stupanj slaganja samo u pojedinim tvrdnjama, a u ostalim tvrdnjama srednja vrijednost ili je najveća ili je jedna od većih. Generalno gledajući, srednje vrijednosti u ovom konceptu niže su od srednjih vrijednosti u konceptu straha od viktimizacije.

Iz ANOVA statističke analize razvidno je da je razina straha od viktimizacije ispitanika Kutjeva statistički značajno manja od ispitanika iz Slavonskog Kobaša i Garčina. Razmatrajući koncept kohezije zajednice može se utvrditi razlika između 5 parova ispitanika ispitanih naselja, ona između Slavonskog Kobaša i Osijeka, zatim Garčina i Kutjeva, Kutjeva i Osijeka, Pakraca i Osijeka, te Osijeka i Slavonskog Broda. Iz ove razlike vidljivo je kako se Osijek pojavljuje u gotovo svim parovima, što znači da ispitanici iz grada Osijeka izražavaju manju koheziju zajednice od ispitanika iz većine ostalih naselja.

Rezultati istraživanja iz ovog rada mogu se usporediti s rezultatima nekih domaćih, ali i međunarodnih istraživanja. Meško, Kovčo-Vukadin i Muratbegović (2008) provodili su istraživanje u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te su utvrdili veći strah od kriminala kod onih osoba koje su slabije tjelesne kondicije. Takav rezultat potvrđen je i u istraživanju u ovom radu gdje su stariji ispitanici izrazili veći strah. Na nacionalno reprezentativnom uzorku istraživanje su provodile Franc, Prizmi-Larsen i Kaliterna Lipovčan (2011). Tim je istraživanjem utvrđena pozitivna povezanost straha i percepcije kriminaliteta s razinom urbanizacije i stopom kriminaliteta. Meško, Fallshore, Muratbegović, Fields (2008), uvode urbanizacijsku komponentu uspoređujući glavne gradove dviju postsocijalističkih država. Meško i Lobnikar (2005) ističu da društveno aktivni stanovnici lokalnih zajednica u Ljubljani pridaju veću važnost faktorima prevencije kriminala, što može ublažiti kriminal, a posebno strah od kriminala. Ovakvi podaci idu u smjeru i rezultata ovog istraživanja, pa se nameće zaključak kako je nužno uz koncept straha od viktimizacije pridodati koncept kohezije zajednice te stupanj urbanizacije kako bi izradili cjelovitiju sliku stanja na određenom području. U istraživanje koje su proveli Franklin, Franklin i Fearn (2008) uvode pojam socijalne integracije u vezu sa strahom od viktimizacije. Rezultati koje su dobili potvrđeni su i rezultatima ovog istraživanja. Osobno ulaganje u susjedstvo, posjedovanje socijalnih veza, emocionalna privrženost zajednici, sudjelovanje u formalnim organizacijama, uključenost u aktivnosti susjedstva – čimbenici su koji utječu na povećanje kohezije zajednice, a posljedično tome na smanjenje straha od viktimizacije.

5. ZAKLJUČCI

Cilj ovog rada bio je utvrditi razinu straha od viktimizacije i stupanj kohezije u zajednici u Slavonskom Kobašu, Garčinu, Kutjevu, Pakracu, Virovitici, Slavonskom Brodu i Osijeku. Posebno se nastojalo utvrditi postoji li razlika među promatranim naseljima u strahu od viktimizacije i kohezije u zajednici, s obzirom na to da se radi o naseljima različitog stupnja urbanizacije.

Postavljene su dvije nulte hipoteze koje negiraju postojanje razlika pa se u radu polazi od hipoteza da ne postoji statistički značajna razlika između sedam promatranih naselja u

strahu od viktimizacije te da ne postoji statistički značajna razlika između sedam promatranih naselja u koheziji zajednice.

Od ukupnog uzorka od 2749 ispitanika za potrebe ovog rada izdvojen je uzorak od 695 ispitanika čije je anketiranje provedeno na sedam lokacija na području Slavonije i Baranje. Dakle uzorak čine stanovnici Slavenskog Kobaša, Garčina, Kutjeva, Pakraca, Virovitice, Slavenskog Broda i Osijeka. Izabrana su naselja i gradovi s različitim brojem stanovnika te indeksom razvijenosti.

Dakle, testiranjem značajnosti razlike u strahu od kriminala između sedam ispitanih naselja, odbacuje se prva (H0) hipoteza jer postoji statistički značajna razlika između nekih naselja. Stanovnici Kutjeva statistički se značajno razlikuju od stanovnika Slavenskog Kobaša i Garčina. Stanovnici Kutjeva izražavaju manju zabrinutost vezano uz pitanje hoće li postati žrtva nekog kaznenog djela, a od stanovnika Slavenskog Broda ili Kobaša. Kutjevo je prema broju stanovnika nešto veće od Slavenskog Kobaša i Garčina, dok je prema indeksu razvijenosti Kutjevo razvijenije od Garčina, a slabije razvijeno od Slavenskog Kobaša. Ovim se ne može utvrditi da je razlog manjeg straha od kriminala stupanj urbanizacije. Razloge takvog rezultata treba potražiti u nekim drugim čimbenicima koji bi mogli imati veze sa stupnjem implementacije policije u zajednici u tim trima naseljima. Ako je to tako, može se pretpostaviti da je rad policije u zajednici bolje implementiran na području Kutjeva nego na području Slavenskog Kobaša i Garčina.

Također, odbacuje se i druga (H0) hipoteza, jer je utvrđena statistički značajna razlika među sedam promatranih naselja u koheziji zajednice. U ovome slučaju razlika postoji između pet parova naselja: Slavenskog Kobaša i Osijeka, Garčina i Kutjeva, Kutjeva i Osijeka, Pakraca i Osijeka te Osijeka i Slavenskog Broda. Gotovo u svim razlikama prisutan je grad Osijek, koji se statistički značajno razlikuje od drugih naselja po manjem stupnju kohezije zajednice. Ako se uzme u obzir broj stanovnika i indeks razvijenosti, može se pretpostaviti da zbog najvećeg indeksa razvijenosti i najvećeg broja stanovnika između sedam ispitanih naselja – u Osijeku se ljudi slabije međusobno poznaju, imaju manje povjerenja u svoje susjede te je time kohezija u Osijeku slabija nego što je to u Slavenskom Kobašu, Kutjevu, Pakracu i Slavenskom Brodu. Kutjevo se u ovoj usporedbi razlikuje od Osijeka te od Garčina, gdje je u Kutjevu uočen veći stupanj kohezije zajednice za što je najviše zaslužna činjenica da se stanovnici Kutjeva prema potrebi okupljaju i rješavaju zajedničke probleme daleko uspješnije nego stanovnici ostalih promatranih područja. To je vrlo važan podatak, ako se ima u vidu činjenica da je stupanj urbanizacije, koji inače znatno utječe na takav aspekt života u zajednici, gotovo jednak u Garčinu i Kutjevu. Stoga se postavlja pitanje generatora takvog pozitivnog stanja u Kutjevu, što otvara perspektivu budućeg istraživanja. Bilo bi vrijedno identificirati čimbenike koji utječu na veću mogućnost okupljanja stanovništva radi rješavanja zajedničkih problema u Kutjevu, jer su to primjeri dobre prakse koje na tom području treba onda u budućnosti svakako dalje poticati i eventualno ih širiti na druga područja. S obzirom na to da je takav rezultat prisutan i u strahu od kriminala, možemo pretpostaviti da nešto (moguće kvalitetno provođenje modela policije u zajednici) snažno utječe na osjećaj sigurnosti, odnosno manji strah od kriminala, te veći stupanj kohezije zajednice.

Ovo istraživanje pokazuje da stupanj urbanizacije nekog naselja ima značajnu ulogu u osjećaju sigurnosti, osjećaju moguće viktimizacije i osjećaju kohezije zajednice. Vidljivo je da se u naseljima koja su manja, s manje stanovnika i manjeg stupnja urbanizacije ljudi –

bolje poznaju i imaju više povjerenja jedni u druge čime smatraju da je prisutno manje kriminala nego što smatraju ispitanici iz većih naselja, pogotovo velikog grada kao što je Osijek. Veći stupanj kohezije prepoznat je kao značajan prediktor straha od kriminala, pa bi sukladno s tim javna politika trebala više raditi na jačanju kohezije u zajednici kako bi se ljudi u tom naselju osjećali manje nesigurno, čime bi se vjerojatno povećala kvaliteta života.

Nadalje, ovaj rad otvara put k obuhvatnijem istraživanju utjecaja stupnja urbanizacije na strah od kriminala i kohezije zajednice, kako bi se dobila šira slika o stanju u različitim hrvatskim regijama, postojanju razlika između pojedinih naselja diljem zemlje te razlikama između hrvatskih regija. Takvim bi se istraživanjem uvidjelo gdje postoji potreba za jačanjem socijalne kohezije uvrštavanjem u fokus javne politike određenih naselja i regija.

LITERATURA

1. Ansari, S. (2013). Social Capital and Collective Efficacy: Resource and Operating Tools of Community Social Control. *Journal of Theoretical and Philosophical Criminology*, 5(2), 75-94.
2. Borovec, K. (2013). Strategija policija u zajednici i njezin utjecaj na strah od kriminala, percepciju kriminaliteta i javnog nereda u Hrvatskoj. Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu: Edukacijsko rehabilitacijski fakultet.
3. Borovec, K. (2015). Koncept straha od kriminala i njegova relevantnost, u: Zbornik radova IV. međunarodne znanstveno-stručne konferencije „Istraživački dani Visoke policijske škole u Zagrebu“. Ministarstvo unutarnjih poslova.
4. Box, S., Hale, C., Andrews, G. (1988). Explaining fear of crime. *British Journal of Criminology*, 28(3), 340-356.
5. Chan, J., To, H. P., Chan, E. (2006). Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research. *Social Indicators Research*, 75(2), 273-302.
6. Ferraro, K. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization risk*. New York: Suny Press.
7. Franc, R., Prizmi-Larsen Z., Kaliterna Lipov.an, LJ. (2011). Personal security and fear of crime as predictors of personal well-being. u: Webb, D., Willis-Herrera, E. (ur.) *Subjective well-being and security*. Springer: 45-67.
8. Franklin, T. W., Franklin, C. A., Fearn, N. E. (2008). A Multilevel Analysis of the Vulnerability, Disorder, and Social Integration Models of Fear of Crime. *Social Justice Research*, 21, 204-227.
9. Gabriel, U., Greve, W. (2003). The psychology of fear of crime. *British Journal of Criminology*, 43(3), 600-614.
10. Gray, E., Jackson, J., Farrall, S. (2008). Reassessing the Fear of Crime. *European Journal of Criminology*, 3, 363-380.

11. Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*, 4, 79-150.
12. Killias, M. (1990). Vulnerability: Towards a Better Understanding of a Key Variable in the Genesis of Fear of Crime. *Violence and Crimes*, 5, 97-108.
13. Kovčo Vukadin, I., Ljubin Golub, T. (2009). Fear of Crime in Zagreb, Croatia: A Comparison Study between Two European Countries. *European Journal of Criminology*, 4, 59-86.
14. Lobnikar, B., Šuklje, T., Hozjan, U., Banutai, E. (2013). Policing a Multicultural Community: A Case Study of the Roma Community in Northeastern Slovenia. *International journal of comparative and applied criminal justice*.
15. McKee, A. J. (2001). The Community Policing Evaluation Survey: Reliability, Validity and Structure. *American Journal of Criminal Justice*, 25(2), 199-209.
16. Meško, G., Fallshore, M., Muratbegović, E., Fields, C. (2008). Fear of crime in two post-socialist capital cities - Ljubljana, Slovenia and Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. *Journal of Criminal Justice: Sv: 36(6): 546-553*.
17. Meško, G., Kovčo-Vukadin, I., Muratbegović, E. (2008). Social-demographic and social-psychological perspectives of fear of crime in Slovenia, Croatia, and Bosnia and Herzegovina. U: Kury, H. (urednici). *Fear of Crime – punitivity: New developments in theory and research*, 3, 173-196, *Crime and crime policy*. Bochum: Univeritatsverlag Brockmeyer.
18. Meško, G., Lobnikar, B. (2005). The contribution of local safety councils to local responsibility in crime prevention and provision of safety. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management: Sv: 28(2): 353-373*.
19. Perkins, D. D., Taylor, R. B. (1996). Ecological Assessments of Community Disorder: Their Relationship to Fear of Crime and Theoretical Implications. *American Journal of Community Psychology*, 24(1), 63-107.
20. Skogan, W., G. (1987). The Impact of Victimization on Fear. *Crime & Delinquency*, 33(1).
21. Šakić, I., Ivičić, I., Franc, R. (2008). Extent of fear of crime in Croatia and effects of television viewing on fear of crime. Zagreb: Institute of Social Sciences.
22. Šundalić, A. (2009). Ruralni prostor i društvena struktura – novi identitet Slavonije i Baranje. *Osijek: Ekonomski fakultet*.
23. Šuvar, S. (1972). Neki aspekti konfliktnih odnosa selo-grad u našem društvu. *Sociologija i prostor*, 35-36, 3-16.
24. Van der Wurff, A., Van Staalduinen, L., Stringer, P. (1989). Fear of Crime in Residential Environments: Testing a Social Psychological Model. *Journal of Social Psychology*, 129(2), 141-160.
25. Vernić, V. (1995). Grad i selo. Skica jednog pokušaja prikaza kretanja suprotnosti grada i sela kroz historiju. *Sociologija sela*, 33(1/4), 81-120.

26. Vresk, M. (1992). Urbanizacija Hrvatske 1981-1991. Osnovni indikatori stupnja, dinamike i karakteristike urbanizacije. *Geografski glasnik*, 54, 99-116.
27. Zlatić, M. (1992). Prostorno ekološka dimenzija odnosa selo-grad. *Sociologija sela*, 29(111/114), 57-64.

Summary

Lovro Borovec

Personal Fear of Victimization and Community Cohesion in the Communities with Different Degree of Urbanization in the Republic of Croatia

The research on the impact of the urbanization degree on the fear of victimization is a significant but also neither sufficiently analysed field in the world nor the Republic of Croatia. This paper presents a unique analysis of the fear of victimization and community cohesion in seven communities in Slavonija and Baranja (Slavonski Kobaš, Garčin, Kutjevo, Pakrac, Virovitica, Slavonski Brod and Osijek), each with different degrees of urbanization, different population numbers and development index. The research is based on two zero hypotheses, which deny the existence of differences between seven observed communities and is conducted on a sample of 695 participants, who are residents of the seven previously mentioned communities. Results show that there is a statistically significant difference when it comes to the fear of victimization present in Kutjevo and Slavonski Kobaš, and Kutjevo and Garčin. Also, using the ANOVA and the post hoc Dunnett's T3 test, results show that there is a statistically significant difference in community cohesion between Slavonski Kobaš and Osijek; Garčin and Kutjevo; Kutjevo and Osijek; Pakrac and Osijek; and Osijek and Slavonski Brod. Considering Osijek, this research concludes that the degree of urbanization significantly affects the cohesion degree. More significant population numbers and a more substantial development index are good predictors of a lower degree of community cohesion. However, in Kutjevo, which stands out for its lesser degree of the fear of victimization and the more significant degree of community cohesion, it cannot be concluded that the urbanization degree caused the same type of results. That raises the question: what makes people in Kutjevo feel so safe and have more trust in people with whom they share their neighbourhood. The answer can be found in the quality of the implementation of community policing. The said requires further, more detailed research. This type of research has significant practical implications for the creators of public community policies. Namely, it shows that a more substantial focus on the community cohesion is necessary to reduce the fear of victimization and to equalize the community cohesion in the more prominent communities with the coherence in the smaller communities by a more significant degree of urbanization.

Keywords: personal fear of victimization, community cohesion, degree of urbanization, Slavonija, and Baranja.

INA STAŠEVIĆ*, DUBRAVKO DERK**, ILDA PODA***

Nasilne smrti i drugi oblici nasilja u svijetu i Republici Hrvatskoj

Sažetak

Cilj je rada prikazati značaj nasilnih smrti u Republici Hrvatskoj s osobitim osvrtom na smrtne ishode kao posljedicu nasilja, te predočiti osnovne uzroke nasilja i prevenciju. Podaci o učestalosti nasilja u Hrvatskoj uspoređeni su s podacima za države u bližem okruženju, kao i s onima svojstvenim drugim državama Europe i svijeta. U radu su analizirani podaci za razdoblje od 2015. do 2018. godine. Prosječno godišnje u Hrvatskoj zabilježi se 2850 nasilnih smrti, od čega je 74 % nastalo nesretnim slučajem (stopa smrtnosti iznosi 50/100.000). Među nesretnim slučajevima česti su padovi (30/100.000), a slijede prometne nesreće (10/100.000). Standardizirana stopa smrtnosti uzrokovana nasiljem u Hrvatskoj je niska (1,6/100.000), dok su samoubojstva sa srednje visokom stopom (12,1/100.000). Među ubojstvima gotovo polovica odnosi se na žene koje su ubili partneri. Zbog obiteljskog nasilja policija godišnje prekršajno prijavi oko 10.000, a kazneno oko 5.000 osoba, od čega se 1.600 odnosi na kaznena djela protiv života i tijela. Broj prijavljenih kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta u RH pokazuje oscilacije od 775 (2015.) do 836 (2018.). Razmatrane su mjere prevencije i potreba multidisciplinarnog pristupa. Istaknut je značaj stvaranja pozitivnog socijalnog ambijenta, te definiranje jasnih preventivnih socijalnih politika u kojima treba uključiti sve raspoložive potencijale.

Ključne riječi: *nasilne smrti, oblici nasilja, uzroci nasilja, pokazatelji, prevencija.*

* dr. sc. Ina Stašević, v. pred., Veleučilište u Bjelovaru, Hrvatska; Evropski univerzitet, Fakultet zdravstvenih nauka, Brčko Distrikt, Bosna i Hercegovina.

** doc. dr. sc. Dubravko Derk, Evropski univerzitet, Fakultet zdravstvenih nauka, Brčko Distrikt, Bosna i Hercegovina.

*** dipl. soc. rad. Ilda Poda, Ministarstvo rada i socijalnih poslova i jednakih mogućnosti, Republika Albanija.

1. UVOD

Ozljede predstavljaju ozbiljan problem u Hrvatskoj i svijetu zbog visokog udjela u ukupnoj smrtnosti i pobolu. Pod ozljedama se podrazumijeva čitav niz entiteta. Prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti i srodnih zdravstvenih problema ozljede se dijele na ozljede, otrovanja i ostale posljedice vanjskih uzroka, te prema mehanizmu nastanka vanjskih uzroka. Ozljede se dalje dijele na dvije glavne podskupine: nenamjerne ozljede – ozljede nastale u prometu, padovi, trovanja, opekline, utapanja i drugo, te na namjerne ozljede – ozljede nastale uslijed samoozljeđivanja, nasilja, terorizma i ratova (Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema, 2012).

Nasilje je jedno od značajnih nasljeđa ljudske kulture, što se tijekom povijesti pojavljuje u različitim oblicima, a reproducira socijalizacijskim mehanizmima (Čifrić, 2000). Postojalo je oduvijek, a i danas je jako rašireno u društvu (Žilić, Janković, 2016). U svojem prvom izvješću o nasilju i zdravlju 1996. godine, Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) ukazuje na nasilje kao jedan od vodećih i rastućih javnozdravstvenih problema. U okviru toga ističu potrebu bolje međunarodne suradnje. Nasilje je postalo vrlo kompleksan i sveobuhvatan problem. Stoga je i definicija nasilja različita, ovisno o tome tko ga i u koju svrhu definira. SZO definira nasilje kao „namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili aktivnošću prema samome sebi, prema drugoj osobi ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom“ (Svjetsko izvješće o nasilju i zdravlju, 2002).

SZO u svojem izvješću o nasilju i zdravlju (2002) dijeli nasilje u tri skupine: nasilje prema samome sebi, međuljudsko nasilje i kolektivno nasilje (prema kolektivu, državi, organiziranim političkim skupinama, terorističke organizacije i dr.).

Nasilje prema samome sebi podrazumijeva samoozljeđivanje, planiranje ili samo pomišljanje na samoubojstvo, pokušaj samoubojstva i suicid. Međuljudsko nasilje odnosi se na nasilje unutar obitelji i nasilje unutar zajednice (nasilje među mladima, nasilje među školskom djecom, ubojstvo, silovanje). Kolektivno nasilje odvija se između jedne skupine ljudi i neke druge skupine (npr. vjersko nasilje), ili u svrhu postizanja nekog cilja, obično političkog ili ekonomskog. Ovaj oblik nasilja može se iskazati kao terorizam, kršenje ljudskih prava, genocid, rat ili neki oblik organiziranog kriminala (Svjetsko izvješće o nasilju i zdravlju, 2002; Šmihula, 2013).

Agresija i nasilje socijalne su pojave koje su uzročno-posljedično povezane s brojnim sociopatološkim pojavama: javnozdravstvenim problemima (somatskim, duševnim, psihosomatskim); individualnim i društvenim dezorganizacijama i disfunkcijama (predbračnim, izvanbračnim i bračnim zajednicama, obiteljima, školom, duhovnim institucijama, užom i širom socijalnom zajednicom), sociopatološkim pojavama (pušenjem, alkoholizmom, narokomanijom, seksualnim nastranostima i nasiljem, agresijama – destrukcijama, ubojstvima i samoubojstvima) i kriminalitetom (Mamula i sur., 2013).

Posebnu pozornost zahtijeva aktualni problem nasilja i nereda na sportskim natjecanjima koji mnoge zemlje, posebno države jugoistočne Europe, pokušavaju riješiti u posljednjih desetak godina s većim ili manjim uspjesima (Bodin, Robene, Heas, 2007). Neredi i nasilja ove vrste postala su svakodnevna pojava širom svijeta. U ovom primjeru govorimo o „nasilju radi nasilja“ što nikako ne bi smio postati obrazac ponašanja niti društva a niti pojedinaca ni

skupina aktera nasilničkog ponašanja. Republika Hrvatska kao i mnoge druge države u okruženju i šire – razumijevajući problem, njegove generatore ali i posljedice, prišle su rješavanju problema definiranjem normativnog okvira kao primarnog alata za uspješno preveniranje ove vrste nasilja (*Zakon o sprječavanju nereda na sportskim natjecanjima*, 2011; Nimac, 2016).

Prema procjenama na globalnoj razini gotovo četvrtina odraslih (23 %) bila je tijekom djetinjstva izložena zlostavljanju, a oko jedne trećine žena (35 %) iskusilo je tijekom života tjelesno ili spolno nasilje. Najviša stopa ubojstava (32,9/100.000) zabilježena je u SAD-u (*Global status report on violence prevention*, 2014). Procjenjuje se da je u svijetu godišnje oko pola milijuna ubojstava, s četiri petine žrtava čine osobe muškog spola (Mercy, 2016). Globalno, u razdoblju 2000. – 2015. uočen je pad stope ubojstava od 19 % (*Global Health Estimates*, 2016).

Posljedice nasilja su raznovrsne (*World Report on Violence and Health*, 2000; Campbell, 2002). Žrtve nasilja najčešće bivaju izolirane te se bore s problemima kao što su otuđenost, depresija i nedostatak socijalne kompetencije što znatno otežava ili potpuno onemogućuje bilo kakav daljnji socijalni kontakt (Milašin, Vranić, Buljubašić Kuzmanić, 2009), a dovodi do nemogućnosti nošenja s dnevnim poteškoćama, gubitka povjerenja u sebe, samopoštovanja, opće deprivanosti, nemogućnosti skladnog i kvalitetnog osobnog rasta i razvoja, a samim time i nemogućnosti kvalitetnog življenja i žrtve i njene obitelji, partnera i djece (Žilić, Janković, 2016). U povećanom su riziku od pojave psiholoških problema do poremećaja ponašanja. Mogu postati skloni suicidu, depresiji, anksioznosti ili korištenju droga (Krug i sur., 2002). Djeca koja češće doživljavaju nasilje češće su i sama nasilna prema drugoj djeci. To je značajno za razumijevanje psihološkog aspekta pojave nasilja, kao i za utvrđivanje uzročno-posljedične veze između doživljenog i počinjenog nasilja (Franc, Mlačić, Šakić, 2002; Miliša, 2005.; Milašin i sur., 2009).

2. ETIOLOGIJA NASILJA

Uz brojne čimbenike u etiologiji nasilja dominantnu ulogu igraju ličnost i interakcija ličnosti sa socijalnom okolinom koja rezultira brojnim povoljnim i nepovoljnim životnim situacijama (Žilić, Janković, 2016). Nastanak nasilja prikazuje se kao ekološki model, a u vezi sa studijom nasilja kod djece. U sredini modela nalaze se individualni čimbenici (Velki, 2012). Nasilje i agresija ekstremne su sociopatološke pojave, povezane i uvjetovane brojnim čimbenicima: mentalnom zaostalosti, poremećajima emocija, nagona, motiva, unutrašnjim i vanjskim konfliktima, slabljenjem ili slomom adaptivnih snaga, smanjenom otpornošću ili izrazitom vulnerabilnošću, siromaštvom, niskim socijalnim nivoom – čemu treba dodati i težnju za moći, vladanjem, promjene osobnosti, izopačeni sustav vrijednosti, onemogućavanje zadovoljavanja potreba, neispunjena očekivanja (Stašević, Ropac, Poredoš, 2001; Stašević, Poredoš, 2002; Stašević, Ropac, 2005; Mamula i sur. 2013). Aktivnosti, uloge i relacije s drugim ljudima unutar životnih konteksta određuju razvoj pojedinca tako što širi konteksti (npr. škola, lokalna zajednica, država i sl.) uzrokuju promjene u sustavu osobe, a promjena sustava dovodi do promjene ponašanja (Bronfenbrenner, 2005). Isti autor ističe da su individualne karakteristike pod utjecajem različitih ekoloških konteksta, kao što su škola, vršnjačke grupe, šira zajednica i sl., a ključno ishodište svakako je obitelj. Svatko je izložen određenim međuljudskim odnosima u užoj ili široj okolini (obitelj, škola, radno mjesto, pri-

jatelji, partner). Ponegdje susrećemo tolerantan odnos prema nasilju u obitelji pa do poticanja nasilnog ponašanja u školi i među vršnjacima (Stašević, 2001; Stašević, 2003). Šire od toga jest odnos unutar društvene zajednice. Ovdje se misli na socijalni status, siromaštvo, dostupnost droge i oružja, gustoću uže zajednice i heterogenost njezinog sastava (Stašević, Derk, 2016; Derk, Stašević, 2017).

Sve je to uklopljeno u određene društvene i kulturne norme. Nasilje će biti izraženije u okruženju unutar kojeg se potiče nasilje kao normalan način rješavanja problema, odobrava nasilje policije nad članovima zajednice, potiču surovi politički sukobi, ističe nadmoć muškaraca nad ženama ili podržava pravo roditelja da kažnjavaju djecu (Bufacchi, 2005; Patrick, 2008; *McCrory, De Brito, Viding, 2012*). I napokon, moguće je uočiti nekoliko skupina čimbenika koji se smatraju rizičnima za nasilno ponašanje: obiteljski i genetski čimbenici, poremećena socijalna kognicija, socioekonomski status obitelji, interpersonalni utjecaji, pripadnost skupinama vršnjaka problematičnog ponašanja, utjecaj masmedija i širi kulturološki čimbenici (Nedimović, Biro, 2011).

3. CILJ I METODE RADA

Cilj je rada dati pregled literature te poredbeni prikaz i analizu dostupnih službenih podataka o nasilnim smrtima i drugim oblicima nasilja na temelju podataka Svjetske zdravstvene organizacije (SZO), Državnog zavoda za statistiku, Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo i Ministarstva unutarnjih poslova za razdoblje od 2015. do 2018. godine. U tu svrhu bit će korištena deskriptivna statistika.

4. PROBLEM NASILNE SMRTI U SVIJETU

Godišnje u svijetu zbog svih ozljeda (nenamjernih i namjernih) smrtno strada 4,9 milijuna ljudi s udjelom od 8,6 % u ukupnoj smrtnosti. Omjer umrlih prema spolu je 60 % naprama 40 % na štetu muškaraca. Vodeći su uzrok smrti u djece i mladih u dobi od 5 do 29 godina starosti. Ozljede zbog svog visokog udjela u smrtnosti predstavljaju ozbiljan problem, posebno izražen u srednje i slabo gospodarski razvijenim državama svijeta. Vodeći uzroci smrtnosti zbog ozljeda jesu prometne nesreće (30 %), samoubojstva (18 %) i padovi (16 %) (*European Health for All Database, 2018*). U Europi (Europska regija) godišnje od ozljeda smrtno strada oko 530.000 osoba s udjelom od 5,7 % u ukupnoj smrtnosti. Ozljede su u Europi vodeći uzrok smrti u dobnoj skupini 5 – 49 godina (*European mortality database, 2018*).

Prema podacima Globalnog izvješća o stanju sigurnosti u cestovnom prometu, u svijetu je zbog cestovnih prometnih nesreća smrtno stradalo 1,35 milijuna ljudi, dok ih je 50 milijuna ozlijeđeno. Najviše je osoba (93 %) stradalo u slabo i srednje gospodarski razvijenim državama svijeta. Stope smrtnosti u slabo razvijenim zemljama tri puta su veće (27,5/100.000) od onih u razvijenim državama (prosječno 8,3/100.000) (*Globalno izvješće o stanju sigurnosti u cestovnom prometu, 2018.*). Najviše stope smrtnosti od cestovnih prometnih nesreća imaju države Afričke regije (prosječno: 26,6/100.000), dok su najniže stope zabilježene u Europskoj regiji (9,3/100.000). Hrvatska se sa stopom 8,1/100.000 nalazi ispod prosjeka Europske regije, ali ima tri puta višu stopu u odnosu na Švedsku i Švicarsku.

Od 5,8 milijuna nasilnih smrti godišnje u svijetu gotovo 1/3 čine nasilne smrti uzrokovane suicidom, ubojstvima i ratnim zbivanjima, dok je 1/4 rezultat prometnih nesreća. Prema predviđanjima, do 2030. godine, prometne će nesreće postati peti vodeći uzrok smrti (sada su na 9. mjestu), dok će se ubojstva i samoubojstva podići na 12. i 18. mjesto (sada su na 16. i 22. mjestu) (*Injuries and violence: the facts*, 2010).

Prema podacima SZO-a standardizirana stopa smrtnosti uzrokovana nasiljem najviša je u nekim zemljama Latinske Amerike, te središnje i južne Afrike. Najviša stopa smrtnosti zabilježena je u Gvatemali sa 74,9/100.000, slijede Obala Bjelokosti (62,5), Salvador (57,3). Srednja je stopa smrtnosti primjerice u Ruskoj Federaciji (16,2) ili Tajlandu (9,6), dok je niska stopa u većini europskih zemalja. U Albaniji iznosi 4,3/100.000, Finska, Bugarska i Rumunjska imaju stopu smrtnosti ovoga tipa 2,2, dok je u Hrvatskoj zabilježena stopa od 1,6, što nas svrstava na 141. mjesto u svijetu; za razliku od, na primjer, Slovenije (0,7) ili Austrije (0,5) u kojima je stopa smrtnosti uzrokovana nasiljem izrazito niska. Prosjek za čitavu Europu iznosi 5,2, dok je za Europsku uniju svega 1/100.000 stanovnika (*Health statistics*, 2017).

Što se tiče samoubojstava, standardizirana stopa smrtnosti najviša je u zemljama bivšeg SSSR-a. Stopa smrtnosti ovoga tipa u Litvi jest 31,2/100.000, Kazahstanu 31,2, Rusiji 23,4 i Bjelorusiji 22,9/100.000. Stopa je izrazito visoka u Mađarskoj (17,9) i Ukrajini (16,9). Hrvatska sa 12,1 pripada u skupinu zemalja sa srednje visokom stopom suicida (nalazi se na 44. mjestu u svijetu), poput Švicarske (12,6), Kine (12,1) ili Švedske (11,7). Nisku stopu suicida imaju zemlje u kojima je islam glavna vjera, ali i zemlje poput Meksika i Italije (4,5/100.000). Procjenjuje se da je od ukupnog broja poginulih zbog nasilja polovica u vezi sa samoubojstvima, trećina zbog ubojstava, a petina zbog oružanih sukoba (rat, terorizam) (*European Health for All Database*, 2018).

5. PROBLEM NASILNE SMRTI U HRVATSKOJ

Posljednjih godina ozljede se nalaze na trećem ili četvrtom mjestu vodećih uzroka smrtnosti u Hrvatskoj. Stope smrtnosti od ozljeda u oba spola ukupno osciliraju u rasponu od 65,0/100.000 do 70,0/100.000, a uočava se blagi trend rasta stopa smrtnosti od ozljeda u osoba ženskog spola. Standardizirane stope smrtnosti od ozljeda za Hrvatsku više su kroz čitavo promatrano razdoblje od stopa smrtnosti članica EU-a, ali su niže od prosjeka država Europske regije. Jednako tako standardizirane stope smrtnosti zbog prometnih nesreća s motornim vozilima za Hrvatsku su više kroz čitavo promatrano razdoblje od stopa smrtnosti prosjeka država članica EU-a (*Ozljede u Republici Hrvatskoj*, 2019). Struktura nasilnih smrti u Hrvatskoj prikazana je u tablici 1.

Tablica 1: Nasilna smrt u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2015. do 2018. godine

POKAZATELJ	2015.	2016.	2017.	2018.
Broj smrti	2.888	2.834	2.694	2.984
Stopa nasilne smrti*	68,6	67,9	65,4	73,2
Udio nesretnih slučajeva (%)	73	74	73	75
Stopa nesretnih slučajeva*	50	50	47,6	54,7
Samoubojstva*	17,6	16,4	15,4	16,6
Padovi*	27,6	26,3	17,6	30,3
Prometne nesreće*	8,2	7,3	9,8	9,7
Otrovanja*	3,0	2,1	2,6	3,0
Ugušenja*	1,6	1,9	2,1	1,6
Utapanja*	1,7	2,2	1,9	1,7
UBOJSTVA*	0,6	1,2	1,2	0,6

Izvor: Hrvatski zavod za javno zdravstvo (* stopa izražena na 100.000 stanovnika)

U promatranome razdoblju u Hrvatskoj zabilježen je blagi porast nasilnih/neprirodnih smrti uz porast stope na 73,2/100.000 u 2018. godini. Udio nesretnih slučajeva vrlo je stabilan i čini oko 3/4 svih nasilnih smrti. Pritom se stopa smrtnosti u nesretnim slučajevima kreće između 47 i 55/100.000 stanovnika. Vodeći uzrok smrti od ozljeda su padovi s porastom stope od 27,6 u 2015. na 30,3/100.000 u 2018. godini. Slijede samoubojstva s blagim padom stope smrtnosti od 17,6 u 2015. na 16,6/100.000 u 2018. godini. Visok udio smrtnih ishoda posljedica je prometnih nesreća. Stopa se kreće između 8,2 u 2015. te 9,7/100.000 u 2018. godini. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku među poginulima u cestovnim nesrećama najveći je udio u dobroj skupini od 20 do 64 godine (57 %), a potom među starijima od 65 (27 %) (*Transport i komunikacije*, 2018). Nižu stopu smrtnih imaju utapanja, otrovanja i ugušenja. Nasilne smrti uzrokovane ubojstvima kreću se između 0,6 i 1,2/100.000 (*Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis*, 2017).

U tablici 2 prikazani su podaci koji se odnose na sve smrti nastale nasilnim/neprirodnim putem.

Tablica 2: Broj nasilnih smrti u Hrvatskoj u razdoblju od 2015. do 2018. godine

POKAZATELJ		2015.	2016.	2017.	2018.
Ubojstva (ukupno)		33	43	43	22
Ubojstva žena koja su počinile njima bliske osobe		15	18	15	11
Samoubojstva		717	663	625	657
Poginuli u prometu		348	307	331	317
Nesretni slučajevi	ukupno	201	389	416	424
	padovi	57	41	63	51
	utapanja	119	96	103	80

Izvor: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2018. godini.

Najveći je broj samoubojstava uz blagi pad u promatranom razdoblju. Slijede poginuli u prometu s istom tendencijom. Broj ubojstava oscilira iz godine u godinu. Premda se radi o relativno malom broju ubojstava, ona su odraz izrazitog nasilja s najtežom posljedicom. Osobito je znakovit broj ubijenih žena – koje su počinili bliski partneri. Udio takvih slučajeva među ubojstvima kreće se do 50 % (u 2018.). Kako bi se smanjio broj ubojstava u obitelji problem se istražuje s različitih aspekata a sve u pokušaju iznalaženja učinkovitih preventivnih mjera (Pavliček, Milivojević Antoliš, Matijević, 2012; Kordić, Kondor-Langer, 2016). Prikazani su i smrtni ishodi koji nemaju obilježja kaznenog djela. Radi se o nesretnim slučajevima čiji se broj kreće između 200 i 400 godišnje. U toj skupini kao definirani uzrok smrti ističu se utapanja i padovi. Ostali događaji u toj skupini čine oko 50 % slučajeva. Općenito, županije priobalnog dijela Hrvatske imaju niže stope smrtnosti zbog samoubojstava u odnosu na pojedine županije kontinentalnog dijela Hrvatske (*Ozljede u Republici Hrvatskoj*, 2019).

U vezi s ubojstvima žena koja počine njima bliske osobe, pravobraniteljica za ravnopravnost spolova s pravom zaključuje da uz jasan trend brutalizacije nasilja, odnosno tranzicije nasilja nad ženama i nasilja u obitelji iz područja prekršajnog u područje kaznenog prava, ukazuje na to da zakonske, pravosudne, medijske te druge obrazovne i edukacijske mjere suzbijanja nasilja nad ženama ipak nisu polučile željenim rezultatima u smislu smanjenja broja slučajeva nasilja nad ženama s najgorim ishodom (Ured za ravnopravnost spolova, 2017).

Problem nasilja može se sagledati i kroz broj kaznenih prijava za kaznena djela protiv života i tijela. Godišnje policija prijavi preko 1600 takvih djela. U 40 % slučajeva to se događa između bliskih osoba, pri čemu su počinitelji u većini muškarci (92 %) (*Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2018. godini*, 2019.). Nasilje u obitelji mora se promatrati s osobitom pozornošću (Ajduković, 2004). Potaknuta izvještajima o utjecaju nasilja na zdravlje ljudi, SZO je pokrenula istraživanje ovog problema u većem broju zemalja (*Multi-Country Study on Violence Against Women*, 2003; *Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje*, 2005).

Osobit društveni problem s nesagledivim posljedicama predstavlja seksualno zlostavljanje djece (Stašević, Ropac, 2005; Stašević, Ropac, Cvjetko, 2005; Popović, 2018; Odeljan,

2018). U okviru kaznenopravne zaštite djece i obitelji moguće je kroz prijave kaznenih djela sagledati značaj ovog problema. Neki od pokazatelja prikazani su u tablici 3.

Tablica 3: Prijavljena kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta u Republici Hrvatskoj

KAZNENO DJELO	2015.	2016.	2017.	2018.
UKUPNO	775	1.001	762	836
Spolno zlostavljanje djeteta mlađeg od 15 godina	220 (28,4%)	210 (21,0%)	186 (24,4%)	232 (27,7%)
Iskorištavanje djece za:				
– pornografiju	118 (15,2%)	207 (20,7%)	185 (24,3%)	120 (14,3%)
– bludnje radnje	112 (14,4%)	115 (11,5%)	109 (14,3%)	108 (12,9%)
Upoznavanje djece s pornografijom	43 (5,5%)	110 (11,0%)	71 (9,3%)	107 (12,8%)
Silovanje	72 (9,3%)	81 (8,0%)	61 (8,0%)	69 (8,2%)

Izvor: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada, MUP

Broj prijavljenih kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta u RH pokazuje oscilacije od 775 (2015.) do 836 (2018.). U strukturi ovih kaznenih djela ističu se spolno zlostavljanje djeteta mlađeg od 15 godina (s prosječnim udjelom od 25 %), slijedi iskorištavanje djece za pornografiju (s udjelom od 19 %), bludne radnje (s udjelom od 13 %), upoznavanje djece s pornografijom (s udjelom od 10 %) te silovanja (s udjelom od 8 %). Prema najnovijim podacima iz 2018. kaznena djela protiv spolne slobode u 27,4 % slučajeva čine bliske osobe, a kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja oni to čine u 17,9 % slučajeva.

Godišnje se u Hrvatskoj zbog nasilja na štetu djece i obitelji prekršajno prijavi više od 10.000 počinitelja, a kazneno više od 5000. Što se tiče obiteljskog nasilja, iz izvještaja pravobraniteljice za ravnopravnost spolova uočen je godišnji pad broja prijavljenih za 650 osoba. Brojka prijavljenih slučajeva ne daje kompletnu sliku opsega ovog problema, jer i dalje većina takvih slučajeva ostaje u tamnoj brojci neprijavljenih. Prema spolnoj strukturi prekršajnih počinitelja obiteljskog nasilja čak 77 % čine muškarci (Ured za ravnopravnost spolova, 2017).

6. PREVENCIJA NASILJA

Prevenција je proaktivni proces kojim se osnažuju pojedinci i sustavi kako bi se nosili sa životnim izazovima, događajima i tranzicijama, stvarajući i podupirući uvjete koji će promovirati zdrava ponašanja i životne stilove (*Prevention Terms Glossary*, 2006).

Prevenција je kompleksan proces i sveobuhvatna strategija utemeljena na razumijevanju čimbenika koji dovode do problema u ponašanju te razumijevanju mogućih varijacija tih

čimbenika među pojedincima, skupinama, zajednicama, etničkim skupinama i skupinama u različitim razinama rizika (*Etički kodeks istraživanja s djecom*, 2003).

Sa znanstvenog stanovišta, prevencija je multidisciplinarna znanost koja se bavi temeljnim i primijenjenim istraživanjima provedenim u mnogim područjima, poput javnog zdravstva, epidemiologije, obrazovanja, medicine, psihologije, sociologije, socijalnog rada i dr. (Durlak, 1995; Žižak, Koren-Mrazović, 2001; Singer, 2005; Bašić, 2009).

Potkraj 20. stoljeća svijest o potrebi prevencije od nasilja postaje sve izraženija o čemu govore međunarodni dokumenti usvojeni na razini UN-a. Deklaracija UN-a o uklanjanju nasilja nad ženama iz 1993. godine (*UN-ova Deklaracija o uklanjanju nasilja nad ženama*, 1993) definira nasilje nad ženama kao bilo kakav akt nasilja koji se temelji na rodu i spolu, a koji kao posljedicu ima, ili je vjerojatno da će imati, tjelesnu, seksualnu ili psihološku štetu ili patnju u žena, uključujući prijetnje takvim radnjama, prisilu ili samovoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu. Pekinška deklaracija polazi od obitelji kao osnovne društvene skupine, ali je primarno usmjerena na nasilje nad ženama i definira nasilje u obitelji kao bilo koji čin rodno temeljenog nasilja koje rezultira, ili bi moglo rezultirati utjelesnoj, seksualnoj ili psihološkoj šteti i patnji žena, uključujući prijetnje takvim činom, prinudom ili samovoljnim lišavanjem slobode, u javnom i privatnom životu (*Pekinška deklaracija*, 1995). Društvena reakcija na nasilje, zahvaljujući brojnim ženskim pokretima, najsnažnije je izražena upravo u pravcu suzbijanja nasilja nad ženama (Ajduković, Pavleković, 2000; Žilić, Janković, 2016). U svojem izvješću pravobraniteljica za ravnopravnost spolova javno je pozvala sve institucije da promptno i učinkovito djeluju na prevenciji nasilja, zaštiti žrtava i kažnjavanju počinitelja (Ured za ravnopravnost spolova, 2017).

Teške posljedice obiteljskog nasilja najviše pogađaju djecu jer su ona najosjetljivija i najranjivija u razdoblju svog odrastanja pa tako njihova zaštita od nasilja mora biti na najvišoj razini (Ajduković, Sušac, Rajter, 2013; Barth i sur., 2013). Stručnjaci koji rade s djecom imaju obvezu i odgovornost obavijestiti nadležne ustanove o štetnom postupku prema djetetu. Pri procjeni i donošenju odluke o obavještanju nadležnih ustanova o sumnji na zlostavljanje djeteta dovoljno je da postoji opravdana sumnja na zlostavljanje. U našoj zemlji i svijetu posljednjih je godina prisutan porast prijavljenih slučajeva zlostavljanja djece nadležnim centrima za socijalnu skrb i drugim institucijama, što je djelomično posljedica povećane svijesti stručnjaka i šire javnosti o postojanju navedenog problema i mogućnosti njegova prepoznavanja.

Prevencija nasilja nad djecom obuhvaća niz procesa, programa i radnji u svrhu suzbijanja nasilja (Buljan Flander, 2007; *Prevencija zlostavljanja i zanemarivanja djece u Hrvatskoj*, 2010; Bilić, Flander Buljan, Hrpka, 2012; Ajduković, Ogresta, Rimac, 2012). U prevenciju nasilja nad djecom uključeni su obitelj, školstvo, zdravstvo, policija, centri za socijalnu skrb i u konačnici sudovi. Zaštita djece u Hrvatskoj utemeljena je na Ustavu RH, te je obuhvaćena brojnim pravnim aktima (Ustav RH, 2014).

Značajnu ulogu u suzbijanju obiteljskog nasilja neki autori vide u zdravstvenim djelatnicima ističući ono bitno – da su zdravstveni djelatnici osposobljeni prepoznati znakove nasilja, da znaju što učiniti s takvom osobom i da su spremni pomoći da se nasilje zaustavi. Zakonska je obveza zdravstvenih djelatnika prijaviti nasilje u obitelji policiji i državnom odvjetništvu. To je u skladu s etičkim načelima struke jer uzrok tegoba bolesnika treba prepoznati i onda kada je nemedicinske naravi (Ajduković, Ajduković, 2010).

Međutim, nije dovoljno da se u prevenciju uključi samo jedan društveni segment. Mora se uspostaviti uska suradnja s javnim zdravstvom, zdravstvenim djelatnicima raznih profila, prosvjetnom službom, socijalnom službom, službom za psihološku pomoć, policijom, pravosudnim organima, kriminalistima i ekonomskim stručnjacima. Kompleksnošću ovog problema bavi se na poseban način i Hrvatska kroz usvojenu Nacionalnu strategiju zaštite od nasilja u obitelji, Nacionalnu strategiju prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih i Nacionalna strategija za prava djece. (*Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012.*, 2009; Strmotić, 2011; *Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014.–2020. godine*, 2014). U Nacionalnoj strategiji zaštite od nasilja u obitelji detaljno su razrađena područja prevencije; prije svega kroz školske preventivne programe usmjerene na razvoj socijalnih vještina kod djece i mladih, te na oblikovanje njihovih stavova i vrijednosti. Potom kroz razradu zakonodavnog okvira iz područja zaštite, te zbrinjavanja i potpore žrtvama od nasilja u obitelji (skloništa, financijska potpora, poticanje zapošljavanja, stambeno zbrinjavanje žrtava nasilja). Propisan je i obvezan psihosocijalni tretman počinitelja nasilja u obitelji. U konačnici istaknuto je unapređenje međuresorne suradnje, izobrazba stručnjaka i senzibilizacija javnosti za problematiku nasilja u obitelji (*Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022.*, 2017).

7. ZAKLJUČAK

Valja naglasiti da je nasilje i izazivanje nereda generalno postala univerzalna pojava koja je društveno uvjetovana. U tom smislu nasilje kao društveni konstrukt predstavlja i društveni rizik za sigurnost izazivajući različite teške posljedice koje se prije svega ogledaju kroz nesigurnost ranjivih skupina društva – od pojedinca, obitelji do zajednice pa i same države.

U promatranom četverogodišnjem razdoblju (2015.–2018.) u Hrvatskoj, zabilježeno je prosječno godišnje 2850 nasilnih smrti, od čega je 3/4 nastalo nesretnim slučajem. Među uzrocima neprirodne smrti vodeći su padovi, zatim samoubojstva, te utapanja. Visok udio smrtnih ishoda posljedica je prometnih nesreća. Standardizirane stope smrtnosti zbog prometnih nesreća s motornim vozilima za Hrvatsku su više kroz čitavo promatrano razdoblje od prosječnih stopa smrtnosti država članica EU-a. To ukazuje na potrebu bolje prevencije prometnih nesreća (prometna edukacija već od dječjeg vrtića, poboljšanje prometne infrastrukture, kontrola ispravnosti motornih vozila i dr.). Suicid je kod nas relativno česta pojava te nas svrstava u zemlje sa srednje visokom standardiziranom stopom. Ovo upućuje na potrebu bolje prevencije, ranog otkrivanja i adekvatnog liječenja suicidalnih osoba.

Premda smo svakodnevno svjedoci nasilja, Hrvatska se svrstava u zemlje s niskom standardiziranom stopom smrtnosti od nasilja. Osobit društveni problem predstavlja nasilje u obitelji. Godišnje se u Hrvatskoj prijavi više od 10.000 prekršaja i 5000 kaznenih djela vezanih za obiteljsko nasilje, ali još uvijek je taj broj nerealan. U 40 % slučajeva to se događa između bliskih osoba, pri čemu su počinitelji u velikoj većini muškarci. Veliki dio nasilja i dalje ostaje prikriven unutar obitelji te čini nesagledive posljedice za funkcioniranje obitelji i unutarobiteljske odnose. Broj prijavljenih kaznenih djela u ovom području i dalje je velik. Uz to sve više do izražaja dolazi brutalizacija kaznenih djela, nerijetko sa smrtnim ishodom. Premda Hrvatska ulaže znatne napore, do sada prevencija nasilja u obitelji nije dovela do že-

ljenih rezultata. Stoga se s pravom ističu školski preventivni programi u oblikovanju stavova mladih, potom poboljšanje zakonodavnog okvira i jačanje potpore žrtvama nasilja, pa sve do izobrazbe stručnjaka i senzibilizacije javnosti i psihosocijalnog tretmana počinitelja.

Veliki je problem spolno zlostavljanje djece, osobito mlađe od 15 godina. Udio takvih kaznenih djela i dalje je visok. Značajan udio ima i iskorištavanje djece za pornografiju, odnosno upoznavanje djece s pornografijom. Osobito teške posljedice imaju bludne radnje i silovanje djece čiji udio ne pokazuje trend pada. Vrlo su često počinitelji ovih kaznenih djela osobe bliske žrtvi. Penalizacija ovih djela trebala bi biti primjerenija.

Ključno je stvaranje pozitivnog socijalnog ambijenta, definiranje jasnih preventivnih socijalnih politika u kojima svi akteri ovog problema imaju svoje mjesto i ulogu. U borbu protiv nasilja, važnog i sve više rastućeg društvenog problema, treba uključiti sve raspoložive potencijale. Značajna je prevencija nasilja na lokalnoj razini. To su edukatori, socijalni radnici, zdravstveni radnici, poslodavci, policija i upravna tijela lokalne zajednice. O njenoj uspješnosti ovisi uspjeh prevencije na državnoj razini, kao i međunarodna suradnja na prevenciji nasilja. Na državnoj razini potrebna je međuresorna suradnja (obrazovanja, zdravstva, socijalne skrbi, unutarnjih poslova, pravosuđa, obrane) i drugih relevantnih državnih struktura. Međunarodna suradnja služi razmjeni znanja i iskustava i na taj način pridonosi uspješnoj borbi protiv nasilja na globalnoj razini.

LITERATURA

1. Ajduković, D., Ajduković, M. (2010). *Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti*. Medicina Fluminensis, 46, 292.-299.
2. Ajduković, M. (2004). *Određenje i oblici nasilja u obitelji. Nasilje nad ženom u obitelji: osobni, obiteljski ili javnozdravstveni problem?* U: Ajduković, M., Pavleković, G. (ur.) *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 13.-17.
3. Ajduković, M., Ogresta, J., Rimac, I. (2012). *Značaj kvalitetnih podataka za kreiranje politika za prevenciju nasilja nad djecom u obitelji*. Ljetopis socijalnog rada, 19(3), 413.-437.
4. Ajduković, M., Pavleković, G. (2000). *Nasilje nad ženom u obitelji*. Društvo za psihološku pomoć Zagreb: Zagreb.
5. Ajduković, M., Sušac, N., Rajter, M. (2013). *Gender and age differences in prevalence and incidence of child sexual abuse in Croatia*. Croatian Medical Journal, 54(5), 469.-479.
6. Barth, J., Bermetz, L., Heim, E., Trelle, S., Tonia, T. (2013). *The current prevalence of child sexual abuse worldwide: A systematic review and meta-analysis*. International Journal of Public Health, 58(3), 469.-483.
7. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: Prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.

8. Bilić, V., Flander Buljan, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Zagreb: Naklada Slap.
9. Bodin, D., Robene, L., S. Heas, S. (2007). *Sport i nasilje u Europi*, Zagreb: Knjiga trgovina d.o.o.
10. Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Saga: Thousand Oak.
11. Bufacchi, V. (2005). *Two Concepts of Violence*. Political Studies Review, 3(2), 193.-204.
12. Buljan Flander, G. (2007). *Izloženost djece nasilju: Jesmo li nešto naučili? U: Kolesarić, V. (ur.) Psihologija i nasilje u suvremenom društvu*. Osijek: Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja, 45.-52.
13. Campbell, JC. (2002). *Health consequences of Intimate Partner Violence*. Lancet, 359, 1331.-1336.
14. Cifrić, I. (2000). *Moderno društvo i svjetski etos. Perspektive čovjekova nasljeđa*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
15. Četvrta svjetska konferencija o ženama. (1995). *Pekinška deklaracija*. UN. <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/images/pdf/Pekin%C5%A1ka%20deklaracija%20-%20prijevod.pdf> – 4. 11. 2019.
16. Derk, D., Stašević, I. (2017). *Usporedba nekih trendova delinkvencije u Hrvatskoj tijekom rata i nakon rata*. Policija i sigurnost, 26(2), 168.-181.
17. Durlak, JA. (1995). *School-based prevention programs for children and adolescents*. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic/Plenum Publisher.
18. *Etički kodeks istraživanja s djecom*. (2003). Dijete i društvo. 5(1), 144.-154.
19. European Health for All Database (HFA-DB). (2018). World Health Organization. <https://gateway.euro.who.int/en/datasets/european-health-for-all-database/> - 8. 11. 2019.
20. European mortality database. (2018). World Health Organization. https://www.who.int/healthinfo/mortality_data/en/ - 8. 11. 2019.
21. Franc, R., Mlačić, B., Šakić, V. (2002). *Samoiskazana sklonost adolescenata socijalnim devijacijama i antisocijalnim ponašanjima*. Društvena istraživanja, 11(2-3), 265.-289.
22. Global Health Estimates 2015. (2016). *Deaths by cause, age, sex, by country and by region, 2000 - 2015*. Geneva: World Health Organization. http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/estimates/en/index1.html - 18. 4. 2019.
23. *Global status report on violence prevention 2014*. (2014). Geneva: World Health Organization. http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/status_report/2014/en/ - 15. 4. 2019.

24. Globalno izvješće o stanju sigurnosti u cestovnom prometu. (2018). Svjetska zdravstvena organizacija. https://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2018/en/ - 3. 11. 2019.
25. Health statistics 2017. (2017). *Monitoring health for the SDGs, Sustainable Development Goals*. Geneva: World Health Organization. <http://www.who.int> – 15. 4. 2019.
26. *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2016. godinu*. (2017). Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
27. *Injuries and violence: the facts*. Geneva: World Health Organization, 2010. https://www.who.int/violence_injury_prevention/key_facts/en/ - 6. 11. 2019.
28. *Izvješće o radu za 2016.* (2017). Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, Zagreb.
29. Kordić, E., Kondor-Langer, M. (2016). Vremenska i prostorna obilježja ubojstava u obitelji u RH. *Kriminalistička teorija i praksa*, 3(2), 227.-255.
30. Krug, E., Dahlberg, LL., Mercy, JA., Zwi, AB., Lozano, R. (2002). *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization, 23.-56.
31. Mamula, M., Ručević, S., Vukmanić, M., Zvizdić, M. (2013). *Nasilje prepoznaj i spriječi (proživljeno iskustvo žena u teoriji i praksi)*. Sarajevo: Udruženje Žene ženama.
32. McCrory, E., De Brito, SA., Viding, E. (2012). *The link between child abuse and psychopathology: A review of neurobiological and genetic research*. *JRSM*, 105(4), 151.-156. doi:10.1258/jrsm.2011.110222.
33. Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema – 10. revizija, (2012). Zagreb: Medicinska naklada.
34. Mercy, J. (2016). *Global Violence Prevention*. *American Journal of Preventive Medicine*, 50(5), 660.-662.
35. Milašin, A., Vranić, T. i Buljubašić Kuzmanović, V. (2009). *Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži*. *Život i škola*, 55(22), 116.-141.
36. Miliša, Z. (2005). *Nasilje među mladima i nad mladima*. *Život i škola*, 13(1), 56.-75.
37. *Multi-Country Study on Violence Against Women, Questionnaire*. (2003). Version 10. Geneva: WHO.
38. *Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012.* NN 98/09.
39. *Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. – 2020. godine*. (2014). Ministarstvo socijalne politike i mladih.
40. *Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine*. NN 93/2016.

41. *Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje*. (2005). Beograd, Autonomni ženski centar, SZO.
42. Nedimović, T., Biro, M. (2011). *Faktori rizika za pojavu vršnjačkog nasilja u osnovnim školama*. *Primenjena psihologija*, 4, 229.-244.
43. Nimac K. (2016). *Sprječavanje nereda na športskim natjecanjima – zakonska regulativa u Republici Hrvatskoj i nekim europskim zemljama*. *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku*, 3-4, 119.-131.
44. Odeljan, R. (2018). *Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece*. Priručnik za stručnjake. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
45. *Ozljeđe u Republici Hrvatskoj*. (2019). Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
46. Patrick, C.J. (2008). *Psychophysiological correlates of aggression and violence: An integrative review*. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363 (1503), 2543.-2555. doi:10.1098/rstb.2008.0028.
47. Pavliček, J., Milivojević Antoliš, L., Matijević, A. (2012). Neke rodne karakteristike počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19(2), 917.-934.
48. Popović, S. (2018). *Seksualno zlostavljanje djece: sustavan pregled istraživanja*. *Ljetopis socijalnog rada*, 25(1), 5.-37.
49. *Prevenција zlostavljanja i zanemarivanja djece u Hrvatskoj*. Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2010. <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanje/prevalencija-zlostavljanja-i-zanemarivanja-djece-u-hrvatskoj/> - 6. 11. 2019.
50. Singer, M. (2005). *Kriminologija delikata nasilja; Nasilje nad djecom i ženama, maloljetničko nasilje*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
51. Southwest Prevention Center. (2006). *Prevention Terms Glossary*. Norman: University of Oklahoma. http://www.wikidoc.org/index.php/Southwest_Prevention_Center - 04. 11. 2019.
52. Stašević, I. (2001). *Razdvojena obitelj kao čimbenik mogućeg razvoja delinkventne aktivnosti u djece i mladeži*. Book of proceeding, 1. Congress of the Alpe-Adria Community on Maritime, Undersea, and Hyperbaric Medicine, Opatija, 179.-186.
53. Stašević, I. (2003). *Struktura obitelji i poremećaji u ponašanju kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela*. *Policija i sigurnost*, 12, 22.-34.
54. Stašević, I., Derk, D. (2016). *Osobitosti maloljetničke delinkvencije u Republici Hrvatskoj*. *Policija i sigurnost*, 25, 259.-275.
55. Stašević, I., Poredoš, D. (2002). *Ličnost i ponašanje maloljetnih počinitelja kaznenih djela*. *Policija i sigurnost*, 11, 74.-81.
56. Stašević, I., Ropac, D. (2005). *Učestalost i rasprostranjenost seksualnog zlostavljanja djece u Hrvatskoj od 1993. do 2002*. *Društvena istraživanja*, 14, 1129.-1147.

57. Stašević, I., Ropac, D., Poredoš, D. (2001). *Stres kao rizični čimbenik nastanka poremećaja ponašanja djece i mladeži*. Policijska i sigurnost, 10, 125.-134.
58. *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2018. godini*. (2019). Republika Hrvatska, Ministarstvo unutarnjih poslova.
59. Strašević, I., Ropac, D., Cvjetko, B. (2005). *Seksualno zlostavljanje djece u RH - analiza kaznenopravnih pokazatelja u razdoblju 1998.-2003*. Policijska i sigurnost, 14, 1.-13.
60. Strmotić, J. (2011). *Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih*. Policijska i sigurnost, 29(2), 211.-222.
61. *Svjetsko izvješće o nasilju i zdravlju*. (2002). Svjetska zdravstvena organizacija, <http://www.who.int> – 18. 4. 2019.
62. Šmihula, D. (2013). *The Use of Force in International Relations*. VEDA. ISBN 978-80-224-1341-1.
63. *Transport i komunikacije*. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2018. https://www.google.com/search?q=dr%C5%BEavni+zavod+za+statistiku%2C+transport+i+komunikacije&rlz=1C1GCEA_enHR789HR789&oq=dr%C5%BEavni+&aqs=chrome.69i59l2j0l2j69i57j69i61.7175j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 – 06. 11. 2019.
64. *UN-ova Deklaracija o uklanjanju nasilja nad ženama*. (1993). Opća skupština UN-a, 48/104. <https://www.prs.hr/index.php/medunarodni-dokumenti/un-dokumenti/270-un-deklaracija-o-uklanjanju-nasilja-nad-zenama> - 4. 11. 2019.
65. *Ustav Republike Hrvatske*. (2014). Republika Hrvatska, NN 05/14.
66. Velki, T. (2012). *Provjera ekološkoga modela dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima*. Disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
67. World Health Organization. (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.
68. *World Report on Violence and Health*. (2000). Geneva: WHO.
69. *Zakon o sprječavanju nereda na sportskim natjecanjima*. (2011). Republika Hrvatska, NN 34/11.
70. Žilić, M., Janković, J. (2016). *Nasilje*. Socijalne teme, Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti, 1(3), 67.-87.
71. Žižak, A., Koren-Mrazović, M. (2001). *Maloljetnička delinkvencija i primijenjeni programi podrške*. Kriminologija i socijalna integracija, 9(1-2), 51.-60.

Summary

Ina Stašević, Dubravko Derk, Ilda Poda

Violent Death and Other Forms of Violence in the World and the Republic of Croatia

This paper aims to present the significance of violent deaths in the Republic of Croatia with a special focus on deaths because of violence and to present the main causes of violence and preference. Violence incidence data in Croatia are compared to those from surrounding countries, as well as to data from other European countries and the world. This paper analyses the data for the period from 2015 to 2018. An average of 2,850 violent deaths is recorded annually in Croatia, of which 74% are accidents (death rate is 50 / 100,000). Accidents include frequent falls (30 / 100,000), followed by traffic accidents (10 / 100,000). The standardized mortality rate caused by violence in Croatia is low (1.6 / 100,000), while the suicide rate is medium-high (12.1 / 100,000). Among the killings, half refer to women killed by partners. Due to violence in families, the police annually report about 10,000 offences and about 5,000 criminal offences, of which 1,600 pertain to crimes against life and body. The number of reported crimes against sexual freedom and sexual abuse and exploitation of a child in the Republic of Croatia shows fluctuations from 775 (2015) to 836 (2018). Prevention measures and the need for a multidisciplinary approach are also discussed.

The paper emphasized the importance of creating a positive social environment, defining clear preventive social policies and the inclusion of all available potentials.

Keywords: violent deaths, forms of violence, causes of violence, indicators, prevention.

DAMIR JURAS*

Krijumčarenje migranata, udaljenje iz službe i pokretanje disciplinskog postupka protiv sindikalnog povjerenika

1. KRIJUMČARENJE MIGRANATA

Kazneno djelo „Protuzakonito ulaženje, kretanje i boravak u Republici Hrvatskoj, drugoj državi članici Europske unije ili potpisnici Šengenskog sporazuma“ propisano je čl. 326. Kaznenog zakona¹. U skladu sa st. 1. kažnjava se onaj tko iz koristoljublja² nedopušteno omogućiti ili pomogne drugoj osobi ući, izići ili boraviti u Republici Hrvatskoj ili drugoj državi članici Europske unije ili potpisnici Schengenskog sporazuma, a za počinitelja je zapriječena kazna zatvora od jedne do osam godina. Prema st. 2. kažnjava se osoba koja je pri počinjenju djela iz stavka 1. dovela u opasnost život ili tijelo osobe koju krijumčari ili je s takvom osobom postupala na nečovječan ili ponižavajući način ili je to djelo počinila kao službena osoba u obavljanju službene dužnosti, a za počinitelja je zapriječena kazna zatvora od tri do dvanaest godina. Stavkom 1., osim radnje prevođenja preko državne granice, inkriminiraju se i drugi načini počinjenja kaznenog djela, primjerice: dovoženje do neposredne blizine granične crte gdje je moguće ilegalno prijeći državnu granicu, davanje prijevoznog sredstva, davanje skloništa i sl. Stavkom 2. propisane su kvalifikatorne okolnosti kaznenog djela, pa je stroža i zapriječena kazna.

Presudom K-121/17 od 10. 5. 2017. godine Općinski sud u Slavonskom Brodu utvrdio je da je G. N., državljanin R. S., počinio kazneno djelo opisano i kažnjivo po čl. 326. st. 1. KZ-a što je: „dana 16. 3. 2017., oko 00,55 sati, na autocesti A3 L.-Z., na sjevernom kolničkom traku, upravljao osobnim vozilom marke VW T., reg. oznake (...) u smjeru Z., u cilju da se nepripadno imovinski okoristi ilegalnim prevoženjem preko područja Republike

* dr. sc. Damir Juras, znanstveni suradnik, MUP RH, Split, Hrvatska.

¹ Kazneni zakon, NN 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18. (dalje: KZ)

² Zabrana pomaganja državljanima trećih zemalja u nezakonitim migracijama bez koristoljublja propisana je kao prekršaj čl. 43. Zakona o strancima, NN 130/11., 74/13., 69/17., 46/18., čije je počinjenje kažnjivo po čl. 225. st. 3.-5. navedenog Zakona.

Hrvatske osoba koje su prethodno bez osobnih dokumenata nezakonito iz Republike Srbije ušle u Republiku Hrvatsku, za dogovorenu zaradu u iznosu od 5.000,00 eura te kontaktirajući mobilnim uređajem sa, za sada nepoznatom osobom, koja mu je davala upute o dionici puta na kojoj će preuzeti osobe koje su protuzakonito ušle i nalazile se u Republici Hrvatskoj, doveo se do 279. km autoceste, u blizini B. te u tovarni prostor kombiniranog teretnog vozila smjestio 16 državljana A.: (...) te ih prevezio u smjeru Z. do državne granice s Republikom Slovenijom kod mjesta R., gdje ih je trebao dovesti i iskrcati, kojom prilikom je kod S. B., na 211. km autoceste A3, neposredno prije odmorišta M. – sjever, zatečen po policijskim službenicima Postaje granične policije Slavonski Brod.“ Sud je navedenog počinitelja osudio na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine, te mu na temelju čl. 56. KZ-a izrekao uvjetnu osudu uz rok kušnje od tri godine, a kao olakotne okolnosti cijenio je sljedeće: priznanje počinjenja djela, iskazano kajanje i prijašnju neosuđivanost.

Županijski sud u Splitu, presudom K-Us-9/2017-11 od 24. 10. 2017., utvrdio je da je okrivljenik B. K., državljanin Republike Hrvatske i Republike Srbije, počinio produljeno kazneno djelo protiv javnog reda – počinjenjem kaznenog djela u sastavu zločinačke organizacije – djelo opisano i kažnjivo po čl. 329. st. 1. toč. 2. KZ-a u svezi s kaznenim djelom protiv javnog reda – protuzakonitog ulaženja, kretanja i boravka u Republici Hrvatskoj – djelo opisano u čl. 326. st. 1. KZ-a, a sve u svezi s čl. 52. KZ-a, jer se: „u vremenskom razdoblju od 6. ožujka 2014. pa do 19. studenog 2014., međusobno povezao sa L.H., I.H., N.H., S.Š. i najmanje dvije nepoznate osobe po imenu M. i I., a za najmanje jedno prebacivanje sa Z.K., M.M., L.P., Z.G., S.G. i D.K., da zajednički i dogovorno, uz novčanu protunaknadu, turske državljanke kriomice i na nedopušten način prebacuju iz Bosne i Hercegovine u Republiku Hrvatsku, do autobusnih kolodvora u V., M., S. i P, odakle su redovnim autobusnim linijama ili osobnim vozilima prevoženi do Z., a potom ih kroz Republiku Hrvatsku prevedu do hrvatske državne granice sa Slovenijom, Austrijom ili Italijom, odakle bi ih opet dalje kriomice i na nedopušten način prebacivali preko hrvatske državne granice u Sloveniju, Austriju ili Italiju, a sve u nakani da se okoriste, s time da bi L.H., I.H., N.H., S.Š., Z.K., M.M., L.P., Z.G., S.G., D.K. i najmanje dvije nepoznate osobe po imenu M. i I. u pravilu te državljanke prethodno provodili kroz područje Bosne i Hercegovine do državne granice Republike Hrvatske, gdje ih je na području Z. preuzimao okrivljenik B.K. sa S.Š., D.M., M.Z., R.D., I.P., N.D., R.I. i I.Š., pa su tako međusobno naizmjenice, prema unaprijed načinjenom planu, prevezli strane turske i druge državljanke u deset navrata i to: (...), a ostvarenu protupravnu zaradu u iznosu od najmanje 22.000,00 kuna zadržao je za sebe.“ Sud je okrivljenika osudio na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i šest mjeseci, a kao otegotne okolnosti sudsko je vijeće cijenilo to što je ranije višestruko osuđivan i što ovakva djela predstavljaju veliku društvenu opasnost.

Županijski sud u Bjelovaru, presudom Kž-43/2018-4 od 3. 1. 2018., djelomično je prihvatio žalbu okrivljenika i preinačio pravnu kvalifikaciju kaznenog djela na način da je utvrdio kako je okrivljenik počinio kazneno djelo opisano i kažnjivo po čl. 326. st. 1. KZ-a, a ne kazneno djelo opisano i kažnjivo po čl. 326. st. 2. KZ-a: „Iz obrazloženja presude proizlazi sljedeći zaključak prvostupanjskog suda: prijevoz 12 odnosno ukupno 13 osoba u vozilu koje je registrirano i namijenjeno prijevozu ukupno 5 osoba nije potrebno posebno objašnjavati, jer se radi o prijevozu tolikog broja osoba koje su pretrpane i zbijene u prijevoznom sredstvu, a što ukazuje ne samo na opasnost takvog njihovog prijevoza nego i na ponižavanje osoba koje su se prevozile na opisani način, osoba koje su bile nagurane, pogrbljene, vožene na

način koji nije dostojan prijevoza ljudi tj. na ponižavajući način.“ Suprotno ovakvom stavu prvostupanjskog suda, ocjena je ovog drugostupanjskog suda da se prevoženje na ovakav način, pa makar se radilo i o 12 osoba, ne može smatrati ponižavajućim. Naime, prije svega treba imati u vidu da, iako se radilo o osobnom automobilu koji je registriran za prijevoz pet osoba, s obzirom na njegovu unutrašnjost, visinu i prostranost, posebno prtljažnog prostora, nema mjesta zaključku da su osobe bile pretrpane i zbijene. To posebno što se uopće ne raspoložuje podacima o konstituciji tih osoba, njihovoj visini i korpulentnosti, s obzirom na to da ni jedna od tih osoba nije ni ispitana tijekom ovog kaznenog postupka, pa nije utvrđeno niti to kako su se subjektivno osjećale, osobito imajući u vidu da je takav prijevoz trajao svega nekoliko kilometara i da su na isti same dobrovoljno pristale. Osim toga, to što su bile pogrbljene i sagnute glave, bilo je zasigurno zbog toga kako ih se ne bi vidjelo, s obzirom na to da su htjele nelegalno preko Republike Hrvatske otići dalje u neku od europskih zemalja. Prema tome, kako se po ocjeni ovog drugostupanjskog suda nije radilo o postupanju okrivljenika na ponižavajući način, to je na njegovu štetu povrijeđen Kazneni zakon (...).“ Drugostupanjski je sud potvrdio prvostupanjsku presudu Općinskog suda u Vukovaru K-543/2017-7 od 3. 1. 2018. u dijelu kojim je oduzeto vozilo kojim je počinjeno kazneno djelo: „Neosnovano se okrivljenik žali zbog odluke prvostupanjskog suda o oduzimanju automobila, s obzirom na to da se radi o predmetu koji je bio uporabljen za počinjenje kaznenog djela, te postoji opasnost da bi ga se moglo ponovno uporabiti za počinjenje kaznenog djela, a kako je to i propisano odredbom čl. 79. st. 2. KZ/11.“

Županijski sud u Varaždinu, presudom 22 Kž-246/18-5 od 27. 6. 2018., u povodu žalbe optuženog R. S., po službenoj dužnosti, preinačio je pravnu kvalifikaciju kaznenog djela na način da je utvrdio kako je okrivljenik počinio kazneno djelo opisano i kažnjivo po čl. 326. st. 1. KZ-a, a ne kazneno djelo opisano i kažnjivo po čl. 326. st. 2. KZ-a: „Imajući u vidu činjenični opis kaznenog djela za koje se tereti optuženik i to u dijelu koji se odnosi na uvjete prijevoza 13 migranata, pri čemu se optuženiku stavlja na teret da je 13 migranata prevezio na podu tovarnog sanduka i da su spomenuti bili zbijeni jedni uz druge, ovaj Sud, suprotno žalbenim navodima, nalazi da su shodno takvom činjeničnom opisu pravilno i potpuno utvrđene sve relevantne činjenice, međutim da prije svega iz takvog činjeničnog opisa, a i rezultata dokaznog postupka, ne proizlazi da se radi o nečovječnom postupanju. Prema ocjeni ovoga Suda, samim time što je optuženik prevezio 13 migranata u tovarnom prostoru kombija, pri čemu su sjedili na podu, što svakako predstavlja neprimjeren način prijevoza ljudi, nije prijevoz pod nečovječnim uvjetima – jer da bi se moglo govoriti o nečovječnom postupanju – potreban je veći stupanj neprimjerenosti uvjeta prijevoza, bilo da se radilo o daleko većem broju osoba koje bi se prevozile u tako malom prostoru; nedostatku zraka, hrane i vode; velikoj hladnoći i duljem prijevozu u takvim uvjetima, što se prema činjeničnom opisu optuženiku niti ne stavlja na teret.“

Općinski sud u Karlovcu, presudom 9 K-282/2018-55 od 12. 11. 2018. utvrdio je da je okrivljenik Z. L., državljanin Srbije, počinio kazneno djelo opisano i kažnjivo po čl. 326. st. 1. i 2. KZ-a, a u obrazloženju je detaljno naveo razloge za zaključak o ugrožavanju života i tijela migranata odnosno ponižavajućem i nečovječnom postupanju okrivljenika: „Kada je optuženi Z. L. prevozeći 21 stranog državljanina Afganistana u tovarnom prostoru kombi vozila dimenzija dužine 2,44 metra, širine 1,64 metar i visine 1,41 metar i bez prozora, on je s njima postupao na nečovječan i ponižavajući način. Naime, riječ je o tovarnom prostoru

koji nije namijenjen za prijevoz osoba. Same dimenzije tovarnog prostora tog kombi vozila relativno su male, a unutra je bila smještena 21 osoba od čega nekoliko djece. Djelatnici policije govore da je kombi bio pun kao šipak, da je ljudima nestajalo zraka, da su padali u nesvijest. Stoga ovo vijeće smatra da je riječ upravo o takvom stupnju neprimjerenosti uvjeta prijevoza i da se može govoriti o nečovječnom i ponižavajućem postupanju. Naime, prema praksi Europskog suda za ljudska prava, nečovječno postupanje jest postupanje koje je bilo smišljeno primijenjeno satima bez prestanka i kada je uzrokovalo stvarne tjelesne povrede ili snažnu psihičku i fizičku patnju (*Labita protiv Italije*, 26772/95 od 6. travnja 2000.). Ponižavajuće postupanje sumirano je i u presudi *M. i M. protiv Hrvatske* kada je Europski sud za ljudska prava naveo kako je postupanje ponižavajuće ako kod žrtve uzrokuje strah, patnje i osjećaje podređenosti, ako ono ponižava ili umanjuje vrijednost pojedinca (ponižavanje u očima same žrtve i/ili u očima drugih ljudi) bez obzira na to je li to bio cilj ili ne, ako se slomi fizički ili moralni otpor te osobe ili je se navede da postupa protiv svoje volje i savjesti ili ako pokazuje manjak poštovanja za ljudsko dostojanstvo ili ga umanjuje (*M. i M. protiv Hrvatske*, zahtjev broj 10161/13, presuda od 3. rujna 2015.). Dakle, kod ponižavajućeg postupanja naglasak je na fizičkoj ili psihičkoj patnji. U ovom slučaju ilegalni migranti bili su smješteni u kombi vozilo tovarnog prostora dužine 2,44 m, širine 1,64 m i visine 1,41 m. Bilo ih je smješteno ukupno 21. Prema svjedočenju djelatnika policije bili su u taj kombi nagurani kao sardine, unutra je bilo i djece, a neki od njih su padali u nesvijest. Riječ je o prostoru u kojem se osobe nisu mogle izravnati jer je visina tog prostora svega 1,41 m. Riječ je o prostoru ukupne površine svega nešto više od 4 m² u koji je bila smještena 21 osoba. Takav smještaj ilegalnih migranata zapravo je smještaj osoba na način da se pokazuje manjak poštovanja za njihovo ljudsko dostojanstvo, da ih se ponižava i umanjuje njihovu vrijednost kao pojedinca jer zapravo ispada da su oni bili kao predmeti i stvari doslovno ugurani u taj tovarni prostor. Zbog toga ovo Vijeće drži da je optuženi Z. L. u odnosu na ilegalne migrante postupao i na nečovječan i na ponižavajući način. Sami djelatnici policije govore da su, kada su otvorili taj tovarni prostor, ljude morali doslovno vući van, da su padali u nesvijest. Pri tome se treba imati na umu da taj prijevoz doduše nije trajao dugo, možda negdje desetak-petnaestak minuta, ali očito za taj broj osoba taj tovarni prostor nije bio primjeren, da su upravo zbog takvih uvjeta u kojima su bili smješteni gubili svijest. Zbog toga ovo Vijeće drži i da je optuženi Z. L. i vožnjom tolikog broja osoba u tako skućenom tovarnom prostoru, koji je doduše imao ugrađenu dodatnu ventilaciju, ali to očito na broj osoba nije bilo dovoljno, zapravo doveo u pitanje i ugrozio život i tijelo osoba koje su se na taj način nedozvoljeno kretale po području Republike Hrvatske.“ Sud je okrivljeniku izrekao kaznu zatvora u trajanju od 5 godina, cijeneći kao otegotnu okolnost i raniju osuđivanost u Republici Srbiji, te uzimajući u obzir da je kazneno djelo počinio „na teritoriju strane države, čime pokazuje posebnu bezobzirnost i upornost u kršenju propisa države čiji nije državljanin. (...) On pokazuje posebnu upornost u činjenju ovih kaznenih djela jer mu nije problem putovati i stotine kilometara iz jedne države u drugu samo da bi radi novčane nagrade prevezio dalje ilegalne migrante koji su neovlašteno i mimo granične kontrole ušli na područje Republike Hrvatske.“ Mjeru oduzimanja kombi vozila kojim je počinjeno kazneno djelo sud je izrekao „s obzirom na to da postoji opasnost da će se kombi ponovno uporabiti za činjenje istog ili sličnog kaznenog djela.“

Županijski sud u Puli, presudom Kž-174/2018-6 od 27. 4. 2018., potvrdio je presudu Općinskog suda u Vukovaru 13 K-38/2018-11 od 22. 2. 2018. u dijelu kojim je okrivljenik Y.

M. oglašen krivim za kazneno djelo opisano i kažnjivo po čl. 326. st. 1. i 2. KZ-a, te je prihvaćanjem žalbe državnog odvjetništva preinačio prvostupanjsku presudu u odluci o kazni i za navedeno kazneno djelo okrivljeniku utvrdio kaznu zatvora u dužem trajanju od jedne godine i šest mjeseci te ga, uzimajući za utvrđeno i kaznu zatvora za kazneno djelo iz čl. 235. st. 1. KZ-a, osudio na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od dvije godine: „Ovaj sud je ispitujući pobijanu presudu u pogledu odluke o kazni našao da je prvostupanjski sud pravilno cijenio okrivljeniku kao olakotno priznanje počinjenja kaznenih djela, te da su migranti pristali na način prijevoza kakav im je osigurao, ali i da je precijenio značaj tih okolnosti, posebice kada se ima u vidu da je okrivljenik uhićen ubrzo nakon što je pokušao pobjeći policijskim službenicima, a da je sve do zadnje rasprave poricao počinjenje kaznenog djela, pa je sud proveo brojne dokaze prije priznanja okrivljenika, koje dakle nije u bitnoj mjeri olakšalo utvrđivanje činjenica u ovom postupku niti skratilo trajanje postupka. Također, pravilno žalitelj ističe da prvostupanjski sud nije prilikom odmjeravanja kazne za ovo kazneno djelo cijenio da je okrivljenik prevezio čak 14 osoba, izloživši ih nehumanim uvjetima za prijevoz ljudi, da je prilikom zatjecanja od strane policijskih službenika, bezobzirnomo vožnjom, iako svjestan da time ugrožava i živote osoba koje prevozi, pokušao pobjeći policijskim službenicima, te da su uslijed takvog njegova postupanja četiri ilegalna imigranta i povrijeđena, a od toga je jedan zadobio teške tjelesne ozljede.“

Engl. *Smuggling of Migrants*

2. UDALJENJE IZ SLUŽBE I POKRETANJE DISCIPLINSKOG POSTUPKA PROTIV SINDIKALNOG POVJERENIKA U MINISTARSTVU UNUTARNJIH POSLOVA

Zaposlenika Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, bilo da se radi o državnom službeniku ili policijskom službeniku kao posebnoj kategoriji državnih službenika, koji ima status sindikalnog povjerenika, nije moguće udaljiti iz službe zbog pokretanja disciplinskog ili kaznenog postupka niti je protiv njega moguće pokrenuti disciplinski postupak zbog povrede službene dužnosti, bez prethodno pribavljene suglasnosti sindikata kojeg je zaposlenik član³ (čl. 96. a st. 3. Zakona o državnim službenicima (ZDS), NN 92/05., 140/05., 142/06.,

³ U petogodišnjem razdoblju od 2014. do 2018. godine, Ministarstvo unutarnjih poslova podnijelo je 61 tužbu radi ishođenja nadomjesne sindikalne suglasnosti radi pokretanja disciplinskih postupaka protiv sindikalnih povjerenika; pravomoćno su okončana 53 sudska postupka tako da je 48 tužbi usvojeno, 1 je odbijena, a 4 tužbe su povučene; 8 postupaka je u tijeku, od kojih su u 3 predmeta donesene prvostupanjske presude kojima se tužba uvažava – izvor informacije: Služba za odnose s javnošću Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, dopis klasa: 008-01/19-01/16, urbroj: 511-01-11-19-6 od 21. veljače 2019. godine.

Na dan 29. lipnja 2017. u Ministarstvu unutarnjih poslova bila su evidentirana 862 sindikalna povjerenika koji su uživali zaštitu od disciplinskog progona – izvor informacije: Služba za odnose s javnošću Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, dopis klasa: 008-01/17-01/79, urbroj: 511-01-11-17-8 od 29. lipnja 2017. godine. Obzirom na odgovor (uputu) Službe za odnose s javnošću Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, klasa: 008-01/19-01/16, urbroj: 511-01-11-19-8

77/07., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/13., 01/15., 138/15., 61/17. i čl. 88. Kolektivnog ugovora za državne službenike i namještenike (KU), NN 121/17., 12/18., 2/19.⁴). Budući da je zakonom propisano da se, u slučaju da sindikat uskrati traženu suglasnost, nadomjesna suglasnost Upravnog suda može pribaviti samo za pokretanje disciplinskog postupka (čl. 96. a st. 5. ZDS-a), a ne i za udaljenje iz službe, u praksi se pojavilo pitanje mogu li i koje radnje mogu biti poduzete kada ne postoji suglasnost sindikata, a ispunjeni su uvjeti za udaljenje iz službe zbog pokretanja kaznenog ili disciplinskog postupka i/ili uvjeti za pokretanje disciplinskog postupka podnošenjem zahtjeva nadležnom disciplinskom/službeničkom sudu. Treba ukazati i na to da državni službenik može biti udaljen iz službe samo nakon pokretanja disciplinskog postupka, a policijski službenik može, izuzetno, biti udaljen iz službe i prije pokretanja disciplinskog postupka, u kojem slučaju disciplinski postupak mora biti pokrenut u roku od 8 dana od dana donošenja rješenja o udaljenju iz službe (čl. 112. ZDS-a, čl. 112. Zakona o policiji (ZP), NN 34/11., 130/12., 89/14., 151/14., 33/15., 121/16.).

U presudi Upravnog suda u Zagrebu poslovni broj: UsI-3129/15-9 od 2. listopada 2017., istaknuta su tri stajališta od izuzetne važnosti za odlučivanje o disciplinskoj odgovornosti zaposlenika Ministarstva unutarnjih poslova:

- da je propisivanje KU-om obveze davanja sindikalne suglasnosti u slučaju udaljenja iz službe sindikalnog povjerenika nesukladno s vladavinom prava i protivno smislu zakonskih odredbi ZDS-a i ZP-a te stoga neprimjenjivo. Dakle, nadležni rukovoditelj, bez prethodne suglasnosti sindikata, može udaljiti iz službe sindikalnog povjerenika kada su ispunjeni zakonski uvjeti za primjenu navedenog instituta, neovisno o tome je li primjena instituta udaljenja iz službe fakultativna ili obligatorna.
- da se disciplinski postupak protiv sindikalnog povjerenika, u slučaju kada je poslodavac (Ministarstvo unutarnjih poslova) morao pokrenuti postupak pred Upravnim sudom, smatra zakonito pokrenutim s danom podnošenja tužbe kojom se traži nadomjesna suglasnost, pod uvjetom da presudom Upravnog suda naknadno ta suglasnost bude pribavljena. Dakle, zbog činjenice da se na ishodenje pravomoćne sudske odluke o nadomjesnoj suglasnosti može čekati duže od godine dana, a u roku od godine dana od saznanja za povredu službene dužnosti i počinitelja povrede mora se pokrenuti disciplinski postupak zbog teže povrede službene dužnosti (čl. 109. st. 2. ZDS-a, čl. 109. st. 2. ZP-a), ne mora doći do zastare prava na pokretanje disciplinskog postupka jer Ministarstvo unutarnjih poslova može u zastarnom roku pokrenuti disciplinski postupak podnošenjem tužbe radi ishodenja nadomjesne suglasnosti.⁵

od 5. ožujka 2019., da se aktualni podaci o registriranim sindikalnim povjerenicima mogu dobiti od 9 sindikata koji djeluju u Ministarstvu unutarnjih poslova, navedeni su podaci zatraženi od tih sindikata dana 12. i 13. ožujka 2019., a u zamoljenom roku do 19. 3. 2019. podatke su dostavila 3 sindikata: Nezavisni sindikat policijskih službenika i namještenika Republike Hrvatske ima 5 sindikalnih povjerenika, Sindikat kriminalističke policije ima 1 sindikalnog povjerenika, a Sindikat policijskih službenika ima 64 sindikalna povjerenika.

⁴ U prijašnjem Kolektivnom ugovoru za državne službenike i namještenike, NN 104/13., 150/13., 71/16., zabrana udaljenja iz službe bez prethodne suglasnosti sindikata bila je propisana čl. 95.

⁵ Imunitet sindikalnog povjerenika i disciplinska odgovornost državnih i policijskih službenika regulirani su ZDS-om, ZP-om i KU-om, pa se na njih, na temelju čl. 1. st. 3. ZP-a i čl. 4. st. 2. ZDS-a,

- ako je disciplinski postupak pokrenut podnošenjem tužbe radi ishođenja nadomjesne suglasnosti, a potom i predajom zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka, može se i voditi disciplinski postupak odnosno u takvom postupku može biti donesena odluka o disciplinskoj odgovornosti, što bi u sudskom postupku imalo za pravnu posljedicu utvrđenje da se radi o povredi zakona koja nije od utjecaja na pravilnost odluke o disciplinskoj odgovornosti, pod uvjetom da je naknadno pribavljena nadomjesna suglasnost suda.⁶ Ovo posebno zato što je zakonodavac

ne primjenjuju odredbe Zakona o radu (ZR), NN 93/14., 121/17., kojim je propisano da sindikalnom povjereniku za vrijeme obavljanja te dužnosti i šest mjeseci nakon prestanka te dužnosti, a bez suglasnosti sindikata nije moguće otkazati ugovor o radu. Ako se sindikat u roku od 8 dana ne izjasni o davanju ili uskrati suglasnosti, smatra se da je suglasan s odlukom poslodavca. Ako sindikat uskrati suglasnost na otkaz, uskrata mora biti pisano obrazložena, a poslodavac može u roku od 15 dana od dana dostave očitovanja sindikata zatražiti da suglasnost nadomjesti arbitražna odluka. Navedenu zaštitu uživa najmanje jedan sindikalni povjerenik, a najveći broj sindikalnih povjerenika koji kod određenog poslodavca uživaju zaštitu, određuje se odgovarajućom primjenom odredbi ZR-a o broju članova Radničkog vijeća u odnosu na broj sindikalno organiziranih radnika kod toga poslodavca (članak 188. u vezi s člankom 142. ZR-a). U slučaju osobito teške povrede obveze iz radnog odnosa, poslodavac može izvanredno otkazati radniku ugovor o radu u roku od 15 dana od dana saznanja za činjenicu na kojoj se izvanredni otkaz temelji (čl. 116. ZR-a /u prijašnjem Zakonu o radu, NN 149/09., 61/11., 82/12., 73/13., rok za izvanredni otkaz bio je propisan čl. 107. st. 2./). S obzirom na to da Radničko vijeće ima rok od 8 dana za davanje, odnosno uskratu suglasnosti (čl. 151. ZR-a), a u prekluzivnom roku od 15 dana poslodavac mora omogućiti iznošenje obrane radnika (čl. 119. ZR-a), nije realno moguće u prekluzivnom roku od 15 dana od dana saznanja za razlog poradi kojeg se može izvanredno otkazati ugovor o radu, pribaviti i nadomjesnu arbitražnu odluku, pa proizlazi da se, i u slučaju neutemeljenog protivljenja sindikata (ili Radničkog vijeća), ugovor o radu ne bi mogao izvanredno otkazati. Kako intencija zakonodavca, kad je propisao obvezu suodlučivanja u određenim slučajevima, nije bila onemogućavanje izvanrednog otkazivanja u slučaju kada za to postoji zakonom propisani razlog, u slučaju kada je pribavljena nadomjesna suglasnost ne dolazi do primjene subjektivni rok od 15 dana od saznanja za razlog zbog kojeg se može otkazati ugovor o radu: “Stoga, ovaj sud smatra, jednako kao i drugostupanjski sud, u slučaju kada sindikat uskrati suglasnost na otkaz sindikalnom povjereniku (čl. 182. Zakona o radu), a radi se o izvanrednom otkazu, da poslodavac može u roku iz čl. 107. st. 2. toga zakona podnijeti tužbu radi nadomještanja suglasnosti, te da u daljnjem roku od 15 dana kada odluka o nadomjesnoj suglasnosti postane pravomoćna može dati izvanredni otkaz zaposleniku koji je sindikalni povjerenik.“ - Vrhovni sud Republike Hrvatske (VSRH), Revr 319/02-2 od 20. 5. 2003. godine. Primjenom citiranog stajališta VSRH na pitanje pokretanja disciplinskog postupka protiv državnog i policijskog službenika, moglo bi se utvrditi da se disciplinski postupak ne može smatrati pokrenutim podnošenjem tužbe za ishođenje nadomjesne suglasnosti, već da se podnošenjem takve tužbe sprječava tijek zastarnog roka za pokretanje disciplinskog postupka odnosno da taj rok počinje teći tek od dana zaprimanja pravomoćne presude kojom se nadomješta sindikalna suglasnost, čime se otklanja mogućnost da zbog čekanja na navedenu pravomoćnu presudu nastupi zastara za pokretanje disciplinskog postupka, koji se pokreće podnošenjem zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka nadležnom disciplinskom sudu, u kojem slučaju bi rok za vođenje disciplinskog postupka počinjao teći tek od trenutka zaprimanja zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka na nadležnom disciplinskom sudu, koji bi od tog trenutka nesmetano mogao voditi postupak i donijeti odluku o odgovornosti te se u odnosu na tu odluku ne bi mogli utemeljeno iznositi prigovori nepoštovanja pretpostavki za odlučivanje o disciplinskoj odgovornosti.

⁶ U obrazloženju presude poslovni broj: UsI-3129/15-9 od 2. listopada 2018., kojom je odbijena žalba protiv citirane presude Upravnog suda u Zagrebu, Visoki upravni suda Republike Hrvatske naveo je sljedeće: „Što se tiče primjene odredbe 95. stavka 1. Kolektivnog ugovora, valja istaknuti da je točno

ishođenje prethodne suglasnosti propisao samo za pokretanje, ali ne i za vođenje disciplinskog postupka.⁷

Iz obrazloženja:

„(...) tuženik navodi djela zbog kojih je zatraženo pokretanje disciplinskog postupka protiv tužitelja, a radi se o navodnom obiteljskom nasilju pod utjecajem alkohola, te prijetnjama smrću i fizičkom i verbalnom napadu na treću osobu.

Sud je održao raspravu te je u dokaznom postupku pročitao dokumentaciju iz sudskog spisa i priklopljeni spis upravnog tijela. Izvršen je uvid i u spis ovog suda UsI-2771/15.

Tužbeni zahtjev je neosnovan.

U ovom je predmetu nesporno da je tužitelj bio sindikalni povjerenik u Policijskoj postaji (...) te da je 23. srpnja 2015. godine načelnik navedene postaje od Sindikata (...) zatražio suglasnost za pokretanje disciplinskog postupka protiv tužitelja, navodeći već spomenute inkriminacije koje mu se stavljaju na teret. Dana 27. srpnja 2015. godine doneseno je osporavano prvostupanjsko rješenje o udaljavanju tužitelja iz službe te je načelnik Policijske postaje sastavio prijedlog za pokretanje disciplinskog postupka, a 28. srpnja 2015. godine je Sindikat obavijestio načelnika Policijske postaje o tome da se ne daje suglasnost za pokretanje disciplinskog postupka protiv tužitelja. Istog dana načelnik PU (...) o svemu tome obavještava nadležnu Službu disciplinskog sudovanja MUP-a, a ministar unutarnjih poslova podnosi tužbu nadležnom upravnom sudu protiv Sindikata radi nadomještanja suglasnosti sindikata za pokretanje disciplinskog postupka protiv tužitelja zbog teže povrede službene dužnosti. Obavijest načelnika PU Službi disciplinskog sudovanja je dostavljena faxom. Dana 03. kolovoza 2015. godine odbija se žalba tužitelja na rješenje o njegovom udaljenju iz službe, a akt zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka protiv tužitelja od 28. srpnja 2015. godine je uruđbiran Službi disciplinskog sudovanja 04. svibnja 2016. godine. Upravni sud u Zagrebu je u predmetu UsI-2771/15 nadomjestio suglasnost sindikata za pokretanje disci-

da sindikalni povjerenik ne može biti udaljen iz službe zbog pokretanja kaznenog postupka, kako to pravilno navodi tužitelj, te da treba uzeti da je točno da se sindikalnog povjerenika ne može ni udaljiti iz službe zbog pokretanja disciplinskog postupka, bez suglasnosti sindikata. Isto je tako točno sve što tužitelj navodi u žalbi vezano za citiranje odredaba ZDS-a i ZP-a. Međutim, u postupku je utvrđeno da je Upravni sud u Zagrebu u predmetu, broj UsI-2771/15 nadomjestio suglasnost sindikata za pokretanje disciplinskog postupka protiv tužitelja. Navedena presuda postala je pravomoćna 5. listopada 2016. Dakle, presudom suda nadomještena je suglasnost za pokretanje disciplinskog postupka, a kako djela koja se tužitelju stavljaju na teret nemaju nikakve veze s njegovim obavljanjem dužnosti sindikalnog povjerenika, ovaj Sud ocjenjuje da navedene povrede nisu bitno utjecale na donošenje pravilne presude. Ovo stoga što je zaštita sindikalnog povjerenika posebno propisana radi nesmetanog obavljanja dužnosti sindikalnog povjerenika.“

⁷ Ako bismo zauzeli stajalište da se disciplinski postupak smatra pokrenutim danom podnošenja tužbe Upravnom sudu za ishođenje nadomjesne suglasnosti, ali da se taj postupak ne može voditi odnosno da se u tom postupku ne može donijeti odluka o disciplinskoj odgovornosti prije ishođenja pravomoćne sudske odluke o davanju nadomjesne suglasnosti, tada bi disciplinskom sudu mogao proteći značajni dio zastarnog roka za vođenje disciplinskog postupka u kojem ne bi mogao poduzimati radnje u postupku, što bi u konačnici moglo dovesti i do situacije da nastupi zastara za vođenje disciplinskog postupka, čime bi se neopravdano i suprotno smislu zakona pogodovalo službeniku protiv kojeg je vođen disciplinski postupak.

plinskog postupka protiv tužitelja, presudom koja je postala pravomoćna 05. listopada 2016. godine i koja je dostavljena strankama 14. studenog 2016. godine.

Na temelju ovako utvrđenog činjeničnog supstrata sud je primjenom materijalnog prava ocijenio tužbeni zahtjev neosnovanim.

Odredba čl. 95. st. 1. KU-a doista propisuje da se sindikalnog povjerenika bez suglasnosti sindikata ne može udaljiti iz službe zbog pokretanja kaznenog postupka. Tužitelj je u pravu kada tvrdi da bi se ova odredba, gledajući sama za sebe, trebala tumačiti na način da se primjenjuje i na slučaj udaljenja iz službe zbog pokretanja disciplinskog postupka. Nije, naime, niti smisleno, a niti životno logično da bi sindikalni povjerenik trebao biti jače zaštićen u slučaju kada je protiv njega pokrenut kazneni postupak, nego kada je protiv njega pokrenut (samo) disciplinski postupak.

S druge strane, očito je da postoji međusobna neusklađenost odredbi ZDS-a, ZP-a i KU-a.

Dok je potreba traženja suglasnosti sindikata za slučaj udaljenja iz službe propisana KU-om, dužnost ishođenja sindikalne suglasnosti za pokretanje disciplinskog postupka je propisana zakonom, i to u čl. 96.a st. 3. i 5. ZDS-a. Već ovako postuliranje odredbi o ulozi sindikata u vezi pokretanja disciplinskog postupka, odnosno u vezi udaljenja iz službe sindikalnog povjerenika - nije smisleno, jer po prirodi stvari pokretanje disciplinskog postupka protiv državnog službenika - sindikalnog povjerenika može čekati naknadno dopuštenje upravnog suda u slučaju uskraćivanja sindikalne suglasnosti, ali to ne vrijedi za institut udaljenja iz službe, koji je i postuliran zato da djeluje odmah i bez odgađanja u specifičnim slučajevima kada okolnosti slučaja čine nedopustivim ostanak državnog službenika do okončanja disciplinskog postupka.

U tom smislu ne samo da je neprihvatljivo obligatornost sindikalne suglasnosti na udaljenje iz službe propisivati u propisu nižeg ranga (KU) nego što je propis koji uređuje davanje suglasnosti sindikata na pokretanje disciplinskog postupka protiv sindikalnog povjerenika, već niti sâmo propisivanje obveze davanja sindikalne suglasnosti u slučaju udaljenja iz službe ne može i ne smije biti propisano jednako ili manje restriktivno nego što je to propisano za slučaj pokretanja disciplinskog postupka. Stoga sud ocjenjuje odredbu čl. 95. st. 1. KU-a, u dijelu u kojem se odnosi na davanje sindikalne suglasnosti za udaljenje državnog službenika (sindikalnog povjerenika) iz službe, nesukladnom vladavini prava i protivnom smislu zakonskih odredbi ZDS-a i ZP-a te stoga neprimjenjivom u konkretnom slučaju.

Doslovna primjena navedene odredbe čl. 95. st. 1. KU-a bi dovela do toga da se udaljenje sindikalnog povjerenika iz službe ne bi moglo provesti niti kada je u pitanju već pokrenuti disciplinski postupak, niti kada je sindikat dao suglasnost za pokretanje disciplinskog postupka, niti kada je pokrenut kazneni postupak (primjerice, zbog nekog teškog kaznenog djela), a niti kada postoji dužnost za udaljenje iz službe zbog sumnje na djelo korupcije (čl. 112. st. 1. ZP-a).

Takvo tumačenje primjene odredbe čl. 95. st. 1. KU-a očito je neprihvatljivo.

U konkretnom je slučaju udaljenje tužitelja iz službe provedeno prije nego što je protiv njega pokrenut disciplinski postupak pa se doista postavlja pitanje poštovanja roka za pokretanje disciplinskog postupka iz čl. 112. st. 3. ZP-a, u svjetlu ranije iznesenih činjenica o sindikalnom uskraćivanju suglasnosti na pokretanje disciplinskog postupka, o tome da je tu-

ženik 28. srpnja 2015. godine tek podnio tužbu sudu za nadomještanje sindikalne suglasnosti i o tome da je tuženik akt zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka od 28. srpnja 2015. godine uruđbiraio Službi disciplinskog sudovanja tek 04. svibnja 2016. godine, ujedno prije pravomoćne sudske odluke o nadomještanju sindikalne suglasnosti.

I ovdje su odgovarajuće odredbe ZDS-a i ZP-a međusobno nesukladne te ih valja na odgovarajući način protumačiti.

Odredba čl. 104. st. 2. ZP-a precizno propisuje da se postupak zbog teže povrede službene dužnosti pokreće danom predaje zahtjeva za pokretanje postupka nadležnom disciplinskom sudu, ali pritom ta odredba uopće ne vodi računa o (ne)moćnosti predaje takvog zahtjeva u slučaju iz čl. 96.a st. 5. ZDS-a, kada sindikat uskrati suglasnost na pokretanje disciplinskog postupka i kada je čelnik tijela prisiljen od nadležnog upravnog suda tražiti da se presudom ta suglasnost nadomjesti. Ova neusklađenost odredbi čl. 104. st. 2. ZP-a i čl. 96.a st. 5. ZDS-a je posebno potencirana u slučaju udaljenja iz službe prije pokretanja disciplinskog postupka, jer u tom slučaju postoji obveza da se disciplinski postupak pokrene u daljnjem roku od 8 dana od udaljenja iz službe (čl. 112. st. 3. ZP-a). Naime, jasno je da se u tom slučaju disciplinski postupak u roku od 8 dana ne može pokrenuti na način koji propisuje odredba čl. 104. st. 2. ZP-a.

U takvoj situaciji valja tumačiti odredbu čl. 104. st. 2. ZP-a na način da se postupak zbog teže povrede službene dužnosti može smatrati pokrenutim i s danom podnošenja tužbe upravnom sudu radi nadomještanja sindikalne suglasnosti za pokretanje disciplinskog postupka, uz nekoliko dodatnih uvjeta koje treba ispuniti u konkretnom slučaju.

Prvi uvjet je da je tužba upravnom sudu radi nadomještanja sindikalne suglasnosti za pokretanje disciplinskog postupka podnesena u roku od 15 dana od dana sindikalnog uskraćivanja suglasnosti (čl. 96.a st. 5. ZDS-a). Ovaj uvjet je ispunjen jer je tužba podnesena nadležnom upravnom sudu isti dan kada je tuženik obaviješten o sindikalnom uskraćivanju suglasnosti (28. srpnja 2015. godine).

Drugi uvjet bi bio da je u smislu čl. 112. st. 3. ZP-a podnošenje tužbe nadležnom upravnom sudu uslijedilo i u roku od 8 dana od dana udaljenja sindikalnog povjerenika iz službe. I ovaj uvjet je tuženik poštovao jer je tužba podnesena jedan dan (28. srpnja 2015. godine) nakon provedenog udaljenja iz službe (27. srpnja 2015. godine).

Treći uvjet odnosio bi se na to da se tužba nadležnom upravnom sudu odnosi na isti činjenični supstrat na kojem se temelji prijedlog za pokretanje disciplinskog postupka. Prijedlog za pokretanje disciplinskog postupka je akt koji prethodi zahtjevu za pokretanje disciplinskog postupka, a taj je prijedlog načelnik Policijske postaje dana 27. srpnja 2015. uputio načelniku PU te je iz njega vidljivo da sadržava supstancijalno iste inkriminacije koje se spominju i u tužbi podnesenoj upravnom sudu radi nadomještanja sindikalne suglasnosti za pokretanje disciplinskog postupka.

Četvrti uvjet bi predstavljala naknadna pravomoćna odluka upravnog suda o davanju suglasnosti za pokretanje disciplinskog postupka. I ovaj uvjet je u konkretnom slučaju ispunjen jer je Upravni sud u Zagrebu u predmetu UsI-2771/15 donio takvu presudu (pravomoćna je postala 05. listopada 2016. godine).

Tužitelj problematizira činjenicu da je akt zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka od 28. srpnja 2015. godine uruđbiran tuženikovoju Službi disciplinskog sudovanja 04.

svibnja 2016. godine, ali se pritom ne može istovremeno pozivati na tvrdnju da je stoga prekoračen rok od 8 dana za pokretanje disciplinskog postupka iz čl. 112. st. 3. ZP-a kao i na tvrdnju da 04. svibnja 2016. godine još nije postojala pravomoćna presuda suda kojom bi se nadomjestila suglasnost sindikata.

Očito je da se te dvije tvrdnje tužitelja (iz njegovog podneska od 08. kolovoza 2017. godine) međusobno isključuju.

Sud u tom smislu utvrđuje da je tuženik na vrijeme, 28. srpnja 2015. godine, Službi disciplinskog sudovanja MUP-a faksirao obavijest o uskraćivanju suglasnosti sindikata na pokretanje disciplinskog postupka protiv tužitelja i da je istog dana i pod istim brojem isti ured načelnika PU sastavio akt zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka koji sadržava iste inkriminacije koje se tužitelju stavljaju na teret i u prethodnom prijedlogu za pokretanje disciplinskog postupka i u naknadnoj tužbi podnesenoj upravnom sudu. Formalno urudžbi-ranje zahtjeva za pokretanje disciplinskog postupka je stoga ovdje nebitno jer ono očito nije stvaralo procesne pretpostavke za vođenje upravnog spora radi nadomještavanja sindikalne suglasnosti, ali je za slučaj uspjeha u sporu (do čega je i došlo u odnosu na MUP) predstavljalo neophodnu procesnu pretpostavku za daljnje vođenje disciplinskog postupka.

U smislu svega navedenog sud cijeni da je tuženik na temelju čl. 112. st. 2. ZP-a u konkretnom slučaju imao osnovu za udaljenje tužitelja iz službe te pritom utvrđuje da u situaciji određenih neusklađenosti pojedinih zakonskih odredbi i odredbi KU-a treba zaključiti kako interesi okončanja disciplinskog postupka zbog teže povrede službene dužnosti trebaju imati prednost pred zaštitom sindikalnog povjerenika, pogotovo stoga što djela koja se tužitelju stavljaju na teret nemaju nikakve veze s njegovim obavljanjem dužnosti sindikalnog povjerenika.“

Engl.: Removal from Office and Statute of Limitations on Starting Disciplinary Procedures Against Trade Union Commissioner at the Ministry of the Interior of the Republic of Croatia

DANIJELA PETKOVIĆ*

Prikaz okruglog stola

Obiteljsko nasilje – izazovi u svakodnevnoj praksi

U organizaciji Centra za policijska istraživanja Visoke policijske škole, Policijske akademije Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 11. lipnja 2019. godine održan je okrugli stol na temu „Obiteljsko nasilje – izazovi u svakodnevnoj praksi“ za predstavnike nadležnih institucija, a s ciljem senzibiliziranja javnosti o obiteljskom nasilju i nasilju nad ženama. Okruglom stolu pribivale su pravobraniteljica za ravnopravnost spolova Višnja Ljubičić, ministrica demografije, obitelji, mladih i socijalne politike Nada Murganić, ministar pravosuđa Dražen Bošnjaković, ministar unutarnjih poslova Davor Božinović te stručnjaci i predstavnici nadležnih institucija, kao i glavni ravnatelj policije Nikola Milina te načelnik Policijske akademije Dubravko Novak.

U uvodnome dijelu nazočnima se obratila pomoćnica načelnika Policijske akademije za obrazovanje i standard, dr. sc. Davorka Martinjak koja je istaknula kako je problematika obiteljskog nasilja i dalje iznimno aktualna, s ishodištem u svakodnevnoj praksi te spomenuta problematika zahtijeva kontinuitet u pronalaženju novih, kvalitetnih rješenja društvenih odgovora na ovu pojavu. Dala je pregled zakonodavstva u području obiteljskog nasilja te naglasila važnost stručne prakse i međuresorne suradnje što je rezultiralo osnivanjem Nacionalnog tima za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji i nasilja nad ženama, te županijskih timova za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji i nasilja nad ženama. Znatno je unaprijeđen sustav podrške žrtvama, posebice posredstvom ureda za podršku žrtvama i svjedocima koji djeluju na sudovima, putem Nacionalnog pozivnog centra za žrtve kaznenih djela i prekršaja te djelovanjem organizacija civilnog društva koje se na području pojedinih policijskih uprava bave podrškom i zaštitom žrtava. Ministarstvo unutarnjih poslova izradilo je obrasce s obavijestima o pravima žrtava kaznenih djela i prekršaja nasilja u obitelji koji su prevedeni na više od 20 jezika i obvezno se uručuju žrtvama tijekom policijskog postupanja. Veliki pomak posljednjih godina učinjen je u području edukacije policijskih službenika

* Danijela Petković, mag. iur., Visoka policijska škola, Policijska akademija, Ravnateljstvo policije, MUP RH, Hrvatska.

osobito putem specijalističkih tečajeva koji su obogaćeni iskustvima i znanjem stručnjaka iz redova pravobraniteljstava, udruga, sudova, odvjetništava, dakle, svih subjekata koji se bave obiteljskim nasiljem. Odnedavno se policija može pohvaliti i s modernim pristupom učenja na daljinu, budući da je specijalizacija policijskih službenika za maloljetničku delinkvenciju i zaštitu djece i obitelji uvedena kao prvi tečaj koji je dobio svoj *online* oblik. Dodatna pozornost posvećuje se i edukaciji rukovoditelja ukazivanjem na konkretne negativne primjere koji su detektirani provođenjem nadzora, ali i putem prigovora na rad policije, zaprimljenih od stranaka ili drugih tijela.

Posljednjih sedam godina policija bilježi kontinuiran pad broja prekršaja nasilja u obitelji, (sa 17.976 počinitelja 2012. godine na 10.272 prošle godine), međutim, u isto je vrijeme u porastu broj kaznenih djela nasilja u obitelji (sa 330 u 2016. godini na 623 prošle godine), što govori u prilog činjenici da policija ozbiljno pristupa donošenju odluke o tome radi li se o prekršaju ili kaznenom djelu. Navedeno povećanje rezultat je dodatne senzibilizacije i edukacije policije u prepoznavanju i pravilnoj kvalifikaciji određenih ponašanja kroz kazneno-pravnu, umjesto prekršajno-pravnu reakciju. Jedna od kritičnih točaka koje su se tijekom prakse pokazale izazovom, odnosi se na dvostruko prijavljivanje odnosno na prijavljivanje svih sudionika nasilja u obitelji kada tijekom događaja obiteljskog nasilja svojim ponašanjem i žrtva ostvaruje obilježja kažnjive radnje, pa se tako i primarni počinitelj nađe u ulozi žrtve. U svojem je izlaganju Martinjak istaknula da u Republici Hrvatskoj ne postoji praksa uhićenja i osuđivanja i počinitelja i žrtve u slučajevima nasilja u obitelji, ali je upravo i ovaj skup prilika da se o ovoj kritičnoj točki detaljnije raspravlja. Zaključila je da aktualni skup treba pojmiti kao priliku za razmjenu mišljenja, konstruktivnu kritiku, postavljanje pitanja i predlaganje novih ideja.

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, Višnja Ljubičić govorila je o unaprjeđenju zaštite žrtava i međuresorne suradnje iz perspektive Ureda pravobraniteljice. Desetljećima se ulažu znatni naponi na nacionalnoj i globalnoj razni kako bi se osvijestila činjenica da nasilje u obitelji i prema ženama nije privatna stvar, nešto što se događa unutar četiri zida i u što se nitko izvana nema pravo miješati, već se radi o društvenom problemu koji smo kao društvo obavezni rješavati i radi čega se uporno djeluje na poboljšanjima zakonodavnog i provedbenog sustava zaštite žrtava, prevencije problema i sankcioniranja počinitelja. Istaknula je da posljednjih deset godina bilježimo pad broja prijavljenih osoba za prekršajna djela nasilja u obitelji te drži da to ne znači da smo uspjeli suzbiti ovakvo ponašanje jer postoje indikatori koji govore da žrtve imaju sve manje povjerenja u institucije a da pojedini oblici nasilja prelaze iz prekršajno-pravne sfere u kazneno-pravnu sferu. Također, posljednjih godina nažalost svjedočimo i slučajevima femicida. Kada se govori o kaznenim djelima nasilja, posljednje tri godine bilježi se porast broja žrtava i počinitelja kao i samog broja nasilnih kaznenih djela počinjenih prema bliskim osobama i to za oko 20 %. Naglasila je važnost rodno senzibilnog pristupa u educiranju svih stručnih osoba koje postupaju u slučajevima nasilja u obitelji. Smatra da je penalna politika pravosuđa prema nasilnicima izuzetno blaga (manje od 10 % nasilnika osuđuje se na bezuvjetne zatvorske kazne), a sustav provođenja zaštitnih mjera neučinkovit i zamjetno je da postoji disbalans između mjera koje predlaže policija i onih koje se u konačnici izriču. Novim Pravilnikom o načinu provedbe zaštitnih mjera, zabrane približavanja, uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja u obitelji te mjere udaljenja iz zajedničkog kućanstva, fokus je izričito stavljen na počinitelja. Vidljiv je i nedostatak kvalitetnih i dugotrajnih programa rehabilitacije počinitelja, ponajprije psihosocijalnog tretmana.

Što se tiče postupanja nadležnih tijela, uz praćenje rada policije, pravobraniteljica je svoj fokus proširila i na pravosuđe i državno odvjetništvo, posebno kroz trogodišnji EU projekt „Izgradnja učinkovitije zaštite: promjena sustava za borbu protiv nasilja nad ženama“. Ovaj projekt predviđa analizu velikog broja pravomoćnih presuda za nasilje prema ženama u razdoblju od 2012. do 2016. godine, na ukupno petnaest sudova u Republici Hrvatskoj. Do sada je analizirano oko 1400 pravomoćnih kaznenih i prekršajnih presuda. Naglasak je stavljen na izradu prijedloga za poboljšanje zakonodavnog okvira, zagovaranje učinkovitije suradnje među institucijama i ključnim akterima koji sudjeluju u prevenciji, pravnom progonu i kažnjavanju nasilja prema ženama. Kroz dosadašnju analizu presuda i postupanja nadležnih institucija primjećuje da se nasilje vrlo često promatra izolirano kao štetni događaj, bez stavljanja u kontekst. Za učinkovito funkcioniranje cjelokupnog sustava, ključna je međuresorna suradnja. Osvrnula se i na problem dvostrukog privođenja i procesuiranja u pojedinim slučajevima nasilja u obitelji što je suprotno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji i što ukazuje na nedostatak rodno senzibilnog pristupa i policije i pravosuđa. Zbog trenda da se pojedini slučajevi nasilja u obitelji promatraju izolirano kao štetni događaj, potrebno je voditi brigu o stavljanju u kontekst – vezano uz povijest i kronologiju nasilničkog ponašanja počinitelja u svakom konkretnom slučaju. Upravo zbog pristupa da se nasilnički događaj promatra izolirano, prakse blagog kažnjavanja počinitelja, puštanja počinitelja da se brani sa slobode, neizricanja zaštitnih mjera ili njihove neučinkovite provedbe, sve navedeno odvraća žrtve od prijavljivanja i pridonosi nepovjerenju u pravni sustav.

Zaključno, sukladno s politikom nulte tolerancije na nasilje prema ženama i obitelji, Pravobraniteljica preporučuje izricanje maksimalnih zakonskih kazni (bezuvjernih kazni zatvora) za nasilnike, čime bi se poslala jasna društvena poruka o tome da je takav vid nasilja nedopustiv. Također je potrebno raditi na resocijalizaciji nasilnika, podizati svijest na obrazovnoj i medijskoj razini o tome da se radi o društveno štetnom problemu, a posebno je važno djelovati unutar odgojno-obrazovnog sustava posebice kroz kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja.

Ministrica demografije, obitelji, mladih i socijalne politike, Nada Murganić, naglasila je važnost međuresorne suradnje budući da ona obuhvaća nekoliko područja: prevenciju, pomoć i osnaživanje žrtve ali i kažnjavanje počinitelja. Posebice je važno educirati mlade u predškolskim ustanovama, školama i vršnjačkim zajednicama i slati poruke da se ni verbalnim ni fizičkim nasiljem ne mogu rješavati bilo kakva nezadovoljstva i konflikti. Pohvalila je Nacionalni preventivni program „Lilly“ usmjeren upravo ka senzibiliziranju javnosti o važnosti prevencije nasilja nad ženama. I u resoru socijalne skrbi planiraju se osnovati obiteljski centri u kojima će korisnici i građani moći dobiti podršku i savjet kako prepoznati nasilje. Navodi da je potrebno jačati ulogu skloništa za žrtve kojih u Republici Hrvatskoj trenutačno ima devetnaest. Glavni je cilj učiniti ih dostupnima tako da svaka županija ima barem jedno sklonište za žrtve (trenutačno u sedam županija ne postoji niti jedno sklonište), što je na tragu obećanja koje je premijer Plenković dao na sastanku s predstavnicama inicijative „Spasi me“, i na čemu se upravo radi. Osvrnula se na dobru suradnju između Ministarstva demografije, obitelji, mladih i socijalne politike i Ministarstva unutarnjih poslova kroz edukaciju operatera koji rade na liniji 112 i ažuriranje adresara s informacijama za pomoć žrtvi. Naglasila je važnost educiranja stručnjaka, osobito onih koji su specijalizirani za navedenu problematiku, kao i važnost međuresorne suradnje. Tako je 25. studenoga 2018. godine u Vladi potpisan

Sporazum o suradnji u području sprečavanja i borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji i konstituiran Nacionalni tim za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, čiji su članovi ministri iz pojedinih resora, glavni državni odvjetnik RH, predstavnici Vrhovnog i Visokog prekršajnog suda kao i predstavnice civilnih inicijativa. Nacionalni tim ima zadatak provoditi i pratiti provođenje politika i strategija ali i zadaću osnivanja županijskih timova. Ministrica je naglasila važnost djelovanja županijskih timova za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji koji djeluju pri uredima državne uprave u županijama, a podaci o njima dostupni su u Adresaru objavljenom na *web*-stranicama Ministarstva. Istaknula je važnost odgovarajućeg medijskog praćenja ovakvih inicijativa budući da se na taj način javnost dodatno senzibilizira o problematici obiteljskog nasilja. U tu je svrhu Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku izradilo Priručnik sa smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji kako bi ono bilo odgovorno i u skladu s etičkim principima izvještavanja. U tom kontekstu najavila je promotivnu kampanju „Stop nasilju, stop svim oblicima nasilja“ koja će biti usmjerena na osvješćivanje i senzibilizaciju javnosti. Na kraju je spomenula uspostavu SOS telefonskih linija pomoći za žrtve obiteljskog nasilja koje su dostupne 24/7, kao i potrebu da se uspostavi jedna nacionalna linija u tu svrhu.

Ministar pravosuđa Dražen Bošnjaković uvodno je rekao da svi moraju javno osuditi svaki pojedini događaj obiteljskog nasilja a Ministarstvo pravosuđa mora odgovoriti na način da se takvi slučajevi brzo procesuiraju i da se izrekne sankcija koja će biti odvraćajuća. Iako se stječe dojam da su kazne koje se izriču blage, Kazneni zakon RH nudi širok spektar kaznenih djela pod koja se mogu podvesti razna devijantna ponašanja. U tijeku su izmjene Zakona o kaznenom postupku, Kaznenog zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji te će se analizirati kaznena politika, a izvjesno je da će se ići na povećavanje kazni kroz zakonski minimum jer kazna mora biti oštra i odvraćajuća. Kada se radi o suzbijanju nasilja u obitelji jako su važni mehanizmi prevencije i koordinirano djelovanje svih državnih tijela. Kada je riječ o Zakonu o kaznenom postupku, željelo se iznaći mehanizme kojima bi se promijenila postojeća praksa zbog koje je proces suđenja znao biti iznimno mučan za žrtve. Tako su na polovici županijskih sudova ustrojene odjeli za podršku žrtvama i svjedocima a do kraja godine nastojat će se takve odjele ustrojiti na svim preostalim sudovima. Naglasio je važnost izricanja zaštitnih mjera za počinitelje obiteljskog nasilja, kao i važnost edukacije koja se provodi u okviru Pravosudne akademije i koja će se dodatno pojačati. Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela i prekršaja koji postoji u Ministarstvu pravosuđa također će biti dodatno ojačan kako bi mogao djelovati 24 sata. Zaključio je kako svi dionici koji se bave obiteljskim nasiljem moraju djelovati zajedno i timski, te da je potrebno jačati praksu i edukaciju kao i normativni okvir koji treba pokazati veću odlučnost i snagu naročito pri izricanju sankcija.

Ministar unutarnjih poslova Davor Božinović istaknuo je da je nasilje u obitelji i nad ženama jedna od najosjetljivijih, kompleksnih društvenih tema, koja je unazad nekoliko desetljeća iz sfere privatnog stavljena u fokus javnog i odgovornosti države te čitavog društva. Premda su naponi da se crne brojke smanje još uvijek nedostatni, pozitivan je iskorak što je hrvatsko društvo suradnjom nadležnih institucija spremno pokazalo kako neće tolerirati ni jedan oblik nasilja. Posljednjih deset godina udio ubojstava u obitelji u prosjeku čini oko 47 % ukupnog broja počinjenih ubojstava. Napori Ministarstva unutarnjih poslova u suzbijanju nasilja očituju se svakodnevno, što se osobito vidi kroz fokusiranje na edukaciju i stručno

usavršavanje policijskih službenika te razvijanje učinkovitog sustava prevencije. Glavni je cilj senzibiliziranje policijskih službenika i službenica te osvješćivanje javnosti o važnosti pravilnog odgovora i reakcije društva na fenomen rodno uvjetovanog nasilja, kao i nužnost prijavljivanja nasilja nadležnim državnim tijelima. Ministarstvo unutarnjih poslova zadržava kontinuitet ulaganja u poboljšanje i podizanje kvalitete rada policije po svim pitanjima vezanim uz ovu problematiku, što uključuje i standardizirane programe edukacije iz područja podrške žrtvama kaznenih djela. Noviteti uvedeni u posljednje vrijeme odnose se na tematsko educiranje sudaca disciplinskog sudovanja, te naročito rukovoditelja srednje razine, odnosno načelnika i pomoćnika načelnika policijskih postaja.

Ministar je istaknuo da je cjelokupni operativni sustav policije prošao edukaciju vezano uz nasilje u obitelji i nasilje nad ženama, ukupno oko 30.000 službenika. U prvih pet mjeseci ove godine, u Policijskoj akademiji održano je sedam temeljnih tečajeva za rad policijskih službenika operativnog dežurstva policijskih postaja, jedan specijalistički tečaj za maloljetničku delinkvenciju i kriminalitet na štetu mladeži i obitelji, jedan seminar za stručno usavršavanje policijskih službenika za mladež, pet stručnih radionica za policijske službenike i pravosudne dužnosnike te edukacija za pripadnike operativne službe 112 kako bi njihov prvi kontakt sa žrtvama bila obziran, suportivan, kulturni i prije svega profesionalan. Ministarstvo unutarnjih poslova otvoreno je za suradnju sa svim dionicima društva koji imaju iskustvo u radu sa žrtvama nasilja i bave se promicanjem prava žena. Naročito je značajna suradnja s pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova, čije preporuke policija uvažava i primjenjuje u podizanju standarda policijskog postupanja, kao i u edukaciji. Posljednji interval unaprjeđenja reakcije cjelokupnog društva inicirala je Vlada RH potpisivanjem Sporazuma o međuresornoj suradnji u području sprječavanja i borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, a donesen je i Medijski kodeks – vodič za profesionalno i senzibilizirano izvještavanje o nasilju prema ženama i femicidu, a u partnerstvu s pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova. Također su aktualizirane i aktivnosti vezane uz novi Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, čemu je važan doprinos dala građanska inicijativa „Spasi me“.

Ministar Božinović podsjetio je na *online Kalendar nasilja* o statistici obiteljskog nasilja, koji se svakodnevno ažurira s brojem prijavljenih djela nasilja na razini policijskih uprava. Istaknuo je tri točke po kojima se vidi pomak ali i mjerljivi rezultati kada se radi o ovoj problematici, a to su: Uputa o prioritetnom prijavljivanju kaznenih djela, a ne prekršaja – u slučajevima kada postoje elementi za oba djela; pridavanje posebne pažnje problematici tzv. dvostrukog uhićenja, te Uputa o obveznoj provedbi pojedinačne procjene potreba žrtve i provedbi zaštitnih mjera, a što smatra najvećim izazovom. Novim prijedlogom Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o policiji, predloženo je da se nasilje u obitelji propiše kao nova teža povreda službene dužnosti s posljedičnim obveznim udaljenjem policijskog službenika iz službe, a sve u cilju očuvanja kredibiliteta institucije koja prva odgovara na takve neželjene dojave. Na kraju je istaknuo problem „dvostrukog uhićenja“ kojem policija pokušava pristupiti i sa znanstvenog stajališta analizom prekršajnih predmeta nasilja u obitelji u slučajevima kada policija prijavljuje sve sudionike događaja radi podizanja razine sigurnosti građana. Zaključno, ministar je poručio da Ministarstvo stalno unaprjeđuje svoj rad te želi dati puni doprinos onome što je cilj Vlade i društva, a to je namjera da se u najvećoj mogućoj mjeri iskorijeni pošast koja nije samo hrvatska; te da zaživi nulta tolerancija prema nasilju.

U svom izlaganju prof. dr. sc. Elizabeta Ivičević Karas s Pravnog fakulteta Sveučilišta

u Zagrebu, govorila je o problemu dvostrukih uhićenja – kroz prizmu unaprjeđenja pravnog položaja žrtve. Rekla je da policija ima odgovornu i tešku zadaću i kada je riječ o postupanju prema osumnjičenicima, a pogotovo kada je riječ o postupanju prema žrtvama kaznenih djela i to onih koje su u posebno ranjivoj poziciji kao što su žrtve nasilja u obitelji. Istaknula je da je institut pojedinačne procjene žrtve u kojem policija ima značajnu ulogu, zapravo nekompatibilan s provođenjem dvostrukih uhićenja. Kratko se osvrnula na jačanje pravnog položaja žrtve kroz implementaciju Direktive 2101/29EU od 25. listopada 2012. kojom se uspostavlja cjeloviti sustav pružanja pomoći i potpore žrtvama kaznenih djela općenito, no valja naglasiti da taj sustav nadilazi granice kaznenog i prekršajnog postupka. Najveći je iskorak učinjen uvođenjem instituta pojedinačne procjene žrtve koji uključuje procjenu opasnosti za žrtvu i primjenu potrebnih mjera zaštite. Svrha navedenoga jest u tome da se već u najranijoj fazi postupka žrtvu i zaštititi i osigura joj se sve ono što je potrebno da ju se dodatno ohrabri u nakani da sudjeluje u kaznenom postupku i da aktivno doprinese procesuiranju počinitelja. Posebna pažnja mora se posvetiti pojedinim kategorijama žrtava, uključujući žrtve koje su ranjive zbog osobnog odnosa s počiniteljem, a to su žrtve nasilja u obitelji.

Pojedinačna procjena žrtve provodi se u dva koraka i poduzimaju je sva tijela koja dolaze u kontakt sa žrtvom, ali se Ivičević Karas fokusirala na postupanje policije: 1. najprije treba dokumentirati postoji li potreba za primjenom posebnih mjera zaštite u odnosu na konkretnu žrtvu i 2. koje konkretne mjere zaštite treba primijeniti. Naglašava da se ta pojedinačna procjena žrtve provodi u odnosu na svaku pojedinu žrtvu. U situacijama kada se radi o nasilju, treba procijeniti tko je primarni agresor a tko je žrtva, a načini na koje se može doći do tih informacija različiti su, te između ostalog uključuju i razgovor s involviranim osobama, žrtvom i mogućim počiniteljem. I Zakon o kaznenom postupku individualnu procjenu žrtve veže uz trenutak ispitivanja žrtve, u što ulazi i obavijesni razgovor. Što se tiče policijskog postupanja, obveza pružanja zaštite žrtve zajamčena je od najranije faze postupka, od trenutka provođenja policijskih izvida. Mjere koje policijski službenici mogu primijeniti jesu mjere koje su predviđene policijskim zakonodavstvom a tu se ponajprije misli na tjelesnu zaštitu.

Za policiju je posebno značajna jedna od mjera procesne zaštite žrtava a to je uhićenje. Što se tiče problematike „dvostrukih uhićenja“ u ovome kontekstu, ona je prisutna u stručnim raspravama zadnjih nekoliko godina, međutim u poredbenom pravu je prisutna još od sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Pod ovim pojmom podrazumijeva se situacija kada policijski službenici ne procjenjuju okolnosti svakog konkretnog slučaja prilikom uhićenja, nego se uhićuju i počinitelj i žrtva, iako su policijski službenici dužni procijeniti tko je u konkretnom slučaju primarni agresor te izvršiti uhićenje. Znanstvena istraživanja koja su provedena na ovu temu pokazala su da su u slučajevima dvostrukih uhićenja i počinitelja i žrtve kod obiteljskog nasilja, posljedice bile gubitak povjerenja ne samo u policiju nego i u cijeli pravosudni sustav, prouzročenje daljnje psihičke i fizičke traume za žrtvu te rizik opetovane izloženosti nasilju. Dvostruka uhićenja i traumatizacija koja se njima prouzrokuje, imaju snažan odvraćajući učinak na žrtve kada je riječ o prijavljivanju daljnjih slučajeva nasilja u obitelji. Ako žrtve nisu ohrabrene u prijavljivanje nasilja – cijeli je sustav zaštite neučinkovit.

Zaključno, prof. Ivičević Karas smatra da brojne statistike koje postoje kada je riječ o nasilju u obitelji treba promatrati sa zadržkom jer one ne moraju značiti da opada broj slučajeva nasilja u obitelji, već mogu biti i rezultat činjenice da žrtve nemaju povjerenja u sustav. Iznimno je važno da žrtve prijave nasilje u obitelji i nužno je jačati tu sferu sustava

kako bi žrtve bile ohrabrene prijavljivati nasilje i ostvariti zaštitu u okviru kaznenog ili prekršajnog postupka, pri čemu je itekako značajna uloga policije. Izlagateljica se referirala na komparativno istraživanje koje je provedeno prošle godine a koje je obuhvatilo četiri države (Hrvatsku, Sloveniju, Mađarsku i Rumunjsku) i koje je pokazalo da je u odnosu na policijsko postupanje bilo različitih iskustava žrtava. Generalno gledano, iskustva su bila dobra, no nerijetko je način postupanja i razina zaštite žrtve ovisila o pristupu pojedinog policijskog službenika; o tome koliko je on bio angažiran i senzibiliziran za navedenu problematiku. Kao i prethodni govornici, istaknula je važnost edukacije i to naročito policijskih službenika.

Doc. dr. sc. Marin Bonačić s Pravnog fakulteta u Zagrebu govorio je o komparativno pravnim iskustvima dvostrukih uhićenja kod nasilja u obitelji koja se prije svega odnose na Sjedinjene Američke Države, budući da je najveći broj dostupnih istraživanja upravo iz američkog pravnog sustava. Iako postoje razlike u odnosu na naš sustav, problemi s kojima se susreću policijski službenici u biti su isti. Odbor za uklanjanje diskriminacije žena, kao jednu od preporuka Republici Hrvatskoj detektirao je praksu dvostrukih uhićenja u slučajevima nasilja u obitelji. Sjedinjene Američke Države još su prije dvadesetak godina počele donositi zakone o primarnom agresoru s ciljem da se uhićenje ograniči samo na primarnog agresora ili osobu koja je inicirala nasilje a počinjenje nasilja u samoobrani prizna kao legitimno. U pozadini ovoga ideja je da je uhićenje jako učinkovita mjera za sprječavanje budućeg nasilja. Problemi koji su pri tome uočeni pokazali su da takvo postupanje ovisi prije svega o diskreciji policijskog službenika koji izlazi na intervenciju a da se oni mogu pogoršati ako ne postoje jasne smjernice za utvrđivanje agresora, ako ne postoji zadovoljavajuće osposobljavanje policijskih službenika i ako postoje dvosmislene informacije na mjestu počinjenja o primarnom agresoru. Istraživanja su pokazala da one države koje imaju praksu obveznih uhićenja imaju i višu stopu dvostrukih uhićenja u odnosu na države gdje to nije bilo obvezno. Dodatna obrazloženja dvostrukih uhićenja odnosila su se na tvrdnje da zlostavljači manipuliraju pravosudnim sustavima te na taj način kontroliraju ili se osvećuju žrtvi, a problem je bio i u slučaju kada je žena bila primarni agresor jer je tada stopa uhićenja muškaraca bila tri puta viša. Kao glavni nedostatak navodi se da rijetko na odgovarajući način adresiraju dugotrajno nasilje, a problem je i kod tzv. nasilnih obitelji gdje je teško utvrditi status osobe te se on mijenja u različitim incidentima. Jedna od mjera da se smanji broj dvostrukih uhićenja bila je potreba podnošenja izvješća javnom tužitelju s detaljnim objašnjenjem temelja za dvostruko uhićenje. Argumenti policijskih službenika za takva uhićenja bili su da postoji dužnost uhićenja kada postoje dokazi da je počinjeno kazneno djelo te namjera da u takvim slučajevima obje strane budu obvezane na bračno i partnersko savjetovanje. Kritika ovog sustava ističe da se takva postupanja često temelje na stavovima policijskih službenika i moralnim prosudbama koje utječu na percepciju krivnje, opravdanje nasilja i uvjerljivost činjenica slučaja. Statistički gledano, muškarci su rjeđe žrtve i češće imaju „povijest nasilja“, a kad se radilo o fizičkom nasilju žena, pokazalo se da to najčešće ne izaziva ozljede i nije motivirano pokušajima teroriziranja partnera. Također, kod istospolnih partnera veća je vjerojatnost dvostrukog uhićenja. Jedan od zaključaka bio je da se žene uhićuju neopravdano ili zbog nasilnog ponašanja koje je odgovor na trajnu viktimizaciju partnera. Zbog teških posljedica uhićenja – emocionalnih posljedica, financijskog opterećenja i društvene stigme, kao i zbog troškova za pravni sustav, policija treba ozbiljno shvatiti ulogu u uvođenju primarnog agresora. U zaključku se naglasilo da je ovo aktualan problem i u svijetu, što pokazuju i aktivnosti

Europske unije. Sve prethodno izneseno može se primijeniti i u Hrvatskoj i pokazuje s kojim se problemima susreću policijski službenici, ali bitno je to da je problem prepoznat što će sigurno dovesti do boljih rezultata u budućnosti, u čemu je ponovno ključno osposobljavanje policijskih službenika.

Anita Matijević, voditeljica Odjela maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji u Ravnateljstvu policije, govorila je o problemu nasilja u obitelji i dvostrukom prijavljivanju. Istaknula je da je policija do sada uložila velike napore u edukaciju policijskih službenika a također se provodi i znanstveno istraživanje na navedenu temu. Smatra da nemamo problem dvostrukih uhićenja kod kaznenih djela i kriminalističkih istraživanja, ali je on prisutan kod prekršaja. Iz statističkih podataka vidljivo je da godinama pada broj prekršaja vezano uz nasilje u obitelji, a što se može različito tumačiti. Kada gledamo kaznena djela, smatra da ne možemo govoriti o tamnoj brojki kriminaliteta, pogotovo kada je riječ o tjelesnim ozljedama i ubojstvu. S razine Ravnateljstva policije dana je Uputa da se u slučaju dvojbi radi li se o kaznenom djelu ili prekršaju, u svakom slučaju podnosi kaznena prijava a ne optužni prijedlog. Ovime se šalje jasna poruka počinitelju i žrtvi. Ono što danas puno bolje funkcionira jesu mjere opreza koje može izreći državno odvjetništvo. Međutim, postavlja se pitanje učinkovitosti zaštite žrtava, jer ako se u konkretnom slučaju odlučujemo da idemo na kazneno djelo a u prekršajnom postupku bi za to isto ponašanje išli na uhićenje i izricanje mjere opreza, ostaje otvorenim pitanje razine zaštite žrtve koje se na taj način ostvaruje, kao i količina dokaza koja je potrebna za provođenje kaznenog postupka.

Predavačica se osvrnula na nasilničko ponašanje žena, navodeći da je u 2018. godini prijavljeno 2289 žena – počiniteljica prekršaja prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, što iznosi oko 20 % od ukupnog broja počinitelja. Kod kaznenih je djela taj udio neusporedivo manji. Činjenica jest da je nasilje u obitelji rodno uvjetovano nasilje i ono što je specifično za nasilje kod žena jest da se one puno rjeđe javljaju kao recidivisti. Kada se govori o partnerskom odnosu, u 2018. godini, udio žena kod počinjenih prekršaja prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, iznosio je 20,8 %. Kada je riječ o broju optužnih prijedloga u kojima su istovremeno prijavljena oba partnera, prošle godine taj broj iznosio je 396, što iznosi 9,1 %. Zanimljiva je činjenica da je 2015. godine, kada se krenulo s intenzivnijim edukacijama policije na temu prepoznavanja žrtve nasilja u obitelji, taj udio iznosio svega 6 %. Izlagateljica ističe da problem u praksi ne predstavljaju situacije kada se istovremeno prijavljuju i muškarac i žena za prekršaj nasilja u obitelji, već kad policijski službenici postupaju a da prethodno nisu utvrdili sve okolnosti, nisu razdvojili žrtvu i počinitelja te im nisu omogućili da iznesu sve činjenice. Dakle, ključno je da policijski službenici utvrde sve okolnosti slučaja, dinamiku i kontinuitet te eventualni nerazmjer moći između muškarca i žene. Bez obzira na postojanje uputa, Protokola i činjenicu da je napravljena pojedinačna procjena potreba žrtve, bitan je ljudski pristup prema žrtvi.

Albina Tisanić, zamjenica županijskog državnog odvjetnika u Zagrebu istaknula je da se kazneno djelo nasilja u obitelji kao samostalno kazneno djelo prijavljuje izuzetno rijetko. Najčešće se pojavljuje u stjecaju s kaznenim djelima iz područja kazneno-pravne zaštite djece i to s kaznenim djelom povrede djetetovih prava iz čl. 177. Kaznenog zakona. Kada se radi o županijskoj nadležnosti odnosno o težim kaznenim djelima, nasilje u obitelji najčešće bude prijavljeno u stjecaju s pokušajem ubojstva ili sa spolnim deliktima. Razlog zbog čega se nasilje u obitelji rijetko prijavljuje kao samostalno kazneno djelo leži u činjenici da se nasilje

prema bračnom ili izvanbračnom partneru događa u nazočnosti njihove zajedničke malodobne djece. Na području županijskog državnog odvjetništva u Zagrebu u 2018. godini za nasilje u obitelji kao samostalno kazneno djelo prijavljeno je svega 5 osoba. Slučajevi dvostrukog prijavljivanja/uhićenja za kaznena djela nisu zabilježeni. Predavačica ocjenjuje da nema značajnijih problema kada se radi o kaznenom djelu iz čl. 179.a Kaznenog zakona – Nasilje u obitelji. Vezano za problem dokazivanja, izbjegava se pozivanje na blagodat nesvjedočenja žrtve, kroz praksu da se prijavljuje za kazneno djelo nasilja u obitelji u stjecaju s kaznenim djelom povrede prava djeteta. Pojasnila je to kroz konkretan primjer iz prakse.

Istaknula je važnost suradnje s policijom koja se promatra kroz dva aspekta: 1. ispravna kvalifikacija kažnjivog događaja – je li riječ o kaznenom djelu ili prekršaju i 2. problematika prikupljanja dokaza potrebnih za utvrđivanje činjenica. Pohvalila je dugogodišnju dobru suradnju sudova za mladež i policijskih službenika specijaliziranih za maloljetničku delinkvenciju, kao i edukaciju te specijalističke tečajeve koji se provode u Policijskoj akademiji u suradnji s državnim odvjetništvom, naročito za šefove smjena u policijskim postajama. Spomenula je i edukacije koje se provode u okviru Pravosudne akademije za suce, državne odvjetnike i policijske službenike. Rezultati ovakvih zajedničkih edukacija sasvim sigurno pridonose visokom postotku potvrđenih optužnica suda iz područja kaznenopravne zaštite djece u koju ulazi i kazneno djelo nasilja u obitelji. Na području Županijskog državnog odvjetništva Zagreb, u 2018. godini bilo je 93,78 % osuđujućih presuda, što je zasigurno rezultat zajedničkog rada policije i državnog odvjetništva.

Branka Žigante, sutkinja Visokog prekršajnog suda govorila je o izazovima vezanim uz problematiku nasilja u obitelji, i kao prvi navela činjenicu da u Republici Hrvatskoj trenutno postoje dva Prekršajna suda pa se postavlja pitanje tko će uopće suditi u slučajevima prekršaja iz domene nasilja u obitelji. Činjenica je da prekršajni sudovi imaju najviše predmeta s dvostrukom uhićenjem. Smatra da brojka od 396 optužnih prijedloga u 2018. godini kojima su istovremeno prijavljena oba partnera, nije mala brojka. Drži da je Prekršajni zakon nespretno napisan u odnosu na uhićenje a spomenula je i problem koji se pojavljuje u praksi kada se pred prekršajnog suca dovodi uhićenik u alkoholiziranom stanju a koji se mora ispitati u roku od 24 sata. Takve situacije vrlo često završavaju priznanjem okrivljenika i izricanjem blage, neodvraćajuće kazne (novčane) i odricanjem od žalbe od strane ovlaštenog tužitelja (najčešće policije). Činjenica je da kod nasilja u obitelji uvijek postoji mogućnost utjecaja na svjedoke. No, postoje drugi mehanizmi poput mjera opreza kojima možemo drugačije reagirati a da se ne pribjegava dvostrukom uhićenju. Dakle, jedan od izazova prekršajnog sudovanja jest kratkoća, mogućnost ispitivanja uhićenika u odnosu na dovođenje Prekršajnom sudu. Veliki izazovi postoje sada kada se moraju raditi procjene rizika, pri čemu odluka suda ovisi o prvim koracima koje poduzima policija – pojedinačne procjene i utvrđivanja svih okolnosti konkretnog slučaja.

Željka Barić, ravnateljica Doma za djecu i odrasle – žrtve obiteljskog nasilja „Duga – Zagreb“ govorila je o aktivnostima ove ustanove socijalne skrbi koju je osnovao Grad Zagreb, a koja pruža smještaj žrtvama nasilja u obitelji, psihosocijalni tretman, savjetovanje i pravnu pomoć. Budući da su zadnji u lancu postupanja, uočavaju sve dobre i loše strane postojećeg sustava. Svi dionici koji postupaju u slučajevima nasilja u obitelji moraju biti svjesni promjena koje unose u obitelj, kao i činjenice da se radi o dugotrajnoj problematici koja postoji u kontinuitetu. Osvrnula se na djecu koja su bila izložena nasilju u obitelji i za

koju je vjerojatnije da će smatrati da je prihvatljivo da muškarci tuku žene, da je u redu nekoga udariti, da su negativne posljedice za čin zlostavljanja male ili ih uopće nema i da je ono odgovorno za zlostavljanje te se treba osjećati krivim. Istaknula je važnost prepoznavanja činjenice postoje li naznake da je određena osoba nasilnik, kao i potrebu kvalitetne obrade što se primarno tiče policije i činjenice da se mora uzeti dovoljno vremena, naročito za razgovor sa žrtvom. Skrenula je pažnju na psihičko i emocionalno stanje u kojem se nalaze žrtve i koje svakako treba uzeti u obzir kod konkretnog postupanja. Žene, žrtve nasilja u obitelji ostaju u nasilnim vezama jer osjećaju emocionalnu ovisnost o počinitelju, poljuljanog su samopouzdanja, ne sagledavaju realno situaciju i gube tlo pod nogama. Najčešće nemaju povjerenja u pravni sustav. Treba voditi brigu i o socijalnim znakovima zlostavljanja koji se uglavnom manifestiraju u povlačenju od okoline i prekidu kontakata s drugim ljudima.

Barić je govorila i o tome kako zaštititi žrtvu i kako joj pomoći prilikom dojave o nasilju u obitelji, što je zadaća policije. Jako je važno da se žrtvi pruži podrška, da je se sluša, da joj se vjeruje, da ju se ne požuruje i da joj se daje do znanja da nije sama. Sigurnost je žrtve na prvome mjestu, stoga je treba ohrabriti da se pripremi za žurni odlazak od kuće. Policija često prikuplja podatke samo o zadnjem činu tjelesnog nasilja, pa treba voditi brigu o tome da se osobe pita za povijest nasilja kao i za oblike nasilja. Za obiteljsko nasilje karakteristično je dugogodišnje postojanje nasilja prije prve prijave policiji. Što se tiče procjene rizika, navodi da ju rijetko susreću na terenu a ona je vrlo bitna, i kasnije ju se može dopunjavati.

Prema njihovim iskustvima, može se reći da dominira fizičko nasilje uz koje uglavnom ide i psihičko, ali se rijetko prijavljuju zajedno. Ekonomsko i seksualno nasilje rijetko se spominju u prijavama policije a vrlo su česti u obitelji. To dovodi do slabije zaštite žrtava i nepovjerenja u sustav. Govornica primjećuje da su u porastu svi oblici nasilja u obitelji.

Mjera zabrane približavanja jedan je od dobrih alata na terenu koji se nažalost ne izriče dovoljno često koliko bi trebalo, a mogla bi smanjiti odlaske u skloništa. Također se rijetko izriče u odnosu na djecu. Smatra da treba postojati puno bolja koordinacija policije i ustanove u kojoj je smještena žrtva u situaciji kada počinitelj biva pušten na slobodu. U situaciji kada je počinitelj i deklarirani ovisnik, on ne može biti uključen u psihosocijalni tretman, nego najprije treba proći tretman liječenja od ovisnosti. Prijedlog za navedeno policija bi trebala dati sudu, jer se u suprotnom gubi puno vremena. Vezano za naknadni odlazak u stan, važno je da policija otprati žrtvu po osobne stvari u stan, a prije dolaska na smještaj; kako se nepotrebno ne bi traumatiziralo žrtvu. Gotovo sve žrtve govore da nisu stigle uzeti sve potrebne stvari jer ih je policija požurivala.

Pokazalo se da policija predugo ispituje žrtvu, često duže od pet sati prilikom prvog iskaza, ekstremni primjeri su i po dvanaest sati. Boravak u policiji u takvim okolnostima dodatna je traumatizacija, pa je to nužno bolje organizirati. Također, žrtve rijetko dobivaju informaciju da prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji imaju pravo da uz njih bude osoba od povjerenja prilikom davanja iskaza policiji, kao i da ih ispituje osoba istog spola, što je od presudne važnosti u slučajevima seksualnog nasilja. Uočeno je da žene, žrtve obiteljskog nasilja koje ne plaču, ne izgledaju nježno, zbunjeno i uplašeno, dobivaju manje podrške i razumijevanja od policije te drugih u sustavu. Ne treba zaboraviti da se žene koje su žrtve dugogodišnjeg nasilja, kao i one koje su akutno u stanju traume, dislociraju od emocija kako bi uopće mogle preživjeti. Stoga se događa da upravo te žene koje najviše trebaju pomoć, ostanu bez prave podrške. Neki od razloga neprijavlivanja su sljedeći: dugo trajanje sudskih

postupaka, niske kazne za počinitelje, strah od počinitelja, nepovjerenje u nadležne institucije, strah da im nitko neće vjerovati, strah da će ih se okriviti za preživljeno iskustvo (dvostruko uhićenje), osjećaj krivnje i odgovornosti te činjenica da su u većini slučajeva počinitelji osobe koje su žrtvi poznate i/ili bliske.

Izlagateljica je zaključila da su učestalost i intenzitet nasilja u partnerskim odnosima povezani s učestalosti i intenzitetom nasilja roditelja prema djeci i da se u obiteljima očituje istovjetni obrazac ponašanja među članovima obitelji. Također je prisutna pojava da u sve većem broju u sklonište počinju dolaziti starije žene.

Nakon izlaganja uslijedila je rasprava koja je još jednom potvrdila važnost provođenja edukacije svih dionika koji se bave suzbijanjem nasilja u obitelji a posebno su istaknute edukacije koje provodi Policijska akademija. Profesor Ajduković izrazio je zadovoljstvo organizacijom ovog skupa te još jednom naglasio da je sukus međuresorne suradnje povjerenje između ključnih dionika na terenu. Osvrnuo se i na pitanje izricanja blagih kazni za kažnjiva djela nasilja u obitelji rekavši da pravosuđe na taj način zapravo šalje poruku da se ne slaže s onim što je zakonodavac propisao. Stipo Mandić iz Operativno-komunikacijskog centra Policijske uprave zagrebačke iznio je podatak da se na području njihove nadležnosti dnevno postupa u pet do deset slučajeva nasilja u obitelji, od čega je puno slučajeva recidivizma. Policija ulaže maksimalne napore da procesuiraju sve takve slučajeve ali država mora pronaći mehanizme kako nasilnike izdvojiti iz obitelji. Sutkinja Žigante reagirala je na ovo rekavši da mehanizmi već postoje i da imamo mjere opreza kojima se nasilnik može udaljiti iz obitelji. Ivičević Karas kratko se osvrnula na pitanje što se događa kada kazneni ili prekršajni postupak bude gotov. Navodi da postoje ustrojeni sudski odjeli za pružanje podrške žrtvama i svjedocima pri županijskim sudovima, a širu podršku pružaju i brojne organizacije civilnog društva, no još uvijek ima dovoljno prostora za unaprjeđenje tog sustava. Dekan Borovec postavio je pitanje što je s procjenom potreba ostalih osoba koje su u zavisnom odnosu s počiniteljem ili žrtvom, ponajprije djecom. Ivičević Karas je replicirala na to da je ideja pojedinačne procjene žrtve da za nju „rade svi“, jer ona predstavlja dinamičku kategoriju koja može trajati tijekom cijelog kaznenog postupka i odnosi se na potrebe žrtve za mjerama procesne zaštite, što uključuje poseban način ispitivanja, isključenje javnosti i mjere opreza. U odnosu na policiju, najvažnija mjera je uhićenje. Matijević je navela da policija nema potrebne alate i mora improvizirati, ali da je pojedinačna procjena žrtve obvezni dio edukacije, no u konačnici, na pojedinom policijskom službeniku ostaje da napravi minimum ili maksimum. Sutkinja Žigante navodi da iskustva iz prakse pokazuju kako najbolju procjenu rizika radi upravo policija.

Engl.: *Review of the Round Table „Domestic Violence – Challenges in Everyday Practice»*

UPUTE AUTORIMA

Opće informacije

Policija i sigurnost objavljuje recenzirane znanstvene i stručne radove iz djelokruga rada policije, područja policije i policijske znanosti, kriminalistike, kaznenoga materijalnog, procesnog i izvršnog prava, međunarodnoga javnog i kaznenog prava, nacionalne sigurnosti, kriminologije, penologije, viktimologije, sudske medicine, forenzične psihologije i psihijatrije te srodnih grana (povijesti policije, forenzične antropologije, kriminalističke statistike i sl.). Također objavljuje radove u rubrikama: Iz prakse za praksu, Policijsko postupanje i sudska praksa, Pogledi i mišljenja, Prikazi i osvrti i Studentski radovi. Prije objave znanstvenih i stručnih radova provodi se postupak dvostruke anonimne recenzije. Radovi se objavljuju na hrvatskom i engleskom jeziku.

Uredništvo prima neobjavljene radove i/ili radove koji nisu upućeni drugome radi objavljivanja. Tekst rada napisan u Microsoft Wordu dostavlja se e-mailom na policijaisigurnost@mup.hr ili na CD/DVD-u ili USB-u na adresu:

Policijska akademija

Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost

Av. Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb

Priprema rada

Opseg ukupnog rada ograničen je, u pravilu, na 20 autorskih kartica (1 kartica ima 1800 znakova s prazninama, što znači da rad treba imati ukupno oko 36 000 znakova s prazninama). Uredništvo zadržava pravo da rukopis prilagodi općim pravilima uređivanja časopisa.

U lijevome gornjem kutu naslovne stranice rada piše se puno ime i prezime autora (ili više njih, jedan uz drugoga), a u napomenama ispod crte (fusnotama) navodi se znanstveno-nastavno i/ili nastavno zvanje, naziv ustanove u kojoj autor(i) radi i njegova funkcija. Naslov rada piše se velikim tiskanim slovima po sredini stranice te mora biti koncizan i informativan.

Nastavak rada, za recenzirane članke, sadrži sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, koji ne treba prelaziti 250 riječi i kojim se ukratko predstavlja sadržaj članka, opći prikaz teme, metodologija rada, postavljene teze i sl. Ispod sažetka pišu se ključne riječi, ali ne više od šest ključnih pojmova.

Tekst članka dijeli se na: uvod, razradu teme (koja se dijeli na poglavlja i potpoglavlja) i zaključak. Naslovi uvoda, poglavlja i zaključka pišu se velikim tiskanim slovima, a naslovi potpoglavlja malim slovima. Ako je tekst popraćen slikama, grafikonima i drugim prikazima, ispod njih treba stajati njihova numeracija i kraći opis sadržaja (legenda do dva retka). Napomena ispod crte (fusnota) služi za popratni komentar ili objašnjenje koji opsegom zadovoljavaju informativnost napomene.

Citiranje

Podaci o citiranom tekstu ili pozivanje na tuđi rad pišu se na kraju teksta ili u samom tekstu – u zagradi. Navodi se: prezime autora, godina izdanja te broj stranice ako se dio teksta citira [primjerice, za pozivanje na tekst (Dujmović, 2003) ili citiranje teksta (Modly, 1996:53)].

Na kraju rada navodi se popis literature poredane i numerirane po abecednom redu prezimena autora (ili prvog autora). Ako je više radova istog autora, oni se navode po kronološkom redu objavljivanja od novijega prema starijemu.

Radovi se citiraju na sljedeći način:

a) iz knjige

Matković, H. (2006). *Na vrelima hrvatske povijesti*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Horvatić, Ž., Cvitanović, L. (1999). *Politika suzbijanja kriminaliteta*. Zagreb: MUP RH.

b) iz članka

Solomun, D. (2006). *Ekonomski aspekti nacionalne sigurnosti*. Policijska i sigurnost, 15(1–2), 1.–21.

c) iz dijela knjige ili zbornika

Josipović, I. (1996). *Pravni i politički aspekti nastanka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju*. U: Šimonović, I., Vukas, B., Vukmir, B. (urednici). *Hrvatska i Ujedinjeni narodi*. Zagreb: Organizator, 183.–196.

d) iz diplomskog, magistarskog ili doktorskog rada ili disertacije

Pogačić, K. (2006). *Zadaci, ovlasti i mogućnosti Hrvatske gorske službe spašavanja u akcijama traganja za nestalim osobama*. Diplomski rad. Zagreb: Policijska akademija, Visoka policijska škola.

Ako se autor koristio radom objavljenim na internetu, uz navedene podatke potrebno je navesti punu adresu internetske stranice i dan kada je stranica pregledana (npr. <http://www.mup.hr> – 20. 12. 2006.).

Sažetak

Na kraju teksta prilaže se sažetak **članka** napisan u trećem licu i preveden na engleski jezik. Ispod sažetka navode se ključne riječi prevedene na engleski jezik. Za članke koji ne podliježu recenziji nije potrebno izraditi sažetak članka, već samo naslov treba prevesti na engleski jezik.

Podaci o autoru

Rukopisi (koji se ne vraćaju) i dopisi (koji među ostalim sadrže: adresu autora, telefon za kontakt i/ili e-adresu, OIB, broj žiro računa i naziv banke) Uredništvu se šalju na adresu:

Policijska akademija, Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, za časopis *Policijska i sigurnost*, Avenija Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb, (policijaisigurnost@mup.hr).

Uredništvo

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

General information

The journal “**Policija i sigurnost**” (*Police and Security*) publishes reviewed scientific and professional papers from the field of police science and law enforcement, criminal investigation, substantive criminal law, criminal procedure law and correctional law, international public and criminal law, national security, criminology, penology, victimology, forensic medicine, forensic psychology and psychiatry and related fields (the history of the police, forensic anthropology, criminal investigation statistics etc.). The journal also publishes papers in the columns: From practice to practice, Police procedures and Court practice, Views and Opinions, Reviews and Comments and Student’s papers. Before scientific and professional articles are published they are subjected to double-blind peer review process. Articles are published in Croatian and English.

The Editorial Board accepts manuscripts which have not been published and/or submitted elsewhere. The manuscript written in Microsoft Word format should be sent to the e-mail address: policijaisigurnost@mup.hr or on CD/DVD or USB stick to the following address:

Policijska akademija
Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost
Avenija Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb

Manuscript preparation

A manuscript should have up to 36 000 characters with spaces. The Editorial Board reserves the right to edit the manuscript according to general rules of journal editing.

The full name of the author (or multiple authors, separated by a coma) should be printed at the left-top corner of the first page, and their research-teaching and/or teaching title, the name of the institution and their position should be written in the footnote. The title of the paper should be written in capital bold letters in the centre, and it should be concise and informative.

Furthermore, the manuscript to be reviewed, should contain an abstract in Croatian and English, not exceeding 250 words, which summarizes the contents of the article, a general review of the topic, the methodology of work, the hypothesis, etc. The abstract is followed by keywords, not more than six.

A manuscript, should contain an introduction, a body (divided into headings and sub-headings) and a conclusion. The titles of the introduction, headings and conclusion should be written in capital letters, and the subheadings titles should be written in small letters. If there are pictures, graphs and other graphic illustrations within the text, the number and the caption should be written below (legend up to two lines). Footnotes are used for additional comments or explanations.

Citing references

Information on citing references or quoting directly from the text is written at the end of the text, or within the text – in parentheses. The citing reference should include the author's surname, the year of publication, and if the part of the text is quoted directly from the text, also the page numbers should be mentioned. [For example, for citing a reference (Dujmović, 2003) or quoting (Modly, 1996:53).]

At the end of the manuscript there should be a list of references numbered and listed in alphabetical order of authors' names. If more than one item by a specific author is cited, they should be listed chronologically (the latest first).

Types of references are as follows:

a) to a book

The author's surname, initials. (Year of publication). *Title*. Place of publication: Publisher.

e.g. Cormack, D. (2000). *The Research Process in Nursing*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

b) to an article in a journal

The author's surname, initials. (Year of publication). *Title of article*. Title of journal, Volume number and (part number), Page numbers of contribution.

e.g. Turnbull, F. (2007). *Acupuncture for Blood Pressure Lowering*. *Circulation*, 115(24), 3048-3049.

c) to a book chapter or conference proceedings

The author's surname, initials. (Year of publication). *Title of article*. In: The editor's surname, initials. (editors). Title of the book or of the proceedings. Place of publication: Publisher, pages.

e.g. Josipović, I. (1996). *Pravni i politički aspekti nastanka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju*. In: Šimonović, I., Vukas, B., Vukmir, B. (editors). *Hrvatska i Ujedinjeni narodi*. Zagreb: Organizator, 183.-196.

d) to unpublished theses

Rozenblit, J. W. (1985). *A conceptual basis for model-based system design*. PhD thesis. Detroit: Wayne State University.

e) to web sites

With all the above mentioned information it is necessary to write a full address of the web page and the access date, e.g. – accessed 12 July 2007).

Abstract

An abstract at the end of the manuscript should be written in the 3rd person singular and translated into English. The abstract is followed by keywords also translated into English. Abstracts are not required for those articles which are not sent to peer review. Only title of the article should be translated into English.

Information about the author

Manuscripts (non-returnable) and letters (which, among others, containing: the author's address, telephone number and/or e-mail address, personal identification number, giro account number and the bank's name) should be sent to the Editorial Board to the following address:

Policijska akademija, Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, for the journal *Policija i sigurnost*, Avenija Gojka Šuška 1, 10 040 Zagreb, (policijaisigurnost@mup.hr).

The Editorial Board

